

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ М.І. ДОЛІШНЬОГО НАН УКРАЇНИ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

МАХОНЮК Олександр Володимирович

УДК 331.556.4:330.123.6 (477) (043.5)

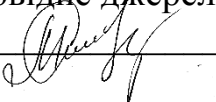
ДИСЕРТАЦІЯ

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК РИНКУ МІГРАЦІЙНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

08.00.07 - демографія, економіка праці,
соціальна економіка і політика

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати
власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших
авторів мають посилання на
відповідне джерело

 О. В. Махонюк

*Дисертація є ідентичною іншим
примірникам дисертації
Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради Д 10.051.03
к.е.н. Н. С. Якімова*

Науковий керівник:
Садова Уляна Ярославівна, доктор
економічних наук, професор

Вінниця – 2019

АНОТАЦІЯ

Махонюк О. В. Формування та розвиток ринку міграційних послуг в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.07 – Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. – Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2019.

Дисертаційну роботу присвячено обґрунтуванню теоретико-методологічних засад дослідження РМП та розробці практичних рекомендацій щодо його розвитку шляхом проведення ефективної міграційної політики та підвищення соціальної захищеності українських трудових мігрантів.

У дисертації розглянуто теоретико-методологічні аспекти дослідження ринку міграційних послуг в Україні. Уточнено зміст понять «ринок міграційних послуг» та «міграційна послуга», обґрунтовано основні концептуальні засади формування ринку. Систематизовано основні функції РМП, серед яких виділено забезпечуючу, інформаційну, посередницьку, стимулюючу, врівноважуючу та захисну. Представлено авторський підхід до класифікації міграційних послуг. Узагальнено структуру РМП за суб'єктно-об'єктним підходом та просторовою ознакою. Визначено особливості функціонування та розвитку транскордонного РМП. Виділено та обґрунтовано три групи суб'єктів (учасників) ринкових відносин транскордонного РМП: «замовники мігрантів», безпосередньо фактичні та потенційні мігранти, та посередники (надавачі міграційних послуг).

Узагальнено чинники формування та розвитку РМП. Залежно від можливостей регламентації їх впливу на ринок виділено чотири групи: «постійно діючі», «довготривалі», «перемінні» та «чинники стрімкого формування та розвитку» РМП. Здійснено класифікацію чинників на загальні і специфічні. Специфічні поділено на формальні і тіньові у розрізі таких груп – політико-правових та адміністративних, геополітичних, інституційно-інформаційних, економічних, соціально-захисних, культурно-історичних та

етнодемографічних. Розкрито особливості впливу зазначених чинників на РМП в Україні з зазначенням особливостей в інших країнах.

Вивчено основні положення теорій, що формують методологію дослідження РМП. Сформульовано алгоритм дослідження РМП, який включає: аналіз обсягу (місткості) ринку в межах конкретної території; дослідження структури ринку; оцінку попиту та пропозиції на ринку; аналіз міграційної послуги; оцінка рівня конкуренції на ринку. Узагальнено структурно-логічну схему етапності дослідження РМП.

Проаналізовано міграційні тенденції та середовищні умови розвитку РМП в Україні. Особливу увагу зосереджено на проблемі науково-методологічного та інформаційного забезпечення аналізу РМП. Розходження в експертних оцінках зовнішньої трудової міграції зумовили проведення власних розрахунків кількості українських трудових мігрантів за кордоном. На основі авторських підрахунків мінімальним середовищем формування вітчизняного РМП є близько 5 млн українських трудових мігрантів щороку.

Представлено результати авторського експертного опитування українських трудових мігрантів, на основі якого підтверджено гіпотезу про існування динамічного РМП в Україні. Відзначено поширену практику наших співвітчизників користування послугами посередників для організації міграційного процесу. При цьому домінує переважання неліцензованих суб'єктів-надавачів міграційних послуг, а також низький рівень задоволеності респондентів послугами посередників.

Визначено категорію державних інститутів-суб'єктів, які формують інституційне середовище функціонування РМП в Україні. При цьому проаналізовано діяльність Державної міграційної служби, ДП «Документ», ЦНАПів, консульств та візових центрів. Зокрема, тривалий моніторинг ситуації засвідчив наявність значних розбіжностей функціонування цих структур. Суттєвою відмінністю в якості надання міграційних послуг зазначеними структурами є різні стандарти безпосереднього обслуговування громадян. Зрештою, всебічна оцінка проблеми дала підстави стверджувати, що сьогочасні

темпи покращення функціонування відповідних державних структур не відповідають сучасним вимогам РМП.

Запропоновано авторський концептуальний підхід до регулювання РМП України із врахуванням регіональної специфіки його реалізації. Головними пріоритетами ідейного документу «концепції» визначено чотири цілі: 1) легалізація РМП; 2) забезпечення якості міграційних послуг; 3) розвиток системи контролю якості міграційних послуг з боку громадянського суспільства; 4) децентралізація та дерегулювання ринку в умовах досягнення стабільності. Наголошено, що концепція має кореспондуватись з іншими концептуальними і стратегічними нормативами розвитку держави.

Обґрунтовано практичні рекомендації щодо удосконалення функціонування і регулювання РМП в Україні. Виконання окремих з них передбачає створення та забезпечення впродовж найближчого часу інформаційно-матеріальної бази для якісного дослідження процесів на РМП. Інші пропозиції стосуються підвищення якості надання державних міграційних послуг. Запропоновано варіант легалізації та ліцензування існуючих неофіційних посередників на РМП. Відзначається, що в Україні вкрай важливо посилити увагу державних органів влади до практики укладання міжурядових двосторонніх трудових угод. Даний аспект особливо актуальний в контексті активізації позиції ролі держави в захисті прав українських мігрантів.

Запропоновано впровадження регуляторного інструменту «державна міграційна облігація» з метою ефективізації залучення і використання міграційного капіталу на розвиток національної економіки. Сформульовані умови успішного запуску інструменту. Поруч з міграційними облігаціями уряд може запропонувати додатковий перелік державних інвестиційних проектів. Таким чином передбачається глибша інклюзія держави у міграційні процеси, що дозволить організувати кращу систему взаєморозуміння держави та її громадян, які наразі налаштовані на здійснення транскордонних переміщень.

Ключові слова: ринок міграційних послуг, міграційна послуга, міграційні процеси, «тіньовий» сегмент ринку, інституційне забезпечення, споживачі міграційних послуг, надавачі міграційних послуг, посередники, моніторинг

міграційних процесів, концепція регулювання ринку, стандартизація якості надання міграційних послуг, міграційні облигації.

SUMMARY

Makhoniuk O. V. Formation and development of the market of migration services in Ukraine. – Qualification research work as a manuscript.

Dissertation on the receipt of the scientific degree of candidate of economic sciences on speciality 08.00.07 – Demography, labor economics, social economics and policy. – Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2019.

The dissertation is devoted to the substantiation of theoretical and methodological aspects of the study of the market of migration services and development of practical recommendations for its development through effective migration policy and increase of social protection of Ukrainian labour migrants.

The dissertation deals with the theoretical and methodological aspects of the research for the market of migration services in Ukraine. The content of the terms 'market of migration services' and 'migration service' is clarified, the basic conceptual bases of market formation are substantiated. The basic functions of the market of migration services are systematized, among which are provided providing, informative, mediating, stimulating, balancing and protective. The author's approach to the classification of migration services is presented. The structure of the market of migration services is generalized by the subject-object approach and spatial attribute. The features of functioning and development of the cross-border market of migration services are determined. Three groups of actors (participants) in the market relations of the cross-border migration market are identified and substantiated: migrant customers, directly actual and potential migrants, and intermediaries (migration service providers).

The factors of formation and development of the market of migration services are generalized. Depending on the possibilities of regulating their influence on the market, there are four groups: “permanent”, “long-term”, “variables” and “factors of rapid formation and development” of the migration services market. Factors are classified into general and specific factors. The specific is divided into formal and shadow sections by such groups - political, legal and administrative, geopolitical,

institutional-informational, economic, social-protective, cultural-historical and ethnic-demographic. The peculiarities of the influence of these factors on the market of migration services in Ukraine with specifying features in other countries are revealed.

The basic provisions of the theories that form the methodology of research for the market of migration services are studied. The algorithm of the research's the market of migration services is formulated, which includes: analysis of the volume (capacity) of the market within a specific territory; research of market structure; estimation of market demand and supply; analysis of migration services; assessment of the level of competition in the market. The structural and logical scheme of the stage of research for the market of migration services is generalized.

Migration trends and environmental conditions of the market of migration services in Ukraine are analysed. Particular attention is focused on the problem of scientific-methodological and information support for the analysis of the market of migration services. Differences in expert estimates of external labour migration have led to their calculations of the number of Ukrainian labour migrants abroad. Based on the author's estimates, the minimum environment for the formation of the domestic market for migration services is about 5 million Ukrainian migrant workers each year.

The results of the author's expert survey of Ukrainian labour migrants are presented, based on which the hypothesis about the existence of a dynamic market of migration services in Ukraine was confirmed. It is proved that labour migrants most often use the services of intermediaries to organize the migration process, which is dominated by the predominance of unlicensed entities-providers of migration services, as well as the low level of respondents' satisfaction with the services of intermediaries.

The state bodies (main actors in the market) creating an institutional environment for the functioning of the market of migration services in Ukraine are defined. The activities of the State Migration Service, State Enterprise "Document", Administrative Service Centres, consulates and visa centres are analysed. In particular, a continuous monitoring of the situation has shown that there are significant differences in the functioning of these entities. An important feature of the quality of migration services provided by these institutions concerns different standards for direct services for the public. A comprehensive assessment of the problem has led to

conclusion that the current rates of improvement in the functioning of the mentioned state entities do not meet the latest requirements of the market of migration services.

The author's conceptual approach to regulation of the market of migration services in Ukraine with the regional specificity of its implementation is elaborated. The main priorities of the concept address four goals: 1) legalization of the market of migration services; 2) quality assurance of migration services; 3) development of a civil society's quality-control system for migration services; 4) decentralization and deregulation of the market in terms of achieving stability. It is stressed that the concept must correspond with other conceptual and strategic standards for a state's development.

Practical recommendations for improving the functioning and regulation of the market of migration services in Ukraine are substantiated. The implementation of some of them implies the creation and provision (within the nearest time) of the information and material base for qualitative research of the processes in the market of migration services. Other proposals relate to improving the quality of the state migration services. Possible solution to legalization and licensing of existing unofficial intermediaries in the market of migration services is proposed. It is noted that it is extremely important for Ukraine to increase the attention of state authorities to the practice of concluding intergovernmental bilateral labor agreements. This aspect is particularly relevant in terms of enhancing the role of the state in protecting the rights of Ukrainian migrants.

The introduction of the state migration bonds as a regulatory instrument aiming at effective attraction and use of migration capital for the national economy development is proposed. The conditions for successful launch of the tool are clarified. In addition to migration bonds, the government may offer a supplementary list of government investment projects. This envisages a greater involvement of the state into migration processes allowing organizing a better system of interaction between the state and its citizens, which are currently set up for transboundary movements.

Keywords: market of migration services, migration service, migration processes, "shadow" market segment, institutional support, consumers of migration services, providers of migration services, intermediaries, migration process monitoring, market regulation concept, standardization of quality of migration services, migration bonds.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації / НАН України, Інститут регіональних досліджень; [У. Я. Садова, Л. К. Семів, С. Й. Вовканич, С. О. Цапок, Н. І. Андрусишин, О. С. Гринькевич, Р. Т. Теслюк, О. В. Махонюк та ін.] наук. ред. Садова У. Я. – Львів, 2011. – 528 с. (30,69 д.а.): (Махонюк О. В. Методичні засади оцінки та аналізу територіальної структури міграційних потоків / О. С. Гринькевич, Л. Г. Данилюк, С. І. Князєв, О. В. Махонюк. – С. 98–103 (0,32 д.а./0,19 д.а.). *Особистий внесок: розроблено теоретико-методичні підходи до оцінювання територіальної структури міграційних потоків*); (Махонюк О. В. Апробація методики оцінки та аналізу міжрегіональних міграційних потоків в Україні / О. С. Гринькевич, Л. Г. Данилюк, Р. Т. Теслюк, О. В. Махонюк. – С. 104–120 (0,98 д.а./0,43 д.а.). *Особистий внесок: побудовано матрицю територіальної структури міграційних потоків в Україні*); (Махонюк О. В. Ризики впливу міграційних процесів на трансформацію соціально-економічного простору України / У.Я. Садова, О.С. Гринькевич, Л.К. Семів, Р.Т. Теслюк, О. В. Махонюк. – С. 163–189 (1,26 д.а./0,39 д.а.). *Особистий внесок: розглянуто залежність динаміки трудової міграції зі зміною окремих показників вітчизняного ринку праці*); (Махонюк О. В. Імміграційна політика у сфері праці Німеччини / О. В. Махонюк. – С. 430–437 (0,45 д.а.); (Махонюк О. В. Концепція регіональної міграційної політики / У. Я. Садова, О. С. Гринькевич, Л. К. Семів, М.М. Біль, О. В. Махонюк та ін. – С. 512–522 (0,51 д.а./0,12 д.а.). *Особистий внесок: сформульовано окремі пріоритетні цілі, завдання і заходи концепції регіональної міграційної політики України*).

2. Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку: монографія у 8 томах / НАН України. Інститут регіональних досліджень; наук. ред. В.С. Кравців. – Львів, 2013. – Том 2. Соціально-демографічний потенціал / відп. ред. У. Я. Садова. – 2013. – 454 с. – С. 104–127: Махонюк О.В. Спосіб та якість життя як економічна й культурологічна детермінанти демовідтворювальних процесів Карпатського регіону / Р. Т. Теслюк,

О. В. Махонюк – С.104–127 (1,2 д.а.). *Особистий внесок*: сформульовано демовідтворювальну поведінкову модель інституту сім'ї областей Карпатського регіону в залежності від окремих соціально-економічних факторів.

3. Makhonyuk O. Living habit as a factor of social capital mobilization in the region / O. Makhonyuk, O. Ryndzak // Determinants and sources of development of enterprises in the region / R. Fedan, K. Szara (Eds.). – Rzeszow: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2013. – p. 147–157 (0,78 д.а./0,4 д.а.) *Особистий внесок*: обґрунтовано особливості формування та проблеми збереження соціального капіталу регіону.

4. Соціально-економічна захищеність мігрантів: глобальні та регіональні аспекти: монографія / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. ред. У. Я. Садова. – Львів, 2016. – 266 с. (Сер. «Проблеми регіонального розвитку»): Махонюк О. В. Ринок міграційних послуг в системі соціально-економічної захищеності мігрантів: інституційна структура та функції [параграф 4.1] / О. В. Махонюк. – С. 138–146 (0,47 д.а.).

5. Socio-Economic Potential on the Polish-Ukrainian Border: [collective monograph] / Krzysztof Rejman, Vasyl Kravciv (ed.). – Jarosław, Lwów: PWSTE Publishing House 2017. – 303 p.: Makhonyuk O. Regional Market of Migration Services in the Context of Ukrainian and Polish Cooperation / O. Levytska, O. Makhonyuk. – p. 196–212 (1,21 д.а./0,9 д.а.). *Особистий внесок*: досліджено push- і pull-фактори міграційних процесів, що поживляють прикордонний РМП.

6. Махонюк О. В. Імміграція як джерело залучення іноземної робочої сили: досвід Німеччини / О. В. Махонюк // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Міграційні процеси в умовах поліетнічного середовища регіону: [зб. наук. пр.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; редкол. Є. І. Бойко (відп. ред.) – Львів, 2009. – Вип. 6 (80). – С. 170–177 (0,54 д.а.).

7. Махонюк О. В. Територіальні особливості трансформації системи зайнятості та формування доходів населення України / Р. Т. Теслюк,

Г. О. Зелінська // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Регіональні особливості організації праці в умовах системної кризи: [зб. наук. пр.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; відп. ред. Є. І. Бойко. – Львів, 2010. – Вип. 4 (84). – С. 83–90 (0,51 д.а./0,2 д.а.). *Особистий внесок*: оцінено рівень економічної активності населення України, сформовано соціальні групи за рівнем доходів.

8. Махонюк О. В. Міграційні облигації як інструмент неінфляційного фінансування національної економіки: приховані ризики сьогодення / О. В. Махонюк // Регіональна економіка. – 2013. – № 4 (70). – С. 117–129 (0,91 д.а.).

9. Махонюк О. В. Актуальні проблеми розвитку соціального капіталу мігрантів [Електронний ресурс] / О. Т. Риндзак, О. В. Махонюк // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2014. – № 5. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3060> (0,47 д.а./0,2 д.а.). *Особистий внесок*: оцінено рівень реалізації соціального капіталу мігрантів.

10. Махонюк О. В. Регіональні соціально-економічні дослідження міграційних питань: ретроспектива та сучасні підходи / Р. Т. Теслюк, М. М. Біль, І.Є. Бараняк, О. В. Махонюк // Регіональна економіка. – 2014. – № 3 (73). – С. 131–141 (0,68 д.а./0,2 д.а.). *Особистий внесок*: систематизовано напрями наукових досліджень із проблем міграції на основі здобутків учених за результатами дисертаційних робіт і наукових публікацій.

11. Махонюк О. В. Інституційне забезпечення функціонування транскордонного ринку міграційних послуг / У. Я. Садова, О. В. Махонюк // Регіональна економіка. – 2016. – № 4 (82). – С. 31–38 (0,72 д.а./0,5 д.а.) *Особистий внесок*: побудовано структуру інституційного середовища функціонування транскордонного ринку міграційних послуг.

12. Махонюк А. В. Социальный капитал Карпатского региона в социологическом измерении / О. Т. Риндзак, А. В. Махонюк // European Applied Sciences. – 2013. – № 3. – С. 149-153 (0,52 д.а./0,26 д.а.). *Особистий внесок*: досліджено міграційну складову соціального капіталу Карпатського регіону.

13. Махонюк О. В. Міграційні аспекти розвитку демосоціальної сфери

міст України [Електронний ресурс] / Р. Т. Теслюк, О. В. Махонюк // Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку регіонів України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Дніпропетровськ, 16–26 листопада 2009 р.). – Дніпропетровськ. – Режим доступу до матеріалів: <http://dsfa.mybb3.net/viewtopic.php?t=539> (0,14 д.а./0,07 д.а.). *Особистий внесок*: проаналізовано особливості демографічної ситуації в Україні на локальному рівні.

14. Махонюк О. В. Інституційне та інформаційне забезпечення міграційної політики в Україні: виклики сьогодення / Н. І. Андрусишин, М. М. Біль, О. В. Махонюк, Л. В. Михайлюк // Миграционные процессы в современной Европе: эволюция миграционных взаимодействий ЕС и стран Центральной и Восточной Европы: матеріали міжнародної конференції (м. Одеса, 24–25 вересня 2010 р.). – Одеса, 2010. – С. 40–41 (0,14 д.а./0,04 д.а.). *Особистий внесок*: досліджено діяльність головних суб'єктів державної міграційної політики в Україні.

15. Махонюк О. В. Особливості імміграційної політики Німеччини / О. В. Махонюк // Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні: зб. мат. V міжвузівської наук.-техн. конф. науково-педагогічних працівників (м. Львів, 18 березня 2010 р.) / Інститут підприємництва та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка». – Львів, 2010. – С. 38–39 (0,19 д.а.).

16. Махонюк О. В. Сучасні підходи до оцінювання соціального капіталу / О. В. Махонюк // Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні: зб. мат. VII наук.-техн. конф. науково-педагогічних працівників та студентів (м. Львів, 21–25 березня 2011 р.) / Інститут підприємництва та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка». – Львів. Т. 1. – 2011. – С. 72–73 (0,17 д.а.).

17. Махонюк О. В. Роль соціального капіталу в економічному зростанні країни / О. В. Махонюк // Молодь у вирішенні екологічних та соціально-економічних проблем сьогодення: матеріали міжнародної конференції

(м. Кам'янець-Подільський, 15–20 жовтня 2012 р.). – Кам'янець-Подільський, 2012. – С. 182–183 (0,16 д.а.).

18. Махонюк О. В. Міграційні облигації як інструмент неінфляційного фінансування національної економіки / О. В. Махонюк // Соціально-психологічні та економіко-правові аспекти управління людськими ресурсами у XXI столітті: збірник тез доповідей науково-практичної конференції (м. Львів, 5 червня 2013 р.). – Львів: Львівський інститут МАУП, 2013. – С. 64–68 (0,23 д.а.).

19. Махонюк О. В. Роль міграції в інтеграційних процесах соціально-гуманітарної сфери України / У. Я. Садова, Л. К. Семів, О. В. Махонюк // Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні: збірник тез доповідей X науково-практичної конференції (м. Львів, 31 березня – 5 квітня 2014 р.) / Навчально-науковий Інститут підприємництва та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка». – Львів, 2014. – С. 342–347 (0,34 д.а./0,1 д.а.). *Особистий внесок*: досліджено масштаби і структуру міграції населення України в умовах євроінтеграції.

20. Махонюк О. В. Забезпечення соціально-трудової захищеності мігрантів: роль ринку міграційних послуг / О. В. Махонюк // Суспільні трансформації і безпека: людина, держава, соціум: матеріали доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 11 червня 2015 р.) / [редкол.: Лелик Л. І., Садова У. Я., Гринькевич О. С. та ін.]. – Львів: Львівський інститут МАУП, 2015. – С. 216–220 (0,25 д.а.).

21. Махонюк О. В. Ринок міграційних послуг як компонент міграційних процесів / О. В. Махонюк // «Міграція у кризових умовах: українсько-польський контекст»: збірник матеріалів Міжнародного симпозіуму (м. Львів, 3 вересня 2015 р.) – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2015. – С. 149–155 (0,22 д.а.).

22. Махонюк О. В. Особливості сучасних міграційних процесів в українсько-польському прикордонні / О. О. Левицька, О. В. Махонюк // Суспільні трансформації у XXI столітті: людина, держава, соціум: матеріали

доп. II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 17 червня 2016 р.) / [редкол.: Лелик Л. І., Садова У. Я., Гринькевич О. С. та ін.]. – Львів: Львівський інститут МАУП, 2016. – С. 85–88 (0,48 д.а./0,24 д.а.). *Особистий внесок*: досліджено динаміку та структуру виданих дозволів на тривалу роботу в Польщі для іноземців.

23. Махонюк О. В. Організаційні моменти працевлаштування українців у країнах Європи (соціологічний вимір) / О. В. Махонюк // Суспільні трансформації і безпека: людина, держава, соціум: матеріали доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 8 червня 2017 р.) / [редкол.: Лелик Л. І., Садова У. Я., Гринькевич О. С. та ін.]. – Львів: ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»», Львівський інститут, 2017. – С. 151–155 (0,33 д.а.).

24. Махонюк О. В. Особливості регулювання регіонального ринку міграційних послуг / О. В. Махонюк // Публічне управління та адміністрування: конкурентні виклики сучасності: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Львів, 30 березня 2018 р.). – Львів: ТЗОВ «Ліга-Прес», 2018. – С. 85–87 (0,21 д.а.).

ЗМІСТ

ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ МІГРАЦІЙНИХ ПОСЛУГ	26
1.1. Ринок міграційних послуг як об'єкт досліджень сучасної економічної науки	26
1.2. Чинники формування ринку міграційних послуг	41
1.3. Методологічні підходи до дослідження ринку міграційних послуг.....	53
Висновки до розділу 1	68
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ МІГРАЦІЙНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ	72
2.1. Середовище формування ринку міграційних послуг в Україні	72
2.2. Проблеми функціонування та розвитку ринку міграційних послуг у соціологічній оцінці	91
2.3. Інституційне забезпечення функціонування ринку міграційних послуг.....	115
Висновки до розділу 2.....	131
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ МІГРАЦІЙНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ	135
3.1. Концепція регулювання ринку міграційних послуг України та регіональні особливості її реалізації	135
3.2. Шляхи покращення функціонування ринку міграційних послуг: інституційний та соціально-економічний аспект	150
3.3. Міграційні облігації як інструмент регулювання та розвитку ринку міграційних послуг й економіки України.....	163
Висновки до розділу 3.....	179
ВИСНОВКИ	182
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	185
ДОДАТКИ	212

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВВП	–	валовий внутрішній продукт
ВРП	–	Валовий регіональний продукт
Держстат	–	Державна служба статистики України
ДМС	–	Державна міграційна служба
ДП	–	державне підприємство
ДПСУ	–	Державна прикордонна служба України
ЄБРР	–	Європейський банк реконструкції та розвитку
ЄС	–	Європейський Союз
ІС	–	інституційне середовище
МБРР	–	Міжнародний банк реконструкції і розвитку
МВФ	–	Міжнародний валютний фонд
МОМ	–	Міжнародна організація з міграції
МОП	–	Міжнародна організація праці
МП	–	міграційна послуга
НБУ	–	Національний банк України
ОВДП	–	облігації внутрішніх державних позик
ОЕСР	–	Організація економічного співробітництва та розвитку, англ. Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD)
ППВА	–	Пункт прийому візових анкет
ПФТС	–	Перша фондова торговельна система
РМП	–	ринок міграційних послуг
СПЗ	–	спеціальні права запозичення
СРСР	–	Союз радянських соціалістичних республік
ТМС	–	Територіальна міграційна система
ЦНАП	–	Центр надання адміністративних послуг
Евростат	–	статистична організація Європейської Комісії, англ. Statistical office of the European Union (Eurostat)

ВСТУП

Актуальність теми. Процеси, які мають місце у сучасній міграційній сфері, в системі відносин з приводу регулювання зростаючої міграційної мобільності населення, є принципово новим явищем сучасного міждисциплінарного наукового дискурсу. Адже нині не тільки Європа, але й цілий світ потерпає від нестабільності економіки, мінливості (волатильності) ринків валют, тероризму і соціальної напруги. Як наслідок, з'являються усе нові потоки трудових мігрантів та біженців. Міграція стала способом життя великої кількості людей, економічним феноменом із численними атрибутами. «Обслуговування» цього явища породжує появу новітніх термінів і понять, методів діагностики, форм співіснування, механізмів управління. Одним з економічних механізмів супроводу сучасної міграції є *ринок міграційних послуг* (РМП).

У сучасній економічній думці поняття РМП є знаковим із позиції становлення й розвитку нової гілки суспільствознавства – міграціології. Наразі поза увагою вчених усе ще залишається багато питань аналізування, маркетингу, менеджменту процесів міграційної сфери. Недостатньо вивченими є економічні закони, закономірності та принципи організації ринкових відносин у сфері міграції. Невизначеність та невивченість цих питань провокує посилення міграційних ризиків і загроз для усіх учасників міграційного процесу. У цій ситуації актуальність досліджень РМП особливо висока.

Огляд спеціальних наукових джерел показує, що увага наукової спільноти до вивчення РМП є наразі необґрунтовано низькою. Переважно, фахівці оперують традиційними підходами до дослідження різноманітних видів, форм та проявів міграції населення. Цим питанням присвячені роботи як економістів, так і демографів, соціологів, географів, політологів, культурологів і ін. Свідченням цього є праці С. Браткова, М. Бублія, Л. Семів, Д. Голобородько, Е. Лібанової, О. Малиновської, О. Нагорнової, А. Платонова, О. Позняка,

О. П'ятковської, М. Романюка, О. Савченко, У. Садової, Л. Шаульської, Л. Безтелесної, М. Біль, М. Кримова, О. Левицької, О. Риндзак, Р. Рісної, О. Сікорського, Н. Тиндик, Б. Юськіва та багатьох інших. Дослідженням економічних, трудових, соціокультурних аспектів міграції займалися, зокрема, А. Гайдуцький, А. Гальчинський, В. Геєць, Ю. Гуменюк, Б. Данилишин, С. Пирожков, І. Прибиткова, О. Пуригіна, В. Решетило, А. Чухно та інші; зарубіжні науковці Н. Гонзалес, Ф. Дювель, Дж. Дюмон, С. Каслз, Ж.-П. Касарінок, Б. Мак-Кінлі, Д. Массей, У. Петерсон та інші. Вчені виокремлюють актуальне на сьогодні питання нелегальної міграції, розглядають шляхи та методи здійснення позаправового переміщення мігрантів із використанням посередницьких послуг, які сприяють цьому процесу. Інституційні аспекти механізму регулювання міграції знайшли відображення у різних публікаціях. Комплексний підхід до вивчення міграції застосовується вченими Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України. Низку досліджень із питань формування міграційної політики, особливостей її реалізації у регіонах, а також щодо впливу міграції на регіональні ринки праці виконано в ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Водночас, важливим завданням залишається систематизація напрацювань вітчизняних та зарубіжних дослідників щодо регулювання міграції та розвитку РМП. Цей ринок характеризується розмитістю понятійно-категоріального апарату, невизначеністю методології аналізування та прогнозування процесів на ньому, інертністю думки щодо забезпечення його функціонування, перш за все, у контексті механізмів регулювання попиту та пропозиції міграційних послуг тощо.

Недостатня наукова обґрунтованість проблеми, її поліаспектність та практична значущість зумовили вибір теми дисертаційної роботи, визначили мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження.

Недостатня наукова обґрунтованість проблеми, її поліаспектність та практична значущість зумовили вибір теми дисертаційної роботи, визначили мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано в рамках основних напрямів науково-дослідної роботи ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» у 2009–2018 рр., а саме: «Регіональна міграційна політика в умовах поліетнічного середовища» (номер держреєстрації 0108U010370, 2009–2010 рр.), в рамках якої автором здійснено огляд міжнародного досвіду великих проектів залучення іноземних працівників у відновлення національних економік, зокрема, на прикладі Німеччини у післявоєнний період (від 1945 року); «Регіональні особливості організації праці в умовах системної кризи» (номер держреєстрації 0109U007082, 2009–2011 рр.), в процесі виконання якої автором досліджено чинники розвитку нових форм праці та доходів населення, зазначено зростання частки фінансових доходів з-за кордону, в тому числі змодельовані інституційні (родина, сім'я, робочий колектив) стимулятори процесів трудової міграції; «Соціально-демографічний потенціал розвитку Карпатського регіону України» (номер держреєстрації 0111U000706, 2011–2012 рр.), в межах якої автором досліджено спосіб життя населення Карпатського регіону, зокрема, вплив міграційних переказів на структуру сукупних доходів домогосподарств; «Формування і використання територіальних міграційних систем для забезпечення сталого розвитку регіонів» (номер держреєстрації 0112U000462, 2012–2014 рр.), в межах якої автором надано теоретико-методологічне обґрунтування пріоритетів розвитку РМП на прикладі областей Західного регіону України, змодельовано структуру ринку та його місце в територіальній міграційній системі; «Соціально-економічна захищеність мігрантів: загальнонаціональний та регіональний вимір» (номер держреєстрації 0113U000106, 2013–2015 рр.), де автором досліджено механізми реалізації державної політики адаптації трудових мігрантів, що повернулись на батьківщину; досліджено правові та соціальні гарантії трудових мігрантів-українців на робочих місцях в країнах ЄС; «Соціокультурологічні наслідки міграційних процесів» (номер держреєстрації 0114U004400, 2014 р.), у межах якої автором запропоновано механізм

залучення міграційного капіталу в національну економіку (на основі випуску державних міграційних облігацій) та раціональне використання залучених коштів завдяки створенню Фонду фінансування бізнесу через міграційні облігації; «Механізм регулювання міграції населення в умовах трансформації регіональних ринків праці» (номер держреєстрації 0116U004032, 2016–2018 рр.), у рамках якої автором досліджено ризики асиметрії розвитку прикордонних українсько-польських територій, з'ясовано роль РМП в ефективізації транскордонної співпраці.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методологічних засад дослідження РМП та розроблення практичних рекомендацій щодо його формування та розвитку.

Для досягнення цієї мети було поставлено такі *завдання*:

- сформуванню понятійно-категоріальну базу дослідження РМП;
- визначити чинники формування та розвитку РМП, виокремити ті, що активізують «тіньовий» сегмент ринкових відносин;
- узагальнити методологічні засади дослідження РМП;
- проаналізувати міграційні тенденції, середовищні умови та можливості стимулювання розвитку РМП;
- виявити специфіку функціонування РМП в Україні з використанням соціологічного інструментарію;
- проаналізувати інституційно-функціональне забезпечення РМП у фокусі діяльності основних агентів ринку;
- розробити концепцію регулювання РМП в Україні з окресленням стратегічних пріоритетів на макро- та мезорівнях;
- обґрунтувати практичні рекомендації щодо удосконалення функціонування і регулювання РМП, зокрема, шляхом ефективізації використання міграційного капіталу.

Об'єктом дослідження є соціально-економічні процеси, що формують РМП.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних засад, прикладних інструментів і засобів формування та розвитку РМП в Україні.

Методи дослідження. Теоретичну основу дисертації формують фундаментальні принципи і закони економіки ринкових відносин, соціальної економіки, демографії, економіки праці, державного регулювання економіки, а також положення міграційних теорій, зокрема теорії міграційних мереж і систем. У ході дослідження використовувались загальнонаукові і спеціальні наукові методи: *індукції та дедукції* – для визначення сутності РМП та розробки його понятійно-термінологічного апарату; *системного та багатофакторного аналізу* – для обґрунтування внутрішньої будови і функціонального наповнення РМП, виділення видів міграційних послуг та розробки класифікації чинників, які впливають на формування та розвиток РМП; економіко-статистичного аналізу – для оцінювання масштабів і тенденцій міграційних процесів у країні та регіоні; *історичний, діалектичний* – для визначення пріоритетів стимулювання формування і розвитку РМП; *соціологічний (метод глибинного інтерв'ю)* – для з'ясування проблемних аспектів функціонування ринку; *таблично-графічні* – з метою систематизації даних та візуального відображення отриманих результатів; *інституційного аналізу* – для визначення механізмів регулювання та інституційних стимуляторів розвитку РМП.

Інформаційною базою дослідження слугували нормативно-правові акти та програмні документи, офіційні статистичні матеріали, інтерактивні таблиці Євростат, матеріали спеціальних видань Міжнародної організації з міграції, наукові праці вітчизняних і закордонних дослідників, аналітичні матеріали національних та міжнародних рейтингових агентств, матеріали засобів масової інформації, результати соціологічних досліджень, власні аналітичні напрацювання.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретико-методичних положень та розробленні науково-практичних рекомендацій щодо формування та розвитку ринку міграційних послуг в Україні.

Основні положення дисертації, що містять наукову новизну, полягають у наступному:

вперше:

- розроблено концептуальний підхід до регулювання РМП України та обґрунтовано регіональні особливості її реалізації у системі діючих та затребуваних нормативів стратегічного характеру, на основі чого за принципом компліментарності узгоджено цілі, завдання і заходи щодо розвитку РМП, його нового функціонального наповнення та отримання позитивних міграційних ефектів;

удосконалено:

- понятійно-термінологічні основи теорії міграційних систем в частині визначення категорії РМП як сукупності економічних відносин із приводу задоволення потреб населення в послугах, пов'язаних з уможливленням та/або покращенням (спрощенням, легалізацією, прискоренням, доповненням) умов здійснення міграційних переміщень, отриманням супутніх вигод від міграції;
- підходи до класифікації чинників середовища формування та розвитку РМП з виокремленням загальних і специфічних чинників впливу та поділом останніх на формальні і неформальні (тіньові) чинники (які активізують позаправовий сегмент ринку);
- методологію дослідження РМП та відносин у сфері міграції з позиції системного, процесного, факторного та мікроекономічного підходів (в контексті обсягу і структури РМП, попиту, пропозиції, ціни та рівня конкуренції на ринку);

дістали подальшого розвитку:

- принципові підходи до формування системи моніторингу стану і тенденцій розвитку РМП регіону, завданнями якої є: 1) ідентифікація сильних і слабких сторін функціонування РМП; 2) інформаційно-аналітичне забезпечення рішень щодо стратегічних пріоритетів розвитку ринку; 3) формування бази даних для комплексного оцінювання і

прогнозування розвитку РМП на різних рівнях;

- механізм залучення та ефективного використання міграційного капіталу через міграційні облігації, який дозволить акумулювати фінансові активи українських мігрантів та забезпечить якісне цільове їх використання ..

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці рекомендацій щодо удосконалення механізмів регулювання РМП задля підвищення якості і доступності міграційних послуг для населення, впорядкування відносин між учасниками ринку, розвитку соціальної відповідальності суб'єктів-продуцентів міграційних послуг і, як наслідок, трансформації економіки країни загалом.

Отримані наукові результати впроваджено на державному та регіональному рівні та на рівні підприємств:

на державному рівні: в діяльності Комітету з питань соціальної політики та праці Верховної Ради України (довідка № 04-35/12-12053 від 26.01.2011 р.) – у процесі підготовки до засідання Комітету стосовно виконання в Україні Європейської соціальної хартії та виконання рекомендацій «круглого столу» з питань подолання бідності населення; Комітету з питань науки і освіти Верховної Ради України (довідка № 04-22/16-683 від 06.07.2012 р.) – під час проведення комітетських слухань з питань формування та збереження трудового потенціалу України в умовах сучасних міграційних викликів; Комітету з питань соціальної політики та праці Верховної Ради України (довідка № 04-37/13-65563 від 02.04.2014 р.) – рекомендації щодо формування та реалізації державної політики у сфері регулювання трудової міграції;

на регіональному рівні: в діяльності Департаменту економічного розвитку, інвестицій, торгівлі та промисловості Львівської облдержадміністрації (довідка № 2-11-3839 від 30.10.2013 р.) – у процесі підготовки матеріалів щодо залучення коштів мігрантів в інвестиційну діяльність у регіоні; Головного управління Державної міграційної служби України у Львівській області (довідка № 21281 від 30.10.2013 р., довідка № 23228 від 15.10.2014 р.) – при обґрунтуванні рішень у процесі оперативної діяльності Управління;

Департаменту соціального захисту населення Львівської облдержадміністрації (довідка № 15-11226 від 24.12.2015 р.) – пропозиції щодо вирішення основних проблем інтеграції вимушено переселених осіб у приймаючий соціум; Львівського обласного центру зайнятості (довідка № 02-4876/0-16 від 23.12.2016 р.) – при підготовці пропозицій щодо удосконалення політики зайнятості населення регіону; Департаменту економічної політики Львівської облдержадміністрації (довідка № 1-12-468 від 22.02.2017 р.) – у реалізації Програми підвищення конкурентоспроможності Львівської області, а саме, виконанні завдання 4 «Інституційна, наукова та аналітична підтримка регіонального та інноваційного розвитку», заходу 1 «Проведення аналітичних досліджень з актуальних проблем регіонального та інноваційного розвитку із залученням провідних наукових установ та аналітичних центрів»; Департаменту освіти і науки Львівської облдержадміністрації (довідка № 05-10/2542 від 12.07.2017 р.). – для формування регіонального замовлення на підготовку кваліфікованих кадрів у Львівській області на період 2017–2020 років, а також у реалізації обласних програм «Програма підвищення конкурентоспроможності Львівської області» та «Програма розвитку освіти Львівщини на 2017–2020 роки»; Львівського міського центру зайнятості (довідка № 09/5321 від 29.12.2017 р.) – при організації та впровадженні професійної орієнтації незайнятого населення.

Результати досліджень також використовуються в навчальному процесі Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» при викладанні нормативних курсів «Демографія» – в частині впливу міграційних процесів на демографічні характеристики населення регіону; «Економіка праці і соціально-трудова відносини», «Наукові дослідження в управлінні людськими ресурсами» – щодо науково-методичного інструментарію вивчення якості трудового життя українських мігрантів за кордоном, «Соціальна політика» – в частині формування Концепції регулювання РМП України та регіональних особливостей її реалізації (довідка № 78/18 від 20.09.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Наукові результати, викладені в дисертаційній роботі і винесені на захист, отримано автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використано лише ті положення, ідеї та висновки, що є результатом особистих напрацювань здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки і рекомендації дисертації апробовані на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, круглих столах і наукових семінарах: «Миграционные процессы в современной Европе: эволюция миграционных взаимодействий ЕС и стран Центральной и Восточной Европы» (м. Одеса, 2010 р.); «Молодь у вирішенні екологічних та соціально-економічних проблем сьогодення» (м. Кам'янець-Подільський, 2012 р.); «Оцінювання ефективності соціальної політики: методологія та практика» (м. Київ, 2012 р.); «Соціально-психологічні та економіко-правові аспекти управління людськими ресурсами у XXI столітті» (м. Львів, 2013 р.); «Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні» (м. Львів, 2014 р.); «Міграція у кризових умовах: українсько-польський контекст» (м. Львів, 2015 р.); «Суспільні трансформації у XXI столітті: людина, держава, соціум» (м. Львів, 2016 р.); «Суспільні трансформації і безпека: людина, держава, соціум» (м. Львів, 2017 р., 2018 р.); «Перспективи розвитку підприємництва в міжнародному контексті» (м. Лодзь – м. Львів, 2018 р.); «Публічне управління та адміністрування: конкурентні виклики сучасності» (м. Львів, 2018 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи знайшли своє відображення у 24 наукових працях загальним обсягом 14,4 ум.-др. арк., з них особисто автору належить 9,6 ум.-др. арк., у тому числі 5 колективних монографій, 5 статей у наукових фахових виданнях (із них 3 – у співавторстві), 2 статті у наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз (із них 2 – у співавторстві), 12 публікацій за матеріалами науково-практичних конференцій (із них 4 – у співавторстві).

Обсяг і структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації – 253 сторінки. Робота містить 27 таблиць, з них 1 таблиця займає 1 повну сторінку, 30 рисунків, з них 2 рисунки займають 2 повні сторінки, 16 додатків на 42 сторінках, список використаних джерел із 228 найменувань на 27 сторінках. Обсяг основного тексту дисертації становить 181 сторінку.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ МІГРАЦІЙНИХ ПОСЛУГ

1.1. Ринок міграційних послуг як об'єкт досліджень сучасної економічної науки

У спеціальній науковій літературі поняття «ринку міграційних послуг» з'явилося порівняно недавно. Одними з перших цю категорію почали розглядати російські учені (Г. П'ядухов, Н. Мухаметшина, В. Волох та ін.). Так, зокрема, ринок міграційних послуг трактується як специфічний сегмент ринку праці, де основним об'єктом дослідження виступає послуга рекрутингу та міграції, а суб'єктом – фізичні та юридичні особи, а також державні установи, які надають зазначені послуги [1] (Додаток В). Такий підхід є досить вузьким, оскільки конкуренція між суб'єктами цього ринку зав'язувалась на послугах із залучення трудових мігрантів, та не передбачав охоплення всіх можливих видів міграції. З іншого боку, в іноземній та вітчизняній науковій літературі цей підхід виявився єдиним, який розглядав поняття ринку міграційних послуг із позиції динамічності та цілісності його сприйняття. Виходячи із сутнісного наповнення поняття «міграційна послуга», представленого зарубіжними консультаційними компаніями [2, 3, 4], а також із наукового трактування ринку послуг у системі категорій економічної теорії [5, с. 137–140; 6; 7] нами запропоновано власні дефініції.

Так, зокрема, під *міграційними послугами* слід розуміти послуги, споживання яких є необхідною або основною передумовою позитивного здійснення індивідом міграційного процесу на всіх його стадіях. Міграційні послуги є первинною товарною одиницею на ринку міграційних послуг та характеризують платну діяльність, яку здійснює один суб'єкт в інтересах іншого. У вітчизняній практиці категорію «міграційні послуги» було запроваджено

Державною міграційною службою України (до 2014 року) та низкою юридичних компаній серед переліку власних послуг з початку 2015 року.

Водночас, *ринок міграційних послуг* (РМП) є системою економічних відносин з приводу задоволення потреб населення в послугах, пов'язаних з уможливленням та/або покращенням умов здійснення міграції та супутніх з міграцією процесів [8]. РМП – це складна динамічна внутрішньо структурована система з чітко визначеними елементами, зв'язками, функціями, яка розвивається за своїми законами. Критеріями виділення цієї системи є як економічні, так і геопросторові, екстичні, адміністративно-дозвільні та інші обмеження. Економічну суть РМП становить підсистема відносин попиту та пропозиції міграційних послуг, «виробництво», обмін і споживання яких є необхідною або основною передумовою позитивного здійснення індивідом міграційного процесу на всіх його стадіях.

У міграціології розрізняють наступні три ключові стадії або етапи міграційного процесу: міграційна мобільність, переміщення та адаптація [9, с. 62], які впливають на розуміння суті міграційної послуги¹. Їх зміст полягає у наступному:

I етап – *підготовка до міграції* або *міграційна мобільність* – стосується затрат, пов'язаних зі збором інформації про переваги, види, напрямки, ризики міграції (поради друзів, знайомих, мігрантів з досвідом, послуги консалтингових фірм), а також із виконанням організаційно-документальних формальностей (візи, закордонні паспорти, страхові поліси, запрошення тощо), навчанням (вивчення іноземної мови, історії, культури, професійна перекваліфікація), збором коштів, розрахунком часових меж та розробкою певного плану дій;

II етап – *міграція/переміщення* – полягає у затратах, пов'язаних із використанням послуг вантажо-пасажирських перевезень. Тривалість та вартість поїздки залежать від низки факторів, зокрема від відстані маршруту,

---

¹ Зокрема, класифікацію міграційних послуг можна сформулювати у відповідності зі стадіями міграційного процесу

виду транспортного засобу (повітряний, наземний, судноплавний тощо) та регулярності його курсування і комфортабельності, а також таких ринкових чинників, як розвиток транспортної інфраструктури та наявність конкуренції на ринку транспортних послуг. На цьому етапі часто важливими є супутні послуги – страхування, відшкодування коштів, проживання у проміжних пунктах, фінансовий супровід тощо;

III етап – *адаптація* – передбачає затрати на збір та опрацювання інформації про поселення, влаштування на роботу, організацію побуту, моральну та соціокультурну адаптацію. Процес адаптації може бути спрощений за рахунок того, що частина завдань, пов'язаних із поселенням або працевлаштуванням мігранта, може бути попередньо вирішена на етапі підготовки до міграції.

Важливою складовою дослідження є конкретизація функцій РМП, через які розкривається його сутність, специфіка та значення. До переліку основних функцій належать наступні:

- *забезпечуюча*: уможливлення/забезпечення здійсненності міграційного процесу (головна функція);

- *інформаційна*: ринок акумулює інформацію щодо умов та перспектив проживання в новому регіоні (країні), особливостей переміщення, адаптації, характеристик ринку праці, соціально-економічної захищеності тощо;

- *посередницька*: РМП встановлює зв'язки між існуючими або потенційними мігрантами та суб'єктами, які зацікавлені в прибутті мігрантів (трудові мігранти – працедавці; туристи – суб'єкти, які діють в туристично-рекреаційних зонах; мігранти – сім'ї мігрантів і т.д.);

- *стимулююча*: завдяки трьом попереднім функціям ринок сприяє міграційній активності населення. Окрім цього, він стимулює удосконалення міграційної нормативно-правової бази, а також сприяє підвищенню соціально-економічних стандартів депресивних регіонів (регіонів-донорів);

- *врівноважуюча*: РМП реагує на дисбаланс попиту і пропозиції міграційних послуг, бере участь у розподілі вільних та надлишкових

міграційних потоків, їх спрямуванні в потребууючі регіони, а також участь у збалансуванні регіональних ринків праці;

– *захисна*: при правильному підході до правового регулювання діяльності та відповідальності суб'єктів, які надають міграційні послуги, РМП може стати ключовим стимулятором соціально-економічної захищеності мігрантів та чинником трансформації економіки загалом [10; 11; 12].

Суть, структура і функції РМП впливають із загальнотеоретичних положень економічної теорії. Наведена на рис. 1.1 структура охоплює передумови формування РМП, фактори впливу на нього, об'єкт його регулювання та передбачає безпосередню класифікацію ринку за просторовою ознакою. Основою подальшого дослідження слугує транскордонний РМП, межі котрого можна окреслити державними кордонами України та кордонами сусідньої країни (або групи країн, об'єднаних за певною ознакою). В межах транскордонного ринку досліджуються зовнішні переміщення населення (в нашому випадку ключовою є зовнішня українська трудова міграція), а також процеси та відносини на ринку, які супроводжують виїзд українців за кордон [13, 14, 15]. Власне *транскордонному РМП* на наш погляд притаманні три групи суб'єктів (учасників) ринкових відносин (рис.1.1). Перша група – «замовники» мігрантів – суб'єкти, інтереси яких не можуть бути реалізовані без мігрантів як носіїв інтелектуального, трудового, фінансового, демовідтворювального, культурного потенціалу. «Замовники» формують попит на мігрантів. Друга група – фактичні та потенційні мігранти. Вони створюють пропозицію ресурсів, якими володіють. Посередниками (третья група) у міграційному процесі є непрямі і прямі учасники ринку (до них належать представники як іноземної держави, так і країни походження мігранта). Непрямі суб'єкти (органи державної влади найвищих рівнів) формують передумови функціонування РМП, розробляють міграційну політику держави, стимулюють або стримують ті чи інші тенденції в розвитку РМП. Водночас прямі учасники (державні органи, недержавні організації, фізичні особи) безпосередньо надають міграційні та/або супутні послуги населенню. Ці послуги виступають об'єктом регулювання РМП.

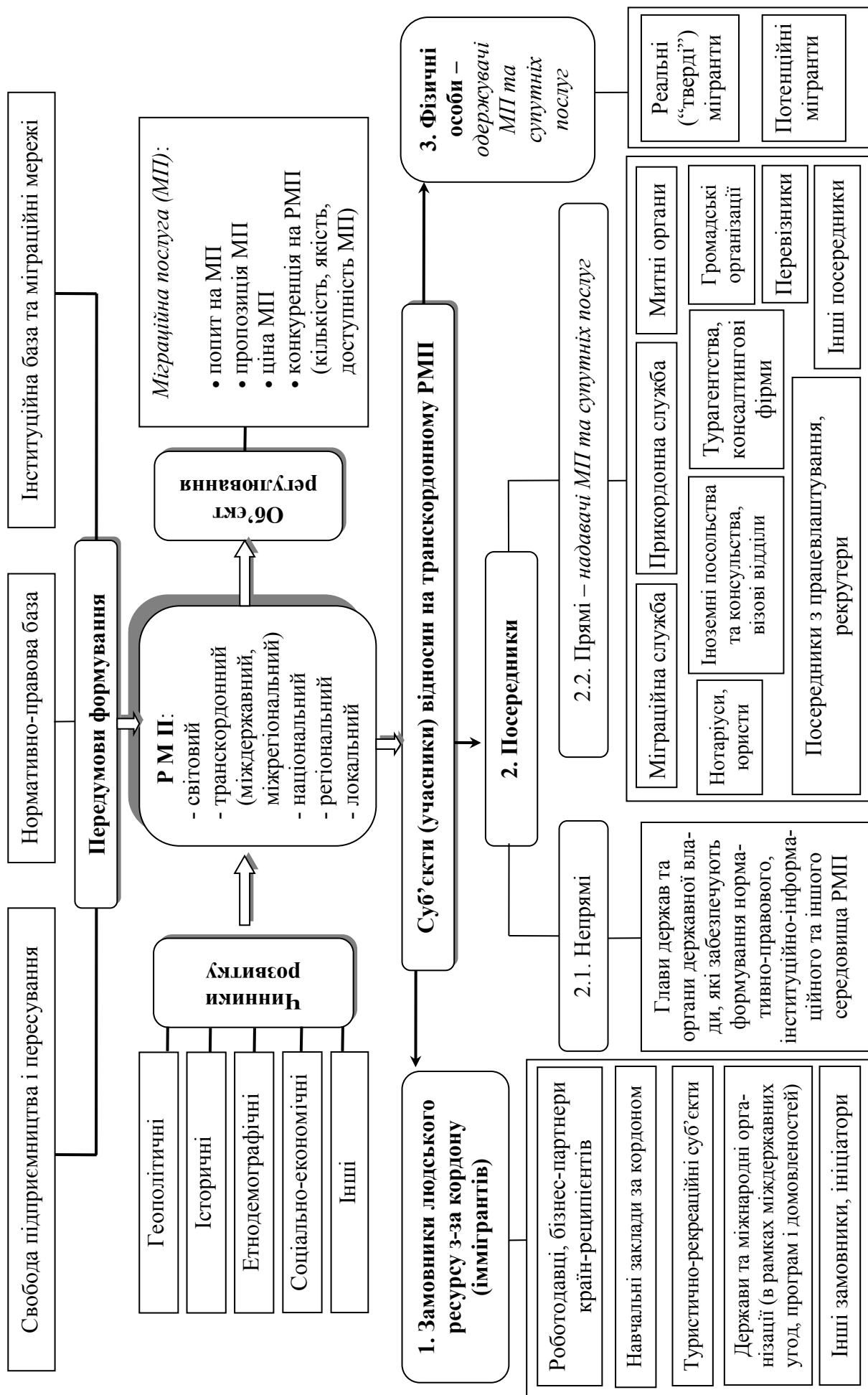

Рис. 1.1. Структура ринку міграційних послуг (суб'єктно-об'єктний підхід) Джерело: розроблено автором

Досліджуючи РМП та процеси, які на ньому відбуваються, з позиції суб'єктно-об'єктного підходу, нами виявлено цікаву особливість. Так, зокрема, сучасний процес міграції може відбуватися без участі/згоди його учасників (одного або кількох) – так зване «випадання» суб'єкту РМП з процесу: 1) без участі замовників (зацікавлених сторін) людського міграційного ресурсу – у випадку переміщення осіб за кордон у приватних цілях та з власної ініціативи; 2) без відома/участі прямих посередників РМП (різні форми легальної і нелегальної міграції); 3) без згоди самих мігрантів (торгівля людьми) тощо. Незаконні (протиправні) форми міграції потребують особливої уваги з боку держави у зв'язку з необхідністю протидії їм як небажаному, шкідливому, і навіть суспільно небезпечному явищу з позиції національних інтересів.

Посередників на РМП можна умовно поділити на три групи відповідно до правових аспектів їхньої діяльності: I сектор – державні органи; II сектор – інші учасники, тобто суб'єкти, які легально сприяють наданню державних послуг у сфері міграції, а також на законних підставах займаються недержавними послугами в сфері міграції; III сектор – нелегальні учасники РМП, котрі неофіційно займаються недержавними міграційними послугами та/або сприяють нелегальному наданню державних послуг. Такий підхід обґрунтований російським вченим Пядуховим Г.[1] та характеризує сучасні функції та позиції посередників на РМП в Росії (додаток Д).

Більш широке уявлення про міграційні послуги, які безпосередньо пов'язані з вітчизняними державними органами, нами згруповано у таблиці 1.1 (детальніше в додатку Ж). Вчасне та повне користування цими послугами сприяє законному переміщенню осіб в межах та поза межами України. Весь спектр державних міграційних послуг націлений на виконання двох основних завдань: перше, споживацький напрямок – правове забезпечення вільного та безперешкодного переміщення в межах України та після виїзду за її межі громадян України, іноземців та осіб без громадянства; друге, контроль міграційних процесів в Україні – реалізується через систему фіксації (реєстру, документування) наданих державних міграційних послуг та вироблення і

реалізація державної міграційної політики.

Таблиця 1.1

Класифікація найпоширеніших транскордонних державних міграційних послуг та перелік суб'єктів, які їх надають

Вид послуги	Найменування послуги	Суть послуги	Суб'єкти надання послуги
1	2	3	4
Адміністративні (органів державної влади)	Реєстрація громадян України	• Реєстрація/зняття з реєстрації місця проживання; • Реєстрація/зняття з реєстрації місця перебування; • Видача/обмін паспорта громадянина України	• Місцеві органи влади • Територіальні відділення ДМС • ЦНАПи
	Документування іноземців та осіб без громадянства	• Видача посвідчення особи без громадянства для виїзду за кордон; • Оформлення посвідки на постійне/тимчасове проживання; • Дозвіл на імміграцію; • Продовження терміну перебування на території України; • Оформлення і видача запрошень іноземцям та особам без громадянства на отримання візових документів для в'їзду в Україну	• Територіальні відділення ДМС
	Документування виїзду за кордон	• Видача/поновлення паспорта громадянина України для виїзду за кордон; • Видача проїзного документа дитини; • Внесення відомостей про дітей у паспорт громадянина України для виїзду за кордон; • Видача/поновлення паспорта громадянина України для виїзду за кордон (в т.ч. дитячий)	• Територіальні відділення ДМС • Центри «Паспортні сервіси» (від ДП «Документ») • ЦНАПи
	Послуги для осіб, що звертаються за захистом в Україні	• Надання статусу біженця; • Надання додаткового захисту	• Територіальні відділення ДМС
	Дозвіл на працевлаштування іноземців	• Видача роботодавцям дозволів на застосування праці іноземців та осіб без громадянства	• Головне управління ДС України з питань праці в області
	Пропуск через державний кордон	• Здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна • Прийом заяв про визнання осіб біженцями або особами, які потребують додаткового захисту	• Державна прикордонна служба України, зокрема, міжнародні, міждержавні та місцеві пункти пропуску тощо
Адміністративні (дипломатичних представництв)	Захист прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном	• Консульський захист; • Паспортні дії; • Дії з питань громадянства; • Візові операції (здійснює видачу українських віз, дипломатичних і службових паспортів, посвідчень особи на повернення в Україну); • Засвідчення документів; • Реєстрації актів цивільного стану; • Нотаріальні дії тощо	• Генеральні консульства України (при МЗС України)

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4
Адміністративні (дипломатичних представництв)	Захист прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном	<ul style="list-style-type: none"> • Консульський захист; • Паспортні дії; • Дії з питань громадянства; • Візові операції (здійснює видачу українських віз, дипломатичних і службових паспортів, посвідчень особи на повернення в Україну); • Засвідчення документів; • Реєстрації актів цивільного стану; • Нотаріальні дії тощо 	• Генеральні консульства України (при МЗС України)
	Візові послуги для громадян України	• Видача віз	• Генеральні Консульства або Посольства іноземних держав в Україні
		<ul style="list-style-type: none"> • Прийом і обробка документів для видачі віз; • Видача віз (не приймають рішення про видачу віз, лише є посередниками через яких працюють Консульства) 	• Регіональні представництва ПП «Візові сервісні центри»
Візові послуги для іноземців	• Видача українських віз	• Генеральні консульства України (при МЗС України)	
Додаткові	Інвестування в Україні	• Консультації щодо інвестування в Україні (виключно консультації без фінансових вливань)	Відділи економічного розвитку*
	Інші міграційні послуги державних органів	• Послуги консультування та інші послуги з міграційних питань, що не вказуються серед основного переліку послуг відповідних державних органів та їх територіальних представництв	Перераховані вище державні суб'єкти

* Відділи економічного розвитку, інвестицій, промисловості та торгівлі (при Міністерстві економічного розвитку)

Джерело: розроблено автором

Недержавні суб'єкти на РМП охоплюють значно ширше поле діяльності в міграційній сфері населення. Починаючи від простих туристичних послуг (бронювання готелів, допомога у відкритті віз, перевезення та перельоти, страхування тощо), продовжуючи рекрутинговими послугами (пошук роботи, пошук працівників для роботодавців, допомога в оформленні документів), фінансовими та юридичними послугами (банківські та фінансові послуги для мігрантів та їх родичів, нотаріальні та юридичні послуги тощо) і завершуючи послугами щодо нелегального перетину кордону. Окрім того, недержавні суб'єкти тісно «вклинилися» у сферу надання державних міграційних послуг.

Розгорнута класифікація найпоширеніших транскордонних міграційних

послуг, які офіційно надаються недержавними суб'єктами в Україні, представлена у табл. 1.2 (за винятком туристичних і рекреаційних послуг).

Таблиця 1.2

Класифікація найпоширеніших транскордонних недержавних міграційних послуг та перелік суб'єктів, які їх надають

Вид послуги	Найменування послуги	Суть послуги	Суб'єкти надання послуги
1	2	3	4
Фактичний супровід процесу	Консультаційні послуги	<ul style="list-style-type: none"> пропозиція широкого спектру варіантів міграції та пост-міграційної підтримки (підбір найбільш правильного типу візи, виходячи з індивідуальної ситуації) тощо 	<ul style="list-style-type: none"> Консалтингові агенції з міграції Туристичні фірми Суб'єкти без ліцензії
	Послуги супроводу	<ul style="list-style-type: none"> послуги з супроводу повного циклу або окремих етапів міграційного процесу 	
	Юридичний супровід для громадян України	<ul style="list-style-type: none"> офіційне сприяння та безпосередній супровід в процесі підготовки пакету документів для перетину кордону України та ведення фінансової діяльності за кордоном тощо 	<ul style="list-style-type: none"> Юридичні та аудиторські компанії, приватні особи та корпорації, які надають юридичні послуги (такий вид послуг як «міграційних» юридичні компанії почали класифікувати в окрему групу від початку 2015 року)
	Юридичний супровід для іноземців	<ul style="list-style-type: none"> отримання посвідки на проживання в Україні (тимчасове та постійне); отримання дозволу на імміграцію в Україну; отримання дозволу на працевлаштування в Україні; отримання громадянства України; реєстрація іноземців в Україні; отримання ідентифікаційного номеру для іноземних громадян тощо 	
	Юридичний супровід для компаній	<p>Для іноземних компаній:</p> <ul style="list-style-type: none"> юридичний супровід започаткування діяльності в Україні, реєстрація підприємства в ДМС (реєстрація в ОВІР); <p>Для іноземних та вітчизняних компаній:</p> <ul style="list-style-type: none"> оформлення запрошення для іноземця; оформлення службової картки іноземця; оформлення медичних довідок і страхових полісів для іноземних працівників 	
Страхові	Страхування	<ul style="list-style-type: none"> Оформлення обов'язкового медичного страхування відповідно до вимог «Рішення Ради ЄС 2004/17 відносно медичного страхування подорожуючих за кордон» при поданні документів на візу та подорожуванні за кордон 	<ul style="list-style-type: none"> Страхові компанії та інші фінансові суб'єкти, котрі мають акредитацію у відповідному консульстві
Фінансові	Фінансове обслуговування	<ul style="list-style-type: none"> Перекази коштів 	<ul style="list-style-type: none"> Послуги Банків та МСП*: Western Union, MoneyGram, Sigue, PrivatMoney, Лидер, Unistream тощо

Продовження таблиці 1.2

1	2	3	4
		<ul style="list-style-type: none"> • Фінансова допомога, пов'язана з переїздом • Консалтингові послуги для бізнесу (покупка, продаж, інвестиції) 	<ul style="list-style-type: none"> • Консалтингові та юридичні компанії
Логістичні	Послуги перевезення	<ul style="list-style-type: none"> • Вантажні, вантажо-багажні, багажні • Пасажирські 	<ul style="list-style-type: none"> • Суб'єкти, які мають відповідну ліцензію
Працевлаштування	Працевлаштування за кордоном	<ul style="list-style-type: none"> • Пошук роботи • Підтвердження кваліфікації відповідною офіційною іноземною організацією • Допомога і організація співбесід з роботодавцями • Допомога в укладанні договорів • Оформлення запрошення на працю 	<ul style="list-style-type: none"> • Суб'єкти, які мають відповідну ліцензію • Суб'єкти без ліцензії • Перевізники, перекупники (займаються перепродажем запрошень тощо)
	Лінгвістичні послуги	<ul style="list-style-type: none"> • Засвідчення документів, переклад документів • Мовні курси іноземної мови • Оцінка рівня іноземної мови за відповідними міжнародними стандартами (для англійської – Cambridge, IELTS/TOEFL і TOEIC) 	<ul style="list-style-type: none"> • Центри іноземних мов • Часто консалтингові агенції з міграції, котрі мають угоди з окремими країнами про взаємну співпрацю в області сприяння міграції іноземців за вакансіями
Освітні	Послуги з навчання історії	<ul style="list-style-type: none"> • Навчання історії та культури країни імміграції 	

* МСП – міжнародні системи переказу коштів

Джерело: розроблено автором

Головною особливістю недержавних суб'єктів є те, що вони в основному зосереджені на потребах людини (необхідність соціально-економічної безпеки, професійного зростання, самореалізації, політичного захисту, культурного розвитку та ін.), які вона прагне задовольнити на території іншої держави, і можуть полягати у працевлаштуванні, отриманні освіти, політичного притулку, туристичної послуги, реалізації ділових інтересів за кордоном (професійно-службова міграція) тощо. Відтак, головним продуктом недержавних суб'єктів у сфері зовнішньої міграції є транскордонні міграційні послуги, які можуть принести споживачам максимальний соціально-економічний ефект, а для посередників – максимальний фінансовий прибуток. Проте, переважне фокусування суб'єктів-надавачів міграційних послуг на максимізації власного прибутку досить часто призводить до надання неякісних міграційних послуг.

Такій негативній практиці сприяє неналежне державне регулювання РМП та інші ринкові та неринкові фактори. Отож, класифікацію посередників варто представити у вигляді матриці, де додатковим критерієм оцінки їх діяльності виступає «якість надання послуг» (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

**Класифікація учасників РМП, які надають міграційні послуги
(суб'єктно-функціональна матриця)**

	Державні органи	Інші легальні учасники РМП*	Нелегальні учасники РМП*
Сумлінні виконавці	Формують нормативно-правові засади функціонування РМП, надають офіційні державні міграційні послуги високої якості	Надають офіційні міграційні та супутні послуги високої якості	Надають міграційні та супутні послуги високої якості, проте діють за межами правового поля
Несумлінні виконавці	Окремі структурні підрозділи або індивідуальні виконавці, котрі не дотримуються соціальної відповідальності на РМП, надають офіційні послуги низької якості або з порушенням законодавства	Надають офіційні міграційні та супутні послуги низької якості, діють з порушенням законодавства	Надають неофіційні міграційні та супутні послуги низької якості, діючи за межами правового поля
Суб'єкти сектора «Квазі-ринку» МП	Створюють штучно адміністративні бар'єри і перешкоди, при цьому «допомагають» в їх подальшому подоланні	Учасникам притаманна спекулятивна поведінка, яка направлена на збільшення транзакційних витрат споживачів МП. Окремі активно діють у співпраці з державним сектором надання МП	

* суб'єкти різних організаційно-правових форм та різних форм власності

Джерело: розроблено автором

Відповідно до цього критерію було виокремлено таку категорію як суб'єкти сектора «Квазі-ринку міграційних послуг», які незалежно від якості надання міграційних послуг зазвичай є викриті у неринковій поведінці, зокрема штучному створенні бар'єрів в організації громадянами міграційного процесу. Запропонований підхід був апробований у другому розділі нашого дослідження при обстеженні інституційного середовища функціонування РМП. У свою чергу, така класифікація дає широке поле для дослідження РМП та передбачає перспективні кроки щодо удосконалення функціонування ринку.

Натомість, класифікацію транскордонних міграційних послуг можна

здійснити за адміністративно-правовою ознакою (рис. 1.2) процесу міграції [16, с. 25–27]. Зокрема, це послуги які сприяють у: 1) легальному перетині кордону країни-виїзду та країни-призначення; 2) легальному перебуванні (продовженні перебування) в країні-призначення; 3) легальній діяльності, передбаченій в'їзною візою. Порушення будь-якого з цих пунктів спричиняє автоматичну класифікацію мігранта як «нелегала» і загрожує його безпечному перебуванню або діяльності за кордоном. В реальному часі безпека мігранта залежить безпосередньо від його обізнаності та свідомості здійснення міграційного процесу, а також від морально-правового аспекту діяльності посередника.

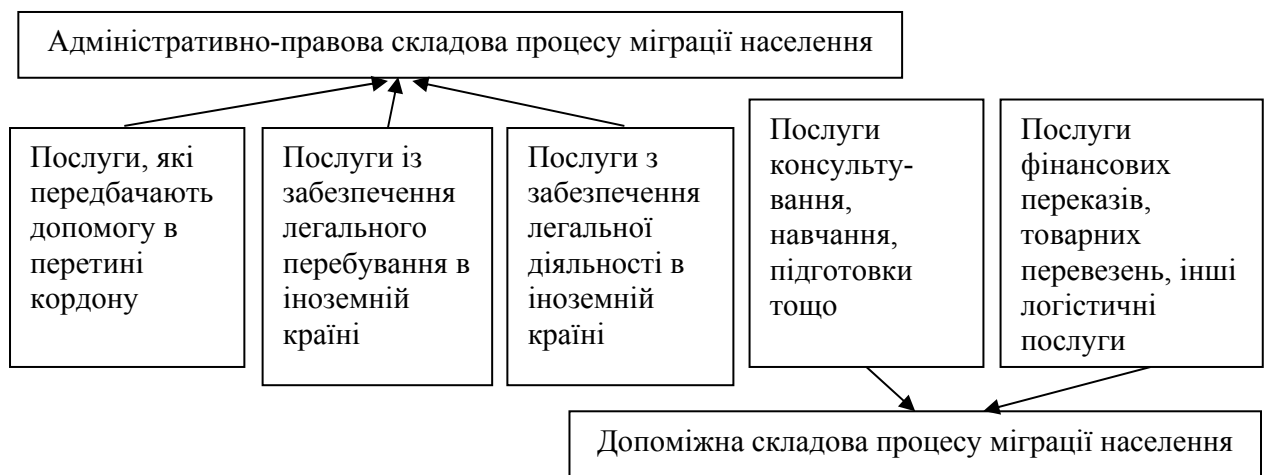

Рис. 1.2. Класифікація транскордонних міграційних послуг: процесний підхід

* Подана класифікація є спрощеною, усі блоки між собою пов'язані і реалізація одних послуг залежить від реалізації інших

Джерело: розроблено автором

Окрім того, серед міграційних послуг чільне місце займають консультаційні послуги. Більшість фірм у сфері міграції акцентують увагу саме на них і надають їх на платній основі окремо від інших послуг. Останній блок складають послуги фінансових переказів та товарних перевезень. Фінансова складова є надзвичайно важливою в будь-яких суспільних процесах, і міграція не є винятком. Варто згадати лише офіційні та приблизні підрахунки грошових переказів українців з-за кордону, які становлять до 7 млрд. дол. США щорічно [17, с. 120]. Якщо припустити, що середня вартість офіційних послуг грошових

переказів становить близько 3%, то отримаємо, що фінансові посередники лише в такий спосіб щороку заробляють до 210 млн дол. США.

Загалом, РМП – важлива складова функціонування складних просторових утворень – територіальних міграційних систем. Такі ринки включають багато компонентів і зв'язків (тобто є поліструктурними), можуть розглядатися з різних позицій та зрізів (поліаспектність), передбачають велику кількість центрів управління (полісуб'єктність) та виникають на усіх організаційних рівнях (полірівневність).

Одним із стратегічно важливих рівнів функціонування транскордонних РМП є міжрегіональний, частиною якого є прикордонний – із максимальною концентрацією зв'язків між країнами-сусідами. З цього випливає, що РМП прикордонних територій – це зріз транскордонного РМП, котрий охоплює прикордонні регіони двох або кількох держав, які мають спільний кордон. Це по суті «чутлива» платформа для різного роду спільних проектів і програм, які можуть сприяти конвергенції прикордонних територій та підвищенню їх конкурентоздатності в цілому.

У цьому контексті наша держава має позитивний багаторічний досвід інституційних відносин із Республікою Польща [18], співпраця з якою є засобом євроінтеграції України, а також практичним механізмом впровадження європейських стандартів на регіональному та місцевому рівнях. Розвиток українсько-польського міжрегіонального співробітництва здійснюється у декількох площинах. На рівні *центральных органів* виконавчої влади з українського боку це питання координується – Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства, Міністерством закордонних справ, Міністерством інфраструктури, Міністерством соціальної політики та Міністерством економічного розвитку і торгівлі, в той час як з польського боку – Міністерством внутрішніх справ, Міністерством регіонального розвитку, Міністерством закордонних справ тощо.

Для вирішення ключових питань співпраці на *міжурядовому рівні* створено інституційний механізм – Українсько-польську Міжурядову

Координаційну Раду з питань міжрегіонального співробітництва, яка в цілому координує відносини на рівні областей України та воєводств Республіки Польща. Базовим документом при цьому є підписана в Києві Угода між Урядами України та Республіки Польща про міжрегіональне співробітництво від 24 травня 1993 року. Зазначеним міжнародним договором закріплюються правові засади співпраці органів місцевої влади та органів місцевого самоврядування цих країн, зокрема в економічній, культурно-гуманітарній, освітній та туристичній сферах [19].

Варто також зазначити, що станом на сьогодні Україна має найрозвинутішу мережу міжрегіональної співпраці саме з Республікою Польща. Практично всі області України та воєводства Польщі уклали угоди про міжрегіональне співробітництво [20]. Найбільше українських партнерів має Підкарпатське воєводство. Відповідно з українського боку найінтенсивніша співпраця поляків – із Львівською областю. Це, без сумніву, важлива передумова формування транскордонного регіонального РМП. У ході його дослідження центральними є питання особливостей функціонування даного ринку, головних суб'єктів, що надають міграційні послуги населенню, стану і перспектив розвитку ринку.

Велика кількість прямих посередників, які де-факто функціонують на РМП обстежуваної території, характеризує полісуб'єктність ринку і складність відносин між учасниками.

До державних суб'єктів РМП на рівні Підкарпатського воєводства належать: Відділ у справах Цивільних та Іноземців Підкарпатської Воєводської Адміністрації в Жешові та місцеві відділення у Перемишлі, Кросно і Тарнобжегу, Управління у справах іноземців (створення підрозділу у воєводстві – у перспективі), Бещадський відділ Прикордонної Варти та його територіальні підрозділи, Воєводське управління праці в Жешові, Окружний Інспекторат праці в Жешові та повітові відділи праці Підкарпатського воєводства, представники Палати Радників з юридичних питань в Жешові, митні органи, дипломатичні представництва України у Підкарпатському

воєводстві тощо.

Перелік *державних суб'єктів РМП на рівні Львівської області* включає: Головне управління Державної міграційної служби (ДМС) у Львівській області (підпорядковується Міністерству закордонних справ України), Західне регіональне управління Державної прикордонної служби України, Львівська митниця Державної фіскальної служби України та їх територіальні підрозділи, Управління туризму та курортів Львівської обласної державної адміністрації, дипломатичні представництва (зокрема, Генеральне Консульство Республіки Польща у Львові), Пункт прийому візових анкет у Львові та ін.

Недержавні суб'єкти-посередники на РМП є наймасовішою групою учасників, які надають міграційні послуги. Незалежно від місця юридичної реєстрації вони можуть функціонувати на території різних країн. Це перевізники, туристичні фірми, рекрутингові агентства або окремі особи, суб'єкти, які сприяють мігрантові в легальному або нелегальному перетині кордону, перебуванні, діяльності на території іноземної держави, нотаріуси, юристи, діаспора, громадські організації, фінансові суб'єкти, інші посередники.

Центральним державним суб'єктом РМП, що безпосередньо надає міграційні послуги населенню Львівщини, є Головне управління ДМС у Львівській області. У загальній структурі ДМС у Львівській області, окрім головного територіального органу, функціонує 33 територіальних підрозділи, з них – 16 міських відділів (в тому числі в межах Львова – 8) та 17 районних секторів, які забезпечують надання міграційних та супутніх послуг на місцях.

За результатами дослідження основних показників розвитку Підкарпатського воєводства і Львівської області [21; 22, с. 161–162] з'ясовано, що має місце часткова демографічна конвергенція цих регіонів, етнічно-ментальна і культурна близькість, проте соціально-економічна конвергенція низька через великі диспропорції економічних показників розвитку, посилені «обвалом» гривні. Такі відмінності формують відповідні push- і pull-фактори міграційних процесів, що пожвавлюють прикордонний рух, посилюють попит на міграційні та супутні послуги. Задля вирівнювання економічних

диспропорцій і підвищення якості життя по різні боки кордону необхідна добре спланована та збалансована політика транскордонного співробітництва, яка б давала змогу реагувати на зміни економічної і політичної ситуації на прикордонних територіях, основними учасниками якої є суб'єкти на РМП.

Загалом, слід визнати, що дослідження РМП в Україні є вагомою передумовою підвищення ефективності усієї міграційної політики держави. Існує гостра необхідність вивчення потенціалу цього ринку, розробки системи обліку та статистики явищ та процесів, які мають місце на ньому. Враховуючи великі фінансові активи РМП, участь у перерозподілі робочої сили на національному ринку праці, можна припустити, що посилення уваги до його функціонування і регулювання, сприятиме легалізації багатьох тіньових схем надання міграційних послуг як на місцевому чи регіональному, так і на макроекономічному рівнях.

1.2. Чинники формування ринку міграційних послуг

Важливу роль у процесі трансформації міграційних відносин відіграє сукупність чинників (факторів або рушійних сил), які впливають на функціонування РМП. Також, при розробці методологічних підходів до аналізу ефективності функціонування РМП необхідно враховувати не просто вплив різних чинників на досліджуваний об'єкт, а істотність їхнього впливу, мультиколінеарні (висококорельовані) зв'язки і т.д. Це передбачає застосування так званого багатофакторного підходу. Під ним, за твердженням професора С. М. Вовка, слід розуміти такий «підхід, в якому досліджується одночасна взаємодія не менше трьох факторів, а системний підхід органічно включається у багатофакторний як його невід'ємна компонента» [23, с. 167–168].

На сьогоднішній день вітчизняними науковцями напрацьовані різні класифікації чинників та умов, які виступають детермінантами розвитку ринку

послуг загалом (І. О. Пойта [24, с. 171–173]) та міграційних процесів зокрема (С. О. Западнюк [25, с. 36–45]), розроблені інструменти-важелі міграційної політики, які також мають вплив на відносини у сфері міграції (Ю. І. Римаренко [26, с. 351–358]).

Опираючись на їхній доробок, нами запропоновано власну інтерпретацію чинників формування та розвитку сучасного РМП, подано їх класифікацію та обґрунтування. Всі чинники, залежно від можливостей регламентації їх впливу на РМП (порядковості та сили впливу на формування та розвиток РМП), можна поділити на чотири групи:

До першої групи належать ті, абсолютні значення яких не піддаються регулюванню або не потребують його – *«постійно діючі чинники»*: геопросторові, культурно-історичні, етнодемографічні. Вони формують підстави існування стабільних міграційних потоків, чим зумовлюють відносну постійність учасників на РМП.

Другу групу складають чинники, міра дії яких змінюється протягом порівняно тривалого часу – *«довготривалі чинники»*: економічні (закладають фундамент трудової міграції), соціально-захисні (визначальними є в еміграційних процесах), геополітичні (стійкі міжнародні відносини впливають на стабільність векторів міграції), технологічні (сприяють новим формам міграції) тощо;

Третя група – *«перемінні чинники»*, міру дії яких можна регламентувати, причому в задані терміни: правові та організаційні (відсутність/наявність державного контролю, координації та системної відповідальності (стандартизація якості надання міграційних послуг, постійний регулярний облік суб'єктів РМП, дієві санкції та покарання)); геополітичні (укладання нових міжнародних угод – таких, як «безвізовий режим з ЄС»); інформаційні (рівень поінформованості громадян щодо можливостей та принципів здійснення міграційного процесу) тощо. Це, по суті, фактори, за допомогою яких можна впливати на якісні зміни в міграційних процесах, на соціальний захист мігрантів, а також на розвиток РМП в інтересах суспільства і держави;

Четверту групу утворюють фактори, які генерують реальні *передумови* «стрімкого формування та розвитку» РМП: внутрішні фактори розвитку РМП (відсутність конкуренції, високий попит на міграційні послуги, легкість входження на ринок, слабкий державний контроль), висока частка тіньової складової РМП, пасивність державних органів у питаннях стабілізації ситуації на РМП, виявлення та зловживання прогалинами у вітчизняному та іноземних механізмах регулювання зовнішніх міграційних процесів, розвиток неправових форм міграції, руйнування старих дипломатичних відносин (військовий конфлікт з Російською Федерацією) та інші чинники (рис. 1.3).

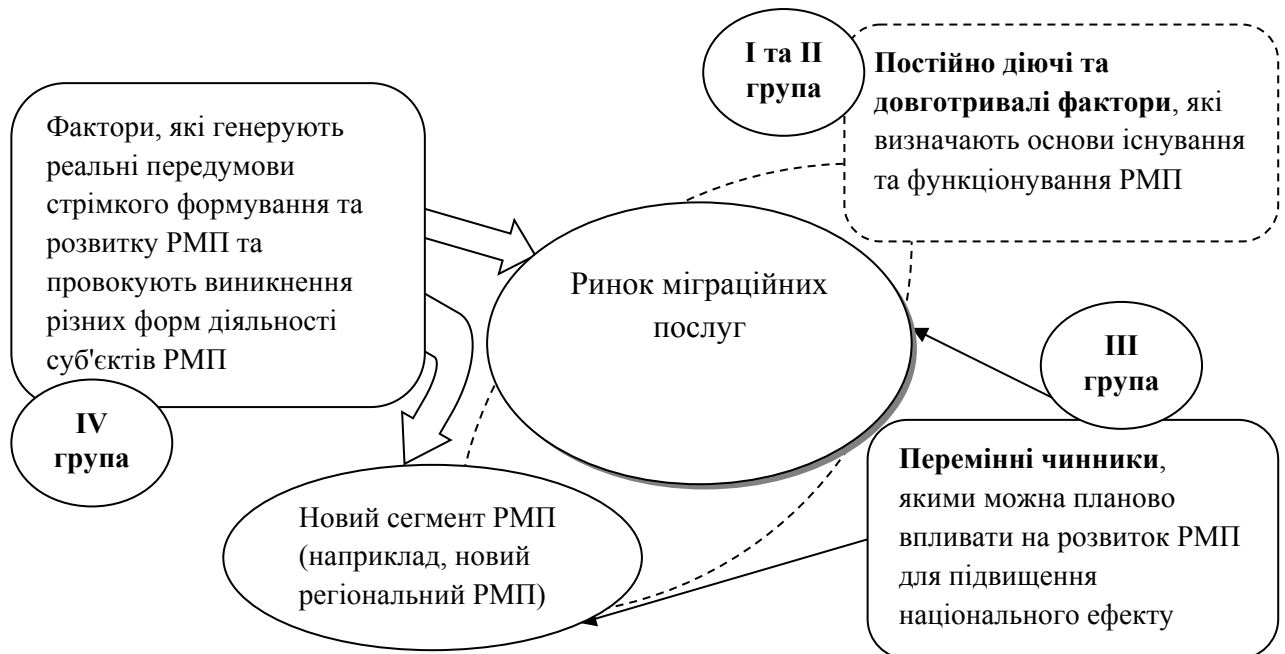

Рис. 1.3. Вплив середовища на ринок міграційних послуг

Джерело: розроблено автором

Запропонований поділ є умовним, допускає послаблення або посилення дії окремих факторів залежно від умов (середовища, тривалості) формування РМП, нівелюючого або мультиплікативного ефекту взаємодії чинників тощо. Так, наприклад, культурна близькість (у тому числі знання мови) та розбіжність в оплаті праці сприяли формуванню потужних трудових потоків українців до Російської Федерації. На зміну потоків (переорієнтацію на європейський вектор) тривалий час не могли вплинути ні близькість Чехії та Польщі

(зокрема, для заробітчан із Західних регіонів України), ні вища оплата праці за аналогічні виконувані роботи в цих країнах. Головною перешкодою для українських громадян була присутність посередників в організації закордонного виїзду та працевлаштування і необхідність вироблення додаткових документів, окрім закордонного паспорту. Хоча варто допускати психологічний фактор, пов'язаний із небажанням українців виходити з зони особистого комфорту, тобто змінювати місце праці (на відносно рівних умовах) та звертатись до посередників у плануванні трудової поїздки за певну доплату. Натомість фактор військового конфлікту на сході України став рушійною силою при зміні вектору трудової міграції та спричинив надмірний попит серед українців-заробітчан на міграційні послуги в країнах Європейського Союзу. Інші фактори (III та IV групи чинників, які загалом притаманні макро- та мікросередовищу функціонування вітчизняної економіки) надали тіньового вектору розвитку РМП.

Залежно від характеру дії, чинники РМП можна поділити на *загальні* та *специфічні*. Загальні – здійснюють вплив на всіх суб'єктів господарювання незалежно від галузі чи типу ринку. Це – загальне правове, економічне, соціальне, політичне та інше середовище діяльності учасників ринкових відносин певної територіальної системи. У свою чергу, до специфічних факторів належать ті, що безпосередньо діють на РМП, змінюють відносини на цьому ринку, впливають на обсяг, структуру, якість, доступність та інші характеристики міграційних послуг, і в кінцевому результаті визначають особливості відносин у сфері міграції населення. В межах специфічних чинників виокремимо дві групи. З одного боку – *об'єктивні*, тобто ті умови, які склались незалежно і які не піддаються контролю з боку недержавних суб'єктів ринку. А з іншого – *«тіньові» чинники* РМП, які можна вважати суб'єктивними і такими, що ведуть до незбалансованого розвитку ринку або його дестабілізації, до появи нелегальних міграційних та супутніх послуг, превалювання неформальних відносин тощо (табл. 1.4). Тіньові чинники, будучи головно деструктивними за своєю суттю, дозволяють окреслити низку

проблемних моментів формування РМП та виробити стратегію щодо удосконалення його функціонування.

Таблиця 1.4

Чинники впливу на формування ринку міграційних послуг

Загальні чинники	Специфічні чинники	
	формальні	неформальні («тіньові»)
1	• 2	• 3
1. Політико-правові та адміністративні <i>(правові норми та режим, адміністративні заходи, правила і процедури)</i>	<ul style="list-style-type: none"> • паспортно-візовий режим (ступінь жорсткості) • міграційні квоти та інші адміністративні заходи (у т. ч. прямі заборони) • санкції та покарання за порушення міграційних правил і процедур • ліцензування діяльності з працевлаштування громадян за кордоном, надання інших послуг (зокрема з перевезень) 	<ul style="list-style-type: none"> • порушення паспортно-візового режиму • розвиток нелегальної прикордонної інфраструктури • порушення правил працевлаштування та перебування на території країни • обхід інших адміністративних обмежень та бар'єрів
2. Геополітичні <i>(геополітичне положення, міждержавні договори та домовленості, транскордонне співробітництво, місце держави (іншої територіальної одиниці) у глобальному просторі)</i>	<ul style="list-style-type: none"> • прикордонність положення території • прикордонний режим, • співпраця із транскордонними територіями • наявність або відсутність міждержавних, міжрегіональних та внутрішніх конфліктів • міждержавні договори про працевлаштування 	<ul style="list-style-type: none"> • інформаційний вплив ззовні, руйнування національної відповідальності (подвійні громадянства, нерозуміння сплати державних зборів, зниження патріотичності співвітчизників) • збільшення попиту на міграційні послуги у випадку появи різних конфліктів, розширення неофіційних каналів надання міграційних і супутніх послуг • дисбаланс між пріоритетами міграційної політики держави та вимогами міжнародної спільноти
3. Інституційно-інформаційні <i>(суб'єкти забезпечення функціонування та регулювання ринку, організаційна та інформаційна підтримка, статистичне забезпечення)</i>	<ul style="list-style-type: none"> • інституційне забезпечення ринку (кількість суб'єктів, розподіл повноважень та функцій між ними, кадровий склад органів регулювання РМП та суб'єктів надання міграційних послуг) • конкурентне середовище РМП • інформаційна підтримка учасників РМП • статистичний облік і звітність у сфері надання міграційних та супутніх послуг 	<ul style="list-style-type: none"> • неофіційні канали надання міграційних і супутніх послуг, нелегальні посередники • прихована монополізація • бюрократизм, корупція і сегрегація (відносно мігрантів) в діяльності суб'єктів РМП • низька якість обслуговування, демотивація управлінських кадрів • недостовірність, низька репрезентативність, неповнота статистичних даних

Продовження таблиці 1.4

1	• 2	• 3
<p>4. Економічні</p> <p><i>(рівень життя населення, свобода підприємництва, економічні бар'єри, пільги, компенсації, податки, валютно-фінансові інструменти, економічна інфраструктура)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • співвідношення величин заробітної плати в Україні та країнах трудової міграції українців • розмір та порядок сплати митних внесків, інших прямих і непрямих податків та зборів • візові ставки • економічна співпраця з мігрантами (внутрішні запозичення для мігрантів (ОВДП), пільги із валютних вкладів та переказів мігрантів) • економічна інфраструктура, що обслуговує РМП • програми стимулювання самозайнятості та підприємництва серед мігрантів 	<ul style="list-style-type: none"> • економічна дискримінація на ринку праці за етнічною ознакою, нелегальна зайнятість • обхід податково-митних бар'єрів • тінізація трудових доходів мігрантів (за відсутності пільг) • доступність і якість послуг суб'єктів, що становлять економічну інфраструктуру РМП • тінізація розрахунків і платежів у сфері трудової міграції (у разі відсутності міжнародних домовленостей або їхнього невиконання) • відсутність мотивації до самозайнятості та підприємництва серед мігрантів у разі недостатньої державної чи міжнародної підтримки
<p>5. Соціально-захисні</p> <p><i>(соціально-трудова гарантія для населення, соціальні програми, соціальна інфраструктура)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • правила та домовленості про соціальне (у т. ч. пенсійне) забезпечення мігрантів • взаємне працевлаштування громадян за кордоном (принципи, умови та терміни) • соціальна захищеність реемігрантів • соціальна інфраструктура, що обслуговує РМП (заклади освіти, охорони здоров'я, органи в системі соціального захисту населення, зокрема мігрантів, тощо) 	<ul style="list-style-type: none"> • порушення правил та домовленостей у сфері соціального захисту мігрантів • порушення правил та домовленостей про взаємне працевлаштування • експлуатація мігрантів, порушення прав людини на гідні та безпечні умови праці • доступність і якість послуг суб'єктів, що становлять соціальну інфраструктуру РМП
<p>6. Культурно-історичні та етнодемографічні</p> <p><i>(історичний досвід, традиції, релігія, етнодемографічні особливості)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • спільне історичне минуле територій • схожість менталітету різних етнічних груп • етнолінгвістична близькість територій • схожість віровчення 	<ul style="list-style-type: none"> • дискримінація, ксенофобія, ексклюзія за етнічною ознакою; • прихована/спланована інклюдія, асиміляція, сепаратизм у випадку етнодемографічних розбіжностей (несхожості)

Джерело: розроблено автором

Кожен із зазначених чинників може бути деталізований і розглянутий більш конкретно.

Політико-правові та адміністративні чинники включають закони,

нормативно-правові документи та адміністративні заходи, що регулюють відносини у сфері міграції, формують пріоритети міграційної політики і міжнародної співпраці. В контексті *геополітичних чинників* впливу на РМП слід розглядати: багатосторонні міжнародні договори з питань праці й соціального захисту трудових мігрантів та забезпечення їх реалізації; міждержавні та міжурядові договори щодо працевлаштування мігрантів; домовленості щодо співробітництва прикордонних регіонів держав у питаннях розвитку прикордонних міграцій та взаємного регулювання трудової діяльності громадян, що працюють за межами держави; договори та домовленості щодо візового режиму, умов перетину кордонів та перебування громадян на території інших держав; програми допомоги з працевлаштування реемігрантів.

Взірцем активного застосування адміністративних важелів впливу на ринок праці та пов'язаний з ним РМП є приклад повоєнної Німеччини [27]. Історичний досвід свідчить, що держава може та, в принципі, зобов'язана контролювати зовнішні міграційні процеси за рахунок двосторонніх міжурядових трудових угод. За умови чітко сформульованих принципів трудової міграції та отриманої високої рекрутингової квоти в певну з європейських країн – в Україні цілком реально очікувати детінізацію діяльності частини учасників РМП. Тому пасивність уряду та Державної служби зайнятості (ДСЗ) України у питаннях працевлаштування українців у найбільших країнах-реципієнтах (Польщі, Чехії, Італії, Іспанії, Німеччині тощо) є неприпустимою ². Окрім впливу на РМП та забезпечення соціально-економічної захищеності своїх громадян, Україна може отримати низку вигод у стратегічному плані від такого роду співпраці.

Сьогодні еталоном прогресивного використання політико-правових та адміністративних важелів впливу на міграційні процеси можна вважати Польщу. Сусідня країна впродовж останніх років суттєво спростила паспортно-візовий режим для українців, істотно змінила власне трудове законодавство та

---

² На сьогодні в ДСЗ з 2017 року діє єдина доступна програма щодо працевлаштування українців за кордоном – це працевлаштування в Державі Ізраїль [28; 29].

створила жорсткі і прийнятні умови його дотримання працедавцями та трудовими мігрантами. Зустрічні кроки регулювання міграційних процесів варто було б очікувати і в Україні.

Структуру та ступінь розвитку інституційного середовища забезпечення міграційних відносин формують *інституційно-інформаційні важелі* впливу. До інституційної мережі належать, передусім, органи влади різних рівнів і профілю, приватні структури, громадські організації та міжнародні інституції, що надають міграційні послуги населенню або сприяють їх отриманню. Крім того, варто враховувати розвиток місцевої економічної інфраструктури: наявність закордонних філій вітчизняних банків з метою полегшення переказів доходів мігрантів; доступність послуг страхових компаній (медичне та інше страхування мігрантів), інвестиційних фондів; роботу мережі туристичних агентств, хостелів та їх аналогів (реєстрація мігрантів), транспортної інфраструктури та безлічі організованих і неорганізованих посередників.

Серед інформаційних чинників, варто враховувати наявність та дієвість інформаційних центрів та ступінь поінформованості різних учасників РМП. Ця поінформованість залежить від якості і доступності консалтингових послуг як емігрантам про зміни міграційних правил в іноземних країнах, та зміни, що відбуваються в Україні, за час їх відсутності, так і іммігрантам про основні права та обов'язки, умови працевлаштування і проживання тощо; проведення інформаційних кампаній, націлених на роботодавців та найманих працівників, з інформування суб'єктів міграційних відносин про наявність вакансій на місцевому, національному та міжнародному ринках праці, щодо умов праці, рівня оплати праці тощо.

Загальноекономічними системоформуючими чинниками РМП першочергово є глобальна світова кон'юнктура та економічна ситуація в країні в цілому. У випадку України – це дешевизна робочої сили та географічна близькість регіонів, зокрема західних, до європейського бізнесу, спеціалізація національного ринку праці (відповідність пропонованої роботи закордоном кваліфікаційному рівню місцевого економічно активного населення), рівень

безробіття, якості життя населення тощо. Власне, суб'єктивна та об'єктивна оцінка населенням свого економічного становища є головною сучасною детермінантою його міграційної поведінки [30; 31]. Про реальну ситуацію свідчать показники купівельної спроможності номінальної заробітної плати (забезпечення прожиткового мінімуму, можливості купівлі автомобіля, побутової техніки, житла, забезпечення вищої освіти дітям тощо) та показники співвідношення оплати праці в Україні і за кордоном (порівняння мінімальних соціальних стандартів, середньої оплати праці, заробітної плати в розрізі секторів економік). Ці фактори є визначальними у формуванні «просторової мобільності населення»³, відтак – величини попиту на міграційні послуги. А от легкість виходу на ринок міграційних послуг, висока рентабельність бізнесу, відсутність дієвих економічних санкцій з боку держави за порушення підприємницького законодавства є головними чинниками розвитку мережі недержавних суб'єктів-надавачів міграційних послуг.

До специфічних об'єктивних економічних чинників віднесено сукупність тарифних важелів регулювання процесів на ринку. Це, зокрема, митні ставки, візові платежі, різного роду штрафні ставки за порушення вітчизняних та іноземних правил здійснення міграційного процесу. Чинниками економічного регулювання досліджуваного ринку можуть стати також запровадження пільг на валютні вклади та перекази мігрантів, перш за все, для виведення трудових доходів з «тіні»; використання внутрішніх займів (міграційних облігацій) з метою ефективного використання заощаджень мігрантів; здійснення міжнародних платежів-компенсацій через розробку механізму погоджених витрат і взаємних бюджетних платежів, пов'язаних з обміном працівниками; надання дозволу тимчасовим мігрантам здійснювати інвестиції на пільгових умовах; розробка програм стимулювання самозайнятості та підприємництва.

Соціальні чинники передбачають характеристики ринку праці конкретної території як взаємодоповнюваної складової РМП (місткість, доступність,

---

³ Відображає бажання, готовність і можливості населення до переміщень на певну відстань (За Біль М.М.). [40]

привабливість ринку), форми зайнятості мігрантів (легальна, «тіньова»), сфери прикладання праці, типи виконуваної праці (кваліфікована (високо-, спеціально-) і некваліфікована) [32]. Всі ці характеристики є попотоформуєчими чинниками на РМП. Окрему групу загальних важелів складають чинники соціально-трудої захищеності мігрантів (легальні трудові відносини, належні умови праці, справедлива винагорода, пенсійне забезпечення, соціальне та медичне страхування), адаптації та інтеграції мігрантів у приймаюче суспільство (як емігрантів, іммігрантів, так і реемігрантів). При цьому рівень соціальної захищеності мігрантів, їхньої адаптації та інтеграції у приймаючий соціум значною мірою залежить від розвитку соціальної інфраструктури, котру формують заклади освіти (приймання іспитів у мігрантів), охорони здоров'я (медичний огляд мігрантів⁴), органи системи соціального захисту населення та інші структури, що обслуговують РМП через надання відповідних послуг мігрантам.

Найбільш аксіологічними чинниками, що впливають на РМП, є *культурно-історичні* та *етнодемографічні детермінанти*. Вони стосуються історичного досвіду, традицій, релігії, менталітету, етнодемографічних особливостей тих чи інших територій. Розбіжності за вказаними критеріями можуть бути причиною дискримінації, ксенофобії, інтолерантності та ексклюзії за етнічною ознакою, прихованої асиміляції (сепаратизму) і, як наслідок, формування (розширення) «тіньового» РМП.

По суті, «тіньові» чинники формування та розвитку РМП конкретизують «об'єктивні» чинники в контексті їхнього деструктивного прояву, показують можливості зменшення чи уникнення впливу об'єктивних умов та чинників шляхом міграційно-правових порушень або інших дій з боку учасників РМП. Іншими словами, об'єктивні чинники можуть як сприяти, так і перешкоджати розвитку РМП – залежно від суспільних реакцій на ці чинники та можливостей

---

⁴ Медичний огляд мігрантів в країні перебування здійснюється як з метою недопущення на офіційний ринок праці осіб із незадовільним станом здоров'я (наприклад, у країнах Європи), так і з метою депортації іноземців, інфікованих ВІЛ (Єгипет). Вже починаючи з кінця 2017 року, кожен іноземний громадянин, який звернувся за дозволом на проживання або який отримує право на роботу чи навчання в Єгипті, зобов'язаний надати результати аналізу крові на наявність ВІЛ-інфекції.

переходу їх у категорію «тіньових». Звідси «тіньовий» РМП – це сфера неофіційних або нелегітимних відносин з приводу задоволення потреб населення в послугах, пов'язаних з уможливленням здійснення міграції та супутніх з міграцією процесів. Його існування обумовлене бажанням окремих осіб (реальних та потенційних мігрантів, надавачів міграційних послуг та інших учасників ринку) діяти поза межами правового поля. Такі дії стосуються, насамперед:

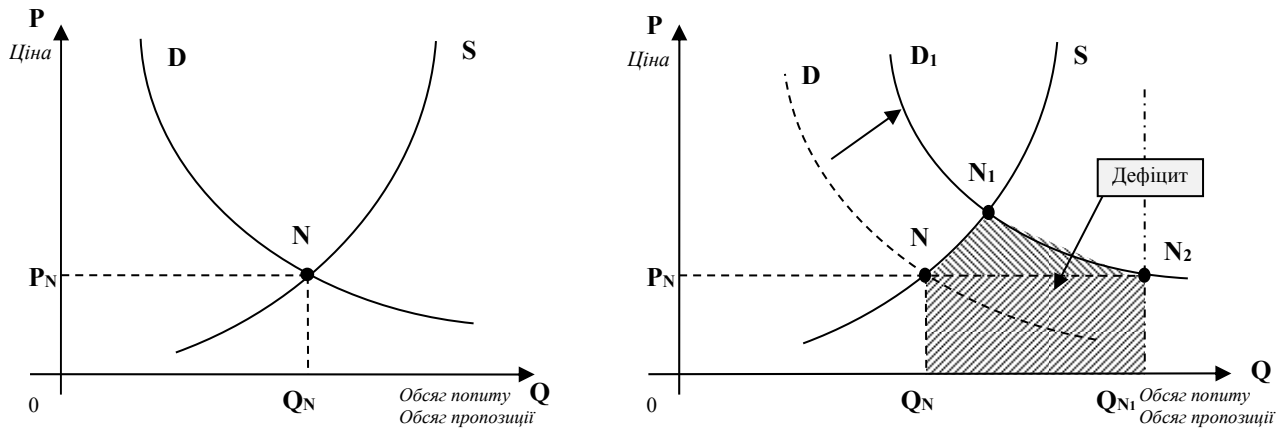
- прискореного проходження або обходження бюрократичних процедур задля пришвидшення процесу отримання чи надання міграційних та супутніх послуг (в основному за участю нелегальних посередників, іноді за участю державних працівників[33]);

- уникнення адміністративних, економічних та інших обмежень і бар'єрів, відповідальності за порушення міграційного режиму та правил працевлаштування і перебування за кордоном;

- пошуку неформальних каналів отримання послуг через низьку правову свідомість мігрантів, нестачу інформації, недосконалості ринку (основна мета – мінімізація особистого втручання в процес організації трудової міграції);

- здешевлення послуг суб'єктів РМП, котрий, зазвичай, діє з переважанням неринкових регуляторів, часто монополізований на регіональних рівнях.

В Україні сукупність об'єктивних причин викликала останнім часом зростання РМП при падінні інших ринків. Потужні зміни вектору міграції українських громадян за короткий період (від набуття чинності безвізового режиму з Європейським Союзом у червні 2017 року) виявили проблеми зі швидкого реагування вітчизняних державних органів на кількісні та якісні зміни міграційних процесів і на потреби мігрантів. Час став одним із ключових факторів тіньової складової розвитку РМП, коли держава не змогла відреагувати зміною обсягу виробництва та надання цільових міграційних послуг для населення та допустила надмірний дефіцит державних послуг (рис. 1.4).

а) до червня 2017 року

б) після червня 2017 року

Рис. 1.4. Зміна ринкової рівноваги внаслідок зміни міграційної активності українців (на прикладі надання державної послуги «виготвлення закордонного біометричного паспорту громадянина України»)

Джерело: побудовано автором

Примітка. Схема а) демонструє точку рівноваги (N) на ринку державних міграційних послуг, яка була сформована впродовж тривалого періоду (від січня 2015 року) шляхом державно встановленої ціни (в конкретному випадку на виготовлення закордонного біометричного паспорту громадянина України). ДП Поліграфкомбінат «Україна» за визначений період розподілило власні виробничі потужності у відповідності до попиту на ринку (запитів від ДМС та ДП «Документ» з виготовлення біометричних документів). Проте набуття чинності безвізового режиму з Європейським Союзом у червні 2017 року спровокувало значний ажітаж серед українців на даний вид державних міграційних послуг (переміщення кривої попиту D вправо на схемі б)). Схема б) показує, як відсутність державної стратегії реагування на подібні виклики спричинила дефіцит на відповідні послуги (коли затримки з видачі біометричних закордонних паспортів склали 2-3 місяці), що привело до деформації РМП та виникнення нових сприятливих ніш розвитку неформального сектору ринку.

За останні два десятиліття міграційні послуги отримали небачений попит, водночас підвищилися і вимоги до самих послуг. Все частіше піднімається

питання про соціальну відповідальність за якість міграційних послуг. Однак така відповідальність може виникати і поширюватись в умовах здорового, конкурентного та легітимного середовища функціонування суб'єктів РМП. Причому зусилля держави в регулюванні чинників РМП на макро- та мезорівнях мають бути реально націлені на стимулювання розвитку ринку шляхом створення сприятливого середовища функціонування суб'єктів РМП, оптимального поєднання приватного і державного секторів надання міграційних послуг, підвищення якості та доступності зазначених послуг.

Окремим несприятливим чинником необхідно виокремити відсутність концептуальної основи функціонування РМП (закріпленої у відповідному програмно-цільовому документі) та чітких науково-методологічних засад його оцінювання. У ході практичного дослідження доцільно на базі доступної статистичної, соціологічної та іншої інформації проаналізувати вплив основних чинників на РМП і запропонувати шляхи вирішення проблем («вузьких місць») у процесі регулювання ринку.

1.3. Методологічні підходи до дослідження ринку міграційних послуг

У науковій економічній літературі зафіксовано систему теорій, які пояснюють причини, мотиви і наслідки міжнародної трудової міграції у світі. Варто зауважити, що закономірно з плином часу теорії зазнавали значної еволюції. В першу чергу це пов'язано з впливом на суспільне життя динамічних глобалізаційних процесів, що по суті спричиняло переосмислення і самих теоретичних підходів. З іншого боку – рушієм цієї еволюції є саме багатогранне явище міграції. Для її дослідження використовують прямі і непрямі методи аналізу. При цьому під конкретні завдання розробляються відповідні концепції, які переростають у теорії.

В нашому дослідженні ми спирались на низку теорій міжнародної

міграції. В основному це теорії західної економічної думки. На пострадянському просторі теоретичне узагальнення нетривалого досвіду участі у світовому ринку праці має фрагментарний характер, що пояснюється хибами емпіричної інформації, відсутністю повних і достовірних статистичних даних [34, 35]. Водночас знайомство із західними теоріями трудової міграції допомагає пояснити процеси, пов'язані з експортом або імпортом робочої сили, що відбуваються в Україні. У поєднанні з використанням теорій ринкового механізму такий спосіб дозволить сформулювати концептуальні підходи до розуміння РМП.

Досліджуючи значну частину міграційних теорій, ми дійшли висновку, що окремі з них пояснюють *напрями міграції* (теорія неокласичної економіки), *причини міграції* (нова економічна теорія міграції), *стабільність та розвиток конкретних напрямів міграції* (теорія «суспільного капіталу», теорія міграційних мереж, теорія міграційних систем), *наслідки міграції* (теорія нового міжнародного економічного порядку, теорія процвітання або технологічного розвитку) тощо [34, с. 120-131; 36; 37]. Проте, погоджуємось з думкою більшості дослідників, що усі теорії доповнюють одна одну і є тісно переплетені між собою.

Основоположними міграційними теоріями для дослідження стали наступні:

– *Теорія неокласичної економіки* (J. R. Harris, M. P. Todaro, O. Stark, D. Massey, R. Cohen). Згідно з нею міжнародна міграція пояснюється економічною нерівністю між країнами, зокрема різницею між рівнями зарплати, що визначає рух робочої сили з країн із низькою заробітною платою до країн, де вона значно вища. У такий спосіб забезпечується саморегулююча функція світового ринку праці. З економічним посиленням еміграції в країнах виїзду поступово зменшується різниця між рівнями заробітної плати і, відповідно, зникають стимули для міграцій. Так, країна-експортер робочої сили може перетворитися на імпортера робочої сили. Теорія неокласичної економіки ґрунтується на тому, що людські ресурси в країнах виїзду і країнах в'їзду

абсолютно взаємозамінні, під час процесу міграції підтримується повна зайнятість, що найчастіше не відповідає дійсності [34]. Дана теорія є цінною для нас зі сторони обґрунтування напрямів трудової міграції українців. Очевидними країнами еміграції українців будуть країни з вищим рівнем оплати праці та полегшеними умовами виїзду та перебування.

– *Теорія «суспільного капіталу»* (D. Massey, L.P. Goldring, J. Durand). «Суспільним капіталом» у країнах в'їзду вважається велика кількість мігрантів, що приїхали раніше і вже створили схеми пристосування до суспільства країни-реципієнта та входження на місцевий ринок праці. «Суспільним капіталом» мігрантів можуть бути також різноманітні державні, суспільні і комерційні інститути, що виступають посередниками між країнами, де є попит на іноземну робочу силу, і країнами, де спостерігається її надлишок. Все це полегшує для потенційних мігрантів ухвалення рішення про міграцію і облаштування у країні призначення⁴. Ця теорія є однією з ключових у нашому дослідженні. Вона пояснює стабільність окремих напрямів міграції і передбачає існування та утворення низки інститутів, які сприяють стабілізації міграції.

– *Теорія міграційних систем* (R. E. Bilborrow, M. M. Kritz, H. Zlotnik, D. van de Каа, D. Massey). В її основу покладено системний підхід, покликаний об'єднати різні концепції пояснення міжнародної міграції і довести, що міграційні потоки між країнами виїзду і в'їзду детерміновані різноманітними чинниками. Стійкі міграційні потоки формують єдиний простір (міграційну систему), що об'єднує країни виїзду і в'їзду; для розуміння динаміки системи необхідно розглядати її в цілому. При цьому географічна близькість може відігравати важливу роль, але вона не є обов'язковою умовою. У нашому випадку теорія міграційних систем дозволяє розвинути категорію «територіальна міграційна система», яка, в свою чергу, зобов'язує конкретизувати дослідження в певних геопросторових рамках. До слова, враховуючи той факт, що з 2014 року Російська Федерація порушила територіальну цілісність України і знищила дружні зв'язки між обома державами, міграційні процеси в Україні безсумнівно зазнали коректив, а

поступове політично-економічне зближення України з країнами ЄС може кардинально змінити міграційну систему нашої держави.

Незважаючи на наведені вище твердження, зазначимо, що дослідження повинно ґрунтуватись на певній ключовій теорії із врахуванням інших теорій, які в даному випадку будуть допоміжними. Оскільки досліджується ринок міграційних послуг як цілісна економічна система відносин, що обслуговує міграційні процеси, то найбільш доцільно звернутись до теорії міграційних систем (яка розглядає стійкі міграційні потоки як єдиний простір/систему) та розвинути в ній поняття територіальних міграційних систем. Міграційні системи за цією теорією трактуються як міжнародні. Проте, виходячи з самого поняття «міграція», ми не маємо права уникати внутрішньодержавних міграційних процесів, а відтак повинні розглядати внутрішні та зовнішні міграційні процеси як окремо, так і у взаємодії [38]. Якщо досліджувати міграційну систему в певному регіоні, з усіма її внутрішніми, міжрегіональними та міждержавними особливостями, то доцільно використовувати поняття територіальної міграційної системи.

Територіальні міграційні системи (ТМС), за У. Садовою, – це специфічно утворювані ринки праці різного рівня організації, обумовлені укладанням міграційних трудових договорів та угод як всередині країни (ендогенна територіальна міграційна система), так і на міждержавному рівні (екзогенна територіальна міграційна система) [39, с. 52].

М. Біль, спираючись на узагальнення У. Садової та О. Пуригіної, визначає ТМС як складні просторові утворення, що формуються і функціонують на тлі системних та активних міжтериторіальних переміщень, у першу чергу людських, а разом із цим – фінансових й інших ресурсів, які підкріплені відповідними договірними відносинами. Такі відносини за ідеальних умов повинні бути регламентовані індивідуальними трудовими і колективними договорами. Основою ТМС є усталені *міграційні мережі*, які формуються на основі регулярних

міграційних переміщень між відповідними територіями достатньої кількості осіб-мігрантів, що виступають мотиваторами наслідування їх реалізованої мобільності для інших осіб. За умов позитивного досвіду такого наслідування виникає ефект кумулятивної причинності, що посилює їх внутрішню інерцію і дає їм змогу протистояти маніпуляціям обмежувальної імміграційної політики [40].

Водночас, виходячи з визначення поняття «система», можна дещо змінити і доповнити дефініцію ТМС. Оскільки ТМС взаємодіє із зовнішнім світом, вона вважається відкритою системою. Однією з головних умов відкритої системи є здатність до саморегуляції, тобто наявність у неї зворотних зв'язків – як позитивних, так і негативних, а також наявність «центру прийняття рішень» – регулюючого органу. Окрім того, як і будь-яка інша система, ТМС передбачає ієрархічність – всередині неї можна виділяти підсистеми.

Таким чином, *ТМС*, на нашу думку, – це складне просторове утворення, в основі якого лежать міграційні процеси, що функціонують на базі усталених міграційних потоків (переміщень) та забезпечуються діяльністю формальних і неформальних інститутів. У свою чергу, діяльність цих інститутів спрямована на задоволення особистісних, соціальних та державних інтересів [39, с.98–103]. Відтак РМП є складовою функціонування ТМС. Також досліджуваний ринок є більш гнучким і активно розвивається в умовах динамічних міграційних процесів. Еволюційно ринку міграційних послуг передують стихійна (неформальна) інфраструктура, яка виникає на фоні системних та активних міжтериторіальних переміщень, у першу чергу людських, а разом з тим – фінансових й інших ресурсів (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Логіко-структурна схема формування ринку міграційних послуг

Джерело: розроблено автором

Виходячи з алгоритму здійснення міграційного процесу, можна обґрунтувати механізм функціонування та розвитку РМП (рис. 1.6). Чим більше процесів у загальній структурі відбувається за сценарієм, наближеним до правої частини рисунку, тим більша імовірність розвитку тіньової форми його існування.

Загалом, дослідження РМП та його підсистем вимагає застосування різноманітних наукових підходів та методів, а також розробки чітких критеріїв оцінювання зазначеного ринку на основі достовірної і репрезентативної інформації (методика дослідження).

Рис. 1.6. Алгоритм здійснення міграційного процесу

Джерело: побудовано автором

Класичний мікроекономічний підхід до аналізу будь-якого ринку (товарів, послуг, капіталу, праці) передбачає дослідження його обсягу, структури, попиту, пропозиції, ціни та рівня конкуренції. При цьому співвідношення попиту і пропозиції на ринку на певний період, яке визначає рівень цін на об'єкт купівлі-продажу (у нашому дослідженні – це міграційна послуга) та відповідно рівень конкурентної боротьби, позначається терміном «кон'юнктура ринку». Вона може бути дефіцитною, надлишковою і рівноважною – залежно від міри відповідності попиту пропозиції, на що впливають ринкові і неринкові чинники. Таким чином, дослідження ринку проводиться з метою одержання об'єктивної інформації про реальну ситуацію на ньому та тенденції його розвитку.

У контексті аналізу РМП передбачається вивчення умов, факторів, ситуацій, які впливають на стан і динаміку ринку, на зміни його кон'юнктури. Повинна враховуватись також поведінка учасників ринку (споживачів і

надавачів міграційних послуг), мотиви та способи прийняття ними рішень тощо.

Алгоритм дослідження РМП, на нашу думку, включає такі складові:

1. Аналіз *обсягу (місткості)* ринку в межах конкретної території (вимірюється у грошовому або натуральному еквіваленті), зокрема в частині:
  - наданих міграційних послуг населенню за певний період часу (реальна місткість);
  - міграційних послуг, які можуть бути потенційно надані (потенційна місткість).
2. Вивчення *структури* ринку в розрізі:
  - видів міграційних та супутніх послуг (асортиментна структура);
  - груп населення, котрі є споживачами цих послуг (структура попиту: наприклад, за типами мігрантів);
  - типів суб'єктів ринку, які виступають надавачами послуг (структура пропозиції, частка окремих суб'єктів у сукупній пропозиції, частка «тіньового» ринку);
  - територіального розподілу суб'єктів ринку та їх послуг (просторова структура).
3. Дослідження *попиту та пропозиції* на РМП, а саме:
  - величини поточного ринкового попиту як кількості спожитих населенням міграційних послуг за аналізований період, помноженої на середню ціну послуги (причому верхня межа попиту – це місткість РМП);
  - величини поточної ринкової пропозиції як кількості наданих населенню міграційних послуг за аналізований період, помноженої на середню ціну послуги;
  - еластичності попиту/пропозиції – міри реагування ринкового попиту/пропозиції на зміну незалежного фактора (наприклад, ціни, якості, обслуговування, ресурсного забезпечення). Коефіцієнт

цінової еластичності попиту/пропозиції показує, на скільки відсотків зміниться попит/пропозиція, якщо ціна зміниться на 1%;

- причин формування попиту та пропозиції на ринку, поведінкових факторів (мотивації і поведінки споживачів та надавачів міграційних послуг);
- співвідношення попиту і пропозиції на РМП (ринкової кон'юнктури).

4. Аналіз *міграційної послуги* в розрізі:

- ціни на послугу (фактичний рівень), співвідношення цін у державному (органи влади та державні інституції, що обслуговують населення), недержавному (фізичні і юридичні особи – надавачі послуг) та неофіційному («тіньовому») сегментах ринку;
- якості послуги (надійності, своєчасності, доступності, повноти, відповідності стандартам та вимогам).

5. Оцінка *рівня конкуренції* на РМП (за моделлю п'яти конкурентних сил, розробленою професором Гарвардської школи бізнесу М. Портером [41]), що враховує:

- суперництво між конкуруючими продавцями (надавачами послуг) однієї сфери;
- конкуренція з боку послуг, що надаються суб'єктами інших сфер, і які є гідними заміниками (субститутами), а також конкурентоспроможні за ціною;
- загроза появи нових конкурентів на ринку, активізації «тіньового» його сегменту;
- економічні можливості та спроможності постачальників;
- економічні можливості та купівельна спроможність населення як споживачів міграційних послуг.

Загалом, важливими є не лише статичні показники, що характеризують стан ринку на певний момент часу, а й власне динаміка показників, яка

відображає перспективи РМП, його реагування на різноманітні фактори впливу.

Для того, аби якнайповніше висвітлити специфіку функціонування вітчизняного РМП, доцільно використовувати загальнонаукові методи пізнання (аналіз, синтез, індукція, дедукція, класифікація, типологія, групування, порівняння, аналогія), методи статистики та економетрії, соціологічні і соціально-психологічні спостереження та низку конкретно-наукових методів (балансовий, картографічний, глибинні експертні обстеження). При цьому в основі аналізу повинен лежати *системний підхід*, оскільки він дозволяє представити РМП та відносини, що виникають на ньому, як складний поліструктурний комплекс, котрий є, водночас, основою формування ТМС. Структура ринку (суб'єкти відносин, об'єкт регулювання та інші підсистеми) детально розглянута на рис. 1.1.

Окрім системного, доцільно також використовувати *процесний підхід*, котрий його доповнює і дозволяє розглядати взаємодію різних підсистем, механізм функціонування системи в цілому. Саме завдяки цьому підходу нами з'ясовано, що РМП виступає трансформатором відносин у сфері міграції населення, тобто сукупності міграційно-правових, соціально-трудова, логістичних, фінансових та інших зв'язків. Функціонування системи обумовлене наявністю вхідних, вихідних компонентів та безпосередньо процесом, який перетворює відносини. Так, зокрема, РМП, котрий обслуговує систему міграційних відносин, використовує вхідні міграційні ресурси (соціально-демографічні, трудові, фінансові, комунікаційні, інформаційні) і забезпечує процес їх трансформації у якісно нові відносини, процеси, продукти та послуги, суспільну користь, соціально-економічні ефекти. З'ясовано, що у цьому контексті ринок виступає не лише трансформатором міграційних відносин, але й детермінантою розвитку конкретної територіальної системи (локального, регіонального, національного чи наднаціонального рівнів).

Варто зазначити, що описані трансформаційні процеси відбуваються під впливом загальних та специфічних чинників. Мова йде про широкий спектр економічних, правових, інституційних, інформаційних, соціально-

демографічних, культурно-історичних та геополітичних факторів об'єктивного і суб'єктивного походження, які в процесі розвитку РМП і відповідної міграційної системи можуть набувати як позитивного, так і негативного характеру. Комплексність впливу різних чинників, умов та ситуацій на досліджувану систему вимагає застосування *багатофакторного підходу*. Отже, з позиції такого підходу загальний вектор розвитку РМП регіону безпосередньо корелює з положеннями національного міграційного і трудового законодавства та відповідної нормативно-правової бази, з цілями й завданнями державної міграційної політики та регіональних ініціатив, із тенденціями соціально-демографічної та економічної ситуації у регіоні (у тому числі з особливостями розвитку регіональних ринків праці), з можливостями і перспективами покращення регіональної інфраструктури РМП тощо. Це означає, що державне регулювання досліджуваного ринку на будь-якому рівні повинно враховувати загальні та специфічні чинники його формування, які впливають на вибір мети, цілей, принципів і методів державного регулювання, а також на зміст відповідних програм і заходів. Більшість із перелічених вище чинників ускладнюють розвиток вітчизняного РМП, оскільки формують економічні чи адміністративні бар'єри на ринку, характеризуються незадовільним станом, мають негативні тенденції і різний вектор дії, активізують «тіньовий» сегмент ринку. Окремим несприятливим чинником необхідно виокремити *відсутність концептуальної основи регулювання РМП України* із врахуванням регіональних особливостей її реалізації та можливості місцевих органів державної влади впливати на цей ринок. Ще одним стримуючим фактором слід визнати *відсутність чітких науково-методологічних засад оцінювання РМП* у зв'язку з нестачею такого досвіду як у вітчизняній, так і міжнародній науці та практиці.

В аналітичній частині роботи пропонується застосовувати комбінацію кількісних та якісних методів дослідження міграційних процесів і відповідного ринку. Основною перевагою кількісних методів є можливість зіставлення даних формалізованого інструментарію з використанням:

- 1) *економічного аналізу* (вивчення абсолютних величин і відносних

показників динаміки, структури, інтенсивності, ефективності тощо);

2) *статистичного аналізу* (оцінювання кількісних (метричних) і категоріальних (якісних) даних, використання одно- і багатовимірних методів, зокрема методів кореляційно-регресійного, факторного та іншого статистичного аналізу).

За результатами застосування цих методів різні параметри та елементи можна порівнювати між собою і приймати відповідні управлінські рішення [42].

У свою чергу, якісні дослідження передбачають неформалізований збір даних із використанням польових методів і нестандартизованою формою їх аналізу, що дозволяє отримати детальну інформацію про психологію споживача міграційних послуг, його цінності, мотиви поведінки, а також дані, які респонденти свідомо чи несвідомо не можуть або не хочуть надавати досліднику. Поєднання кількісних та якісних методів дослідження дає можливість оцінити як масштаби певного явища чи проблеми, так і їх глибину.

РМП можна вивчати за допомогою *аналізу вторинної інформації*. Мова йде про вивчення всіх документів, що видані статистичними органами, різними міністерствами, міграційною та прикордонною службами, регіональними органами управління, а також тих, що є результатом спеціальних досліджень. Така інформація є відносно доступною, однак може бути закритою, неповною, недостатньо деталізованою. Тому для отримання надійних результатів її, звичайно, недостатньо. З огляду на це, зазначимо, що в результаті вивчення документів можна одержати загальну картину зовнішніх та внутрішніх міграційних рухів, дані щодо структури міграційних процесів (за типом, напрямом міграції, соціально-демографічними характеристиками мігрантів і т.д.), обсягу і структури споживання міграційних послуг (як правило, наданих Державною міграційною службою та іншими державними інституціями) тощо.

Проте у багатьох випадках аналіз документів не може дати оперативної інформації, необхідної якості і деталізації. Тоді кількісні та якісні методи *соціологічних і спеціальних обстежень* (інтерв'ювання, співбесіди, заповнення

анкет, тобто як методи соціологічних досліджень, так і експертні оцінки) є єдиним джерелом інформації, наприклад для виявлення соціальних механізмів міграції – міграційних настанов населення, мотивацій, факторів та причин територіальної мобільності різних соціально-демографічних груп на стадії ухвалення рішення про переїзд і в період адаптації на новому місці проживання. Необхідним елементом керування міграційними процесами для врегулювання РМП є також перспективний прогноз ситуації, здійснюваний у вигляді експертних оцінок ймовірного розвитку подій і наступних кількісних розрахунків. Загалом, назріла необхідність переходу від поверхового опису стадій міграційного процесу та розвитку відповідного ринку до поглибленого комплексного вивчення їхньої сутності за допомогою соціологічних методів дослідження (зокрема методом глибинного інтерв'ю), до розкриття закономірностей і механізмів процесів міграції, їхнього моделювання, діагностики та прогнозування [43].

Зауважимо, що якість і повнота аналізу залежать головним чином від якості і доступності статистичних, соціологічних та інших даних на рівні досліджуваного регіону. Власне наявність інформації та її якість у значній мірі визначають вибір конкретних індикаторів та методів для проведення практичного аналізу функціонування РМП, особливо в регіональному зрізі.

Комплексне вивчення *інформаційного забезпечення* оцінки та аналізу міграційних процесів в Україні дає підстави виділити у ньому такі найбільш актуальні і взаємопов'язані *проблеми* [44, 45, 46].

– розпорошеність даних про осіб, які змінюють місце проживання і праці, між різними міністерствами та відомствами, зокрема, МВС України, Міністерством соціальної політики, Державною міграційною службою, Державною службою статистики;

– відсутність достатньої координації робіт окремих міністерств і відомств в оцінці обсягів та структури міграційних процесів, як наслідок – проблема системного характеру їх дослідження, а відповідно – регулювання;

– відсутність якісного демографічного реєстру населення для забезпечення принципу повноти обліку міграційних процесів та його використання у проведенні вибіркового обстеження міграції у міжпереписний період;

– відсутність інформації щодо соціально-економічних характеристик трудових мігрантів та впливу таких міграцій на країни походження і країни призначення;

– неузгодженість і розбіжності в даних вітчизняного статистичного обліку та міжнародних баз (Євростату, ОЕСР, МОМу, МОПу) щодо питань міграції;

– відставання бази обліку мігрантів від вимог міграційної та геополітичної ситуації, яка швидко змінюється, відсутність ефективної системи контролю за її якістю.

Наведений вище перелік свідчить про гостроту проблем організації інформаційного забезпечення управління міграційними процесами та регулювання РМП, а відповідно – необхідність перегляду програмно-методологічних та організаційних питань статистичного вивчення міграції. Отже, відсутність налагодженої системи обміну інформацією органів державної статистики з Державною службою зайнятості, Державною прикордонною службою та іншими міністерствами і відомствами в частині оцінки міграції, зокрема зовнішньої трудової, нелегальної, зумовлює суттєві недоліки в якості вітчизняної статистики міграції, насамперед за рахунок її повноти.

Загалом, програма дисертаційного дослідження передбачає послідовність таких основних етапів (підсистем), як: формулювання проблеми дослідження, збір та опрацювання наукової інформації, теоретичний аналіз, експериментальне дослідження, узагальнення отриманих результатів і наукове обґрунтування практичних рекомендацій (рис. 1.7).

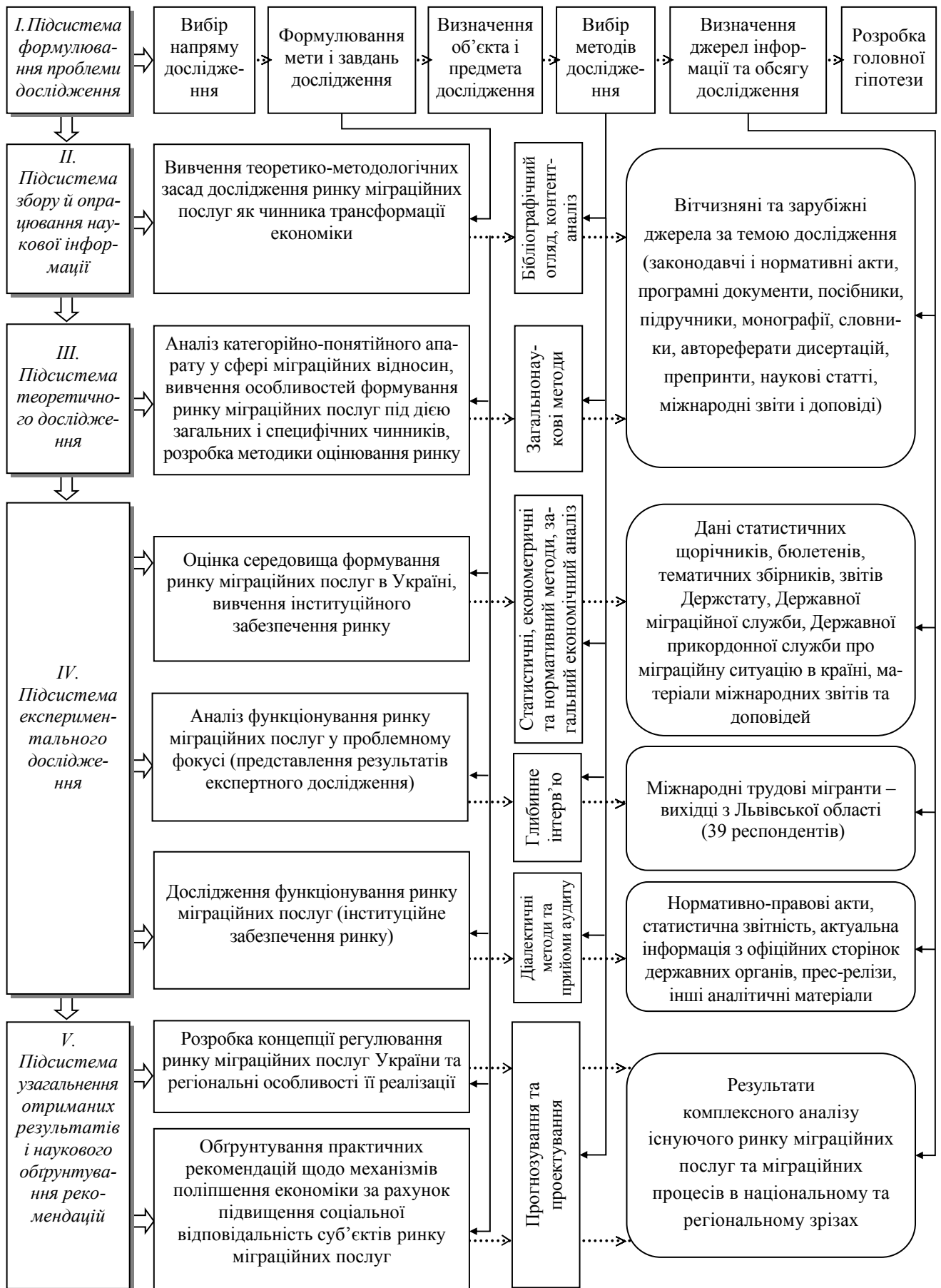

Рис. 1.7. Структурно-логічна схема етапності дослідження РМП

Джерело: побудовано автором

Для вирішення проблеми даного дослідження чітко визначено мету (наукове обґрунтування та розробка концепції регулювання РМП України з врахуванням регіональних особливостей її реалізації), об'єкт (РМП Львівської області в контексті її транскордонних зв'язків) та предмет роботи (суспільні відносини, що виникають у процесі формування і розвитку РМП регіону). Розроблено також головну гіпотезу дослідження – припущення, що РМП виступає не лише трансформатором міграційних відносин, але й детермінантою економічного розвитку регіону. На кожному етапі сформульовано чіткі завдання, обрано методи дослідження та визначено джерела необхідної інформації.

Висновки до розділу 1

1. При розгляді ринку міграційних послуг як об'єкта досліджень територіальної міграційної системи розкрито напрацювання українських і зарубіжних авторів з даної тематики. Зокрема, ринок міграційних послуг у працях авторів, які його впроваджували в наукову мову, трактується як специфічний сегмент ринку праці. Простежено теоретичні напрацювання щодо змісту поняття «міграційна послуга». Це дало змогу запропонувати авторську дефініцію ринку міграційних послуг як системи економічних відносин з приводу задоволення потреб населення в послугах, пов'язаних з уможливленням та/або покращенням умов здійснення міграції та супутніх з міграцією процесів. Такий ринок є складною динамічною внутрішньо структурованою системою з чітко визначеними елементами, зв'язками, функціями, що розвивається за своїми законами.

2. Поглиблене розкриття змісту ринку міграційних послуг здійснено на основі аналізу стадій міграційного процесу, які визначають його функціональність. Систематизовано основні функції ринку міграційних послуг, серед яких забезпечуюча, інформаційна, посередницька, стимулююча, врівноважуюча, захисна. Узагальнено структуру ринку міграційних послуг за

суб'єктно-об'єктним підходом, оскільки зміст ринку визначає система відносини, що виникають між конкретними суб'єктами. Відтак інституційна основа функціонування ринку міграційних послуг відіграє важливе значення. Зазначено, що сучасний процес міграції може відбуватися без участі/згоди його учасників (одного або кількох) – так зване «випадання» суб'єкту ринку з процесу: 1) без участі замовників (зацікавлених сторін) людського міграційного ресурсу – у випадку переміщення осіб за кордон у приватних цілях та з власної ініціативи; 2) без відома/участі прямих посередників ринку (різні форми легальної і нелегальної міграції); 3) без згоди самих мігрантів (торгівля людьми) тощо.

3. Розроблено суб'єктно-функціональну матрицю учасників ринку міграційних послуг – їх надавачів. Матриця розкриває сумлінність виконавців та приналежність окремих до «квазі-ринку» за групами державних органів, інших легальних та нелегальних суб'єктів. При дослідженні об'єктної складової ринку міграційних послуг визначено зміст міграційної послуги, зокрема транскордонної. Здійснено класифікацію міграційних послуг у розрізі адміністративних (дипломатичних представництв), консультаційного супроводу інвестиційних питань, додаткових, логістичних, працевлаштування, освітніх, фактичного супроводу процесу.

4. Оскільки ринок міграційних послуг розглянуто в контексті складних просторових утворень – територіальних міграційних систем, акцентовано увагу, що такі ринки включають багато компонентів і зв'язків (тобто є поліструктурними), можуть розглядатися з різних позицій та зрізів (поліаспектність), передбачають велику кількість центрів управління (полісуб'єктність) та виникають на усіх організаційних рівнях (полірівневність). Одним з таких рівнів, які актуальні для України, є прикордонний. Тому розкрито практичні аспекти суб'єктного супроводу ринку міграційних послуг України та Польщі.

5. Досліджено формування ринку міграційних послуг у контексті впливу об'єктивних і «тіньових» чинників. Запропоновано власну інтерпретацію

чинників формування та розвитку сучасного ринку міграційних послуг, подано їх класифікацію та обґрунтування. Усі чинники, залежно від можливостей регламентації їх впливу на ринок (порядковості та сили впливу на формування та розвиток ринку міграційних послуг), можна поділити на чотири групи: 1) чинники, абсолютні значення яких не піддаються регулюванню або не потребують його, тобто «постійно діючі чинники» – геопросторові, культурно-історичні, етнодемографічні; 2) чинники, міра дії яких змінюється протягом порівняно тривалого часу, тобто «довготривалі чинники» – економічні (закладають фундамент трудової міграції), соціально-захисні (визначальними є в еміграційних процесах), геополітичні, зокрема, стабільні міжнародні відносини (впливають на стабільність векторів міграції), технологічні (сприяють новим формам міграції) тощо; 3) «перемінні чинники», міру дії яких можна регламентувати, причому в задані терміни – правові; організаційні; інформаційні; 4) чинники, які генерують реальні передумови «стрімкого формування та розвитку» ринку міграційних послуг – внутрішні чинники розвитку ринку, висока частка тіньової складової, пасивність державних органів у питаннях стабілізації ситуації на ринку, виявлення та зловживання прогалинами у вітчизняному та іноземних механізмах регулювання зовнішніх міграційних процесів тощо.

6. Здійснено розподіл чинників ринку міграційних послуг України на загальні і специфічні. При цьому загальні чинники поділено на об'єктивні і тіньові у розрізі наступних груп – політико-правових та адміністративних, геополітичних, інституційно-інформаційних, економічних, соціально-захисних, культурно-історичних та етнодемографічних. Розкрито особливості впливу зазначених чинників на ринок міграційних послуг в Україні з зазначенням особливостей в інших країнах. Відображено макроекономічну модель зміни ринкової рівноваги внаслідок зміни міграційної активності українців на прикладі надання державної послуги виготовлення закордонного біометричного паспорту громадянина України.

7. Узагальнено методологічні підходи до дослідження ринку міграційних послуг в умовах трансформаційних змін. Досліджуючи різні міграційні теорії, сформульовано висновок, що окремі з них пояснюють напрями міграції (теорія неокласичної економіки), причини міграції (нова економічна теорія міграції), стабільність та розвиток конкретних напрямів міграції (теорія «суспільного капіталу», теорія міграційних мереж, теорія міграційних систем), наслідки міграції (теорія нового міжнародного економічного порядку, теорія процвітання або технологічного розвитку) тощо. Розкрито основні положення наступних теорій, що формують методологію дослідження ринку міграційних послуг: теорія неокласичної економіки; теорія «суспільного капіталу»; теорія міграційних систем.

8. В основі методології дослідження ринку міграційних послуг має перебувати теорія міграційних систем. У зв'язку з цим обґрунтовано значимість ринку міграційних послуг у їх формуванні. Оскільки формування міграційних систем здійснюється внаслідок усталеності міграційного процесу, обґрунтовано механізм функціонування і розвитку ринку міграційних послуг, виходячи з його алгоритму. Визначено, окрім того, алгоритм дослідження ринку міграційних послуг, який включає складові: аналіз обсягу (місткості) ринку в межах конкретної території (вимірюється у грошовому або натуральному еквіваленті); вивчення структури ринку; дослідження попиту та пропозиції на ринку; аналіз міграційної послуги; оцінка рівня конкуренції на ринку (за моделлю п'яти конкурентних сил, розробленою М. Портером). Звернено увагу на проблему відсутності чітких науково-методологічних засад оцінювання ринку міграційних послуг у зв'язку з нестачею такого досвіду як у вітчизняній, так і міжнародній науці та практиці. Враховуючи здійснені напрацювання іншими авторами та нерозкриті проблематику, узагальнено структурно-логічну схему етапності дослідження ринку міграційних послуг у контексті формування територіальних міграційних систем для України та її регіонів.

Основні результати проведеного дослідження опубліковані в працях [8; 10; 11; 13; 14; 15; 17; 18; 21; 27; 30; 31; 32; 35; 38; 39].

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ РИНКУ МІГРАЦІЙНИХ ПОСЛУГ ТА ЙОГО ВПЛИВУ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ ЕКОНОМІКИ

2.1. Середовище формування ринку міграційних послуг в Україні

Грунтовна оцінка сучасної міжнародної мобільності населення України, основу якої становить трудова міграція, дає можливість обґрунтувати споживацьке середовище функціонування РМП. Здійснення аналізу зовнішньої міграційної ситуації в Україні потребує комплексного підходу до опрацювання вітчизняної наукової літератури і статистичних матеріалів⁵, а також зарубіжних даних міжнародних систем обліку міграційних процесів⁶. Основною цінністю такого підходу є співставлення методологічного апарату різних міграційних обстежень: виявлення відмінностей в обліку чи опитуваннях, розбіжностей в розрахунках, в екстраполяції результатів, у наявності допустимих відхилень та обмежень у дослідженнях тощо. Огляд наукових публікацій дозволяє виключити застарілі та неправильно інтерпретовані дані. Безумовно, такий трудомісткий процес дає свої переваги, а саме – можливість підтвердити або спростувати поширені цифри, які стосуються зовнішньої трудової міграції українських громадян та виробити власну позицію у цьому питанні.

Аналітичну частину дослідження формують 5 аналітичних блоків, які сформовані відповідно до наповнення та поширення інформації про зовнішню міграцію в Україні: 1) статистичний облік зовнішньої міграції в Україні,

---

⁵ Друковані та електронні видання Державної служби статистики України, зокрема, Демографічний щорічник «Населення України» та Статистичний збірник «Чисельність наявного населення України» за відповідні роки [47], а також безпосередня інформація «про міграційний рух населення» на офіційному сайті Державної служби статистики України [48, 49]; видання Державної міграційної служби України, зокрема, її «Міграційний профіль» починаючи з 2013 року [51], «Інформаційний бюлетень Державної міграційної служби за 2014 рік» [52] та оперативні Звіти з моніторингу міграційних процесів Державної служби статистики України [53]; відкрита інформація Державної прикордонної служби та Міністерства внутрішніх справ України тощо. Періодичні та спеціальні видання Представництва МОМ в Україні, зокрема її видання «Міграція в Україні: факти і цифри» за 2011 [54], 2013, 2016 роки [55] та «Міграція як чинник розвитку в Україні» [56].

⁶ Інтерактивна інформація Євростату та іноземних служб статистики.

2) державні та міжнародні соціологічні дослідження зовнішньої трудової міграції в Україні, 3) суб'єктивні оцінки фахівців щодо зовнішньої трудової міграції в Україні, 4) дані іноземних державних органів та зарубіжної статистики, та 5) власні авторські розрахунки обсягів щорічної української трудової міграції.

Перший блок «статистичний облік зовнішньої міграції в Україні» варто розпочати з аналізу інформації, яку представляє для широкого загалу Державна служба статистики України. Держстат є головним органом, який опрацьовує та публікує дані про внутрішню та зовнішню міграцію в Україні. Основним інструментом служби є поточний облік даних про реєстрацію/зняття з реєстрації осіб за місцем проживання шляхом обробки листків прибуття/вибуття, які заповнюються в момент реєстрації в підрозділах Державної міграційної служби (з 2016 року реєстрацію здійснюють виконавчі органи територіальних одиниць відповідно до постанови КМУ [57]). Сильними сторонами поточного обліку є його постійність, охоплення всієї території країни, єдність методики.

Відповідно до інформації Держстату населення України постійно скорочується, починаючи з 1992 року (рис. 2.1).

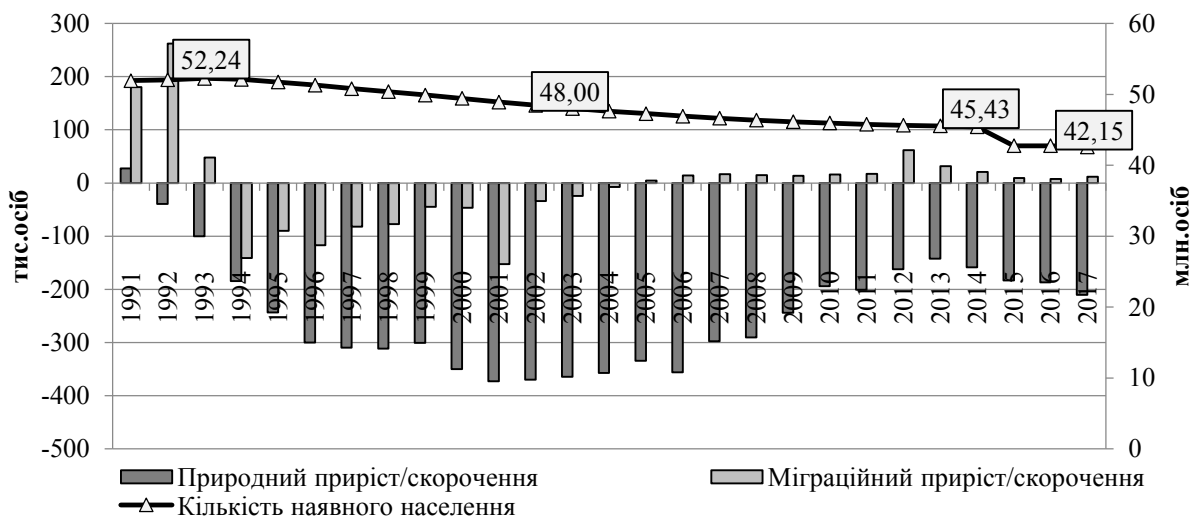

Рис. 2.1. Вплив природного та міграційного приростів на динаміку наявного населення в Україні за період її незалежності

Джерело: побудовано автором на основі даних Держстату[58] (наявне населення на 1 січня відповідного року)

Головним фактором такого процесу є потужне природне скорочення населення. Середній показник втрат за період 1992-2008 років становив 287 тис. осіб щорічно, та дещо знизився до 184 тис. осіб/рік за останні 2009-2016 роки [14]. Таким чином, за період незалежності Україна втратила понад 6,3 млн. населення за рахунок превалювання смертності над народжуваністю.

Міграція спричинила менш помітне скорочення населення України і привела до відтоку з її території менше 0,1 млн. осіб з 1991 року. При цьому з 2005 року зовнішня міграція в Україні має додатне сальдо (рис. 2.1), середній річний показник якого за цей період становила 19,1 тис. осіб (табл. 2.1) [39]. Середньорічна бруutto-міграція (еміграція та імміграція разом) за цей же період (з 2005 року) складала 61,1 тис. осіб, що в десять разів нижче від показника внутрішньої міграції (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Міждержавна міграція населення в Україні за період 2005-2016 років

	Зовнішня міграція (осіб)				Внутрішня міграція (прибуття)
	Кількість прибулих	Кількість вибулих	Міграційний приріст	Валова міграція	
2005	39,6	35,0	4,6	74,6	723,6
2006	44,2	30,0	14,2	74,2	721,7
2007	46,5	29,7	16,8	76,2	711,8
2008	37,3	22,4	14,9	59,7	673,5
2009	32,9	19,5	13,4	52,4	609,9
2010	30,8	14,7	16,1	45,5	652,6
2011	31,7	14,6	17,1	46,3	637,7
2012	76,4	14,5	61,8	90,9	649,9
2013	54,1	22,2	31,9	76,3	621,8
2014	42,7	21,6	21,1	64,3	542,5
2015	30,7	21,4	9,3	52,1	533,3
2016	14,3	6,4	7,8	20,8	256,8
Середнє	40,1	21,0	19,1	61,1	611,3

Джерело: складено автором згідно з даними Держстату [58]

Примітка: Цифри відображають офіційно зареєстровану інформацію про зміну постійного місця проживання населення. Зовнішня міграція у данному

випадку охоплює лише еміграцію українських громадян з України та імміграцію іноземців в Україну.

Можна сказати, що донедавна це була основна відкрита облікова інформація, яка тим не менше не в повній мірі характеризувала зовнішні міграційні процеси в Україні. Натомість, з 2013 року досить розгорнуто та детально міграційні процеси відображає у своїх публікаціях ДМС. Зокрема, «Міграційні профілі» за 2013, 2014, 2011–2015, 2016, 2017 роки [51] містять поглиблений аналіз динаміки виїздів українців за кордон від 2010 року, в тому числі підтверджуючи, що зовнішня міграція є масовим явищем. Якщо оцінювати загальну міграційну ситуацію в країні, то слід виділити наступні особливості.

На фоні скорочення наявного населення кількість виїздів громадян України за кордон зростає з 17,7 млн у 2010 році до 27,1 млн перетинів у 2017 році (тобто в 1,53 рази). Інтенсивність міграції зростає на 65%: в розрахунку на 1000 населення 386 перетинів у 2010 році проти 636 перетинів у 2017 році (рис. 2.2).

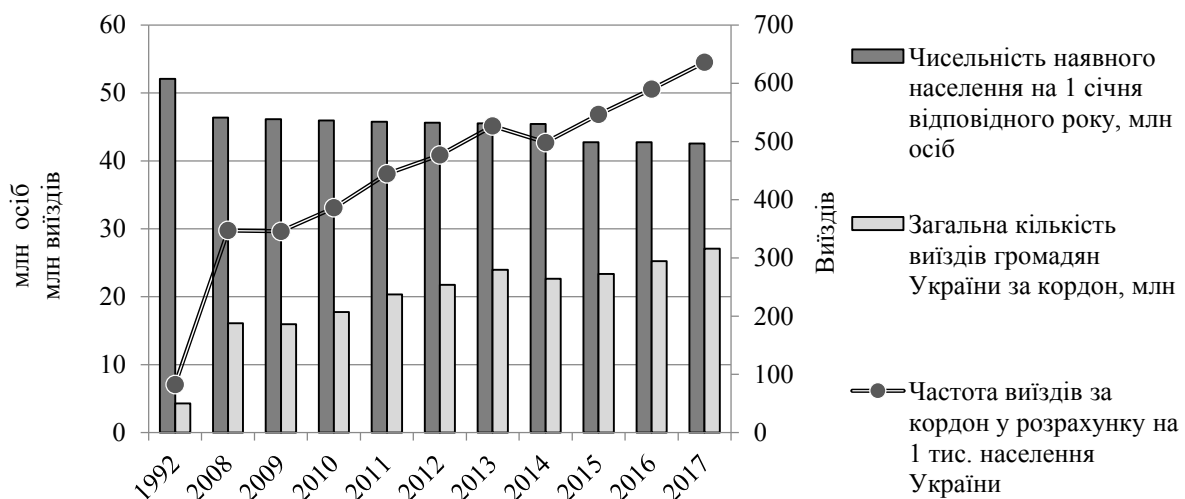

Рис. 2.2. Динаміка зовнішньої міграції в Україні на фоні депопуляції населення

Джерело: побудовано автором на основі даних Держстату та інформації в виданнях «Міграційний профіль»

Найбільше громадяни України виїжджають за кордон з приватною метою. Частка таких поїздок у загальній структурі поїздок за кордон збільшилася із 84,8 % у 2010 році до 96,87 % у 2017 році. На другому та третьому місцях зафіксовані поїздки «як обслуговуючого персоналу» та «з туристичною метою» – 2,32 % та 0,45% у 2017 році відповідно (Додаток К). Такий облік на нашу думку є досить цінним, проте також багато приховує за широкою категорією «приватна поїздка». Куди більше інформації дав би облік перетину кордону за класифікацією документів, представлених подорожуючими у пунктах пропуску ДПС (в розрізі країн виїзду): перетин кордону за біометричним закордонним паспортом, за закордонним паспортом старого зразка, за візою відповідної категорії, за відповідним запрошенням, за туристичною путівкою, за іншими документами тощо.

Варто звернути увагу, що вектор пріоритетів у відвідуванні країн світу за останні роки змінився із республік колишнього СРСР на країни ЄС [50]. Переломним роком став 2014-й, коли відбулось захоплення Російською Федерацією Криму та продовження російської збройної агресії проти України на території Донецької та Луганської областей. Ці події, безумовно, вплинули на свідомість українських громадян та їх поїздки до Росії (рис. 2.3, Додаток Л).

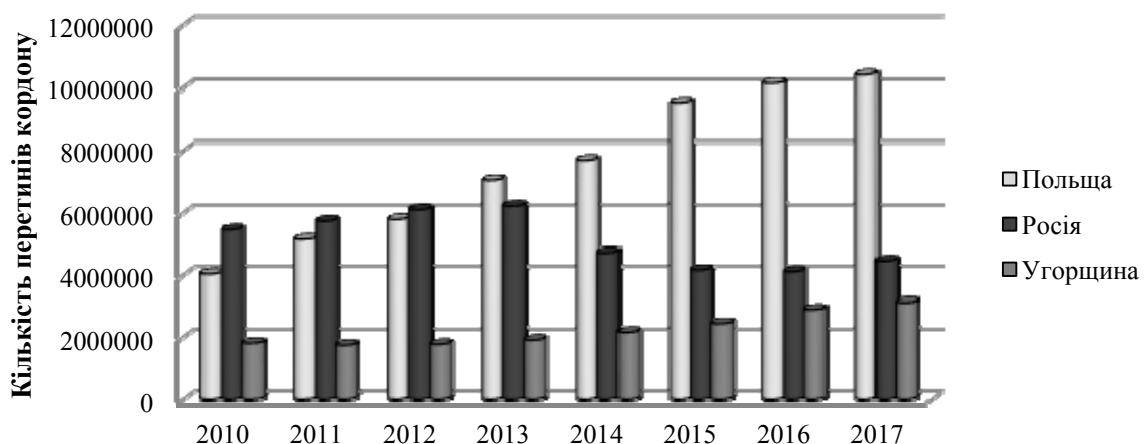

Рис. 2.3. Динаміка виїздів громадян України за найбільш відвідуваними країнами світу упродовж 2010–2017 років

Джерело: побудовано автором на основі даних «Міграційного профілю» за 2011–2015 рр., 2016 р., 2017 р. [51]

Інтенсивність трудових міграцій є суттєво вищою у західних регіонах України. Мешканці Західної економічної зони становлять понад 70 % заробітчан. В інших зонах – Південь, Північ, Схід та Центр – цей показник складає від 6 % до 9% [59, с. 44]. Загалом, ДМС оцінює обсяги українських громадян за кордоном (з посиланням на Міністерство закордонних справ України) у 6,78 млн осіб, із них: мають за кордоном легальний статус перебування – 5 202 971 особа; мають нелегальний статус – 1 581 947 осіб; перебувають на консульському обліку – 460 695 осіб [60, с. 51].

Другий аналітичний блок об'єднує опрацьовану інформацію з «державних та міжнародних соціологічних досліджень» зовнішньої трудової міграції в Україні. Одним з аспектів дослідження зовнішньої міграції займається представництво Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні, яке проводить власні соціологічні обстеження у співпраці з Держстатом України. Організація володіє актуальною інформацією щодо динаміки, структури, соціально-економічних характеристик міжнародної трудової міграції українців. На жаль, відсутні дані стосовно правового статусу мігрантів у країнах реципієнтах. На рисунках 2.4–2.7 розглянуто структуру трудової міграції українських громадян за результатами обстежень МОМ та Держстату України за період 2005–2017 рр.

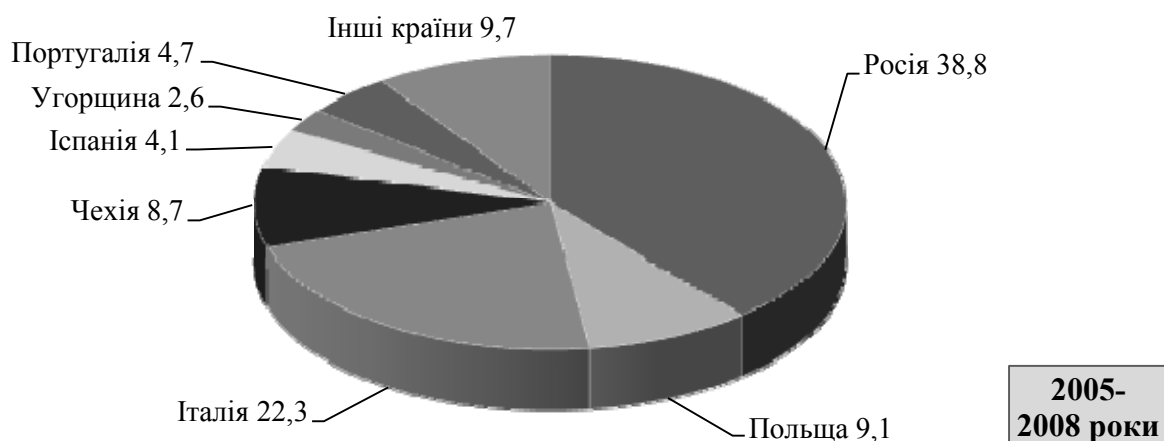

Рис. 2.4. Основні країни призначення українських трудових мігрантів за період 2005–2008 років

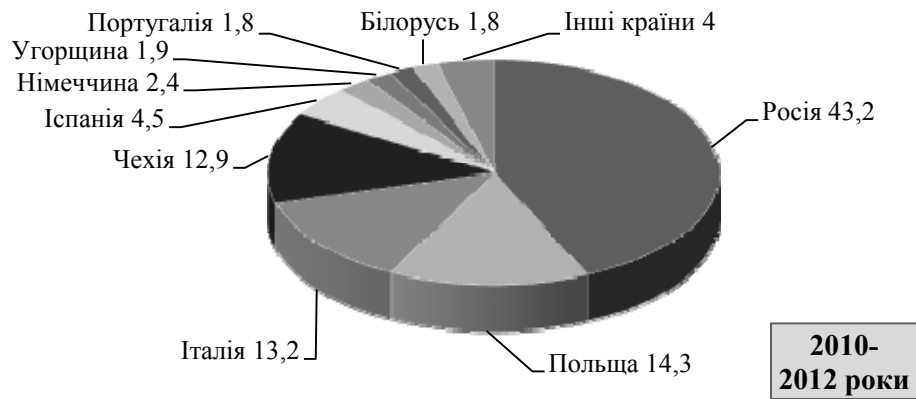

Рис. 2.5. Основні країни призначення українських трудових мігрантів за період 2010–2012 років

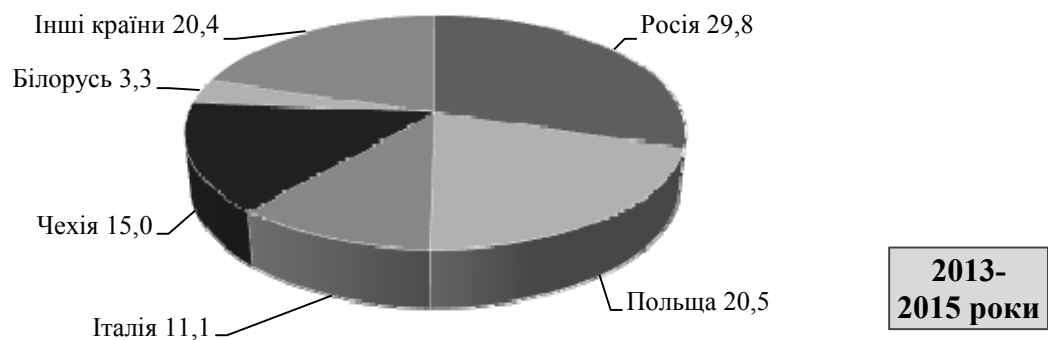

Рис. 2.6. Основні країни призначення українських трудових мігрантів за період 2013–2015 років

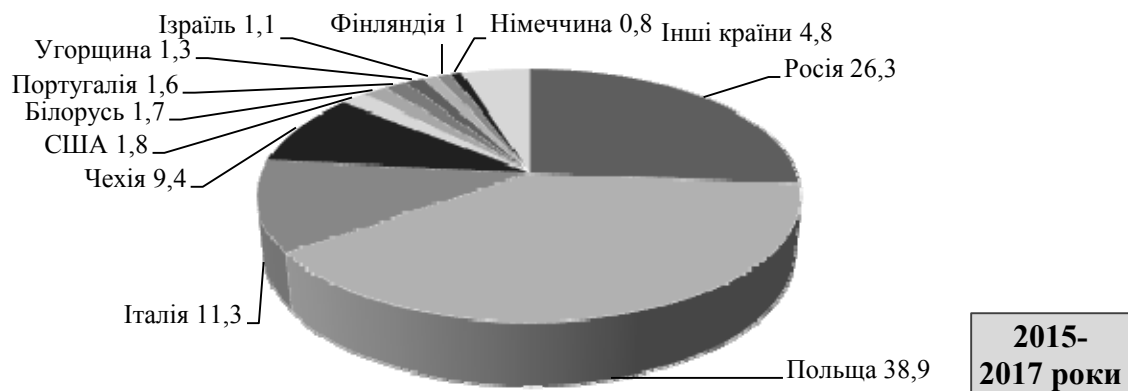

Рис.2.7. Основні країни призначення українських трудових мігрантів за період 2015-2017 років

Джерело: побудовано автором за результатами загальнонаціональних обстежень з питань трудової міграції 2008 [61], 2012 [62, с. 50–51], 2015 [63] та 2017 років [64]

Відтворена динаміка дозволяє зробити наступні висновки: 1) Італія впродовж останніх 10 років суттєво втратила привабливість для українців з

позиції можливостей працевлаштування; 2) Російська Федерація теж втратила позиції, проте існує імовірність приховування респондентами реальних відповідей через статус цієї країни як агресора в останні періоди обстежень; 3) поступовий вихід на провідні позиції Польщі, що закономірно пов'язане з веденою політикою цієї країни щодо сприяння працевлаштування в ній українських громадян; 4) стабільна висока привабливість Чехії, що існує всупереч задекларованій країною політиці обмеження щорічних квот для працевлаштування українців (імовірно, існує тіньовий РМП, що дозволяє українцям та чеським працедавцями «обходити» чеське законодавство) [18].

Кількісні дані соціологічних досліджень Держстату та МОМ декларують спадну динаміку та незначні обсяги сучасної міжнародної трудової міграції українських громадян (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Результати обстежень Держстату України та Представництва МОМ в Україні щодо обсягів зовнішньої трудової міграції українців за період 2001-2017 років

Джерело інформації	Звітний період, охоплений обстеженням (термін)	Приблизна кількість трудових мігрантів за період
Звіт Держстату України, опитано 18 тис. осіб [65]	2001 рік (-)	2,3-2,7 млн осіб
Звіт Держстату України та Українського центру соціальних реформ, опитано 22 тис. домогосподарств [66, 67]	2005–2008 роки (3 роки)	1,5 млн осіб
Дослідження Держстату України та Інституту демографії та соціальних досліджень в рамках проекту, фінансованого ЄС та впроваджуваного МОП і МОМ [55, с.4]	Січень 2010 року – червень 2012 року (2,5 роки)	1,2 млн осіб
Дослідження Представництва МОМ в Україні за підтримки уряду Канади (838 глибинних інтерв'ю домогосподарств, де 539 - з міжнародними трудовими мігрантами) [56, с. 27]	Серпень 2013 року – квітень 2015 року (1,9 року)	0,7 млн осіб: ДМТрМ* – 423,8 тис. КМТрМ** – 264,4 тис.
Статистичний бюлетень Держстату України. Опитано 26,7 тис. домогосподарств. Обстеження проведене у січні-червні 2017 [64]	Січень 2015 року – червень 2017 року (2,5 роки)	1,3 млн осіб

* довгострокові міжнародні трудові мігранти

** короткострокові міжнародні трудові мігранти

Проте, щодо оцінки обсягів трудової міграції є певні зауваження:

– МОМ та Держстат України не вказують річних та середньорічних даних та використовують неспівставні часові інтервали в дослідженнях;

– допускаються обмеження якості даних – суб'єктивні, тобто небажання респондентів розкривати справжній міграційний статус своїх домогосподарств (особливо це пов'язано з останніми дослідженнями, які відбувались у період масової мобілізації громадян на військову службу), методологічні – до трудових мігрантів, зокрема короткострокових, не зараховувались особи, котрі працевлаштовувались за кордоном на термін менше трьох місяців на рік (сезонні трудові мігранти), а також так звані «маятникові мігранти» та інші [56, с. 22, 25–26];

– у дослідженнях не докладаються зусилля для залучення в опитування представників діаспори та емігрантів [56, с. 25]. Можливо, це пов'язано з тим, що за офіційними даними показники еміграції «не є суттєвими»: 8 932 особи у 2014 році, 11 342 особи у 2015 році та 5 679 осіб у 2016 році [68; табл. 2.1].

Дані соціологічних обстежень Держстату та МОМ викликають низку питань щодо їхньої повноти та достовірності. На думку окремих вітчизняних науковців (А. Гайдуцький, О. Малиновська, О. Овдін, О. Шиманська та інші), наведені розрахункові обсяги трудової міграції українських громадян за кордон є дуже низкими. Те ж стосується і занижених показників еміграції наших громадян.

Відтак, наступний блок презентує «аналіз суб'єктивних оцінок фахівців щодо зовнішньої трудової міграції в Україні». Одним із першоджерел опрацьованих нами, яке піддає сумніву кількісні дані Держстату та МОМ щодо зовнішньої міграції українців, є аналітична записка «Міграційна статистика в Україні та шляхи її удосконалення», підготовлена у грудні 2014 року у Національному інституті стратегічних досліджень [69]. Автори документу відзначають суттєву похибку поточного обліку міграції на фоні даних Всеукраїнського перепису населення за 2001 рік (табл. 2.3). Якщо брати до уваги наведені показники, то втрати населення Україною внаслідок еміграції

упродовж 1990-х років становили не офіційно 152 тис. осіб, а 662 тисячі – тобто в 4,4 рази більше від облікованих.

Таблиця 2.3

Сальдо міграції за даними поточного обліку та розрахунками на основі першого Всеукраїнського перепису населення 2001 року, тис. осіб

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Поточний облік	180,4	262,0	47,8	-140,9	-89,9	-117,2	-82,1	-77,5	-44,8	-46,6	-43,0
Перепис	151,3	287,8	54,5	-142,9	-131,6	-169,2	-136,0	-152,0	-138,3	-133,6	-152,2

Джерело: [69]

Достовірність поточного обліку міграції з 2002 року перевірити неможливо. Проте графічний аналіз дозволяє здійснити певні припущення. Так, на рис. 2.8 запропоновано два тренди, які характеризують динаміку сальдо зовнішньої міграції, побудованої графічно за показниками двох вищезгаданих джерел. Тренд даних перепису представляє зафіксовану тенденцію за період 1994-2001 років та імовірний розрахунковий прогноз до 2016 року. На наше переконання, реальні дані лежать у площині між двома трендами та з великою імовірністю більше наближені до нижньої кривої (негативних показників).

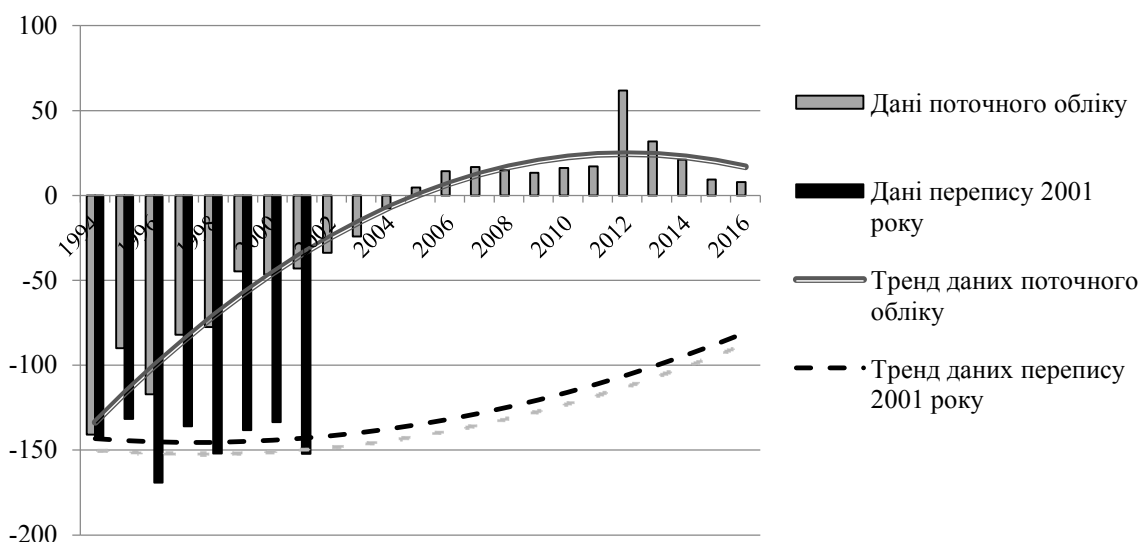

Рис. 2.8. Характер зміни сальдо міграції на основі даних поточного обліку та перепису населення 2001 року

Джерело: побудовано автором на основі [69, 70]

Про недооблік еміграції свідчать також порівняння даних вітчизняної статистики із даними зарубіжних держав. У табл. 2.4 показано, з якою регулярністю інші країни фіксують факти імміграції до них українських громадян. Розбіжність, наприклад, італійських та українських джерел даних за зазначений період становить стократний розрив, іспанських та чеських відносно українських – розрив у 27 та 35 разів відповідно. Таку ситуацію можна пояснити тим, що прибуття населення завжди реєструється краще, ніж вибуття.

Таблиця 2.4

Імміграція українців за даними країн призначення (перший рядок, видано дозволів на довготривале перебування в межах встановлених країнами квот) та еміграція у відповідні країни за українськими даними (другий рядок), тис. осіб

Країни	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Італія	11,2	15,9	15,0	15,8	24,4	23,0	30,4	17,9	11,5	12,8	9,7	9,3
	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1
Іспанія	10,3	8,8	8,8	9,5	6,5	4,4	6,6	5,1	3,7	3,3	5,7	8,8
	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2	0,3	0,4	0,4	0,4	0,3	0,1	0,1
Чехія	15,0	23,9	30,2	39,7	28,0	13,4	3,6	2,3	4,4	3,7	3,4	3,7
	0,4	0,3	0,4	0,5	0,4	0,5	0,7	0,4	0,4	0,5	0,2	0,2
Росія	17,7	30,8	32,7	51,5	49,0	45,9	27,5	43,6	49,4	55,0	н/д	194,2
	25,9	19,0	18,2	17,5	12,4	9,9	5,9	5,1	4,9	4,9	3,5	2,9

Джерело: доповнено автором на основі даних Національного інституту стратегічних досліджень [69], Державної служби статистики України [71, с. 110 за 2015 рік], Євростату [72], Федеральної служби державної статистики Російської Федерації [73]

Виходячи з таких значущих розбіжностей між даними Держстату та іноземними статистичними даними, стає логічною позиція багатьох авторів, котрі розраховують власні показники зовнішньої міграції (переважно трудової). Загалом, їхні розрахунки коливаються в діапазоні 3-7 млн трудових мігрантів. У більш повному вигляді інформація представлена у табл. 2.5.

Таблиця 2.5

**Показники зовнішньої трудової міграції українських громадян
за розрахунками окремих авторів та наукових установ**

	Рік публікації	Приблизна кількість трудових мігрантів
Гайдуцький А. [74]	2007 рік	4,93 млн осіб
Науково-дослідний інститут соціально-трудових відносин Міністерства праці та соціальної політики України [75]	станом на початок 2008 року	4–7 млн осіб
Інститут народознавства НАНУ [76]	2008 рік	4,5 млн осіб
Малиновська О., Національний інститут стратегічних досліджень [65, с. 5]	2011 рік	5 млн осіб*
Центр економічної стратегії [77]	2017 рік	4 млн осіб, 2,6-2,7 млн осіб (одномом.)
Лібанова Е., Інститут демографії та соціальних досліджень [78]	2018 рік	3 млн осіб (одномоментно)

* якщо до трудових мігрантів відносити сезонних, мятникових та тих українців, які вже понад 10 років перебувають працевлаштованими за кордоном

Джерело: побудовано автором

Проте, ці розрахункові цифри не представлені методологічним апаратом, не пояснюється першоджерело даних, на основі яких здійснені обчислення. В інших окремих випадках в науковій літературі автори здійснюють посилання на своїх колег-попередників, чим самим екстраполюють старі показники на сучасні тенденції.

Блок № 4 «Аналіз даних іноземних державних органів та зарубіжної статистики». Найбільш надійним джерелом офіційної демографічної статистики країн Євросоюзу є Євростат (статистична організація Європейської Комісії). На офіційному сайті організації представлена деталізована, структурована, гармонізована статистична інформація (з 27 країн ЄС, четвірки ЄАВТ та Великобританії – загалом 32 країн Європи), яка містить також дані щодо зовнішньої міграції українців. У вільному доступі є дані про:

– кількість українських мігрантів у країнах Європи з терміном перебування більше 5 років. До слова, цей показник щорічно суттєво зростає (табл. 2.6):

Таблиця 2.6

Кількість довготермінових мігрантів-українців, котрі мають чинні дозволи на перебування терміном 5 років і більше в країнах ЄС-28 (дані на 31 грудня відповідного року, тис. осіб)

2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
50,2	91,1	187,7	221,4	269,0	309,1	329,7	363,2	446,5	484,2	513,0

Джерело: [79]

– дійсні дозволи на тривале (від 3 місяців) перебування українців у країні перебування станом на кінець звітнього року (рис. 2.9):

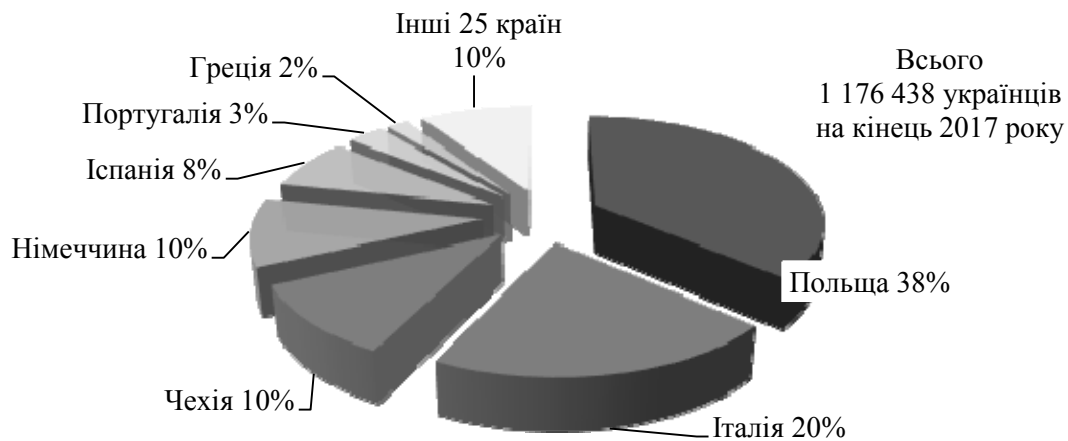

Рис. 2.9. Українські мігранти у країнах Європи (за дійсними дозволами на перебування станом на 31.12.2017 р.)

Джерело: побудовано автором на основі даних Євростату [80]

Варто зауважити, що найбільша плинність українських громадян спостерігається у Польщі. Станом на початок 2017 року майже 94% дозволів, виданих українцям у цій країні, були короткотерміновими (3-12 місяців перебування), тоді як в інших країнах українським громадянам видаються переважно довготермінові дозволи, частка яких у 2017 році становила майже 70%. Отже, Польща є основною країною офіційного працевлаштування українців серед країн Європи [18; 21]. Щорічно зростає її частка щодо вперше виданих дозволів на перебування (рис. 2.10), в тому числі з метою ведення оплачуваної діяльності (Додаток М).

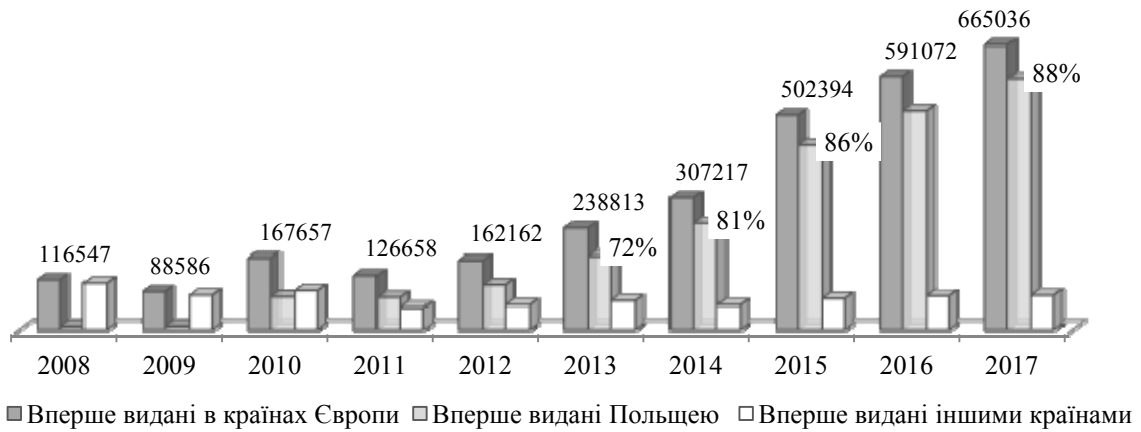

Рис. 2.10. Динаміка та структура вперше виданих дозволів українським громадянам на перебування за країнами призначення (дозволів та %)

Джерело: побудовано автором за даними Євростату [80]

За даними Міністерства у справах сім'ї, праці та соціальної політики Польщі у 2016 році громадянам України було видано 1,3 млн запрошень на тимчасову роботу в Польщі [81]. Проте офіційну кількість тимчасових працівників з України там оцінюють значно нижче – 0,77 млн осіб, оскільки не всі запрошення були використані з різних причин. Якщо ж включити українців з постійними дозволами, а також тих, котрі переміщалися в межах малого прикордонного руху, то загальна чисельність українських громадян у Польщі оцінюється значно вище. За 2017 рік Міністерство у справах сім'ї, праці та соціальної політики Польщі подало лише попередні дані щодо виданих робочих запрошень (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Динаміка кількості дозволів та запрошень на роботу, виданих польською стороною українським громадянам у 2014–2017 роках

Рік	Постійні дозволи на працю	Запрошення на тимчасову роботу
2014	26 315	372 946
2015	50 465	762 700
2016	127 000	1 300 000 *
2017	230 160*	1 800 000 *

* попередні дані

Джерело: побудовано автором на основі [81, 82, 83, 84]

У свою чергу, Чехія надала наступні квоти українцям на працевлаштування: 2016 рік – 3 800 дозволів, 2017 рік – 9 600, 2018 рік – передбачено 19 600 дозволів. Аналогічна інформація щодо Литви: у 2016 році видано 10 000 робочих віз та дозволів на проживання на підставі наявності робочого місця, 2017 рік – 20 000 робочих віз [85].

Інші країни Євросони не передбачають лібералізації своєї міграційної політики щодо українських громадян, зокрема у питанні працевлаштування поза межами загальних квот. Відтак, в Італію, Іспанію, Швецію українці їдуть за туристичними візами і працюють в основному нелегально. Чехія, Італія, Німеччина, Іспанія, Португалія – це наступні країни Європи після Польщі, в яких зосереджена найбільша частка українських мігрантів. В Італії на кінець 2016 року нараховувалося понад 240 тис. українців [86, с. 3], в Німеччині – 136 тис. [80], в Чехії – 120 тис. [80], в Іспанії 86 тис., в Португалії – 35 тис. Проте ці країни впродовж останніх 9 років практично не збільшували міграційних квот для українців, а Італія взагалі знизилася у 6 разів (Додаток Н і табл. 2.8). За даними Євростату, все менше дозволів видається на ведення оплачуваної діяльності, і все більше – пов'язаних із сімейними обставинами. Проте обстеження Держстату та МОМ (рис.2.7) переконують, що ці країни продовжують бути привабливими для українських заробітчан, попри складність офіційного працевлаштування на їхній території.

Таблиця 2.8

Частка дозволів на ведення оплачуваної діяльності серед усіх дозволів на перебування, вперше виданих українцям у відповідному році

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Усі дозволи, надані вперше, тис.										
Чехія	19,6	7,9	13,7	5,5	18,2	18,6	12,9	23,2	24,2	18,9
Німеччина	2,4	3,3	3,3	3,2	4,5	4,8	6,2	5,7	6,5	6,6
Іспанія	8,6	5,1	3,9	4,4	3,7	3,6	3,6	3,8	3,9	4,1
Італія	42,3	39,6	48,2	15,4	8,5	14,0	8,8	7,9	6,9	7,6
Португалія	3,8	2,4	2,1	1,8	1,5	1,1	1,0	1,3	1,4	1,2
Разом	76,7	58,4	71,1	30,3	36,4	42,2	32,4	41,8	42,9	38,5

Продовження таблиці 2.8

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Дозволи, надані вперше, на виконання оплачуваної діяльності, тис.										
Чехія	15,6	4,1	7,1	1,7	10,9	9,3	5,0	8,1	7,6	9,8
Німеччина	1,0	0,9	0,9	0,9	1,2	1,1	1,5	0,6	1,3	1,3
Іспанія	2,0	2,4	1,5	1,8	1,4	1,3	1,1	1,1	0,9	1,0
Італія	32,2	29,1	40,1	8,2	2,5	8,6	3,9	0,9	0,4	0,3
Португалія	1,1	0,6	0,5	0,4	0,4	0,3	0,2	0,2	0,2	0,3
Разом	51,9	37,0	50,1	12,9	16,4	20,7	11,6	10,8	10,4	12,8
Частка дозволів на оплачувану діяльність, %										
Частка	67,7	63,4	70,4	42,6	45,1	49	35,8	25,8	24,4	33,2

Джерело: побудовано автором на основі даних Євростату [87]

Інші дані Євростату також суперечать вітчизняній інформації щодо працевлаштування українців за кордоном. За вітчизняною статистикою, кількість українських громадян, офіційно працевлаштованих поза межами України, щорічно становить близько 80 тис. осіб ⁷. Чисельність неймовірно низька і, вочевидь, характеризує головно діяльність юридичних суб'єктів у сфері працевлаштування. Проте і до цих даних є зауваження: так, в 2016 році за вітчизняними даними найбільше українців було офіційно працевлаштовано на Кіпрі – 17,5 тис. осіб, натомість за даними Євростату у цій острівній країні в тому ж 2016 році працевлаштовано лише 137 українських громадян.

Російська Федерація за наявною інформацією залишається головною країною за кількістю українських трудових мігрантів. Згідно з даними МВС Російської Федерації у 2016 році було поставлено на облік понад 1,93 млн українських громадян. З них первинно поставлені на облік 1,15 млн осіб, з яких 1 млн прибули в Росію з приватною метою або на роботу [88].

Авторські розрахунки обсягів щорічної української трудової міграції. Внаслідок великих розбіжностей в інформації щодо українських громадян за кордоном та неможливості зведення усіх даних до єдиного найбільш прийняттого числа, нами здійснено власні розрахунки цього показника. За

⁷ Кількість громадян, працевлаштованих за кордоном у 2016 році суб'єктами господарювання, що мають ліцензію з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, становить 79,2 тис. осіб. Даний показник мінімально коливається впродовж досліджуваних чотирьох років: 2013 рік – 83,4 тис. осіб, 2014 – 78 тис. осіб, 2015 – 76,9 тис. осіб [60, С.48-51.]

основу були взяті найбільш точні облікові дані іноземних відомств та Євростату, та враховані окремі аспекти вітчизняних досліджень.

Отож, за вищенаведеною інформацією у 2016 році відбулись наступні закордонні переміщення українських громадян з метою працевлаштування:

– 0,77-0,86 млн новоприбулих українців у Польщу за 2016 рік. До розрахованого числа не додаємо фактично українців, які здійснювали поїздки у 2016 році на працю за дійсними робочими візами та отриманими дозволами на працю від 2015 року і раніше, а також громадян України, які не мають отримувати дозволів і вільно працюють у Польщі на інших законних підставах. До останніх належать ті, хто постійно проживає у Польщі, власники карти поляка, студенти та випускники денної форми навчання. Окремою категорією варто згадати українців працевлаштованих неофіційно;

– 1,0 млн новоприбулих українських трудових мігрантів в Росію у 2016 році – за даними МВС РФ.

Якщо за основу брати усереднену структуру трудових мігрантів згідно з останніми обстеженнями Держстату (рис. 2.5 та 2.7), то її показники можна екстраполювати на кількісні дані, враховуючи офіційні дані Росії та Польщі щодо українських трудових мігрантів (табл. 2.9). Як наслідок, можна стверджувати, що розрахована ймовірна кількість українських трудових мігрантів, які здійснили виїзд за кордон у 2016 році, становить 2,87 млн осіб:

Таблиця 2.9

Розподіл українських трудових мігрантів* за найбільш відвідуваними країнами

	Росія	Польща	Чехія	Італія	Іспанія	Німеччина	Угорщина	Португалія	Білорусь	Інші країни	Всього
Частка, %	≈34,8	≈26,6	≈11,2	≈12,3	≈2,3	≈1,6	≈1,6	≈1,7	≈1,75	≈6,1	100
Млн осіб	1,0	0,76	0,320	0,352	0,065	0,046	0,046	0,049	0,050	0,175	2,868

* трудові мігранти, які здійснювали в'їзд у відповідні країни у 2016 році
Джерело: розраховано автором на основі непрямих методів оцінювання

Спробуємо дати кількісну характеристику іншій групі українських мігрантів, а саме тим особам, котрі перебувають за кордоном на більш постійній основі незалежно від мети перебування. Якщо послуговуватись інформацією Євростату (додаток Н), зокрема щодо дійсних дозволів на кінець 2015 року, та порівняти з офіційною статистикою окремих країн – то їх можна використати як основоположні дані для розрахунку обсягів української трудової міграції. Зокрема, за інформацією Євростату показник «дійсні дозволи на кінець 2015 року» в Італії становив 238 566 осіб, за даними Міністерства праці та соціальної політики Італії кількість постійних мігрантів з України у тому ж році становила 240 141 особу [86]. Дані майже аналогічні. У Німеччині цей показник за Євростатом – 113 226 осіб, за статистичною інформацією країни [89] – 133 774 особи. Чехія – 113 863 українців за Євростатом та 106 019 осіб за даними Міністерства внутрішніх справ цієї країни [90, 91]. Таким чином, дані Євростату та офіційної статистики країн ЄС не є однаковими, проте є максимально наближеними. Тож кількість українців на постійній основі у 32 країнах Європи можна оцінювати в 1,035 млн осіб (додаток Н). На постійному обліку в Росії перебуває близько 1 млн українців. Загальна оцінка становить 2 млн осіб.

На такі країни як Білорусь, Туреччина, Єгипет, ОАЕ, Ізраїль, Грузія припадає понад десята частина виїздів українських громадян за кордон у 2016 році (додаток Л). Із цих 3 млн перетинів основна частина припадає на туристичні країни (Туреччину та Єгипет), проте як показує практика – усі зазначені країни також розглядаються громадянами України як можливі варіанти для працевлаштування.

У підсумку отримуємо цифру в 5 млн облікованих українців щорічно за кордоном. Одночасно за кордоном перебуває значно менше – це близько 2 млн осіб на постійній основі, та 0,5–2 млн тимчасових заробітчан залежно від сезонності. Влітку (зокрема у червні) пік загального показника цілком може досягати 4 млн українців за кордоном (завдяки сезонним польовим роботам), а взимку – падати до 2,5 млн осіб. Проте, наведені авторські розрахунки не

характеризують повної картини щодо перебування українських громадян за кордоном. Окрім 3 млн тимчасових заробітчан, неможливо наразі відобразити структуру (за метою перебування) другої категорії облікованих – 2 млн на постійній основі. В авторських розрахунках не враховується також величина та структура української діаспори, та не охоплені процеси необлікованого перебування українців за кордоном.

Додаткові перестороги викликає інформація ДМС України, котра публікує дані про кількість перетинів державного кордону українцями в інші країни, та не подає зворотних даних. В результаті маємо, що Центр економічної стратегії в квітні 2018 року здійснив запит у Державну прикордонну службу України щодо повернення українців. На основі отриманої інформації експерти зробили висновки, що з 2001 року (останнього перепису населення) із України виїхало та не повернулось близько 6,3 млн українців. Із них – 3,2 млн виїхали через східний кордон, решта – переважно в країни ЄС [92]. Отож, питання більш точного оцінювання кількості українських громадян за кордоном залишається відкритим.

Спираючись на кінцеві дані, які публікуються в Україні (Держстату та МОМ, ДМС, розрахунки окремих авторів і наукових інститутів) – виникає ризик нерозуміння або поверхневого бачення зовнішньої міграційної ситуації в нашій державі, а також абсолютне недооцінювання усіх проблем, з якими стикаються українські громадяни при здійсненні міграційного процесу. Нерозуміння в першу чергу пов'язане з даними, які різняться в діапазоні від 1 до 7 млн українців-мігрантів та які іноді не мають під собою жодного наукового підґрунтя. Поверхнєве бачення пов'язане передусім з: 1) публікацією Держстатом суперечливих показників щодо сальдо зовнішньої міграції (а за фактом облікованої еміграції та імміграції), 2) необґрунтовано заниженими показниками трудової міграції згідно з офіційними обстеженнями домогосподарств, 3) відсутністю досліджень, як зазначалося, щодо проблем, з якими стикаються українці при здійсненні міграційного процесу.

З іншого боку, наведена ДМС інформація показує, що облік та аналіз міграційної ситуації в Україні організовані на неймовірно високому рівні, просто значна частина інформації не публікується.

Відповідно до авторських розрахунків, мінімальним середовищем формування РМП є: а) 3 млн українських трудових мігрантів, які щорічно (впродовж останніх років) зацікавлені у виготовленні та поновленні міграційних документів та пошуку нової роботи за кордоном та б) 2 млн українців, які перебувають у країнах Європи та Росії на більш постійній основі, активні у зміні місця праці, шукають зв'язки з родичами з України для здійснення фінансових та матеріальних переказів тощо.

2.2. Проблеми функціонування та розвитку ринку міграційних послуг у соціологічній оцінці

Міграція стала способом життя великої кількості людей, економічним феноменом, що охоплює різні форми, типи і напрями територіальної мобільності населення. Одним із найскладніших етапів практичної реалізації міграційного процесу є планування і підготовка до міграції. У випадку зовнішньої трудової міграції цей етап є особливо інформаційноємним, психологічно важким, а також затратним у часовому та фінансовому аспектах [93]. Основні витрати можуть бути пов'язані зі збором інформації про напрями, способи, переваги та ризики міграції; з навчанням (вивчення іноземної мови, історії, культури, професійна перекваліфікація); з виконанням організаційно-документальних формальностей (виготовлення закордонних паспортів, віз, страхових полісів і запрошень, купівля рейсових квитків, бронювання номерів у готелях чи пошук іншого місця проживання, пошук роботи за кордоном, можливе оформлення трудових договорів та ін.). Такий алгоритм формальних процедур зумовлює посилення ролі інституту посередництва на ринку

міграційних послуг, підвищення попиту на послуги державних і недержавних посередників і, як наслідок, – зростання їх кількості.

В Україні основні вимоги до посередництва у працевлаштуванні за кордоном викладені у Законі № 5067 «Про зайнятість населення» [94, 95]. Відповідно до п. 22 ч. 1 ст. 1 зазначеного Закону суб'єктом господарювання, який надає послуги з посередництва у працевлаштуванні в Україні та/або за кордоном, може бути як зареєстрована у встановленому законом порядку юридична особа, що провадить господарську діяльність, незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання, так і фізична особа-підприємець. Крім того, діяльність суб'єктів, які надають послуги з посередництва в працевлаштуванні за кордоном, підлягає ліцензуванню (ч. 1 ст. 38 Закону № 5067 та затверджені Кабінетом Міністрів України відповідні Ліцензійні умови [96]). Ліцензія є одним із критеріїв соціальної відповідальності посередника та надання ним якісних легітимних послуг. При цьому суттєвим недоліком у роботі органів-регуляторів ринку міграційних послуг в Україні є недостатність контролю за функціонуванням інституту посередництва, а також відсутність зведених баз даних щодо діяльності відповідних посередників.

Вибіркові обстеження, які періодично проводить Державна служба статистики України (у 2001 р., 2005–2008 рр., січні 2010 р. – червні 2012 р., січні 2015 р. – червні 2017 р.) та Міжнародна організація з міграції (у серпні 2013 р. – квітні 2015 р.) дають можливість оцінити структуру трудової міграції в Україні та її приблизні масштаби. Однак, залишаються відсутніми систематичні дослідження умов працевлаштування українських громадян за кордоном, критеріїв обрання ними країни призначення, термінів еміграції, рівня задоволення якістю одержаних міграційних послуг та інших важливих питань. Такого типу дослідження є особливо затребуваними і гостро актуальними, адже існують суттєві розбіжності в результатах різних соціологічних обстежень, відмінності в даних вітчизняного статистичного обліку та міжнародних баз з питань міграції, рівно як і розпорошеність інформації щодо соціально-економічних характеристик українських трудових мігрантів.

Низька науково-інформаційна підтримка проблем посередництва у працевлаштуванні та перебуванні українських громадян за кордоном спонукала автора до проведення власного цільового експертного опитування. Відповідно мета такого дослідження полягає у підтвердженні чи спростуванні гіпотези про існування потужного РМП та його вирішального впливу на міграційні процеси. Цілями опитування визначено аналіз особливостей підготовки та організації процесу трудової еміграції українськими громадянами, з'ясування ролі недержавних посередників у цьому процесі та формування рекомендацій з покращення інформаційно-аналітичного забезпечення інституту посередництва на РМП в Україні.

Методологічною основою дослідження стало експертне опитування шляхом глибинного інтерв'ю як метод якісного соціологічного обстеження. Дослідження типу *«face-to-face»* дозволяють отримати глибинну суб'єктивну і поведінкову оцінку проблемних питань з високим ступенем достовірності. При цьому виявляються не тенденції розвитку досліджуваних явищ, а їх причинно-наслідкові зв'язки. Варто також зауважити, що у практиці якісних соціологічних опитувань розмір вибірки зазвичай становить від 20 до 50 респондентів (у зв'язку з трудомісткою процедурою збору та обробки інформації), що відрізняє їх від кількісних методів обстеження [9, 97, 98, 99].

Пілотне обстеження та основне дослідження зазначеної проблематики було проведено у період з червня 2016 року по серпень 2018 року шляхом глибинного опитування 39 осіб. Проведене пілотне обстеження на першому етапі у 2016 році, яке охопило 15 осіб з міграційним досвідом [100], засвідчило суттєві відмінності у відповідях експертів залежно від вектору (схід-захід) та мети їх міграції. Отож, було прийняте рішення збільшити кількість респондентів, а дослідження РМП розбити на окремі блоки. На основі первинних глибинних інтерв'ю було сформовано кінцевий варіант анкети-питальника (Додаток П).

Експертами виступили українські громадяни із міграційним досвідом – жителі Львівської, Івано-Франківської, Волинської і Тернопільської областей.

Ключові питання стосувались вибору країни призначення мігрантів, сфери та виду їх трудової діяльності, особливостей організації виїзду, перебування та працевлаштування за кордоном. Зведені кінцеві результати обстеження представлені в табл. 2.10.

Таблиця 2.10

Базові характеристики експертного обстеження

Звітний період здійсненого обстеження: Червень 2016 – серпень 2018 років						
1.	Основні країни виїзду	-	Польща	Чехія	Росія	Інші*
2.	Кількість отриманих якісних інтерв'ю, всього, одиниць	49 (1)**	26	6	4	13*
з них за основною метою виїздів за кордон:						
3.	- туристична	5	0	1	0	4
4.	- трудова	39	22	5	4	8
5.	- закупівельна	3	3	0	0	0
6.	- зміна постійного місця проживання	2	1	0	0	1
7.	- посередники міграційних послуг	(1)**	–	–	–	–
з них за гендерною ознакою:						
8.	- чоловіки	26	12	4	4	6
9.	- жінки	23 (1)**	14	2	0	7

* Інші: Іспанія – 2, Єгипет, Італія, Німеччина, Литва – по 1, багато країн – 7 інтерв'ю.

** 49 (1) – було опрацьовано 49 якісних інтерв'ю з українськими громадянами, котрі мають різний міграційний досвід, та опитано 1 жінку-посередника з міграційних послуг

Джерело: побудовано автором на основі експертного опитування

Основні результати обстеження представлені окремими блоками, які розкривають особливості здійснення міграційного процесу українськими громадянами в залежності від мети виїзду за кордон: туризм, зміна постійного місця проживання, закупівля товарів, праця.

Туризм. Із п'яти опитаних туристів троє осіб (чоловік та дві жінки з середнім віком 24 роки) користувались послугами туристичних фірм. Отриманими послугами респонденти задоволені. Попередньо вивчали інформацію, порівнювали ціни, можливості розміщення в країнах міграції. Усі документи, необхідні для перетину кордону, виготовляла туристична агенція.

Власний міграційний досвід сформулювали наступною чином: «Занесли гроші, обговорили умови, через 1–2 тижні отримали квитки та іншу інформацію. В країні відпочинку діяли в межах рекомендацій гіда, закріпленого за ними готелем».

Інші дві особи організували власні поїздки за кордон самостійно, проте їх досвід суттєво різниться. Перша особа – жінка (віком 26-30 років), двічі у 2017 та 2018 роках їздила на нетривалий період (до 3 місяців) до чоловіка-заробітчанина в Чехію. Першого разу виготовляла необхідну візу без допомоги посередників, наступного разу їздила за біометричним паспортом. При плануванні в майбутньому повноцінної закордонної туристичної поїздки затвердила про наміри звертатись до туристичної агенції.

Друга особа, жінка (віком 26–30 років), за останні 8 років відвідала більшість країн Європи (не враховуючи транзитних турів) і декілька країн Африки та Азії. Усі поїздки планувала разом із чоловіком без посередників. Візи, квитки (в тому числі «лоукости» з Польщі), бронювання готелів, страхування оформляла самостійно. Здобутим досвідом та зекономленими коштами (до 50%) задоволена. Її висновок полягає у наступному: «українці бояться ризикувати і самостійно організувати закордонні подорожі, особливо у віддалені та екзотичні країни. Відтак, боячись один раз втратити кошти організовуючи поїздку самостійно, вони змушені все життя звертатись до посередників у плануванні власного відпочинку».

Таким чином, організацію туристичних поїздок українські громадяни переважно бажають повністю перекладати на туристичні агенції (4 особи з 5 опитаних). Більшість опитаних не цікавляться та не запам'ятовують, який перелік послуг включається в загальну вартість подорожі та скільки коштують окремі міграційні послуги. Проте, як свідчить зворотній досвід, самостійна організація туристичної подорожі не завжди є більш затратною в часі, часто є значно економічнішою, сприяє мобілізації та підвищенню обізнаності людини, «розширенню особистісного простору». Загалом, проаналізована інформація не дозволяє зробити додаткових висновків щодо функціонування посередників на

ринку туристичних послуг, проте відображає неспіливість⁸ українських громадян у питаннях організації закордонного відпочинку.

Зміна постійного місця проживання. Обидва респонденти (жінки) організували процес переїзду самостійно. У першому випадку виїзд відбувся в Німеччину до чоловіка – громадянина Німеччини (корінного росіянина). Уся необхідна інформація була отримана жінкою на офіційному сайті консульства Німеччини в Україні та безпосередньо в країні призначення. Процес тривав впродовж року (з травня 2017 по травень 2018 року). Попередній досвід виїзду за межі України був пов'язаний із офіційним працевлаштуванням в Чехії у науковому інституті (самостійно без посередників). Висновки респондентки наступні: усе можливо організувати власними силами завдяки наявній інформації на офіційних сайтах іноземних консульств. Другий випадок еміграції – виїзд респондентки з двома дітьми до чоловіка в Польщу. За рахунок тривалого перебування чоловіка за кордоном та набутого досвіду даний процес був організований спільними зусиллями з попереднім відвідуванням місцевих органів влади міста Познань. На момент обстеження чоловік мав карту побиту, дружина отримала довгострокову робочу візу, діти влаштовані в дошкільні заклади м. Познань, а питання зміни постійного місця проживання перебувало у процесі вирішення.

Загалом, маючи міграційний досвід та близьких людей в країні, куди планується виїзд, організація процесу міграції власними силами та з мінімальними фінансовими витратами є цілком реальним завданням. Натомість очікувати якісної консультації від пересічних посередників не варто, оскільки їхня спеціалізація спрямована головно на трудових мігрантів.

Закупівельні поїздки: закупівля в Польщі харчової продукції, вживаних одягу та взуття, автомобільних товарів тощо. Цільову групу представляють три особи, характеристика обстеження яких представлена у таблиці 2.11. Починаючи з 2017 року, опитані особи оформили біометричні паспорти для

---

⁸ Відчуття надмірного ризику втрати власних коштів, бути ошуканими, нездатності до самостійної організації відпочинку – купівлі квитків, бронювання готелю, вивчення погодних умов, ознайомлення з супутніми послугами та визначними місцями, якими славиться країна або місто спрямування туристичної подорожі (*особиста думка респондентів*).

виїзду за кордон, що кардинально, за їх словами, спростило процес перетину кордону. Усі респонденти підтвердили, що схильні до порушення норм перетину кордону, оскільки у повсякденному житті постійно зустрічаються з цим явищем (перевезення незадекларованого та більше допустимої норми товару). Двоє опитаних мали досвід працевлаштування за кордоном, отримували заробітну плату в розмірі 1300 дол. США (жінка віком 41–45 років в Ізраїлі) та 900 дол. США (чоловік у Польщі).

Таблиця 2.11

Загальна характеристика обстеження українських громадян, головна мета виїздів за кордон котрих на момент опитування була закупівельна

Стать	жіноча	жіноча	чоловіча
Вік, років	41-45	16-20	31-35
Країна основних виїздів	Польща	Польща	Польща
Рік першого виїзду	2010	2012	2016
До кого звертались за послугами першого разу	самостійно	усе робили батьки	перевізник (з метою працевлаштування)
Вартість послуг посередника	–	–	2500 грн
Що входило у вартість послуг посередників	–	–	запрошення, рахунок в банку (фіктивний), документальний супровід
До кого звертались за послугами наступного разу	ДП «Документ» та туристична агенція (2017 рік)	самостійно, міграційна служба (2017 рік)	самостійно, міграційна служба (2017 рік)
Вартість послуг посередника	офіційна	офіційна	офіційна
Чи здійснювали перетин кордону або трудову діяльність в країні перебування без належних документів	так, виїзд в Ізраїль на роботу за туристичною візою	так, надання хабара на митниці за ввіз товару понад норму	так, надання хабара на митниці за ввіз товару понад норму
Якими послугами ще користувались	послуги Вестерн Юніон	послуги митників	послуги митників, перевізники

Джерело: побудовано автором на основі експертного опитування

За результатами опитування цієї групи респондентів можна зробити висновки про те, що сучасними умовами та можливостями закупівельного бізнесу експерти незадоволені. Багато українських громадян обирають цей вид міграції, так як цьому суттєво посприяв безвізовий режим з червня 2017 року.

Відтак, усі троє респондентів на момент опитування (весна-літо 2018 року) планували перекваліфікуватись на трудових мігрантів у Польщі. При цьому варто відзначити, що значний міграційний досвід сформував в осіб високий рівень самооцінки та самоповаги у процесі частого спілкування з польськими та вітчизняними прикордонниками та безпосередньо з поляками. Враховуючи досвід комунікації зі співвітчизниками-заробітчанами, ці респонденти виділили три основні критерії майбутнього працевлаштування в Польщі: 1) пошук не надто виснажливої фізичної роботи з достатньою оплатою (від 1000 дол. США на місяць) та достойними умовами проживання; 2) виїзд колективно (3-4 особи) власним автотранспортом з метою в'язнення реальних умов праці та можливості зміни працедавця за перших негативних обставин; 3) готовність платити лише за офіційні документи, такі як страховка, трудова віза, дозвіл на працю тощо.

Трудова міграція. Трудові мігранти користуються послугами різних посередників, обстеження діяльності яких складає велику наукову і практичну цінність. Під час дослідження виявлено суттєві відмінності у способі працевлаштування громадян України за кордоном вперше (без досвіду) та у наступні рази. Загальна ситуація виглядає наступним чином: не маючи відповідного досвіду лише десята частина опитаних працевлаштувалась за кордоном самостійно (пошук та вибір роботи, оформлення візи, вибір транспорту для перетину кордону тощо); натомість, здобувши міграційний досвід – майже 50% опитаних засвідчили самостійність у поставленому питанні. Основні показники за цим напрямом дослідження представлені у таблиці 2.12.

У гендерному аспекті варто відмітити, що основними сферами зайнятості українських чоловіків за кордоном було сільське господарство (збір врожаю, обрізання плодівих культур), будівництво, а також робота на промислових об'єктах (переважно на заводах, які спеціалізуються на складанні побутової техніки або автозапчастин, та на м'ясокомбінатах). Головним напрямком працевлаштування жінок було сільське господарство (сезонні роботи).

Таблиця 2.12

**Зведені результати обстеження українських трудових мігрантів щодо
працевлаштування за кордоном, осіб**

	Всього	Польща	Чехія	Росія	Інші країни**
Країна першого виїзду*	33	19	3	9	2
Основна країна працевлаштування на момент опитування	39	22	5	4	8
<i>Розподіл трудових мігрантів за видами зайнятості</i>					
будівництво	8	4	1	2	1
сільське господарство та сезонні роботи	14	11	0	0	3
робота на промислових об'єктах (заводах)	8	5	3	0	0
домашнє (хатнє) господарство	1	0	0	0	1
сфера обслуговування і громадського харчування (робота офіціантом/барменом)	3	1	1	0	1
робота на нафтових платформах	2	0	0	2	0
інше	3	1	0	0	2
<i>Розподіл відповідей на запитання: «До кого звертались за послугами першого разу?»</i>					
до знайомих та близьких	7	3	1	2	1
до приватних посередників	9	6	1	0	2
до перевізників	4	3	0	0	1
до туристичних агенцій	6	2	1	0	3
до агенцій з працевлаштування	9	6	2	1	0
самостійно	4	2	0	1	1
<i>Розподіл відповідей на запитання: «До кого звертались за послугами наступного разу?»</i>					
до знайомих та близьких	2	2	0	0	0
до приватних посередників	11	5	3	0	3
до агенцій з працевлаштування	1	0	0	0	1
самостійно	19	11	0	4	4
не було наступного разу	6	4	2	0	0
<i>Розподіл респондентів за статтю</i>					
чоловіки	24	11	4	4	5
жінки	15	11	1	0	3

*Серед 39 опитаних мігрантів-експертів 33 особи здійснили перші поїздки за кордон з метою працевлаштування, тоді як 6 респондентів свій перший досвід зазначили як туристичний.

**Інші країни: Іспанія – 2 ос., Італія, Литва, Німеччина – по 1 ос., багато країн – 3 ос.

Джерело: побудовано на основі експертного опитування трудових мігрантів

Аналіз процесу працевлаштування українських трудових мігрантів за кордоном дозволив виокремити специфічні проблеми та характерні ознаки міграційного процесу в основних країнах призначення.

У випадку Російської Федерації, як країни працевлаштування 10,3% опитаних респондентів, спостерігається різке скорочення кількості осіб, охочих працювати на її території останнім часом. Так, із 9 респондентів (7 чоловіків та 2 жінки) 5 осіб змінили країну працевлаштування, ще троє на момент опитування припинили поїздки до Росії попри високий рівень заробітної плати, головню – через військовий конфлікт на сході України та анексію АР Крим. Ті особи, котрі продовжували працювати в Росії до останнього часу, відзначили зростання напруги в колективі через питання національної приналежності (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Особливості працевлаштування українських мігрантів, основною країною спрямування котрих на момент опитування була Російська Федерація

Запитання	Відповіді респондентів			
Чи змінювали Ви країну наступної міграції?	Ні, не було потреби (4 особи)			Так, на Польщу, Чехію або Литву (5 осіб)
Сфера працевлаштування за кордоном	Нафтові платформи (2 особи)	Будівництво (2 особи)		–
Середньомісячний заробіток	≈2500 дол. США	1200 дол. США	2000 дол. США	–
До кого звертались за послугами першого разу?	До агенції з працевлаштування	До близьких	До близьких	До близьких (4 особи)
				До посередників (1 особа)
До кого звертались за послугами наступного разу?	Самостійно	Самостійно	До близьких	–
			Самостійно	
На момент опитування Ви ще здійснюєте поїздки в зазначену країну?	Ні, припинили (у 2017 та 2018 роках відповідно)	Ні, припинив (у 2015 році)	Так, здійснюю	–
Причина припинення поїздок в Росію	Відсутність потреби	Громадянська позиція	–	Громадянська позиція
Ваші пропозиції для покращення процесу міграції в Росію	Припинення війни			

Джерело: побудовано на основі експертного опитування трудових мігрантів

Попри упереджене ставлення респондентів (через громадянську позицію), Російська Федерація і надалі розглядається ними як перспективна країна

заробітчанства, в першу чергу завдяки свободі в'їзду (спрощений режим) та високій заробітній платі. Працевлаштування в Росії, зі слів респондентів, можна охарактеризувати як доступний в фінансовому⁹ та організаційному¹⁰ плані процес. Проте найближчим часом здійснювати поїздки туди не планують. Загалом, цей канал трудової міграції давно відбувся і значна частина українського населення побувала в Росії на заробітках, сформувавши таким чином стійкі міграційні мережі.

Водночас, країною наймасовішої еміграції українців з метою тимчасового працевлаштування (до 3 місяців) сьогодні є *Польща*. Досвідом окремих досліджень підтверджено процеси конвергенції обох держав і наявність численних факторів притягання української робочої сили [101]. Серед основних переваг польського вектору міграції слід відмітити максимально сприятливі умови для офіційного працевлаштування українців, мінімальні фінансові та часові затрати на переїзд, велику кількість українських заробітчан, що сприяє легкій адаптації у Польщі, а також значний перелік вакансій у літній період. Попри усі переваги, основні ризики праці українців у Польщі пов'язані із потраплянням на виснажливу роботу та з отриманням нижчої заробітної плати від попередньо обумовленої із посередником на території України. Це було підтверджено у ході експертного опитування, в якому 27 осіб вказали, що мають досвід працевлаштування в Польщі, з них 22 особи відзначили, що Польща стала основною країною їх трудової міграції.

У табл. 2.14 наведено загальну характеристику респондентів із

---

⁹ Останнім часом стало рідкістю платити додатково 100-200 дол.США нашим співвітчизникам за можливість потрапити на роботу в Росію. На місцях сформувались цілісні бригади по виконанню робіт вузької спеціалізації (переважно в будівництві: муляри-штукатури, плиточники-облицювальники, електрики, геодезисти, «спеціалісти з євроремонту» тощо). В бригаду добираються особи на вакантні місця, при цьому надається перевага майстрам потрібної професії, особам, котрі легко освоюють необхідні навички та родичам. Процес пошуку роботи носить переважно разовий характер, який супроводжується в подальшому знайомством з працедавцем (керівник проміжної ланки на виробництві в Росії), оформленням офіційних документів на працю (при цьому також актуальне сприяння від працедавця);

¹⁰ перетин кордону відбувається практично без обмежень зі сторони прикордонних служб обох країн. Між країнами діє на сьогодні спрощений процес в'їзду українців в Російську Федерацію. По-перше, для перетину кордону достатньо мати один з наступних документів: 1. Внутрішній паспорт громадянина України, 2. Закордонний паспорт, 3. Посвідчення члена екіпажу, 4. Службовий/дипломатичний паспорт, 5. Паспорт моряка, 6. Проїзний документ. По-друге: українці зобов'язані заповнити міграційну картку, яку зазвичай видають прямо в поїзді, літаку або автотранспорті. По-третє: якщо планується бути в Російській Федерації менш ніж три місяці, реєстрація у компетентних органах за місцем перебування не потрібна; коли візит затягується – потрібно оформити тимчасову реєстрацію.

міграційним досвідом у Польщі. Зокрема, слід відзначити: паритет між жінками та чоловіками (по 11 осіб); медіанний вік респондента – 32 роки; 4 області Західного регіону України, котрі представляли опитані (13 осіб припало на міське населення, 9 – на сільське); регулярність трудової міграції для 12 респондентів (54,5 % з 22 осіб); середньомісячний заробіток за вирахуванням споживчих витрат – нижче 800 дол. США.

Таблиця 2.14

Розподіл українських трудових мігрантів, основною країною спрямування котрих на момент опитування була Польща

<i>За статтю, осіб</i>		<i>За видами зайнятості, осіб</i>	
чоловіки	жінки	будівництво	4
11	11	сільське господарство	11
<i>За віком, осіб</i>		промисловість (робота на заводі)	5
16-20 років	2	хатнє господарство	0
21-30 років	5	сфера обслуговування (офіціант, бармен)	1
31-40 років	12	нафтові платформи	0
41-50 років	2	інше	1
51-65 років	1	<i>За частотою виїздів у Польщу, осіб</i>	
<i>За типом населеного пункту, осіб</i>		одиничний досвід	5
обласний центр	4	менше 1 разу на рік	5
місто	3	≈2 рази на рік	7
селище міського типу	6	≈5 разів на рік	4
село	9	≈10 разів на рік	1
<i>За місцем проживання: область, осіб</i>		<i>За середньомісячним заробітком, осіб</i>	
Волинська	7	до 400 дол. США	3
Івано-Франківська	3	400-600 дол. США	1
Львівська	11	600-800 дол. США	12
Тернопільська	1	800-1000 дол. США	5
		1000-1200 дол. США	1

Джерело: побудовано на основі експертного опитування трудових мігрантів

Організація працевлаштування українських громадян у Польщі на практиці є досить складною та має свою специфіку. До червня 2017 року цей процес передбачав для українців обов'язкову наявність закордонного паспорту (старого зразка), запрошення і робочої візи (необхідних для перетину кордону) та трудового договору, який заповнювався за місцем праці, а для

довготривалого працевлаштування – спеціальний дозвіл на працю (карта побиту). Алгоритм оформлення документів спочатку був недосконалим і тривалим, що сприяло формуванню мережі посередників-спекулянтів. За останні 5 років Польща суттєво змінила власне міграційне законодавство, посилила відповідальність польських працедавців та нелегальних робітників¹¹, внесла корективи у функціонування консульств та пунктів прийому візових анкет (ППВА) на території України. Відтак, алгоритм оформлення робочих віз для українців наразі спрощений максимально, а варіантів працевлаштування, продовження терміну праці чи перебування на території Польщі є багато. Окрім того, сьогодні Польща є єдиною європейською країною, де національне законодавство дозволяє приймати на роботу іноземців без наявності робочої візи, проте за наявності біометричного паспорту¹². Основні мінімальні вимоги до процедури працевлаштування українців у Польщі для першого разу представлено на рис. 2.11.

Зазначені три способи працевлаштування відповідають вимогам польського законодавства станом на осінь 2018 року. Кожен із них має свої переваги та недоліки.

Спосіб 1. *Працевлаштування за закордонним паспортом старого зразка.* Він передбачає відкриття відповідної польської робочої візи. Термін оформлення робочої візи в ППВА становить до 14 днів. Для її оформлення необхідно зібрати пакет документів¹³ та сплатити сервісний збір у сумі 18,5 євро (лише у відділеннях Кредо або Ідея Банку). Загальний процес самостійно можна організувати від 3 тижнів до 1,5 місяця¹⁴. Вартість становить приблизно 900 грн без врахування вартості запрошення та добирання до пункту

---

¹¹ Посилення системи відповідальності в Польщі як для працедавців, так і для самих іноземців передбачає великі штрафи за нелегальне працевлаштування. Окрім штрафів, нелегальним робітникам загрожує депортація та заборона в'їзду до країн Шенгенської зони на певний термін.

¹² Водночас, це не позбавляє необхідності отримувати інші дозвільні документи, без яких праця іноземця вважатиметься нелегальною. Терміни праці за біометричним паспортом обмежуються правилами перебування на території ЄС в рамках безвізового режиму – 90 днів у межах неперервного календарного проміжку в 180 днів.

¹³ Запрошення на роботу (переважно купується у посередників – приблизно 1000 грн), анкета для отримання візи (розміщена на системі e-konsulat та заповнюється в електронному варіанті), дві кольорові фотокартки, закордонний паспорт, внутрішній національний паспорт, медичний страховий поліс (200-600 грн).

¹⁴ Процес триває до 1 тижня за рахунок попереднього виготовлення запрошення через відділ праці повіту для короткотермінової робочої візи та до 1 місяця (через воеводу) для довготермінової робочої візи.

призначення. Перевагами за такого способу є тривалість перебування та можливість працювати з першого дня перебування в Польщі. Головні недоліки – тривалість та вартість оформлення робочої візи.

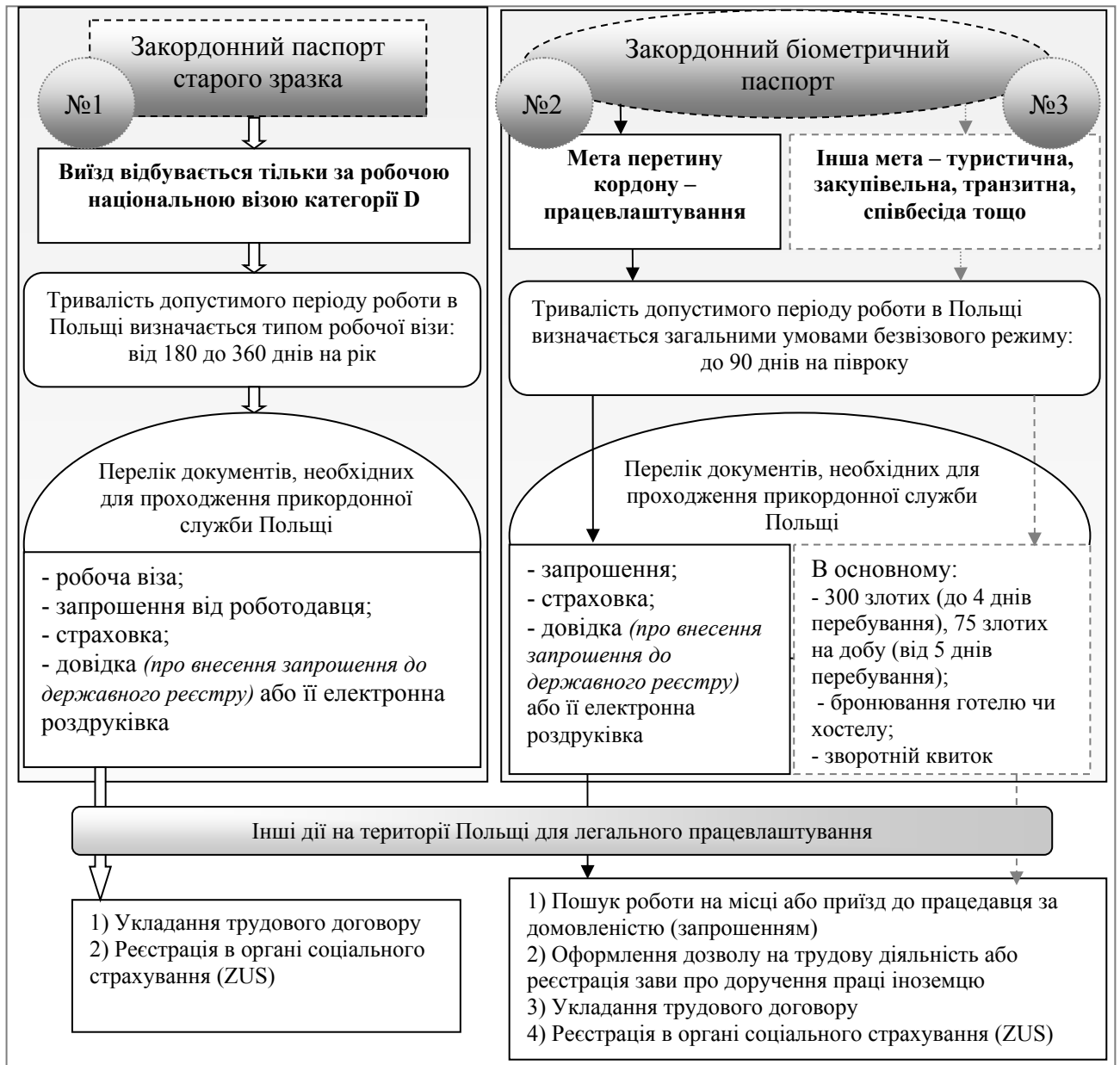

Рис. 2.11. Алгоритм працевлаштування українців у Польщі в залежності від використання типу паспорту громадянина України для виїзду за кордон (старого зразка та біометричного)

Джерело: узагальнено автором

Спосіб 2. *Працевлаштування із використанням біометричного закордонного паспорту*, коли основною метою перетину кордону вказується «працевлаштування». Зазначений на рис. 2.11 перелік документів забезпечує

законний перетин польського кордону з метою працевлаштування в Республіці Польща. Даний процес можна організувати за 1 тиждень (це час очікування запрошення та довідки підтвердження) та за наявності закордонного паспорту нового зразка. До праці можна приступати у той день, коли працедавець подасть до повітового управління праці (PUP) відповідну заяву та інші необхідні документи про найм іноземця. На розгляд документів законодавство відводить від 7 до 30 днів [102]. Переваги розглянутого способу працевлаштування пов'язані із швидкістю та вартістю організації виїзду за кордон. Недоліки – можливість працювати лише до 90 днів у півроку та потенційні ризики з оформленням документів на місці (наприклад, заборона працювати до рішення щодо документів або відмова у дозволі на працю).

Спосіб 3. *Виїзд за кордон на основі туристичної, закупівельної, транзитної поїздки на умовах безвізового режиму.* Передбачає наявність закордонного біометричного паспорту та належного обсягу готівки. У випадку зазначення туристичної поїздки митні органи можуть вимагати підтвердження бронювання готелю або іншого житла та наявності зворотного квитка. Безпосередній процес працевлаштування уже на території Польщі – аналогічний до способу №2.

Попри спрощення процедур, у більшості українців виникають труднощі із самостійною організацією власного міграційного процесу. Ризикують в основному громадяни без досвіду трудової міграції, українці, котрі купують запрошення у неперевіраних осіб, а також вихідці із центральних та східних областей України, для котрих міграційний процес в міру віддаленості від західного державного кордону є більш затратним у фінансовому, часовому та інформаційному плані.

Глибинні інтерв'ю з трудовими мігрантами підтвердили тезу про те, що українці навіть із Західних областей уникають у перші рази самостійної організації працевлаштування у Польщі та свідомо користуються послугами посередників (рис. 2.12), у яких налагоджений механізм виготовлення іменного запрошення, супроводу оформлення робочої візи, перевезення у Польщу на певне місце роботи тощо.

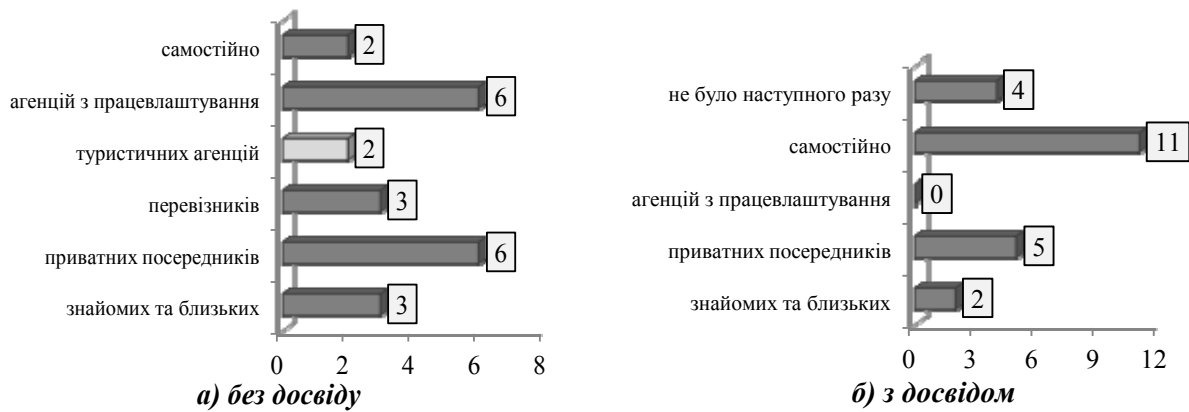

Рис. 2.12. Тенденція залучення посередницьких послуг при працевлаштуванні українців у Польщі залежно від наявності досвіду роботи в цій країні, осіб

Джерело: побудовано на основі експертного опитування трудових мігрантів

Дослідження показало, що лише 2 українців з 22 респондентів зважились самостійно організувати поїздку в Польщу у пошуках роботи не маючи відповідного досвіду. Позаяк 15 осіб звернулись до платних послуг посередників з працевлаштування. Переважна більшість із них були неліцензованими суб'єктами – приватними посередниками та перевізниками. Законність діяльності агенцій із працевлаштування також піддана сумніву, оскільки в момент безпосереднього спілкування з респондентами зафіксовано, що в 4 з 6 випадків з клієнтів було взято передоплату за послуги, що заборонено вітчизняним законодавством. Більше того, відзначаємо випадки підписання договорів «без будь-яких печаток». У жодному разі громадяни не просили у представників агенцій пред'явлення документів, які підтверджували б офіційність їхньої діяльності. Три особи відзначили, що першого разу у виїзді за кордон на заробітки їм посприяли близькі люди – родичі та сусіди, котрі працювали в Польщі та привезли запрошення, а також допомогли оформити пакет документів на отримання робочої візи. Участь туристичних агенцій у працевлаштуванні українців у Польщі за результатами дослідження не підтверджується.

Графік (б) на рис. 2.12 характеризує суттєве зростання самостійного

працевлаштування українців за наявності досвіду роботи в цій країні. Така ситуація пояснюється набутими особистими контактами заробітчани із польськими працедавцями, обміном досвідом з українськими мігрантами та зростанням впевненості у власних силах в організації міграційного процесу. Водночас, самостійно організований процес трудової міграції не обходиться без втручання суб'єктів-надавачів міграційних послуг. В першу чергу – це українські перевізники, котрі привозять запрошення з Польщі. Оскільки наявність запрошення є обов'язковою умовою при поданні документів на виготовлення робочої візи, то ціна на нього в Україні коливається від 500 до 3000 грн. залежно від регіону. Цей аспект відображає функціонування «тіньового» сегменту вітчизняного ринку міграційних послуг.

Питання вартості та якості надання міграційних послуг посередниками були одними із найбільш дискусійних під час особистих інтерв'ю із респондентами. Суб'єктивна оцінка експертами якості отриманих послуг наведена у табл. 2.15 у вигляді відповідей «відмінно», «добре» та «незадовільно» – залежно від міри виправдання очікувань респондентів, пов'язаних з організацією та здійсненням виїзду і працевлаштування за кордоном (детальніше див. Додаток Р).

Результати опитування показали, що висока вартість послуг посередника не завжди означала їх високу якість. Загалом, зі слів респондентів, вартість самостійної організації працевлаштування за кордоном або із залученням близьких та знайомих людей зводилась до мінімальних фінансових витрат, які заключались переважно у купівлі запрошення на роботу у Польщі та оплаті офіційних візових послуг. Послуги приватних посередників у перерахунку на умовні одиниці варіювались від 50 до 200 дол. США і включали вартість запрошення, вартість страхування на візу, заповнення візової анкети, інформаційний супровід процесу отримання візи, іноді гарантію роботи, рідше – можливість зміни роботи до 3 разів за рахунок посередника. Водночас, організація міграції через приватних перевізників та агенції з працевлаштування була найбільш вартісною (100-400 дол. США), оскільки у

більшості випадків додатково включала гарантію роботи, безпосереднє перевезення в Польщу на місце праці, гарантію наявності місця проживання.

Таблиця 2.15

Суб'єктивна оцінка якості отриманих міграційних послуг при першому досвіді працевлаштування у Польщі та орієнтовна вартість послуг

Форма організації трудової міграції та вартість послуг	2006	2010	2015	2016	2017	2018
самостійно (вартість запрошення)				відмінно		відмінно
через знайомих та близьких (вартість запрошення)		відмінно	відмінно		добре	
через приватних посередників (50-200 дол. США)	відмінно	добре	відмінно		незадов.	
			добре		незадов.	
через приватних перевізників (100-400 дол. США)		незадов.	добре		незадов.	
через агенції з працевлаштування (100-350 дол. США)		відмінно	добре	відмінно	відмінно	добре
				добре		
через туристичні агенції				відмінно	відмінно (20 дол. США)	

*- відповідь «відмінно» означає, що всі очікування респондентів, пов'язані з організацією та здійсненням виїзду за кордон, виправдались;

** - відповідь «добре» характеризує наявність окремих негативних моментів співпраці з посередниками (затримки з виготовленням документів, нижча заробітна плата від обіцяної, погані умови проживання тощо);

***- «незадовільна» оцінка ґрунтувалась на абсолютно негативному досвіді співпраці респондентів з посередниками (проблеми з поселенням на місці прибуття, які посередник не вирішував; інша робота на місці прибуття, гірші умови праці, нижча заробітна плата, додаткові збори на виробництві тощо)

Джерело: систематизовано за результатами експертного опитування

Інформація щодо отримуваної середньомісячної заробітної плати українськими мігрантами за кордоном за вирахуванням споживчих витрат також спростовує припущення про залежність якості організації трудового міграційного процесу від вартості послуг посередників, що свідчить про незрілість ринку міграційних послуг в Україні. Більшість опитаних вказали середній розмір «чистих» доходів у Польщі в межах 600–800 дол. США на місяць (табл. 2.16), що було значно нижче обіцяного заробітку перед поїздкою за кордон.

Таблиця 2.16

Розподіл українських трудових мігрантів за рівнем середньомісячних доходів та способом працевлаштування у Польщі, осіб

Розмір «чистих» Послуги посередників доходів	до 400 дол.	400-600 дол.	600-800 дол.	800-1000 дол.	1000-1200 дол.	Всього
знайомих та близьких	0	0	2	1	0	3
приватних посередників	2	0	3	1	0	6
приватних перевізників	1	1	1	0	0	3
туристичних агенцій	0	0	0	1	1	2
агенцій з працевлаштув.	0	0	5	1	0	6
самостійно	0	0	1	1	0	2
<i>Всього</i>	<i>3</i>	<i>1</i>	<i>12</i>	<i>5</i>	<i>1</i>	<i>22</i>

Джерело: побудовано за результатами експертного опитування трудових мігрантів

Варто визнати, що українські мігранти часто нехтують можливістю самостійно проаналізувати ситуацію на місцевому РМП і звертаються за допомогою виключно до одного посередника. Посередник у такому випадку опиняється у більш вигідній ситуації порівняно з необізнаним клієнтом. У нерівних інформаційних умовах недобросовісні посередники можуть приховати цілу низку важливих аспектів міграційного процесу від недосвідчених українців, зокрема:

- оптимальну ціну за аналогічні міграційні послуги (вартість запрошення, допомога у відкритті візи, пасажирські перевезення, пропозиція роботи);
- реальні умови праці в Польщі (важкість праці, можливі штрафи на виробництві, обмеження робочих годин та ін.);
- умови проживання, харчування, щоденне добирання до місця праці;
- заробітну плату, розмір якої вказується максимальний (наприклад, на зборі врожаю обіцяють 1000-1500 дол. США за місяць. При цьому посередники не інформують про, те що максимальний врожай фактично збирається впродовж 2-3 тижнів сезону (піку дозрівання ягід), величина врожаю нестабільна з року в рік, а якість плодів залежить від погодних умов. Тому в

інші дні сезону реальна заробітна плата є значно нижчою – в межах 600–700 дол. США, і часто доводиться виконувати іншу роботу: обрізати дерева, кущі, обробляти городину тощо).

В міру освоєння ринку праці в Польщі виникають різні схеми недобросовісної діяльності посередників, зокрема щодо умов працевлаштування та рівня оплати праці іноземців. Так, наприклад, двоє з опитаних респондентів з власного досвіду підтвердили практику укладання офіційних угод (польською мовою) через агенцію-посередника з високим рівнем заробітної плати на польському підприємстві та з попередньо прихованою комісією 20-40% від заробітної плати. Загальна частка осіб, котрі хоч раз були ошукані в Польщі, згідно з обстеженням складає 27%. Така спекулятивна поведінка є результатом володіння важливою малодоступною інформацією обмеженого кола осіб-посередників.

Загалом, українські громадяни, котрі мають позитивний досвід трудової міграції, переконані, що «за власну безпеку ми повинні думати в першу чергу особисто, довіряти близьким та знайомим людям, а вже потім покладатись на незнайомих осіб». З цим погоджується опитаний нами *неофіційний посередник на РМП*. Зазначена особа, жінка 30 років, займається оформленням лише робочих віз у Польщу. Співпрацює з польською агенцією з працевлаштування, яка має офіс в Івано-Франківську. Допмагає з пошуком роботи (можлива зміна місця праці до трьох разів), гарантує достойні умови праці та повну виплату заробітної плати, оскільки співпрацює з перевіреними польськими роботодавцями. Вартість її послуг становить 2000 грн, включаючи реальні іменні запрошення від польських роботодавців. Основні висновки щодо української трудової міграції респондентка сформулювала наступним чином:

- українські мігранти не організують міграційний процес самостійно, хоча на практиці оформити робочу візу або інший вид візи без сторонньої допомоги чи з мінімальним її використанням цілком реально (те ж стосується і пошуку хорошої роботи за кордоном);
- виготовлення робочої візи в інші країни Європи, крім Польщі, є

тривалим (до 2–3 місяців) та вартісним (до 350 євро через посередника) процесом, а також існує велика ймовірність відмови у відкритті візи у візовому центрі (до 50 %). Внаслідок відмови затрачені кошти не повертаються. Тому працевлаштування за кордоном «за туристичними візами» є поширеним явищем, в якому українські мігранти не завжди усвідомлюють усі негативні наслідки;

- існують сумлінні і несумлінні посередники – перші дбають про своїх клієнтів, другі – тільки про власні інтереси; перші діють в межах законодавства або ж намагаються не порушувати його (хоч можливо й не мають ліцензії на свою діяльність), другі діють, порушуючи усі правові та етичні норми і не несуть при цьому жодної відповідальності;

- інформаційна обізнаність українців низька, що вимагає активних кроків щодо її підвищення.

Інші країни. Останню групу опитаних трудових мігрантів склали 13 осіб з різним міграційним досвідом: 5 осіб працювали у Чехії, 2 особи – в Іспанії, по 1-й особі – в Італії та Литві, а 4 особи назвали декілька країн основного заробітку. Аналіз цього вектору трудової міграції засвідчив наступне:

– високий відсоток респондентів (з першим міграційним досвідом – 92,3%, при наступній міграції – 63,6%) звертались за послугами виїзду та працевлаштування за кордоном до посередників (рис. 2.13);

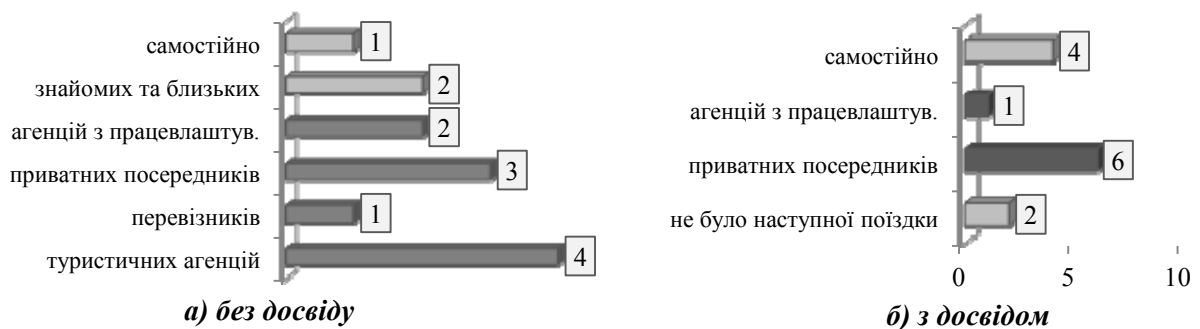

Рис. 2.13. Тенденція залучення посередницьких послуг при працевлаштуванні українців у країнах Європи залежно від наявності досвіду роботи в цих країнах, осіб

Джерело: побудовано автором на основі експертного опитування

– середньомісячна заробітна плата респондентів за вирахуванням

споживчих витрат у цих країнах становила близько 900 дол. США, що на 100-200 дол. США більше за аналогічний показник у Польщі. Частота поїздок за кордон у цій групі була переважно 1-2 рази на рік (рис. 2.14);

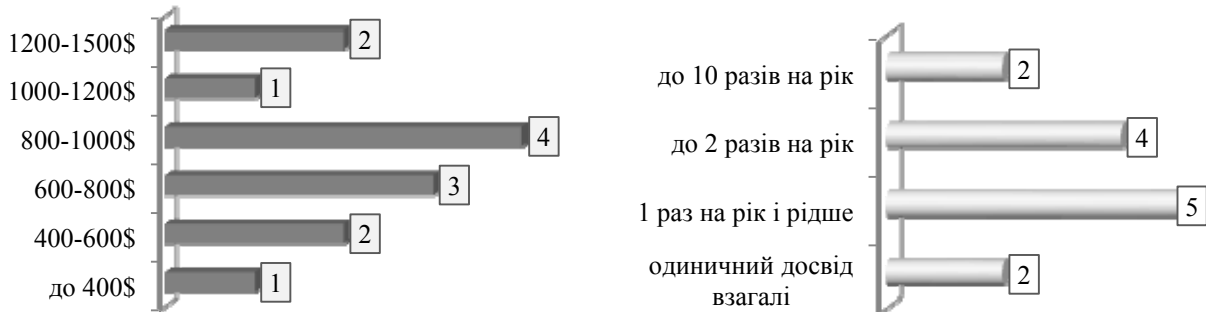

Рис. 2.14. Розподіл українських трудових мігрантів за розміром середньомісячної заробітної плати в окремих країнах Європи (дол. США) та частотою виїздів за кордон (осіб)

Джерело: побудовано на основі експертного опитування

– вартість послуг посередників коливалась від 100 до 600 дол. США, при цьому середня вартість складала 150-200 дол. США;

– рівень задоволеності респондентів послугами посередників у цій групі дуже низький: 55% експертів зазначили абсолютно негативне враження від першої співпраці з посередниками, та ще 36% засвідчили конкретні претензії до них (табл. 2.17) (при аналогічних показниках щодо працевлаштування у Польщі – 18% та 32%, та узагальнених по цілому обстеженню – 30% та 33%).

Таблиця 2.17

Суб'єктивна оцінка респондентів якості отриманих міграційних послуг*

Послуги	Відмінно	Добре	Незадовільно	Не користувалися послугами	Всього
<i>Вперше:</i>					
Послуги знайомих/близьких		1		1	2
Приватних посередників			3		3
Перевізників		1			1
Туристичних агенцій	1	2	1		4
Агенцій з працевлаштування			2		2
Самостійно				1	1
Всього	1	4	6	2	13

Продовження таблиці 2.17

<i>Послуги</i>	Відмінно	Добре	Незадовільно	Не користувалися послугами	Всього
<i>Наступного разу:</i>					
Приватних посередників	2	3	1		6
Агенцій з працевлаштування		1			1
Самостійно				4	4
Всього	2	4	1	4	11

*див. класифікацію оцінок «відмінно», «добре» та «незадовільно» до табл. 2.15

Джерело: побудовано автором на основі експертного опитування осіб з досвідом трудової міграції в окремих країнах Європи

Негативний досвід співпраці можна пояснити як незадовільною роботою посередників, так і небажанням українців якісно опрацьовувати інформацію стосовно ринку міграційних послуг. Лише 4 з 13 респондентів першого разу скрупульозно вивчили доступну інформацію про країну прибуття, перелік необхідних документів, їхню офіційну вартість, умови виїзду та перебування в країні, можливість організації виїзду через різних посередників, вартість та переваги послуг різних перевізників, можливість самостійного оформлення дозвільних документів, бронювання готелів, пошуку роботи тощо. Натомість 6 з 13 осіб взагалі не цікавилися міграційними процедурами та погодились співпрацювати з невідомими посередниками за першою рекомендацією знайомих або за випадковими оголошеннями.

Слід відзначити вкрай високий рівень нелегальної трудової міграції українців в окремих країнах Європи (крім Польщі), та, як наслідок, вищу частоту випадків ошукання мігрантів (рис. 2.15).

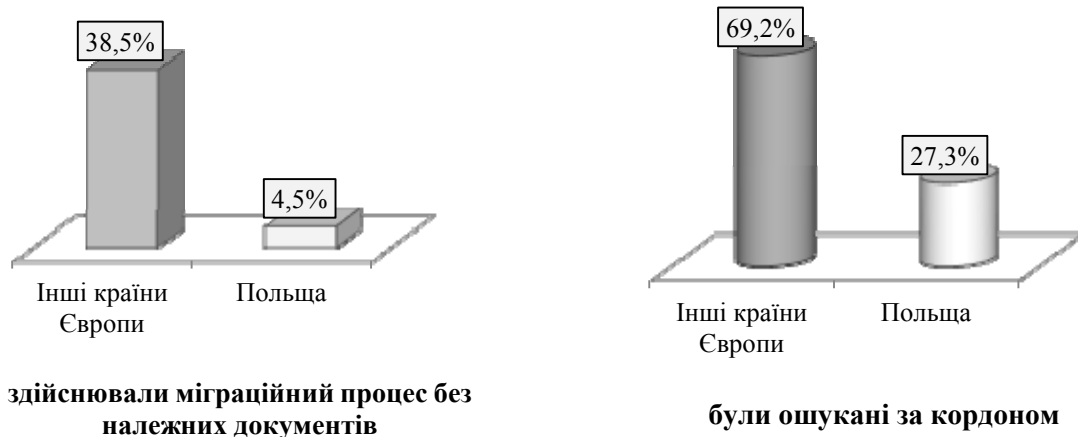

Рис. 2.15. Частка нелегальної трудової міграції українських громадян у країнах Європи та частота випадків ошукання мігрантів*

*ошукані за кордоном, якщо це залежало від: статусу легального перебування там, відсутності додаткових необхідних документів, угоди на працю, страхування, поведінки посередника/працедавця тощо

Джерело: побудовано автором на основі експертного опитування трудових мігрантів

Висновки щодо нелегальної трудової діяльності українців у Чехії, Італії та Іспанії, відповідно до обстеження, наступні. По-перше, нелегальне працевлаштування – це поширена практика більшості українських громадян у цих країнах. По-друге, посередники концентрують увагу громадян головним чином на моменті виїзду за кордон. Наголошується, що швидкість та вартість виїзду за туристичною візою або біометричним закордонним паспортом з приватною метою є вигіднішими, ніж оформлення необхідної робочої візи, тим більше, що не існує внутрішнього контролю на кордонах між країнами ЄС. При цьому замовчуються або применшуються ризики такого позаправового процесу трудової міграції. По-третє, серед українців поширена практика легалізації перебування та діяльності в окремих країнах (в Італії, Іспанії) завдяки порядним місцевим працедавцям та більш досвідченим співвітчизникам (в тому числі завдяки українській діаспорі).

Проблема «тіньових» фізичних та юридичних осіб-посередників полягає в тому, що вони за необґрунтовано високу плату за свої послуги заохочують українських громадян до нелегальної трудової міграції та не

несуть жодної відповідальності за свої дії. Результати опитування свідчать про усні домовленості про працевлаштування (відсутність можливості укладання контракту з працедавцем), порушення графіку роботи (більше або менше робочих годин), не виплату заробітної плати в повному обсязі, незадовільні умови праці та проживання, постійне відчуття дискомфорту при згадці або зустрічі з працівниками органів правопорядку. По суті – уся діяльність посередників міграційних послуг – це спекулятивна поведінка в результаті володіння малодоступною цінною інформацією, обмеженою в просторовому та часовому вимірі та акумульованою певним колом осіб. Даний вид бізнесу можна розглядати як корисне сезонне явище [103] за умови скорочення трансакційних витрат потенційних трудових мігрантів. Однак, на практиці він досить часто збільшує останні і, тим самим, дає всі підстави для оцінки його як тіньового підприємництва з великою часткою недобросовісних суб'єктів РМП. Наведені результати показують, наскільки безвідповідальними часто є посередники, наскільки складні існують схеми обману, та якими легковажними щодо власної безпеки є українські громадяни, особливо при першому досвіді організації зовнішньої трудової міграції. Тому врегулювання ситуації, зокрема, якісний облік діяльності посередників, є нагальною ціллю загального процесу налагодження функціонування РМП.

2.3. Інституційне забезпечення функціонування ринку міграційних послуг

В економічній науці *інституційне середовище* розвитку економіки розглядається як сукупність основоположних політичних, соціальних, юридичних та економічних правил, що визначають рамки людської поведінки й утворюють базис для сфер виробництва, обміну і розподілу [104; 105, с. 16]. В

організаційному аспекті інституційне середовище можна визначити як сукупність державних і недержавних інститутів (агентів), які визначають умови функціонування й розвитку економічних суб'єктів. ІС економічного розвитку може бути сприятливим за умови узгодження інституціональних інтересів суб'єктів та агентів. Суперечності, які виникають усередині інституту, є поштовхом до його удосконалення. Як зазначають Ж. Шевчук та Н. Федорчук [106], особливістю сучасного інституційного середовища економіки України є його непропорційна структура, де переважають неформальні відносини та інститути (суб'єктивні правила, уявлення, традиції, звички). З іншого боку, формальним інститутам властиві такі недоліки, як слабе управління та регулювання окремих сфер економіки, запізніла реакція на нові ринкові вимоги та структурні зміни, в окремих випадках – бюрократія, корупція тощо.

Логічно припустити, що середовищу функціонування РМП притаманні основні вищенаведені особливості інституційного середовища національної економіки. На цьому етапі дослідження виділено сукупність державних інститутів-суб'єктів, які забезпечують функціонування РМП – це, зокрема, Державна міграційна служба (ДМС) України, Державне підприємство «Документ», Центри надання адміністративних послуг (ЦНАПи), Державна прикордонна служба (ДПС) України, Міністерство закордонних справ (МЗС) України, консульства та візові центри / пункти прийому візових анкет (ППВА). Вони відповідають за забезпечення основних міграційних послуг населенню (документування, облік, реєстр громадян тощо) відповідно до існуючих правових норм, а окремі з них займаються також контролем за здійсненням внутрішніх та зовнішніх міграційних процесів. Діяльність цих інститутів регулюється загальним національним законодавством (Конституція України, ЗУ «Про державну службу» [107], ЗУ «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи...» [108], ЗУ «Про звернення громадян» [109] тощо), нормативно-правовими положеннями щодо здійснення державної міграційної політики в Україні («Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року» [110], «Порядок виїзду з України і в'їзду в Україну

громадян України (зі змінами)» [111] та «Плану заходів на 2018-2021 роки щодо реалізації Стратегії» [112] тощо) та спеціальною нормативно-правовою базою відносно кожного із зазначених інститутів та усіх загалом.

Виконуючи покладені на них функції, зазначені інститути одночасно є безпосередніми учасниками відносин на РМП та конкурують із недержавними суб'єктами, присутніми на ринку, котрі займають окрему нішу в міграційних процесах та є частиною державного сектору міграційних послуг. За останнє десятиліття під дією ринкових та інших факторів розглядувані інститути показали власний потенціал реагування на нові міграційні виклики. Оцінкою успішності трансформації інститутів став аналіз реструктуризації інститутів, аналіз зміни обсягів наданих найбільш популярних серед українських громадян міграційних послуг, дослідження суб'єктивної оцінки споживачів щодо діяльності інститутів. Здійснений аналіз вкотре довів, що неякісне реагування на ринкові виклики не тільки залишає проблемну ситуацію невирішеною, але й провокує її поглиблення, яке в конкретному випадку пов'язане з ускладненням, уповільненням, здорожчанням, появою ризиків здійснення міграційних процесів, котрі прямопропорційно стають залежними від активізації діяльності нелегальних (тіньових) суб'єктів. Загальний компаративний аналіз виконаний шляхом порівняння та узагальнення особливостей діяльності основних інститутів-суб'єктів РМП [113].

Утворення *Державної міграційної служби України* було ініційоване Указом Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 9 грудня 2010 р. [114]¹⁵. З моменту затвердження Положення про Державну міграційну службу [115] у квітні 2011 року розпочалась фактична робота з формування апарату та організаційно-правового забезпечення її діяльності [116]. Відтак, одній структурі було передано

---

¹⁵ Слід зазначити, що процес створення ДМС розпочався в Україні ще у 2002 році, коли у Плані дій «Україна – ЄС» в сфері юстиції та внутрішніх справ у розділі «Міграція і притулок» було зафіксовано завдання України створити міграційну службу, яка б взяла на себе розробку всього комплексу завдань, які стоять перед українською міграційною політикою. У 2009 році була проведена спроба створення ДМС відповідно до Постанови КМУ № 643 «Про утворення Державної міграційної служби України» від 24 червня 2009 р. [117], яка втратила чинність 16 липня 2010 року згідно з Постановою КМУ № 559 «Деякі питання державного управління у сфері міграції» від 7 липня 2010 р. [118], відповідно до якої нещодавно створена служба була ліквідована [119].

більшість міграційних функцій від інших державних органів, тому з'явилась перспектива більш якісної та скоординованої реалізації міграційної політики. З першими кроками функціонування ДМС задекларувала за собою можливість надання основних адміністративних міграційних послуг для населення (Додаток Ж), зокрема:

- робота з іноземцями та особами без громадянства, що звернулись за захистом в Україні – ДМС України виконує з квітня 2012 року;
- реєстрація місця проживання та документування фізичних осіб (функція перейшла від Паспортних столів та ЖЕКів з серпня 2012 року);
- видача паспортів громадянина України для виїзду за кордон (ДМС виконує з листопада 2012 року) [116, 120] тощо.

Надання послуг населенню передбачалось за рахунок широкої мережі територіальних підрозділів ДМС (643 на кінець 2014 року (Додаток С)). Проте з моменту прийняття ЗУ «Про адміністративні послуги» (в листопаді 2012 року) Міграційна служба почала делегувати частину своїх обов'язків новостворюваним на той час ЦНАП-ам та підпорядкованому їй Державному підприємству «Документ», залишивши за собою одноосібне право виготовлення паспортів громадянина України зразка 1994 року (виготовлення яких припинилось з початку 2018 року [121]). Водночас, послугу реєстрації місця проживання з 4 квітня 2016 року передано до виконавчих органів територіальних громад [122], відтак підрозділи ДМС припинили здійснення цієї функції.

Загалом, розподіл вищезгаданих обов'язків між різними державними суб'єктами та територіальними органами можна назвати «децентралізацією функцій надання державою міграційних послуг населенню», в той момент, коли вся електронна інформація залишилась зосередженою в ДМС.

Єдиним суттєвим недоліком за час діяльності служби можна вважати повільне реагування на проблему із затримками найбільш популярної послуги – видання біометричних паспортів громадянина України для виїзду за кордон.

Обсяг інших послуг, зокрема, щодо оформлення документів для виїзду громадян України за кордон на постійне проживання, є надзвичайно нечисленними. Останні, наприклад, надаються підрозділами ДМС в обсягах 7–13 тис. дозволів щорічно, що неспівставно з мільйонними показниками вище перерахованих адміністративних міграційних послуг.

ДП «Документ» утворено 11 серпня 2003 року з підпорядкуванням Міністерству внутрішніх справ України, а згодом розпорядженням № 538-р Кабінету Міністрів України від 15 червня 2011 року передано до сфери управління новоствореної ДМС України. ДП «Документ» є комерційним підприємством, опікується створеними ним центрами обслуговування громадян підвищеного комфорту «Паспортними сервісами» (станом на 1 квітня 2018 р. функціонували 27 таких центрів [123]). З 2013 року в них надаються наступні міграційні послуги для громадян України на платній основі:

- прийом заяв-анкет на оформлення паспортів громадян України з безконтактним електронним носієм та видачу цих документів (ID-картка);
- аналогічні послуги з отримання паспорта громадянина України для виїзду за кордон.

ДП «Документ» надає також страхові послуги, послуги з проставлення апостиля та послуги онлайн-бронювання квитків на авіа-, залізничні, автобусні перевезення [124] тощо.

ДП «Документ» позиціонує себе як державний суб'єкт на РМП, що складає конкуренцію іншим суб'єктам господарювання (туристичним компаніям, юридичним агенціям, консалтинговим фірмам тощо). Зазначені послуги можна «швидко, комфортно, сучасно та з державною гарантією» [125] отримати, звернувшись як безпосередньо у центр обслуговування громадян «Паспортний сервіс», так і попередньо зареєструвавшись в електронній черзі на офіційному сайті.

Аналіз доступної інформації щодо оформлення закордонного біометричного паспорта в Україні засвідчує, що вартість цієї послуги є сталою, формується Постановою КМУ № 770 від 2 листопада 2016 року [126] та ціною

ДП «Поліграфічний комбінат «Україна»» на бланк відповідного документу (табл. 2.18).

Таблиця 2.18

Порівняння вартості послуг з оформлення ID-картки громадянина України та закордонного біометричного паспорту в різних державних структурах, грн.

	Закордонний паспорт біометричний громадянина України		
	<i>нетерміновий (до 1 місяця)</i>	<i>терміновий (до 7 днів)</i>	<i>виїзне оформлення</i>
Територіальні підрозділи ДМС	557,32	810,32	-
ЦНАП	557,32	810,32	-
Паспортні сервіси	957,32	1 210,32	3 500,00
	Паспорт громадянина України з безконтактним електронним носієм у формі ID-картки		
	<i>вперше (20 роб. днів)</i>	<i>замість паспорта зразка 1994 р. (20 роб. днів)</i>	<i>обмін (за 10 та 20 днів)</i>
Територіальні підрозділи ДМС	безкоштовно	279,00	279,00 та 366,00
ЦНАП	безкоштовно	279,00	279,00 та 366,00
Паспортні сервіси	400,00	679,00	679,00 або 766,00

* послугу щодо видачі Паспорта громадянина України зразка 1994 року не розглядалось у зв'язку з припиненням випуску такого документу від початку 2018 року.

Джерело: побудовано автором на основі офіційних преїскурантів розглянутих структур станом на I квартал 2019 року

Вартість послуг в центрах «Паспортні сервіси» є вищою на 400 грн. Така різниця обґрунтовується ДП «Документ» кращою швидкістю та якістю обслуговування громадян. Тривалий моніторинг ситуації з червня 2017 року засвідчив, що насправді існують суттєві відмінності в якості функціонування цих структур. Для прикладу, після запровадження безвізового режиму ЄС для України попит на біометричні закордонні паспорти зріс у кілька разів, що спричинило великі черги на оформлення документів у територіальних підрозділах ДМС («живі черги»). Невдовзі з'явилися труднощі з електронною реєстрацією на сайті ДМС, а з середини літа виникли затримки у видачі

документів, протермінування яких сягало 3–4 місяців. Остання проблема була притаманна і центрам «Паспортні сервіси», проте її походження не залежало від діяльності обох структур. Натомість, перші дві проблеми були пов'язані передусім із незадовільною функціональністю сайтів ДМС, яку не вдавалось покращити впродовж наступних півтори року. У момент попередньої електронної реєстрації громадян на отримання зазначеної послуги, обмежена кількість місць (прийомних годин) на цілий робочий тиждень до абсолютної більшості територіальних підрозділів ДМС резервувалися користувачами за перші 10–30 хвилин до початку нового робочого тижня (тобто опівночі з неділі на понеділок). Відтак, впродовж решти робочих днів роботу сайтів можна було охарактеризувати як неефективну в даному напрямку. Натомість, «Паспортні сервіси» в контексті функціонування власних електронних сервісів зарекомендували себе з позитивного боку, оскільки вільні прийомні години були в наявності постійно впродовж всього обстежуваного періоду.

Станом на кінець 2018 року ситуація з електронною реєстрацією в підрозділах ДМС значно покращилась, що пов'язано зі зменшенням ажіотажу на оформлення біометричних закордонних паспортів. Проблема залишилась лише в окремих районних центрах, де зберігся дефіцит необхідного скануючого обладнання та нереалізований залишковий попит місцевого населення на дану послугу. Варто зазначити, що на сьогодні вільні прийомні години оновлюються п'ять разів на тиждень опівночі.

Суттєвою відмінністю в якості надання міграційних послуг між центрами «Паспортні сервіси» та територіальними підрозділами ДМС є також різні стандарти безпосереднього обслуговування громадян. Приміром, популяризуючи власну діяльність, «Паспортні сервіси» роблять акцент на комфортному облаштуванні власних приміщень. У центрах передбачені комфортні місця для очікування черги, наявність холодної питної води, дитячі майданчики тощо [127, 128, 129]. Натомість, фіксуємо значно нижчі стандарти обслуговування громадян в територіальних підрозділах ДМС: мала площа приміщень, поширені випадки відсутності вбиралень, місця очікування

нечисленні та часто знаходяться знадвору, консультацію отримати на місці складно, а вхід у приміщення або кабінети відбувається виключно за чергою. До слова, певні системні зміни в роботі підрозділів ДМС з обслуговування громадян були задекларовані весною 2018 року Головою міграційної служби М. Соколюком [130]. Мова йде не лише про облаштування приміщень та модернізацію парку обладнання, але й про оптимізацію структури та функціонального навантаження на працівників [130, 131]. Таким чином, станом на березень 2019 року є низка офіційних повідомлень ДМС про здійснення косметичного ремонту в окремих приміщеннях її територіальних підрозділів та встановлення додаткових робочих станцій з оформлення біометричних документів для прискорення діяльності підрозділів [132, 133].

Для більш ґрунтовного аналізу діяльності державних структур – суб'єктів РМП актуальним є порівняння кількісних даних з оформлення закордонних біометричних паспортів. Такий аналіз дав би змогу охарактеризувати продуктивність служб в розрахунку на одного працівника та на одну робочу станцію; в розрізі регіонів України показав би міграційну налаштованість населення. Проте усі дані щодо оформлених та виданих біометричних документів ДМС подає у власних звітах у вигляді зведених показників (Додаток Т). Тим не менш, ДП «Документ» публікує інформацію про збільшення попиту на власні послуги з оформлення біометричних документів (закордонні паспорти та ID-картки). Приміром, у 2018 році цією послугою скористались понад 1 мільйон 300 тисяч осіб, що на 53% більше, ніж у попередньому році [134]. Відсоткове співвідношення, зображене на рис. 2.16, показує також зростання частки ДП «Документ» у загальному обсязі державних міграційних послуг.

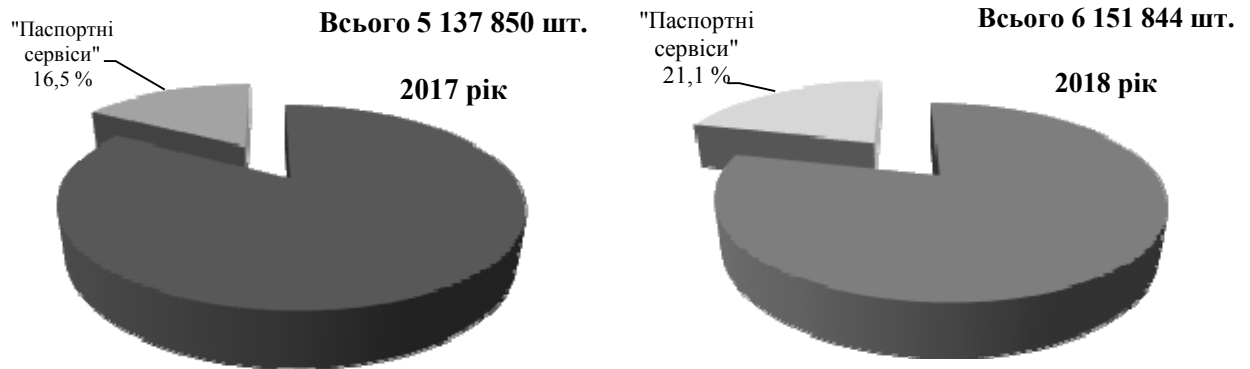

Рис. 2.16. Оформлення біометричних закордонних паспортів та ID-карток територіальними підрозділами ДМС, центрами «Паспортні сервіси» (ДП «Документ»), ЦНАП-ами та іншими суб'єктами

Джерело: побудовано автором на основі [134]

Слід зауважити, що ні «Паспортні сервіси», ні територіальні відділення ДМС, ні ЦНАПи не виготовляють паспортів. Цю процедуру одноосібно здійснює державне підприємство «Поліграфічний комбінат «Україна» по виготовленню цінних паперів». Анонсуємо, що до початку 2018 року Поліграфкомбінат не зміг виконувати замовлення у повному обсязі без часових затримок (у 2–4 місяці) навіть попри переведення виробничих потужностей у цілодобовий режим і без вихідних. Крім того, 16 січня 2018 року на підприємстві було запущено додаткову лінію персоналізації документів [135, 136], чим передбачалось вирішити проблему з термінами виготовлення паспортів та впродовж 2–3 місяців поступово повернутись до планової видачі закордонних паспортів у терміни до 7 та 20 робочих днів.

І все ж до діяльності «Паспортних сервісів» громадяни України та окремі юристи висувають низку зауважень. Зокрема, щодо завищеної ціни на послуги та недотримання термінів видачі документів. На наше переконання, ДП «Документ» стало заручником незадовільної роботи Поліграфкомбінату «Україна». Проте, беручи додаткову плату за послуги, це підприємство зі свого боку гарантувало громадянам України «європейський сервіс та вчасне виконання замовлень». Отож, проаналізувавши відгуки клієнтів підприємства (зокрема, на офіційній сторінці «Центр обслуговування громадян «Паспортний Сервіс»» у Facebook [137]) та

поширену інформацію в ЗМІ, було зроблено наступні висновки: а) персонал підприємства не володіє передовими методами спілкування з клієнтами у випадку вирішення спірних питань; б) усю відповідальність за невиконання власних зобов'язань підприємство перекладає виключно на Поліграфкомбінат «Україна»; в) не передбачено жодних матеріальних та фінансових компенсацій за невиконані вчасно зобов'язання щодо регламентованих термінів видачі біометричних документів. Така поведінка державного підприємства є неспівставною з діловою етикою суб'єктів господарювання, тому часта суспільна критика є логічною оцінкою його діяльності.

Центри надання адміністративних послуг (ЦНАП) – державні установи з надання різноманітних адміністративних послуг за принципом «єдиного вікна» та «прозорого офісу» [138, 139]. Створюються при місцевих радах (обласних, міських, селищних, сільських) з метою комфортності та протидії корупції в наданні послуг фізичним та юридичним особам. Можуть мати територіальні підрозділи для збільшення доступності послуг. ЦНАПи почали створювати у 2013 році на виконання Закону України «Про адміністративні послуги» [140]. У деяких регіонах за ініціативою міських рад ЦНАПи діяли раніше.

Перелік адміністративних послуг, які надаються через ЦНАП, визначається органом, який прийняв рішення про утворення цього підрозділу [стаття 12, ЗУ 140]. Водночас, наповнюваність переліку послуг суттєво залежить від рівня територіальної одиниці (ТО) (наприклад, сільська чи міська рада) та наявності представництв територіальних підрозділів виконавчої влади¹⁶, які діють в межах ТО та які, в принципі, мали б передати частину своїх повноважень ЦНАПам (за умови відповідного рішення місцевої ради). Досить часто виконавчі служби не в повній мірі передають свої обов'язки ЦНАПам [141], попри зобов'язуюче Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2014 року [142].

---

¹⁶ Державної реєстраційної служби України, Державної міграційної служби, Державного земельного агентства тощо.

Однією з суттєвих проблем формування якісної мережі ЦНАПів є недостатнє їх фінансування. Проблема, зокрема, стосується неналежної комп'ютеризації відділень, в тому числі відсутності електронного зв'язку з ключовими державними реєстрами (відсутності інтеграції)¹⁷ [139]. Також дуже рідко відбувається облаштування центрів новітнім обладнанням, яке необхідне для збору інформації при виготовленні сучасних пластикових документів з вмонтованими електронними носіями. Приміром, у більшості ЦНАПів на селищному рівні з загального переліку міграційних послуг ДМС громадяни можуть отримати лише найелементарніші: по-перше, вклеювання до паспорта громадянина України фотокартки при досягненні громадянином 25- і 45-річного віку, по-друге, в деяких центрах – реєстрація/зняття з реєстрації місця проживання або перебування. Такі послуги, як оформлення паспортів громадянина України у вигляді ID-картки та для виїзду за кордон (біометричний), доступні лише в ЦНАПах на вищих рівнях. Для надання останніх послуг необхідно закупити обладнання вартістю майже 1 млн грн [143, 144] (цифрове фотообладнання, пристрої для сканування відбитків, сканер підпису тощо). Таке обладнання встановлюється в основному завдяки донорської або міжнародної технічної допомоги, яка розподіляється між регіонами нерівномірно [145]. З іншого боку, обладнання хоч і дороге, проте окупне, оскільки адміністративні послуги є платними, а 70% коштів надходить до місцевого бюджету. Відтак, термін окупності обладнання становить в середньому до одного року [146].

Серед інших проблем, пов'язаних із безпосередньою організацією діяльності ЦНАПів, варто виокремити наступні:

- відсутність мінімально допустимих критеріїв облаштування приміщень ЦНАПів (площа приміщення, кількість та якість підготовки адмінперсоналу, наявність необхідного обладнання для надання послуг, облаштування приміщень для комфортного перебування громадян);

---

¹⁷ 15,8% відділень підключені до єдиного державного демографічного реєстру.

– центри часто не мають власної веб-сторінки або ж інформація на сайтах суперечлива, застаріла, неповна, розміщена у незручному для користувачів форматі;

– вкрай рідко трапляються сервіси з онлайн-реєстрацією громадян для обслуговування – 11% (станом на початок 2018 року) [147]. Тому звичним явищем є присутність великих черг біля установ, що суперечить головному принципу діяльності ЦНАПів – «обслуговування громадян у зручний для них час»;

– частина керівників ЦНАПів не розуміє, як покращити роботу своїх відділень та з яких етапів починається запровадження нових послуг, зокрема, паспортних [146].

Висновки щодо діяльності мережі ЦНАПів можна зробити наступні: попри зазначені недоліки мережа ЦНАПів розвивається досить успішно і станом на лютий 2019 року представлена 778-ма відділеннями [148]. Якість та кількість послуг у кожному відділенні залежить від вольових рішень та фінансових можливостей місцевих рад, які їх створили. Найбільший спектр послуг та найвищий рівень обслуговування характерний для обласних ЦНАПів, рідше – для центрів нижчого рівня. ЦНАПи надають адміністративні послуги, не стягуючи додаткових плат, а тому є соціальною альтернативою ДП «Документ». На жаль, більшість центрів середнього та нижчого рівнів надають мінімальний перелік міграційних послуг.

Консульства та візові центри. Консульська установа (консульство) – це постійний державний орган зовнішніх відносин, заснований в іншій державі на підставі угоди між державами для виконання консульських функцій у певному консульському окрузі [149]. Консульства вирішують цивільні питання на території іншої держави. При цьому основною функцією мали б бути представлення та захист прав громадян своєї країни в країні перебування. На практиці найбільш поширеною є візова підтримка громадян держави перебування (наприклад, Польське консульство у Львові у 2012 році за один робочий день в середньому видавало понад 500 віз громадянам України). Така

практика в поєднанні з потужними зовнішньоміграційними настроями населення провокувала донедавна великі черги українців під іноземними консульствами. Внаслідок постійних черг розвивалися різного роду спекуляції, що в поєднанні з обмеженою кількістю консульських представництв¹⁸ в рази ускладнювало перспективи для простих громадян отримати вчасно необхідну візу. Найбільш поширеними проявами спекуляцій та тіньової діяльності (які діяли донедавна) у польських консульствах є наступні:

– брак «вільних дат» для подання візових документів із попереднім записом через електронну систему. Це означає, що при потребі в найближчі 5–10 днів виїхати в Польщу, українці фактично могли забронювати візит у консульство через систему e-konsulat лише через 20-30 днів від поточної дати [150]. Таким чином, дата можливого візиту та отримання візи була неактуальна;

- штучні «живі черги» та торгівля місцями в чергах. Реєстрація через e-konsulat була не обов'язковою та передбачала економію часу для тих, хто не бажав мати справу з «живими чергами» [151, 152, 153]. Принцип «живих черг» був наступним: існував зошит із поіменним списком черги, в якому переважна частина місць (імен) наперед були заброньовані «спекулянтами». «Спекулянти», таким чином, впродовж дня продавали місця бажаним потрапити в консульство без черги або в першій десятці-двадцятці відвідувачів. Вартість «місця» варіювала від 20 дол. США. Виникала дилема – заплатити та подати документи вчасно, чи не платити і чекати.

Реєстрація через e-konsulat та «живі черги» під польськими консульствами існували паралельно до червня 2015 року [154]. Упродовж періоду свого функціонування система електронної реєстрації неодноразово піддавалась хакерським атакам, тому часто діяла зі збоями, а відтак була не обов'язковою для явки в консульство. Іншим варіантом «безперешкодного» отримання візи на той момент було звернення до приватних «тіньових» посередників або звичайних туристичних агенцій. Вартість їхніх послуг

---

¹⁸ Польща, як країна найбільш масового працевлаштування українців за кордоном, представлена в Україні шістьма візовими відділеннями (5 консульств у містах Луцьк, Львів, Вінниця, Харків, Одеса та 1 візовий відділ Посольства у Києві, див. Додаток У)

переважно коливалась від 100 до 200 дол. США. Проте, такі послуги мали в основному тіньовий характер, тому задля їхнього подолання дещо раніше (в 2012 році) за сприяння МЗС Польщі було відкрито низку Пунктів прийому візових анкет [155], які, володіючи широким спектром переваг, мали б розвантажити ринок візових послуг.

Пункт прийому візових анкет (ППВА) або візовий центр – це недержавна посередницька організація, яка є офіційним представництвом Посольства з приймання та обробки пакету документів, необхідних для оформлення візи. Оператором візових центрів в Україні є компанія VFS Global. З часом у приміщення, де розміщувались Польські візові центри, почали переїжджати візові сервіс-центри інших країн. На сьогодні, для прикладу, у візовому центрі міста Львова за однією адресою перебувають візові сервіси Польщі, Чехії, Литви, Німеччини, Канади, Болгарії, Греції та ще 11-ти країн Європи [157]. Загальна мережа ППВА в Україні представлена 17-ма відділеннями в наступних містах: Києві, Кропивницькому, Львові, Івано-Франківську, Ужгороді, Луцьку, Рівному, Тернополі, Вінниці, Хмельницькому, Житомирі, Чернівцях, Одесі, Херсоні, Харкові, Дніпрі та Запоріжжі [158]. Найбільший перелік країн, які представляють візові сервіси, – у візовому центрі в м. Києві (25 країн світу).

На початковому етапі діяльності передбачалося, що ППВА матимуть низку переваг у наданні візових послуг перед тіньовими посередниками. Проте система подачі/прийому документів виявилась недосконалою та вкрай вразливою. Приміром, після здійснення попередньої оплати сервісного збору за подання документів (вартість послуг ППВА (18,5 євро в гривневому еквіваленті) та за вартість візи (Шенгенська – 35 євро, Національна – безкоштовно)), громадяни отримували в банку персональний код, який вони мали активувати за дзвінком у ППВА та одночасно зареєструватись на прийом. Найбільша проблема виникала саме на цьому етапі – усі доступні контактні номери були постійно зайняті, додзвонитись у ППВА було неможливо впродовж декількох днів, а після 30-го дзвінка мобільний номер блокували. Відтак, існувала імовірність деактивації коду, неподачі документів, втрати часу

та коштів (Примітка: насправді заявник завжди має право на повернення коштів впродовж затвердженого регламентом терміну за стандартно визначеною процедурою [156]). Ці та інші проблеми з поданням документів у ППВА широко афішували посередники серед населення, особливо сільського, тим самим штучно підвищуючи ажіотаж та ціни на власні послуги. Як наслідок, у суспільстві побутували двоякі судження відносно діяльності ППВА.

Зважаючи саме на ці моменти, наприкінці 2016 року Польща розпочала впровадження спрощеної системи подачі документів до ППВА по всій Україні. Тепер при оплаті сервісного збору заявник вказує у Банку особистий контактний номер телефону і впродовж трьох днів очікує дзвінка з регіонального ППВА щодо реєстрації на прийом. Спочатку систему запровадили на території Київського консульського округу (у жовтні 2016 року). У січні 2017 року полегшення відчували жителі Луцького, Одеського та Харківського округів, а з квітня – у Львівському та Вінницькому консульських округах [159]. Цей крок істотно спростив процедуру співпраці ППВА з громадянами, а разом із набуттям чинності безвізового режиму з ЄС з червня 2017 року, ще й ускладнив практику тіньової діяльності приватних посередників.

Державна прикордонна служба України (ДПСУ) – правоохоронний орган спеціального призначення, на який покладаються завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону України та охорони суверенних прав України в її винятковій (морській) економічній зоні.

Основні завдання Служби в соціальній сфері можна визначити як: здійснення прикордонного контролю і пропуску в установленому порядку осіб, транспортних засобів, вантажів у разі наявності належно оформлених документів після проходження ними митного та за потреби інших видів контролю, а також реєстрація іноземців та осіб без громадянства, які в установленому порядку прибувають в Україну, та їх паспортних документів у пунктах пропуску через державний кордон та у контрольних пунктах в'їзду-виїзду, а також здійснення фіксації біометричних даних іноземців та осіб без громадянства під час здійснення прикордонного контролю в пунктах пропуску

через державний кордон та у контрольних пунктах в'їзду-виїзду [160]. Усі види сполучення через кордон здійснюються лише у пунктах пропуску. Мережа діючих пунктів пропуску на початок 2019 року складала 196 контрольних пунктів та 30 пунктів контролю [161].

ДПСУ, окрім контролюючих функцій, володіє усіма важелями для здійснення максимально повного та якісного обліку зовнішньої міграції. Працівники ДПСУ мають право, шляхом опитування осіб, з'ясовувати підстави перетинання державного кордону України [162]. На жаль, така практика є вибірковою, отримана інформація переважно не фіксується, отож загальне відображення перетину вітчизняного кордону за метою поїздки є неповним та викривленим. Варто згадати, що до запровадження безвізового режиму з країнами ЄС досить інформативними були дані обліку виїзду українців за типом візи (закупівельна, туристична, національна, робоча тощо). Щоправда, така інформація не публікувалася у відкритому доступі. На сьогодні ситуація дещо змінилась. Останні події дають підстави вважати, що невдовзі оцінити зовнішню міграцію українських громадян, в тому числі трудову, стане важче, зокрема для вітчизняних науковців. Суть проблеми полягає в тому, що, наприклад, найбільш доступна в плані оплачуваної діяльності наших співвітчизників європейська країна Польща з початку 2018 року ввела нові правила щодо працевлаштування українців на її території. Ці правила дозволяють у безвізовому порядку, на основі біометричного закордонного паспорту в'їжджати українцям на територію Польщі, і вже там отримувати дозвіл на працю. Відтак, державна прикордонна служба втрачає інструменти реєстрації справжніх мотивів виїзду громадян країни за кордон.

Тож, на наше переконання, доцільним було б організувати анкетування українських громадян при виїзді за кордон, яке б ґрунтувалося на принципах системності, інституційності, простоти та цілісності. Відповідальним суб'єктом за обробку інформації можна назначити певну наукову установу, натомість від ДПСУ доцільно вимагати максимально повного та якісного поширення і заповнення анкет. Відповідна анкета могла б містити лише декілька питань

(мета виїзду, запланована тривалість виїзду, країна міграції, стать, вік) та не спричиняла б дискомфорту як в роботі працівникам ДПСУ, так і самим мігрантам при здійсненні міграційного процесу. Варто зазначити, що подібний механізм суцільного постійного анкетування на сьогодні застосовується українськими прикордонниками відносно громадян Росії, та аналогічно Російською Федерацією щодо українських громадян. Тому є підстави очікувати позитивних результатів від подібного обстеження.

Для кращої фіксації зовнішніх міграційних процесів варто використовувати усі доступні механізми, в тому числі сучасного біометричного контролю, та, можливо, обміну даними з іноземними прикордонними службами тощо.

Висновки до розділу 2

1. Проаналізовано середовище формування ринку міграційних послуг в Україні. Особливу увагу звернено на питання статистичного обліку міграційних процесів в Україні, що значно ускладнює якість та різнобічність наукових досліджень ринку міграційних послуг. Проведено аналіз впливу природного та міграційного приростів на динаміку наявного населення в Україні за період її незалежності, динаміки зовнішньої міграції в Україні на фоні депопуляції населення, динаміки виїздів громадян України за найбільш відвідуваними країнами світу.

2. Проведено аналіз державних та міжнародних соціологічних досліджень зовнішньої трудової міграції в Україні, що дають більш об'єктивну картину реальної ситуації, ніж дані офіційної статистики. Проаналізовано доступні дані обстежень МОМ та Держстату України щодо країн призначення трудових мігрантів, що дало змогу окреслити географію формування та сегментну орієнтованість ринків міграційних послуг. Виявлено, що Італія впродовж останніх 10 років суттєво втратила привабливість для українців з позиції можливостей працевлаштування; Російська Федерація теж втратила позиції;

поступовий вихід на провідні позиції Польщі, що закономірно пов'язане з веденою політикою цієї країни щодо сприяння працевлаштування в ній українських громадян; стабільна висока привабливість Чехії, що існує всупереч задекларованій країною політиці обмеження щорічних квот для працевлаштування українців.

3. При врахуванні зміни сальдо міграції на основі даних поточного обліку та перепису населення 2001 року побудовано тренд поточного обліку та даних перепису щодо міграції українців. Враховано результати аналізу даних іноземних державних органів та зарубіжної статистики для обґрунтування авторської оцінки щодо кількості українських трудових мігрантів за кордоном. Зазначено, що орієнтовано 5 млн облікованих українців щорічно за кордоном. Одночасно за кордоном перебуває значно менше – це близько 2 млн осіб на постійній основі, та 0,5-2 млн сезонних заробітчан. Відповідно до авторських розрахунків, мінімальним середовищем формування ринку міграційних послуг є: 3 млн українських трудових мігрантів, які щорічно (впродовж останніх років) зацікавлені у виготовленні та поновленні міграційних документів та пошуку нової роботи за кордоном та 2 млн українців, які перебувають у країнах Європи та Росії на більш постійній основі, активні у зміні місця праці, шукають зв'язки з родичами з України для здійснення фінансових та матеріальних переказів тощо.

4. Здійснене експертне опитування українських трудових мігрантів з досвідом перебування за кордоном на предмет «споживання» міграційних послуг. Мета такого дослідження полягала у підтвердженні чи спростуванні гіпотези про існування потужного ринку міграційних послуг в Україні та його вирішального впливу на міграційні процеси. Цілями опитування визначено аналіз особливостей підготовки та організації процесу трудової міграції українськими громадянами, з'ясування ролі недержавних посередників у цьому процесі та формування рекомендацій з покращення інформаційно-аналітичного забезпечення інституту посередництва на ринку міграційних послуг в Україні. Дослідження типу «face-to-face» дозволяють отримати глибинну суб'єктивну і

поведінкову оцінку проблемних питань з високим ступенем достовірності. Експертами виступили українські громадяни із міграційним досвідом – жителі Львівської, Івано-Франківської, Волинської і Тернопільської областей.

5. Експертне опитування передбачало з'ясування досвіду туристичних поїздок, зміни місця перебування і трудової міграції. Встановлено, що трудові мігранти користувались послугами різних посередників, обстеження діяльності яких складає велику наукову і практичну цінність. Під час дослідження виявлено суттєві відмінності у способі працевлаштування громадян України за кордоном вперше (без досвіду) та у наступні рази. Не маючи відповідного досвіду лише десята частина опитаних працевлаштувалась за кордоном самостійно (пошук та вибір роботи, оформлення візи, вибір транспорту для перетину кордону тощо); натомість, здобувши міграційний досвід – майже 50% опитаних засвідчили самостійність в організації міграційного процесу. Аналіз процесу працевлаштування українських трудових мігрантів за кордоном дозволив виокремити специфічні проблеми та характерні ознаки міграційного процесу в основних країнах призначення – Російській Федерації, Польщі (сформовано алгоритм працевлаштування українців у Польщі в залежності від використання типу паспорту громадянина України для виїзду за кордон), Чехії, Іспанії та ін. Встановлено рівень задоволеності респондентів послугами посередників як досить низький – 40% експертів зазначили абсолютно негативне враження від співпраці, 44% засвідчили конкретні претензії до посередників, і лише 15% висловили задоволеність від співробітництва.

6. Досліджено інституційне середовище функціонування ринку міграційних послуг в Україні, зокрема діяльність Державної міграційної служби, ДП «Документ», ЦНАПів, консульств та візових центрів, Державної прикордонної служби. Здійснено порівняння вартості послуг з оформлення ID-картки громадянина України та закордонного біометричного паспорту в різних державних структурах. Тривалий моніторинг ситуації з червня 2017 року засвідчив, що насправді існують суттєві відмінності в якості функціонування цих структур. Суттєвою відмінністю в якості надання міграційних послуг між

центрами «Паспортні сервіси» та територіальними підрозділами ДМС є різні стандарти безпосереднього обслуговування громадян.

7. Проаналізовано кількісні дані щодо оформлення біометричних закордонних паспортів та ID-карток територіальними підрозділами ДМС, центрами «Паспортні сервіси» (ДП «Документ»), ЦНАП-ами та іншими суб'єктами. Розкрито функціональність ЦНАП у наданні міграційних послуг, визначено проблеми надання ними якісних послуг. Визначено також недоліки надання якісних міграційних послуг консульствами і візовими центрами.

Основні результати проведеного дослідження опубліковані в працях [14; 18; 21; 39; 99; 100; 113].

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ МІГРАЦІЙНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ ЯК ЧИННИКА ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

3.1. Концепція регулювання ринку міграційних послуг України та регіональні особливості її реалізації

Ринок міграційних послуг є дуже специфічним об'єктом регулюючого впливу. Для українського суспільства зatoryжне становлення ринку міграційних послуг призвело до його численних деформацій. Це зобов'язує державу в особі профільних органів державної влади здійснювати дієвий вплив на його учасників, сприяючи максимальному задоволенню їхніх інтересів без спричинення негативних наслідків для інших соціально-економічних систем.

Теоретичною основою обґрунтування необхідності регулювання ринку міграційних послуг є наука про владу «кратологія», яка об'єднує теорії держави, економічної ролі держави, державного регулювання економіки [163, с. 559-612]. Упродовж багатьох років різні вчені висловлювали свою точку зору щодо потреби, міри, способів втручання держави у ринкові процеси. Починаючи від Х. Вольфа, який фактично був першим ученим, який спробував узагальнити роль держави для економіки ще на початку XVII століття, і до нині полеміка державного втручання залишається доволі активною. Думки варіюються між базовими поглядами меркантилістів, представників німецької історичної школи, які схильні до сильної ролі держави, з одного боку, та кейнсіанців, фізіократів, неокласиків («єдиний космічний природний порядок»), які відкидають потребу втручання держави у ринкові процеси.

Розгляд ринку міграційних послуг як об'єкту регулювання для більшості суспільств актуалізує потребу зовнішніх втручань. Такий ринок є специфічним, дуже чутливим до впливу зовнішніх факторів. Оскільки його учасниками, –

продуцентами і споживачами, – є люди, то ефективність функціонування такого ринку попадає в поле відповідальності держави як інституції [164], яка зобов'язана дбати про своїх громадян.

Отже, регулювання ринку міграційних послуг є необхідною умовою забезпечення його ефективності. Навіть за умов достатнього рівня розвитку ринку з прозорими конкурентними відносинами має зберігатись зовнішній патронаж з боку держави та громадянського суспільства. При існуванні численних деформацій ринку, як от нелегальні практики надання послуг, низький рівень їх якості, незахищеність споживачів та надавачів таких послуг, регулювання ринку має набувати більш директивних ознак. Формування конкурентного середовища може супроводжуватись поступовим дерегулюванням ринку (рис. 3.1). Для України регулювання ринку міграційних послуг наразі потребує посилення директивного характеру, однак з огляду на кризу політичної еліти – з наданням важелів впливу суб'єктам громадянського суспільства.

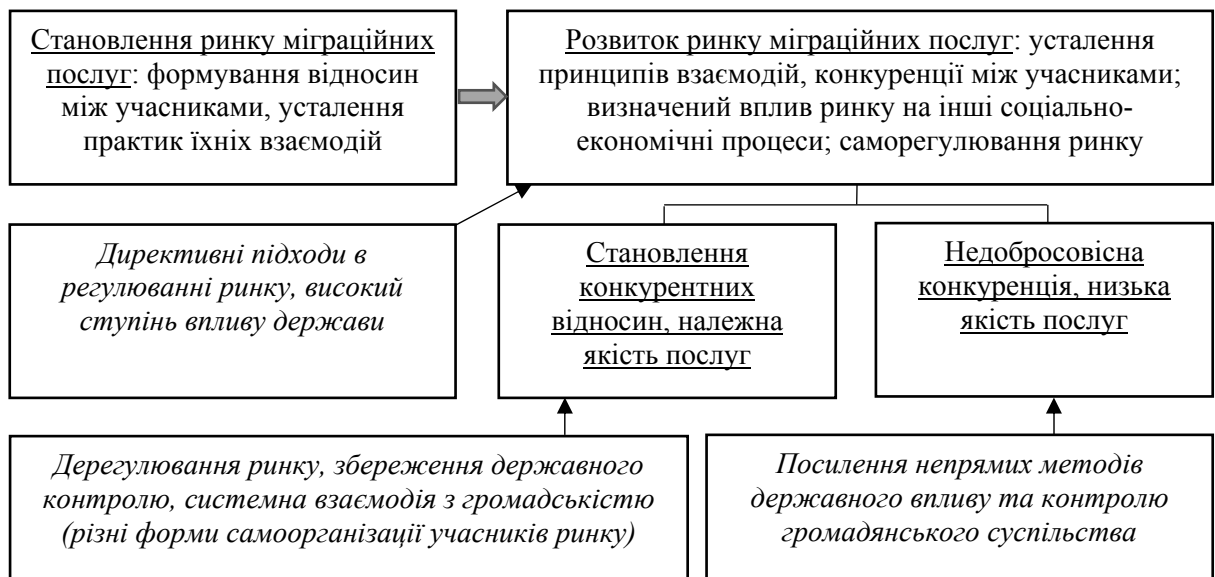

Рис. 3.1. Залежність регулювання ринку міграційних послуг від особливостей його функціонування

* Джерело: розробка автора

Зміст *регулювання ринку міграційних послуг* слід визначати як систему заходів цілеспрямованого впливу на ринок, що можуть здійснюватись як державними, так і недержавними інститутами з метою підтримки

добросовісного конкурентного середовища між усіма його учасниками та протидією негативних наслідків впливу зовнішнього середовища [165].

З даного визначення випливає основна мета регулювання ринку, яка фокусується на двох основних цілях:

1) існування на ринку добросовісного конкурентного середовища, яке, як стверджує В. Лагутін, передбачає наявність у ринкових суб'єктів принципів добросовісності і довіри, що виступають важливими чинниками врегулювання конфліктів економічних інтересів, а також взаємного їх узгодження [166, с. 36];

2) нівелювання (при можливості) негативних зовнішніх впливів на ринок, адже він є відкритою системою відносин та дуже чутливим до різного роду змін; так само слід контролювати вплив ринку міграційних послуг на інші складові територіальних суспільних систем – ринок праці, економіку, освіту, соціокультурне середовище.

Регулювання ринку міграційних послуг повинні здійснювати як державні, так і недержавні інститути, які, власне, формують систему *інститутів-регуляторів* ринку. В Україні група державних інститутів наразі є доволі «розпорошеною». Лише на рівні центральних органів державної влади пряме відношення до регулювання ринку міграційних послуг мають:

– Державна міграційна служба України, робота якої координується через Кабінет Міністрів України, зокрема міністра внутрішніх справ;

– Державна прикордонна служба України, яка забезпечує охорону і перетин державного кордону, маючи безпосередній вплив на формування ринків міграційних послуг у міжнародному просторі;

– Міністерство внутрішніх справ України, в структурі якого, зокрема, функціонує Управління взаємодії з Державною міграційною службою України та до повноважень якого входить захист прав і свобод громадян;

– Міністерство закордонних справ України з підпорядкованою йому мережею представництв за кордоном та представництв інших держав в Україні, що має значні важелі впливу на ринок міграційних послуг у міждержавному просторі;

– Міністерство соціальної політики України, яке відповідальне за сферу зайнятості та в структурі якого, зокрема, функціонує *відділ ліцензування діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном та з питань трудової міграції Департаменту ринку праці та зайнятості*;

– Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, яке координує реалізацію державних цільових програм, які важливо просувати і в міграційній сфері, та здійснює комплекс заходів, спрямованих на розвиток підприємництва, в тому числі у сфері надання міграційних послуг, а також як середовища надання можливостей працевлаштування на батьківщині.

У свою чергу, об'єктами регулювання ринку міграційних послуг може бути як ринок у цілому, так і окремі його елементи. Варіантів тут може бути доволі багато. Тому нижче наведемо основні *підходи до виділення об'єктів регулювання ринку міграційних послуг*, що носять практичне значення. Конкретизація таких об'єктів звужує коло завдань, проте робить більш реальним досягнення цілей регулюючого впливу:

– ринковий підхід – основними об'єктами регулювання є попит, пропозиція, ціна і конкуренція;

– маркетинговий підхід – об'єктами регулювання можуть бути міграційна послуга (допомога перетину державного кордону; забезпечення легального перебування і діяльності в іноземній країні; консультування, навчання, підготовка міграції; фінансові перекази, товарні перевезення тощо), її доступність та якість (збут), промоція (комунікації);

– інституційний підхід – об'єктами регулювання є учасники ринку, зокрема замовники людського ресурсу, посередники та одержувачі міграційних послуг;

– факторний підхід – об'єктом регулювання є середовище, зокрема інфраструктурне забезпечення (економічне – банки, страхові компанії і т. д., соціальне – різні форми самоорганізації учасників ринку, транспортне – транспортна мережа і зв'язок, інформаційне – консалтингові, маркетингові компанії тощо);

– процедурний підхід – об'єктом регулювання є етапи організації міграційного процесу, а саме підготовка до міграції або міграційна мобільність, міграція/переміщення, адаптація;

– функціональний підхід – об'єктом регулювання є функції ринку, а саме забезпечуюча, інформаційна, посередницька, стимулююча, врівноважуюча, захисна;

– просторовий підхід – об'єкт регулювання визначається просторовими межами функціонування ринку, який може бути світовим, транскордонним (міждержавним, міжрегіональним), державним, регіональним, локальним (ринок без просторових розривів) або окремої міграційної системи, мережі, каналу (ринок з просторовими розривами).

Хоча при регулюючих впливах у багатьох випадках необхідно конкретизувати об'єкт впливу, проте на рівні держави, а при строкатості міграційної ситуації в регіонах та окремих поселеннях – на нижчих управлінських щаблях (області, територіальних громад) слід обґрунтувати *концепцію регулювання ринку міграційних послуг*. Вона має розкривати мету, цілі і завдання регулюючих впливів на ринок, а також закладати принципи регулювання на довгострокову перспективу. В енциклопедії С. Мочерного визначено, що концепцію можна розглядати в якості: по-перше, сукупності поглядів, способу розуміння, тлумачення предмета дослідження, явищ і процесів, як провідну ідею їх системної теоретико-методологічної характеристики; по-друге, провідного задуму, що визначає стратегію у здійсненні реформ, програм, планів [7, с. 360]. З науково-практичної точки зору концепція може набувати програмно-стратегічного характеру.

Концепція регулювання ринку міграційних послуг має мати науково обґрунтовану основу та закріплюватись у нормативно-правовій документації. Дана ідеологія має *кореспондуватись з іншими концептуальними і стратегічними нормативами розвитку держави*. Якщо ми розглядаємо таку концепцію для України, то мають враховуватись, у першу чергу, положення Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», яка наразі є основоположним

нормативом для формування і реалізації державної політики в усіх сферах. Даний стратегічний документ орієнтований на забезпечення європейських стандартів життя в Україні. Серед цілей Стратегії, що мають пряме відношення до регулювання ринку міграційних послуг, такі [167]:

- орієнтовані на створення умов працевлаштування, навчання, розвитку на батьківщині – реформа сфери трудових відносин, освіти, системи соціального захисту та пенсійного забезпечення;

- орієнтовані на формування конкурентного бізнес-середовища на ринку міграційних послуг – дерегуляція та розвиток підприємництва, розвиток малого та середнього бізнесу, реформа захисту економічної конкуренції, залучення інвестицій та розвиток інновацій;

- орієнтовані на інфраструктурне забезпечення ринку міграційних послуг – реформа транспортної, телекомунікаційної інфраструктури, участь у транс'європейських мережах, реформа державної митної справи та інтеграція в митну спільноту Європейського Союзу;

- орієнтовані на вдосконалення механізмів регулювання – реформа дипломатичної служби, оновлення влади та антикорупційна реформа, децентралізація та реформа державного управління.

Концепція регулювання ринку міграційних послуг має узгоджуватись з положеннями Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року. Фактично цілі регулювання ринку міграційних послуг мають забезпечувати виконання цілей Стратегії державної міграційної політики України [168]. Хоча в даній Стратегії актуалізовано на необхідності уповільнення темпів депопуляції, стабілізації кількісного та якісного складу населення з формулюванням цілей реєстру, обліку населення, затребуваною в прийнятті є Стратегія демографічного розвитку України. Останній такого роду документ був чинним до 2015 року. Нині вкотре піднімається питання проведення демографічного перепису. Концепція регулювання ринку міграційних послуг має входити в систему нормативів, ціллю яких є протидія

міграційним втратам. Тому демографічний напрям державної політики нині слід реанімувати, зокрема завдяки активній позиції науковців і фахівців.

На рис. 3.2 відображено місце Концепції регулювання ринку міграційних послуг у системі діючих та затребуваних нормативів стратегічного характеру в Україні.

Рис. 3.2. Місце концепції регулювання ринку міграційних послуг в нормативно-правовій основі України стратегічного характеру

* Блоки з суцільною лінією – діючі нормативи; блоки з пунктирною лінією – актуальні для затвердження нормативи.

Джерело: узагальнено автором на основі положень законодавства

Концепція регулювання ринку міграційних послуг України має слугувати основою для затвердження відповідної Стратегії. Проблемним є визначення часового проміжку дії такого документу. Навіть з рис. 3.2 на прикладі наведених нормативів стратегічного характеру видно, наскільки різним є період їхньої дії. Для України актуально узгоджувати чинність стратегічних нормативів, які орієнтовані на досягнення цілей з *ефектом компліментарності*. У той же час для цілей «вищого порядку», що потребують певних умов, слід враховувати *часовий лаг* досягнення попередніх цілей. Концепція та на її основі Стратегія регулювання ринку міграційних послуг України має входити у систему нормативів демографічно-міграційного характеру, слугуючи досягненню цілей Стратегії державної міграційної політики (рис. 3.3).

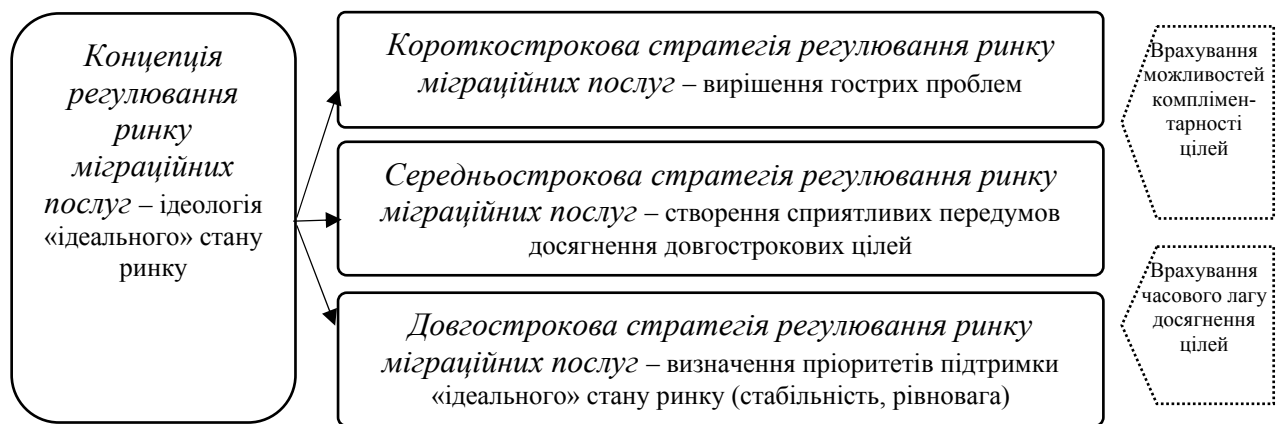

Рис. 3.3. Основоположність Концепції регулювання ринку міграційних послуг України для вироблення стратегічних пріоритетів на різнострокову перспективу

* Джерело: розробка автора

Концепція регулювання ринку міграційних послуг України, на відміну від Стратегії, охоплює широке коло актуальних напрямів вирішення проблем та перспективних завдань, орієнтованих на стан стабільності і рівноваги. Стратегія є більш конкретним нормативом коротко-, середньо- чи довгострокового терміну, дії, мета, цілі і завдання якої не суперечать концептуальним пріоритетам та сприяють їх досягненню. Стратегія конкретизує завдання в порядку їх черговості та визначає правові основи

реалізації цільових програм у міграційній сфері. Концепція закладає ідеологію вирішення проблеми, шлях до «ідеального» стану, хоча її положення повинні переглядатись з огляду на сучасне мінливе середовище. «Ідеальний» стан ринку означає обов'язковість добросовісного конкурентного середовища, що сприяє забезпеченню якості міграційної послуги. При цьому ринок здійснює позитивний вплив на інші соціально-економічні процеси та здатний протистояти негативному зовнішньому впливу.

Розглянемо авторське бачення основних положень Концепції регулювання РМП України, розкриваючи її мету, цілі, завдання та принципи (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Концепція регулювання ринку міграційних послуг України у фокусі цільових пріоритетів

<i>Мета</i>	<i>Цілі</i>	<i>Завдання</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Розвиток добросовісної конкуренції на ринку міграційних послуг з нівелюванням (при можливості) негативних взаємовпливів із зовнішнім середовищем	1. Легалізація ринку міграційних послуг	1.1. Стандартизація якості міграційних послуг з уніфікацією до міжнародних вимог 1.2. Мотивування суб'єктів бізнесу (у т.ч. посередників на ринку) до легального надання міграційних послуг через інформаційну підтримку суб'єктів, які здійснюють діяльність у правовій площині (маркетинг легальних міграційних послуг) 1.3. Боротьба з практиками «приватного» кордону з публічністю відповідальності задіяних працівників правоохоронних, прикордонних та інших державних служб 1.4. Впровадження механізмів інституційної відповідальності учасників ринку за порушення стандартів якості міграційних послуг 1.5. Мотивування населення, особливо прикордоння, до відмови від участі у різних формах надання нелегальних міграційних послуг (заходи подвійного впливу)
	2. Забезпечення якості міграційних послуг	2.1. Взаємодія державного і приватного інституційних секторів надання міграційних послуг (збереження державних монополій та контролю в окремих сегментах) 2.2. Функціонування системи моніторингу та оцінки якості міграційних послуг (статистичний облік, аналіз, системний моніторинг з застосуванням інструментарію вибіркового обстежень, ведення Єдиної електронної системи надання міграційних послуг) 2.3. Стимулювання різних форм самоорганізації учасників ринку 2.4. Формування правової культури учасників ринку

Продовження таблиці 3.1

1	2	3
	3. Розвиток системи контролю якості міграційних послуг з боку громадянського суспільства	3.1. Забезпечення зворотного зв'язку між споживачем і надавачем міграційних послуг 3.2. Функціонування інформаційних веб-порталів з пропозицією послуг та можливістю їх пошуку і споживання 3.3. Активізація співпраці форм самоорганізації мігрантів, представників діаспори з органами державної влади 3.4. Активне функціонування різних форм взаємодії державних і недержавних інститутів щодо контролю, продукування і надання міграційних послуг
	4. Децентралізація та дерегулювання ринку в умовах стабільності (належної якості міграційних послуг)	4.1. Посилення повноважень та ресурсних можливостей місцевих органів державної влади у регулюванні ринку міграційних послуг згідно територіальної специфіки (особливо з огляду на геополітичне розташування) 4.2. Усталення форм контролю за якістю міграційних послуг з боку органів місцевої влади

* Джерело: розробка автора

Центральною ідеєю Концепції регулювання ринку міграційних послуг України є забезпечення *якості міграційних послуг*. Це основний індикатор стабільності і рівноваги ринку, що відображає ступінь задоволення інтересів усіх учасників.

Розглянемо деякі положення Концепції більш детально.

Цілі Концепції регулювання ринку міграційних послуг України наведено в порядку їх досягнення. Першою з них виділено *легалізацію ринку міграційних послуг*. Жодні реформи не будуть ефективними, якщо не буде подолано базову проблему функціонування ринку – тіньовий характер більшості відносин, демотивацію його учасників до легальної діяльності.

Серед завдань цілі № 1 зазначено про необхідність мотивування суб'єктів бізнесу (посередників на ринку) до легального надання міграційних послуг та мотивування населення, особливо прикордоння, до відмови від участі у різних формах надання нелегальних міграційних послуг («приватні» кордони). У даному плані слід розуміти, що здійснення регулювання ринку міграційних послуг в Україні набуває політико-соціального забарвлення. Річ у тім, що нинішня міграційна поведінка населення, особливо в прикордонних областях, є реакцією на незадовільні умови працевлаштування, навчання, розвитку на

батьківщині. Це змушує значну частину населення до переміщень (окрім тої, яка буде мігрувати за будь-яких умов). Якщо міграційна політика є непослідовною, то формування ринку міграційних послуг і надалі набуватиме стихійного характеру, як це спостерігається в Україні. За таких обставин вживати жорсткі заходи легалізації ринку міграційних послуг та протидії еміграції не можна. Слід реалізовувати *заходи подвійного впливу*. Для прикладу, протидія участі населення у наданні нелегальних міграційних послуг має одночасно супроводжуватись залученням інвестицій у створення нових робочих місць. В ідеалі це може бути нове виробниче підприємство з інноваційними технологіями. Також ефективним способом може бути створення пільгового податкового режиму для суб'єктів сільського господарства, щоб переорієнтувати населення на даний вид діяльності та можливості одержання доходу. Тобто в ідеалі жорстка протидія нелегальних форм надання міграційних послуг має супроводжуватись створенням умов забезпечення гідного доходу за місцем перебування іншим способом.

Що стосується комерційних структур, які надають міграційні послуги без ліцензії, іншим чином порушують законодавчі норми, то виведення їх з тіні є дуже складним завданням. Дивлячись на ситуацію реально, приходимо до висновку, що при нинішніх політичних умовах це неможливе завдання. У даному плані слід більше *підтримувати та популяризувати діяльність тих суб'єктів, які надають міграційні послуги офіційно*. В основному, це має бути інформаційна підтримка через функціонування інформаційного веб-порталу за участі Державної міграційної служби України у співпраці з авторитетною громадською організацією типу Червоного Хреста або Світового Конгресу Українців (очевидно, що рівень довіри до профільної державної структури поки на низькому рівні).

Підтримка суб'єктів, що надають міграційні послуги у правовій площині, можлива також через активне застосування інструментів *маркетингу легальних міграційних послуг*. Орієнтуючись на складові комплексу маркетингу, основними інструментами тут можуть бути:

– у складовій «послуга»: інструменти стандартизації, комплексності (поєднання різних видів послуг), надання гарантій (безпека);

– у складовій «ціна»: регулювання вартості послуг, податкових платежів (непрямі методи ціноутворення);

– у складовій «збут»: функціонування веб-порталів як інформаційних баз даних суб'єктів-надавачів послуг (продуцентів і посередників), громадських організацій (особливо правозахисних), які відстоюють інтереси від імені споживачів міграційних послуг;

– у складовій «промоція»: популяризація через засоби масової інформації, соціальні мережі переваг працевлаштування, отримання інших міграційних послуг у суб'єктів, що здійснюють свою діяльність на легальній основі.

Дані маркетингові інструменти мають проваджуватись у співпраці державних і громадських структур за прямої участі ліцензованих суб'єктів надання міграційних послуг.

Дуже серйозною проблемою довгострокового загрозливого характеру, яка актуалізує необхідність легалізації ринку міграційних послуг, є формування *«приватного» кордону*. Дане питання загострилось восени 2017 року, коли в засобах масової інформації поширилась інформація про функціонування *«приватного» кордону з Угорщиною* протяжністю 150 км [169].

За даними «Mukachevo.net», так званий *«приватний кордон»* на Закарпатті – це низка земельних ділянок (18 одиниць), виділених у приватну власність сільськими радами Закарпаття в межах переважно Берегівського району; на цих землях нібито повинні займатися сільським господарством, але насправді ці земельні ділянки використовувались як плацдарм для контрабанди – на них облаштовані оглядові вишки, які контролюють представники *«мисливських» товариств* або загонів самооборони зі зброєю; за різними версіями, до афери можуть бути причетні не тільки місцеві чиновники, а й працівники прокуратури [170].

Такі факти *«місцевого» транскордонного співробітництва* вказують, що легалізація ринку міграційних послуг має включати не лише виведення з тіні

відповідних суб'єктів, але й руйнування неформальних договірних схем з правоохоронними органами, працівниками прикордонних служб, керівниками місцевих рад. Досягти цього при нинішній реальності дуже складно. Єдиним шансом у цьому плані є прозорість та незаангажованість засобів масової інформації, які піднімають дану тему (схожа ситуація як з бурштином) не за замовленням (перерозподіл важелів впливу), а дійсно з огляду на кричущість проблеми. Так само дуже велике значення має тиск з боку громадськості. Однак якщо населення прикордоння масово задіяне у процесах нелегального перетину кордону людьми та з метою контрабанди, то воно ясно що не буде зацікавлене у зміні ситуації.

Дуже важливо, щоб у перспективі чинності Концепції та на її основі відповідних стратегічних нормативів відбулась *децентралізація та дерегулювання ринку міграційних послуг*. Такий процес слід стимулювати при умові стабільності (збереження належної якості міграційних послуг та їх неперервне удосконалення з урахуванням прогресивних змін) і рівноваги (відповідність попиту і пропозиції) ринку. Ситуація на Закарпатті з виділенням земельних ділянок місцевими радами прикордоння показує, що територіальні громади наразі мають високий суб'єктивний інтерес функціонування «приватних» кордонів. Громади не будуть чинити тиск на держслужбовців з доданням таких практик. Тому поки більш актуально покладати відповідальність при децентралізації регулюючих впливів на області державні адміністрації.

Можливості місцевих органів державної влади впливати на ринок міграційних послуг мають проявлятися у:

а) наданні їм важелів впливу на правоохоронні, митні, прикордонні служби, органи судочинства через прямі клопотання до центральних державних структур та тісну співпрацю з місцевими активістами та засобами масової інформації;

б) здійсненні процедур ліцензування суб'єктів, що надають міграційні послуги;

в) акумуляції податкових платежів суб'єктів, що надають міграційні послуги, та їх перерозподіл згідно потреб розвитку міграційної інфраструктури;

г) здійсненні маркетингу міграційних послуг на регіональному, транскордонному ринку, активна інформаційна робота з населенням-потенційними споживачами міграційних послуг, посередниками, надавачами послуг;

д) їх утвердженні як активними учасниками ринку міграційних послуг, що формує державний сектор надання таких послуг, забезпечує природні монополії (базовий соціальний захист), бере пряму участь у різних формах державно-приватного партнерства, соціального діалогу тощо.

Активна участь місцевих органів державної влади у регулюванні ринку міграційних послуг є важливою умовою формування ефективної регіональної міграційної політики. Цей напрям діяльності у співпраці з територіальними управліннями міграційної служби, іншими профільними представництвами слугуватиме основою більш комплексного підходу до впливу на міграційну ситуацію, не обмежуючись регулюванням процесів по факту переміщень, але й на етапі формування мобільності населення (превентивна міграційна політика).

До обґрунтування цілей Концепції регулювання ринку міграційних послуг України слід додати *принципи*, які визначають базові умови впливу на довгострокову перспективу. В основі регулювання ринку міграційних послуг мають лежати принципи базового характеру. Згідно А. Шевцова, це системність, комплексність, об'єктивність, науковість, перспективність, ситуативність, законність, своєчасність та інноваційність [171, с. 43]. З огляду на специфіку ринку міграційних послуг, дуже важливо також доповнювати згадані принципи специфічними – саморегулювання, координації, активізації, відповідальності, інтеграції (табл. 3.2). Вони акцентують на важливості взаємодії ринку з територіальною суспільною системою та взаємному конструктивному впливі між ним та іншими соціально-економічними процесами [173]. Також важливим є врахування механізмів ринкового саморегулювання, що часто послаблюють необхідність зовнішніх втручань.

Таблиця 3.2

Принципи регулювання ринку міграційних послуг України

БАЗОВІ*	СПЕЦИФІЧНІ
<ul style="list-style-type: none"> - <i>системність</i>, <i>комплексність</i> – періодичні та послідовні впливи з урахуванням різних процесів; - <i>об’єктивність</i>, <i>науковість</i> – обґрунтованість рішень; - <i>перспективність</i> – орієнтація на різнострокову перспективу («час – цілі»); - <i>ситуативність</i> – перегляд рішень залежно від ситуації; - <i>законність</i> – верховенство права; - <i>своєчасність</i> – оперативність рішень; - <i>інноваційність</i> – пошук нових способів впливу 	<ul style="list-style-type: none"> - <i>саморегулювання</i> – врахування процесів ринкового саморегулювання; - <i>координації</i> – доповнення регулюючих впливів, зокрема з боку державних структур, механізмів ринкового саморегулювання; - <i>активізації</i> – посилення регулюючого впливу за умов прояву недосконалостей ринку; - <i>відповідальності</i> – чітка суб’єктна відповідальність за порушення правової основи функціонування ринку; - <i>інтеграції</i> – врахування особливостей функціонування ринків міграційних послуг інших суспільних систем

* Джерело: розроблено автором за даними [171, с. 43]

У підсумку зазначимо, що регулювання ринку міграційних послуг не буде ефективним, якщо суспільству притаманні високий рівень корупції, особливо серед органів прокуратури, судочинства, митної і прикордонної служб, а також низький рівень правової культури населення. Наявність навіть самої досконалої концепції не забезпечить розвиток ринку міграційних послуг таким чином, щоб він був позитивним фактором соціально-економічних змін у країні/регіоні. Тому нормативно-правовий супровід регулюючих впливів на ринок міграційних послуг має супроводжуватись реформами децентралізації, судочинства, посилення важелів впливу громадянського суспільства. Нинішній етап розвитку України покаже, наскільки населення готове і прагне переходу на демократичні та ринкові засади подальшого розвитку.

3.2. Шляхи покращення функціонування ринку міграційних послуг: інституційний та соціально-економічний аспект

ДМС України, виходячи з повноважень та функцій покладених на неї в законодавчому порядку, є найвагомим гравцем на ринку міграційних послуг. На власному прикладі вона зобов'язана встановлювати стандарти якості надання МП, дотримуватись їх та стежити за їх дотриманням іншими суб'єктами господарювання на РМП.

На практиці звітність міграційної служби не відображає реальної ситуації на РМП. Приміром, за останні роки ДМС займалася переважно розподілом власних обов'язків між трьома основоположними структурами – це органи місцевої влади (в т.ч. ЦНАПи), підпорядковане ДП «Документ» та власне територіальні підрозділи ДМС. Водночас ДМС не вжила кардинальних заходів щодо підвищення якості надання МП. Як показала практика, даний процес не задовольнив сподівань великої частини громадськості, зокрема, реальних та потенційних мігрантів, та в сукупності оголив проблемні моменти функціонування державної міграційної служби та приватних посередників. Основні пропозиції щодо подальшого розвитку ДМС та інших учасників РМП коротко сформульовано в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Пропозиції та рекомендації стосовно удосконалення формування та розвитку РМП в Україні

	<i>Суб'єкти РМП</i>	<i>Зміст пропозиції</i>	<i>Очікувані ефекти</i>
1	ДМС, ЦНАП	Стандартизація якості надання МП	1. Якісне облаштування приміщень відповідно до стандартів 2. Забезпечення якості обслуговування мігрантів
2	ДМС	Впровадження в діяльність ДМС України міжнародних стандартів системи управління якістю (у відповідності з вимогами ДСТУ ISO 9001:2015).	1. Поліпшення відношення працівників державних служб до мігрантів та, відповідно, задоволення їхніх потреб. 2. Підвищення якості і конкурентності державних міграційних послуг.

Продовження таблиці 3.3

	Суб'єкти РМП	Зміст пропозиції	Очікувані ефекти
3	Тіньові посередники на РМП	Легалізація та ліцензування діяльності існуючих неофіційних посередників на РМП.	1. Детінізація діяльності учасників на РМП та похідні ефекти: - підвищення якості надання міграційних послуг - якісніша оцінка РМП
4	Офіційні посередники на РМП та державні інститути: ДМС України, Державна служба з питань праці, Державна служба зайнятості України тощо	Побудова партнерської співпраці між зазначеними суб'єктами. Створення переліку ліцензованих суб'єктів РМП, їхнє рейтингування. Забезпечення публічності інформації про суб'єкти РМП та їхню діяльність	1. Державна підтримка ліцензованих посередників 2. Отримання державними інститутами затребуваної інформації від посередників, в т.ч. для якісного моніторингу міграційної ситуації в країні 3. Регламентація забезпечення посередниками захищеності українських трудових мігрантів за кордоном. 2. Якісний моніторинг зовнішньої трудової міграції та ситуації на РМП. 4. Розробка та постійне оновлення Інтерактивної мапи суб'єктів РМП
5	ДМС України	Створення Громадської ради при ДМС України	1. Запровадження принципів партисипативного (спільного) управління ринком МП, залучення різних експертів («соціальних партнерів») до вирішення проблем міграції, підвищення соціально-економічної захищеності мігрантів.
6	Уряд України, Державна фіскальна служба, Державна служба зайнятості України тощо	Укладання міжурядових двосторонніх угод	1. Спонування українців до повернення на батьківщину; 2. Створення «інформаційної бази» професійної перекваліфікації за кордоном трудових мігрантів. 3. Використання отриманої інформації в національних інтересах: - удосконалення освітніх програм - коригування напрямків розвитку регіонального виробництва тощо
7	Інститути різних сфер соціально-економічного управління	Розробка та реалізація концепції регулювання РМП	1. Обґрунтування та чітке розуміння основних понять, принципів, цілей, пріоритетів та заходів у сфері регулювання РМП на різних рівнях 2. Реалізації чіткої програми розвитку та регулювання РМП в Україні

Продовження таблиці 3.3

	Суб'єкти РМП	Зміст пропозиції	Очікувані ефекти
8	Учасники РМП	Відновлення та нагромадження соціального капіталу усіх учасників РМП	1. Збереження інституту сім'ї та інших культурних цінностей 2. Спонування мігрантів до інвестування в різні сфери українського суспільства 3. Створення нових контактів в емігрантському середовищі, засвоєння нових цінностей 4. Підвищення соціальної відповідальності посередників перед мігрантами
9	Національний банк України	Впровадження міграційних облігацій	1. Ефективізація залучення і використання міграційного капіталу на розвиток місцевої та національної економіки
10	Національний банк України	Зміна методології оцінки приватних транскордонних грошових переказів	1. Якісна характеристика обсягів транскордонних грошових надходжень трудових мігрантів
11	Державна служба статистики України	Доповнення питальників загальнонаціональних обстежень домогосподарств.	1. Можливість якісної характеристики сучасних міграційних процесів за рахунок уже існуючих періодичних масштабних статистичних обстежень. Зокрема оцінка структури РМП, розвитку ділових відносин на ринку, аналіз соціальної захищеності мігрантів тощо. 2. Висновки та рекомендації в соціально-економічній та міграційній сферах розвитку країни
12	ДМС	Використання мобільних цифрових технологій для обліку міграції	1. Нові можливості систематичного обліку динаміки зовнішньої міграції.

Джерело: розроблено автором

Зупинимось детальніше на кожній з пропозицій.

Зокрема, для державних структур пропозицією №1 буде «Стандартизація якості надання МП», зокрема, для підрозділів ДМС та ЦНАПів (якщо ЦНАПи надають відповідні МП). Ця пропозиція є актуальною у зв'язку з незадовільним функціонуванням підрозділів переважно нижчих рівнів, модернізація та

покращення діяльності яких залежить від суб'єктивних інтересів керівників підрозділів та наявності налагодженої співпраці з місцевою владою.

Пропозиція передбачає розробку та забезпечення виконання єдиних стандартів щодо: кількості та якості підготовки адмінперсоналу, наявності необхідного обладнання для надання послуг, облаштування приміщень для комфортного перебування громадян, наявності функціональних веб-сторінок тощо. Важливим є забезпечення постійного цілодобового безперебійного функціонування сервісу електронної реєстрації на отримання біометричних документів в територіальних підрозділах ДМС, яке на сьогодні (і впродовж останніх років) працює незадовільно (практично діє зі збоями 10-30 хв в перший день тижня); б) уніфікувати алгоритм реєстрації громадян, можливо, перейняти позитивний досвід ППВА «впровадження спрощеної системи подачі документів» від 2016 року (див. підрозділ 2.3).

Пропозиція №2: На наш погляд, для вирішення управлінських проблем у сфері міграції населення особливий теоретичний і практичний інтерес являє впровадження в діяльність міграційної служби України міжнародних стандартів системи управління якістю (у відповідності з вимогами ДСТУ ISO 9001:2015). Іншими словами, необхідно використати системний підхід, який дозволить спрогнозувати потреби населення на відповідні міграційні послуги та забезпечити відповідний рівень якості їх надання (забезпечення надання МП своєчасно, професійно, з дотриманням усіх норм міграційного законодавства, прав споживача) [174]. Впровадження цього заходу є особливо актуальним впродовж останніх років, оскільки основними споживачами послуг, які надає ДМС України, є мігранти, котрі на сьогодні виступають практично в ролі безправних прохачів, цілком залежних від діяльності чи бездіяльності державних чиновників та керівництва відповідних структур ДМС. Новий організаційно-економічний підхід до управління міграційними процесами дозволить кардинально змінити відношення працівників державних служб до мігрантів, оскільки в цьому випадку ефективність і результативність діяльності міграційної служби України та підконтрольних їй органів та суб'єктів буде

оцінюватися не тільки з точки зору реалізації міграційної політики, але і з точки зору задоволення потреб споживачів, якими власне і є мігранти.

В рамках цієї рекомендації, варто налагодити співпрацю з GDISC (General Directors of Immigration Services Conference) – неформальною платформою з питань розвитку співпраці з європейськими імміграційними службами. Іноземний досвід цілком логічно та в найкоротші терміни дозволить підвищити якість і конкурентність державних та приватних міграційних послуг, посприє зменшенню частки «тіньового» РМП, стане вагомою передумовою розширення міжнародної співпраці тощо.

Пропозиції № 3 та 4: Легалізації та ліцензування діяльності існуючих неофіційних посередників на РМП, які мають позитивну репутацію на регіональному рівні серед населення та володіють значною інформаційною та матеріальною базою для миттєвого виконання обов'язків уже в правовому колі. Одним із актуальних форматів організації даного напрямку є зустріч уповноважених представників офіційних та тіньових посередників на РМП, представників ДМС, Державної служби з питань праці, Державної служби зайнятості тощо. Результатом формату може бути прийняття резолюції на партнерських принципах про засади побудови співпраці між зазначеними суб'єктами. Зокрема:

- посередники зобов'язуються діяти в правовому колі задля підвищення захищеності трудових мігрантів-українців за кордоном;

- держава зацікавлена в отриманні затребуваної інформації від посередників задля якісного моніторингу міграційної ситуації в Україні. Інформація, для прикладу, може стосуватися перекваліфікації чи підвищення кваліфікації українців за кордоном, кількості працевлаштованих за кордоном, видів та тривалості виконуваних робіт українцями за кордоном, характеристики іноземних роботодавців тощо;

- держава зі своєї сторони може запропонувати юридичну підтримку ліцензованим посередникам, певні податкові пільги тощо.

Суть пропозиції також полягає у запровадженні «системи моніторингу за

станом та розвитком РМП» з покладенням відповідальності за організацію і проведення моніторингу на ДМС України у співпраці з Державною службою України з питань праці. Одним із результатів такого моніторингу має бути розробка та постійне оновлення *Інтерактивної мапи суб'єктів РМП* (надавачів МП різних форм власності з переліком їх послуг) у розрізі регіонів України з подальшою деталізацією. Для цього необхідно провести дослідження посередників на РМП за видами і статусом (офіційністю) діяльності, створити перелік ліцензованих суб'єктів, здійснити їхнє рейтингування, а отриману інформацію зробити публічною.

Важливо поширювати інформацію щодо недобросовісних і тіньових посередників, які надають міграційні послуги. Таким чином, постійний моніторинг ситуації слугуватиме основою для удосконалення концепції РМП та міграційного законодавства загалом. Наслідок – створення інформаційної бази статистичних та адміністративних даних, необхідних для здійснення аналізу функціонування і розвитку РМП в Україні та регіонах, та формування наукового підґрунтя для прийняття ефективних управлінських рішень.

Пропозиція №5: Одним із нових інститутів громадянського суспільства в нашій державі має стати «Громадська рада при ДМС України». До складу Ради повинні входити провідні науковці, громадські діячі, юристи, представники діаспори та інші особи, професійно обізнані з проблемами міграції населення та функціонування РМП (подібно до практики створення галузевих кваліфікаційних рад в країнах Європи [172]). Рада повинна мати чітко прописані права та повноваження, в т.ч., наприклад, щодо подання пропозицій регулювання РМП, щодо розробки міграційної концепції (див. підрозділ 3.1 та пропозицію №7) тощо. Наслідок – запровадження принципів партисипативного (спільного) управління ринком МП, залучення різних експертів («соціальних партнерів») до вирішення проблем міграції, підвищення соціально-економічної захищеності мігрантів. На рівні регіону такі ради мають бути створені при обласних управліннях ДМС України.

Пропозиція №6: Укладання міжурядових двосторонніх угод та активна

позиція державних служб в захисті прав українців-мігрантів. Необхідно переосмислити радянську ідеологію щодо міграції, зокрема, побороти мислення: *«щоб знизити еміграцію (тимчасову, постійну тощо) – необхідно створити для неї бар'єри, в т.ч. не сприяти, не допомагати потенційним кваліфікованим мігрантам у виїзді за кордон, бо це фактично суперечить державній міграційній політиці та засадам функціонування вітчизняної системи освіти – «не можна за рахунок держави готувати спеціалістів для закордоння».*

Історичний досвід свідчить, що держава може та, загалом, зобов'язана контролювати зовнішні міграційні процеси за рахунок двосторонніх міжурядових угод [175] (яскравий приклад повоєнної Німеччини [176; 27]). Тому дивною залишається пасивність Державної служби зайнятості (ДСЗ) у питаннях працевлаштування українців в найбільших країнах-реципієнтах – Польщі, Чехії, Італії, Іспанії тощо. Адже, окрім соціально-економічної захищеності наших громадян, уряд України може отримати низку переваг та власних вигод від такого роду співпраці. Однією із ключових вигод може стати гарантія повернення українців відповідно до прописаних позицій у двосторонніх міжурядових угодах.

Питання двосторонніх угод потребує стійкої позиції Уряду України. Головні положення цих угод повинні вироблятися шляхом тісної співпраці Державної міграційної служби (в перспективі – Громадської ради при ДМС України), Державної фіскальної служби (Міністерства фінансів), Державної служби зайнятості (Міністерства праці та соціальної політики), Міністерства освіти та інших зацікавлених державних і громадських організацій.

Зокрема, ключовим моментом у цьому питанні залишиться здійснити оцінку РМП на факт наявності інших видів МП, які можуть запропонувати Державна міграційна служба та Державна служба зайнятості з метою глибшої інклюзії держави в зовнішні міграційні процеси та забезпечення соціального захисту громадян-мігрантів, зокрема, трудових: офіційне працевлаштування, підвищення кваліфікації, гарантія оплати праці, соціальне, медичне, пенсійне

страхування, соціально-правовий захист (в т.ч. за рахунок профспілок та юристів). Все це можливе на основі потенційно досягнутих міждержавних угод України з відповідними державами.

Вигоди для України:

– на основі укладених договорів можна в законно примусовому порядку спонукати українців до повернення на батьківщину;

– створення «інформаційної бази» професійної перекваліфікації або підвищення кваліфікації за кордоном трудових мігрантів-повертанців. Використання отриманої інформації актуальне в національних інтересах, а також при заохочуванні іноземних компаній відкривати свої представництва (інноваційні підприємства) на території України в зв'язку з наявністю достатньої кількості висококваліфікованих працівників з досвідом роботи за кордоном;

– розвиток системи освіти відповідно до вимог ринку;

– розуміння напрямків розвитку переробної промисловості, зокрема, відкриття державних підприємств та стимулювання відкриття приватних. Цей пункт є дуже важливим з огляду сучасної ситуації на сільських територіях Західних областей України. Велика частина селян отримали неймовірний досвід інноваційного ведення сільського господарства за кордоном, який впроваджують в Україні. Проте через відсутність переробних підприємств сільсько-господарських культур попит на продукцію селян є мінімальним або ціна встановлюється на неринкових диктаторських умовах перекупників. Наприклад, у серпні 2017 році 1 кг зібраної малини в західних областях України в пунктах прийому коштував 20–25 грн, в Білорусі та Польщі в цей час вартість доходила до 4 дол. США (100 грн/кг); у 2018 році вартість серпневої малини на заході України сягла критичної позначки 10 грн за 1 кг, в Польщі лише за збір 1 кг малини заробітчанами платили 1,5 злотих (ті ж 10 грн). Аналогічна ситуація спостерігається практично у всіх напрямках садівництва (вироснування ліщини, лохини, волоських горіхів, малини, полуниці, вишні тощо) та рільництва в Україні, де не тільки домогосподарства, але й малі

фермерські та приватні господарства поставлені в невігідні «неринкові» умови. Різниця в можливостях українських та іноземних підприємців просто колосальна, відтак потреба стимуляції відкриття переробних підприємств сільсько-господарських культур є надзвичайно актуальною.

Взагалі, пропозиції №№ 1–5 спрямовані на розв'язання нагальних проблем, які стосуються належного функціонування державних та приватних суб'єктів-надавачів МП. Виконання пропозицій в найпростішому їхньому вигляді дозволить а) зняти напругу в суспільстві щодо пасивності та недобросовісності виконання функцій ДМС відносно українців, зокрема у питаннях виготовлення біометричних документів, б) вивести частину тіньового РМП у законне русло. Пропозиція №6 може бути представлена як окремий розділ реалізації продуманої державної міграційної політики, чітко спланованої у відповідності до інших державних стратегій розвитку України (демографічна стратегія, регіональні економічні стратегії тощо). І тут уже актуальним є наступний крок:

Пропозиція №7. Розробка та реалізація концепції регулювання РМП (детальніше див. підрозділ 3.1), у тому числі формування регіональних планів її реалізації із врахуванням специфіки кожного регіону країни. Даний пункт розрахований на перспективу, оскільки для його реалізації необхідно залучити професіоналів з різних сфер соціально-економічного управління та здійснити низку кроків: провести демографічний перепис, розробити Стратегію демографічного розвитку, узгодити періоди суміжних стратегій, переглянути повноваження місцевих органів тощо.

Наслідок: обґрунтування та чітке розуміння основних понять, принципів, цілей, пріоритетів та заходів у сфері регулювання РМП на різних рівнях; закріплення положень регулювання РМП у нормативно-правовій документації; формулювання чіткої послідовної міграційної політики з врахуванням особливостей розвитку РМП; жорстка задекларована протидія нелегальним формам надання міграційних послуг тощо.

Пропозиція №8. Відновлення та нагромадження соціального капіталу усіх

учасників РМП. Соціальний капітал можна визначити як багатогранне складне явище, елементами якого виступають загальноприйняті певною групою норми і цінності, соціальні відносини, мережева діяльність, зв'язки, що ґрунтуються на взаємній довірі і відповідальності їх суб'єктів. Економісти здебільшого акцентують на тому, що окремі зв'язки і відносини можуть виступати засобом для отримання певних благ, тобто йдеться про їх використання з метою максимізації індивідуальної чи суспільної корисності [177; 178; 179]. В нашому випадку можна розглядати соціальний капітал двох окремих груп: мігрантів та недержавних посередників на РМП.

Розвиток соціального капіталу мігрантів слід зосередити за такими напрямками: 1) збереження соціального капіталу мігрантів. Перш за все мова йде про існуючі на батьківщині соціальні зв'язки та відносини, сімейні та культурні цінності та їх відновлення, оскільки сьогодні інститут сім'ї дуже страждає від масових процесів міжнародної міграції; 2) використання мережевих зв'язків мігрантів з метою покращення соціально-економічної ситуації в Україні, наприклад, інвестування в різні сфери українського суспільства, започаткування власної справи в Україні, чи відкриття міждержавних спільних підприємств. Нашим співвітчизникам необхідно донести інформацію, що попри їхнє реалізоване або потенційне бажання виїхати на певний період за кордон, тут, на Батьківщині залишаються їхні рідні, друзі, інші громадяни, які формують основу збереження України як держави, забезпечують її стабільне функціонування та розвиток. Зрештою, вітчизна забезпечила розвиток нас як особистостей, і повертатись мігрантам захочеться не в руїни, а в омріяне процвітаюче суспільство. Відтак, інвестування в розвиток України має бути соціальною нормою мігрантів. 3) накопичення соціального капіталу в країні перебування, тобто створення нових контактів як в емігрантському середовищі, так і з місцевим населенням, засвоєння і сприйняття нових цінностей і норм.

Соціальний капітал посередників має свої особливості. Сьогодні недержавні посередники формують широку мережу гравців на РМП, при цьому

володіють значними формальними та неформальними контактами, які успішно використовують в організації транскордонних переміщень клієнтів. Проте в поведінці посередників досить часто відзначаємо прояви соціальної дисфункції: можливість бути тіньовим конкурентом на РМП та бути непокараним, приховувати інформацію, бути недобросовісним з клієнтом тощо. У короткотерміновій перспективі для різного роду посередників така поведінка дозволяє пристойно збагатитись та вирішити особисті фінансові проблеми, проте надалі ця поведінка переростає у норму. Аморальність та безвідповідальність ведуть до поступового спотворення принципів укладання договорів/контрактів з іноземними працедавцями (масове виникнення фірм-«прокладок» та необґрунтовані 30–40-відсоткові «побори» з заробітної плати українців), небажання вирішувати проблеми мігрантів, бажання діяти нелегально та ін. На наше переконання, соціальний капітал посередників на РМП можна відновити завдяки директивним державним підходам в регулюванні ринку, за рахунок детінізації діяльності посередників та підвищенню обізнаності мігрантів щодо аспектів якісного та безпечного здійснення міграційного процесу. Переконані, що суспільство підтримає такі кроки і високий соціальний капітал обов'язково стане головною запорукою економічного розвитку України.

Пропозиція № 9. Впровадження міграційних облігацій [180]. Одним із механізмів інвестування мігрантами в розвиток вітчизни є залучення фінансового капіталу мігрантів через продаж державних міграційних облігацій. Даний механізм неможливо реалізувати без підвищення соціального капіталу як мігрантів, так і представників усіх ланок влади в Україні. На сьогодні за низького рівня довіри до державної влади жоден з опитаних нами мігрантів (49 респондентів обстеження, див. підрозділ 2.2) не висловив готовності інвестувати в цінні папери України [181]. Втім, на наше переконання, ця пропозиція має реальне підґрунтя, яке представлене позитивним досвідом низки країн, а економічний ефект такого заходу може перевершити будь-які сподівання скептиків. Загалом, позитивний ефект від потенційного випуску

міграційних облігацій в потрібний момент можна очікувати в: скеруванні залучених коштів на розвиток та виконання інфраструктурних проєктів, будівництво об'єктів енергетичної сфери, підтримки важливих регіональних напрямків підприємницької діяльності та інші важливі цілі задля конструктивних змін в економіці країни та її регіонів, а також для ефективного використання заробітків мігрантів та запровадження нових програм соціально-економічної захищеності мігрантів. Механізм інвестування через міграційні облігації та пропозиції щодо його запровадження в Україні розкритий в наступному підрозділі.

Пропозиція № 10: Змінити методологію оцінки приватних транскордонних грошових переказів в Україну, яка на сьогодні використовується Національним банком України. Вітчизняна наука потребує якісних аналітичних досліджень стосовно грошових переказів з-за кордону з метою вироблення висновків та рекомендацій в соціально-економічній та міграційній сферах розвитку країни. Сучасні розрахунки НБУ суперечать транскордонним міграційним тенденціям в країні та іншим статистичним показникам. Нелогічною є ситуація, коли за офіційними показниками на понад 72% заробітчан з України (котрі є мешканцями восьми областей Західної економічної зони) за даними НБУ у 2017 році припало лише 17,1% грошових переказів з-за кордону (Додаток Ф).

Пропозиція № 11: Розширити змістовне наповнення питальників, які використовуються при проведенні загальнонаціональних модульних вибіркового обстежень з питань трудової міграції. На сьогодні перевагою зазначених обстежень є: величина вибірки (в останньому дослідженні за 2017 рік [64] було опитано 26,7 тис. домогосподарств), детальна соціально-демографічна та соціально-економічна характеристика трудових мігрантів, та оцінка географічної спрямованості працівників-мігрантів. Проте недоліком обстежень є відсутність інтересу до самого процесу здійснення виїзду за кордон громадян. Таким чином упускається інформація про функціонування РМП, посередників, їх участі в захищеності трудових мігрантів, вартості міграційних

послуг тощо. Ці та інші аспекти можливо розкрити через наступні додаткові питання:

- до яких посередників українці звертаються при оформленні пакету документів (перший та наступні рази) та яка правова сторона діяльності цих посередників (неофіційні, офіційні);

- як оцінюють наші співвітчизники якість, швидкість (відповідно до терміновості), вартість отриманих послуг та роботу посередників;

- який пакет документів оформляють мігранти для працевлаштування за кордоном та скільки коштує кожна позиція пакету по-окремо (запрошення, віза відповідної категорії, страховий поліс, трудовий договір, організація перевезення та поселення, плата за інші послуги тощо);

- чи здійснюють українці перетин кордону або трудову діяльність в країні перебування свідомо без належного пакету документів. Чому вони зважуються на такий крок, або ні;

- які зміни треба внести у відносини держав для покращення процесу міграції українців та ін.

Експертне опитування здійснене нами у 2016-2018 роках засвідчує наявність усіх вище зазначених процесів, проте їх якісне дослідження вимагає більш масштабних систематичних спостережень.

Пропозиція № 12: Одним із новітніх та сучасних способів обліку міграції можуть стати мобільні технології. Приміром, за інформацією компанії Selectivv (яка вивчає звички і поведінку власників телефонів) у січні 2019 року на території Польщі було зареєстровано 1,27 млн українців, у 2018 році – 830 тис. [228]. Доречним було б зібрати відповідну інформацію за кожен місяць, відобразити динаміку впродовж року, а також порівняти показники з іншими офіційними даними та розрахунками. На основі проведеного аналізу – здійснити висновки актуальності таких показників та необхідності їх системного отримання.

Виходячи зі змісту пропозицій можна зробити висновок, що загальнонаукову (статистичну) цінність мають пропозиції № 3–4 та № 10–12. Їх

виконання передбачає створення та забезпечення впродовж найближчого часу інформаційно-матеріальної бази для якісного дослідження процесів на РМП (див. «Алгоритм дослідження РМП» в підрозділі 1.3). Зокрема, доступними стануть: аналіз обсягу (місткості) ринку в межах конкретної території; можливість вивчення та оцінки структури ринку, зокрема в розрізі типів суб'єктів ринку, які виступають надавачами послуг, та їх територіального розподілу; дослідження попиту та пропозиції на РМП, аналізу міграційної послуги та оцінка рівня конкуренції на ринку. Пропозиції № 1–2 та № 5–9 мають переважно прикладний характер щодо удосконалення функціонування РМП та його регулювання, а також отримання соціально-економічних ефектів у найближчій перспективі.

3.3. Міграційні облигації як інструмент регулювання та розвитку ринку міграційних послуг й економіки України

За даними Національного банку України, трудові мігранти щорічно переказують на батьківщину більше 6 мільярдів доларів США, що становить понад 4% до загального обсягу вітчизняного валового продукту [190]. Окрім того у період 2015-2018 років методологія розрахунку показника була дещо змінена, а його величина суттєво зросла: 2017 рік – 9,26 млрд. дол. США та 2018 рік – 10,89 млрд. дол. США (або 8,2% до ВВП). Окремі експерти наполягають, що цифра переказів є значно більшою та може сягати 21-25 млрд. дол. США, або приблизно 20% до ВВП [191, 192].

Суми грошових переказів дуже великі, особливо, якщо враховувати, що ці кошти в основному ідуть на споживчі потреби лише частини населення. Проте, паралельно, фахівці сьогодні «розглядають ці кошти також з точки зору їх інвестиційної складової, тобто, як джерела забезпечення макроекономічної стабільності України, як країни-донора робочої сили» [75; 192]. Для

«залучення» цих коштів вони пропонують скористатись позитивним досвідом інших країн на предмет випуску міграційних облігацій, а в даному кроці вбачається вигода як для національної економіки загалом, так і для мігрантів зокрема. Однак, цілі спрямування залучених таким чином коштів залишилися нерозкритими вітчизняними дослідниками.

Метою підрозділу є висвітлення позитивних та негативних сторін емісії міграційних облігацій та обґрунтування умов можливого використання даного механізму в Україні.

Поняття «міграційні облігації» є запозиченим з-за кордону, проте як в зарубіжній, так і у вітчизняній спеціальній літературі воно детермінується колом поширення даного виду державних цінних паперів. Відтак, найбільш вживаним визначенням є наступне – міграційні облігації (Immigration bonds) – це спеціальні державні облігації, які уряд країни розміщує серед своїх мігрантів та діаспори [75, с. 225; 192; 193; 194].

Міграційні облігації у світі на сьогодні мають досить давню історію, при тому, що в Україні цим питанням лише починають цікавитись. Міжнародний досвід показує, що таким механізмом швидкого залучення коштів на бюджетні потреби за останні 60 років скористались уряди більш як 20 країн світу (Ізраїль, Індія, Бангладеш, Китай, Ефіопія, Еритрея, Ліван, Пакистан, Непал, Марокко, Ямайка, Зімбабве, Кенія тощо). Найбільший досвід накопичили Ізраїль та Індія, які за 60 років залучили сумарно майже 40 млрд.дол.[192].

Як справедливо зауважує економічний експерт Гайдуцький А., окремі країни періодично продають облігації для мігрантів у рамках програм фінансування інфраструктурних проектів (Ізраїль, Бангладеш, Філіппіни). Але більшість країн використовують такий механізм одноразово, приміром, у важкі часи для врегулювання платіжного балансу, фінансування державного боргу, реалізації національних програм будівництва соціальної інфраструктури, зруйнованої внаслідок природних катаклізмів чи військових конфліктів.

Виходячи з позитивної історичної тенденції, яку відзначають Гайдуцький А. та Шиманська О., доречно здійснити власні розрахунки можливостей України щодо випуску міграційних облігацій (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

**Міжнародна практика розповсюдження спеціальних державних облігацій
серед мігрантів**

Показник	Країна				
	Ізраїль	Індія	Ефіопія	Непал	Україна*
Чисельність мігрантів за кордоном, млн.осіб	1 (діаспора≈14)	20-25	2	1	понад 4,5
Обсяги грошових переказів у рік емісії міграційних облігацій, млрд.дол.США	0,5-1,4 (з 1951р. щорічно)	12,9 (2000р.)	0,3 (2008р.)	2,7 (2008р.)	7,02 (2011р.) 9,26 (2017р.)
Приблизний відсоток залучених коштів через міграційні облігації від загальної суми грошових переказів, %	До 100%	43%	33%	4%	<i>Потенційно 30-50%</i>
Річний обсяг зібраних коштів, млн.дол.США	800-1500	5500	100	100	<i>Потенційно 2200-4600</i>

Джерело: побудовано автором на основі джерел [75; 192]

* Україна – авторські розрахунки [17]

Враховуючи досвід Ізраїлю, Індії, Ефіопії та Непалу – потенціал реалізації облігацій серед українських мігрантів і діаспори є дуже високим і дозволяє очікувати залучення в бюджет коштів до 4-5 млрд.дол.США щорічно. Водночас, це питання також вимагає детальної оцінки усіх ризиків, які можуть виникнути з випуском міграційних облігацій. А відтак, оскільки, даний механізм по-суті має стати додатковим засобом кредитування національної економіки, то автоматично постає завдання дослідження сучасного стану основних процесів кредитування національної економіки через зовнішні та внутрішні державні запозичення.

Вирішення цього завдання вимагає формулювання відповідей на наступні запитання:

- Хто є основними суб'єктами зовнішнього кредитування України, та внутрішнього кредитування через механізм реалізації цінних державних паперів?
- Яка суть облігацій внутрішніх державних позик України (ОВДП) та які основні напрямки спрямування коштів залучених від продажу ОВДП?
- Проаналізувати досвід Греції та інших країн у питанні випуску міграційних облігацій.

Відповідь на перше питання дискутується українськими вченими уже кілька років. Зокрема, ті ж Гайдуцький А., Шиманська О. зазначають, що як таких великих іноземних інвесторів Україна не має, ніколи не мала і навряд чи ближчим часом матиме, тому для реалізації великих проектів уряд вдається до залучення вітчизняних інвесторів або міжнародних позик. Останнім часом такі позики набули систематичного характеру, а основною їхньою ціллю стало фінансування дефіциту бюджету. Вітчизняний державний борг має зростаючу динаміку, а співвідношення зовнішніх запозичень до внутрішніх у його структурі сьогодні складає 64% до 36%. Найбільшим зовнішнім (іноземним) кредитором України станом на березень 2019 року є Міжнародний Валютний Фонд(МВФ) (майже 25 % зовнішнього державного боргу), далі Міжнародний Банк Реконструкції та Розвитку (понад 10,5%), Європейське Співтовариство (7,4%), інші закордонні органи управління (12%) (рис. 3.4) [195, 196]. За останнє десятиліття популярним інструментом зовнішніх запозичень стала емісія ОЗДП, частка яких у структурі зовнішнього боргу зросла з 23,3% у 2011 році до 45% на початок 2019 року. Ставка дохідності ОЗДП складає від 7,75 % до 9,75 % річних.

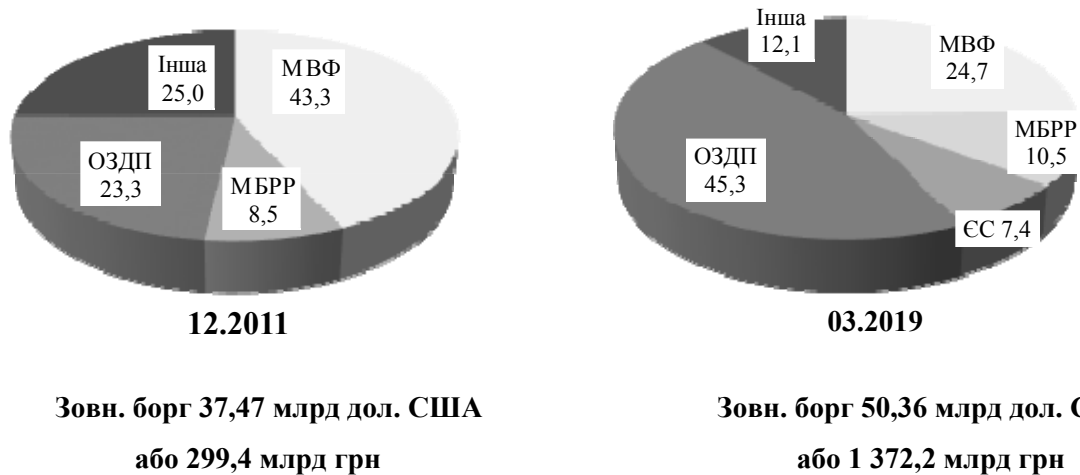

Рис. 3.4. Частка зовнішніх кредиторів в загальній сумі зовнішнього Державного та гарантованого державою боргу України, %

Джерело: Побудовано автором на основі [195, 196]

МВФ надає кредити під дуже низькі відсотки – близько 2-5% річних. У період 2008-2010 років Фонд надав Україні кредитів на суму 14 млрд дол. США (із запланованих 25,7 млрд дол. США), за період 2014-2018 років – ще 15 млрд. дол. [196]. У 2019 році Україна має здійснити виплат за зовнішньою заборгованістю на суму понад 6 млрд дол. США, із них 1,8 млрд дол. США – МВФ [198]. Основними цілями співробітництва з МВФ є стабілізація української фінансової системи, поповнення валютних резервів, проведення структурних реформ та створення підґрунтя для сталого економічного зростання. Фонд допомагає Україні поновити свою фінансову спроможність, підказуючи, як найбільш ефективно впроваджувати програму реформ. Також співпраця з Міжнародний валютним фондом на сучасному етапі відкриває можливості для залучення фінансування від інших міжнародних фінансових установ (Світовий банк, ЄБРР, ЄІБ та інші) та урядів інших держав, в тому числі США, ЄС, Німеччини, Канади, Японії тощо [199].

Надмірні витрати з погашення та обслуговування зовнішнього боргу, які в тому числі пов'язані з істотною девальвацією національної валюти, суттєво обмежують механізми економічного розвитку. У цій ситуації логічним кроком є запозичення грошей у власних резидентів. Переваги у цьому випадку особливо відчутні. Перш за все, внутрішні позики робляться у національній валюті

(зовнішні – у СПЗ, дол.США та Євро). З гривнею простіше, оскільки на крайній випадок можна здійснити емісію національної валюти.

Внутрішні запозичення Україна здійснює в основному через механізм емісії державних цінних паперів, а саме через облігації внутрішніх державних позик України (ОВДП). Згідно з Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок», ОВДП України – це державні цінні папери, що розміщуються виключно на внутрішньому фондовому ринку і підтверджують зобов'язання України щодо відшкодування пред'явникам цих облігацій їх номінальної вартості з виплатою доходу відповідно до умов розміщення облігацій. Емісія цільових ОВДП є джерелом фінансування дефіциту державного бюджету в обсягах, передбачених на цю мету законом про Державний бюджет України на відповідний рік, та в межах граничного розміру державного боргу [200]. За іншим підходом до сутності даного поняття, ОВДП – це засіб впровадження неінфляційного механізму ліквідації бюджетного дефіциту, коли емітуються не гроші, а цінні боргові папери, під які залучаються відповідні кошти [201, с.82].

Таким чином, у короткотерміновому періоді уряд має можливість вилучити з обігу певну масу національної валюти, та перекинути її в той сектор економіки, який потребує більшого фінансування, при цьому не запускаючи механізм додаткової емісії гривні. Проте, знову ж, це лише короткотерміновий ефект, оскільки після збігання терміну дії ОВДП, уряд змушений їх викупити, а відтак – вкотре шукати вільні активи у своєму розпорядженні.

Починаючи з 2007-го наша держава з кожним роком нарощує випуск ОВДП, при цьому зворотній викуп відбувається у значно менших обсягах. Як результат, боргові зобов'язання України перед внутрішніми кредиторами на початок 2019 р. склали 743 млрд. грн. проти 7,28 млрд. грн. у 2007 р.(рис.3.5). Тобто зростання за 13 років сягнуло стократного коефіцієнту.

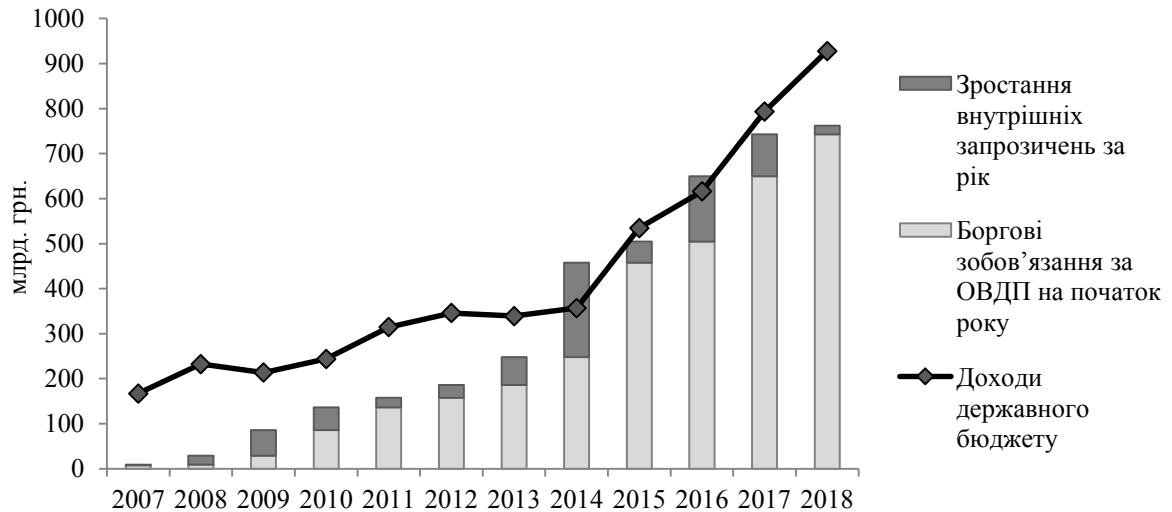

Рис. 3.5. Динаміка показників, які характеризують боргові зобов'язання держави за ОВДП у порівнянні з доходами державного бюджету України за період 2007-2017 рр.

Джерело: розраховано та побудовано автором за матеріалами джерел [196; 202]

Щорічне збільшення суми боргових зобов'язань за ОВДП можна пояснити тим, що в останні роки в Україні практикується випуск довгострокових облігацій. Відтак, середній термін погашення ОВДП на сьогодні складає 9,9 років, за емісіями 2017 року – 12,4 роки, проте за емісіями 2018 року – 1,4 роки [203, с. 19]. Як наслідок, у найближчі роки практично непотрібно здійснювати виплат за ОВДП. Основний тягар ляже на більш пізній період.

Тепер проаналізуємо, куди ідуть кошти, залучені від продажу ОВДП? Отож, активи, залучені таким чином у 2010 році, були спрямовані на фінансування наступних розділів: державний бюджет та поповнення Стабілізаційного фонду (разом майже 37,8 млрд.грн у 2010 р., при дефіциті бюджету 64,3 млрд.грн); збільшення статутних капіталів Укресімбанку, НАК «Нафтогаз України» та Державної іпотечної установи – на суму 15,8 млрд.грн; а також для відшкодування сум податку на додану вартість – 16,4 млрд.грн [204, с.66]. У звіті зовсім немає даних про фінансування реального сектору економіки за рахунок коштів ОВДП. Хоч, про яке фінансування можна

говорити, якщо ОВДП у 2010 р. було випущено на суму 70,7 млрд.грн, тобто залишалось неосвоєних коштів лише 0,7 млрд.грн.

У 2011 році запозичення до державного бюджету були спрямовані на фінансування таких статей витрат як: здійснення платежів з погашення державного боргу – 44,9 млрд.грн, фінансування дефіциту загального фонду бюджету – 4,8 млрд.грн та збільшення статутного фонду НАК «Нафтогаз України» на суму 12,5 млрд.грн тощо [205, с.48].

У січні-грудні 2015 року Міністерство фінансів України розмістило ОВДП на суму близько 76 млрд. грн. з середньозваженою дохідністю 13,36% та 644 млн. дол. США з дохідністю 8,74%. Слід зазначити, що з наведених 76млрд.грн. до бюджету було залучено близько 10млрд.грн. з середньозваженою дохідністю 17%. Решту коштів було спрямовано на збільшення статутного капіталу НАК «Нафтогаз України» та підтримку Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [206].

Наступні роки внутрішні запозичення були спрямовані головню на фінансування дефіциту загального фонду бюджету, здійснення платежів з погашення державного боргу та відшкодування сум податку на додану вартість [207].

З іншої сторони постає питання хто є основними покупцями ОВДП в Україні. Згідно з Положенням про проведення аукціону з розміщення облігацій внутрішньої державної позики «покупцями облігацій на аукціоні виступають комерційні банки, які можуть їх придбати за рахунок власних і залучених коштів, а також за дорученням і кошти клієнтів». Причому, з 1996 року власниками облігацій можуть бути як юридичні так і фізичні особи (у 1995 році державні облігації могли купувати лише юридичні особи).

Станом на 2018 рік Міністерство фінансів України випускає ОВДП номіналом 1000 грн та з с/зв дохідністю 17,79%. Це значно вище від с/зв ставок за депозитами, пропонувананих більшістю комерційних банків в Україні за аналогічний період. З 2012 року Міністерство фінансів також почало випуск

валютних казначейських зобов'язань для населення із с/зв дохідністю 5,97% у дол. США та 4,22 % у євро [208].

Основними покупцями ОВДП за останні роки являються комерційні банки України та Національний банк України (НБУ). Причому НБУ став активним учасником ринку казначейських цінних паперів лише з 2009 року і одразу вийшов на провідні позиції (рис.3.6). Комерційні банки купують облігації через гарантований високий дохід, а також цього час від часу вимагає від них НБУ. Національний банк у свою чергу використовує операції з купівлі та продажу ОВДП як один із засобів складного механізму регулювання купівельної спроможності національної валюти – гривні.

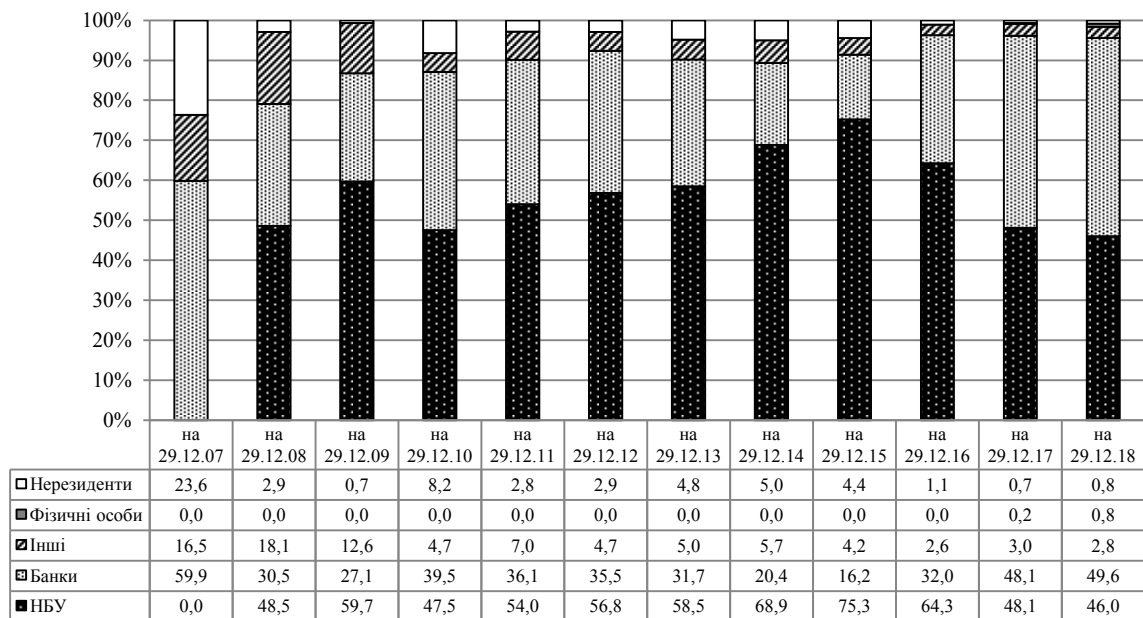

Рис.3.6. Динаміка структури власників ОВДП, що знаходяться в обігу в Україні, 2007–2018 рр.

Джерело: побудовано автором за матеріалами джерела [209]

Водночас, діяльність НБУ на ринку державних облігацій не позбавлена суперечностей та проблем. Одна із суперечностей полягає в тому, що з юридичної точки зору¹⁹ НБУ, купуючи ОВДП, є кредитором Міністерства

¹⁹ Згідно Податкового кодексу України (стаття 14) «Кредитор – це юридична або фізична особа, яка має підтвержені у встановленому порядку вимоги щодо грошових зобов'язань до боржника, у тому числі щодо виплати заборгованості із заробітної плати працівникам боржника, а також контролюючі органи – щодо податків та зборів». Отже, НБУ купуючи ОВДП автоматично перетворюється у кредитора держави, що суперечить статті 54 ЗУ Про Національний банк України.

Фінансів, що заборонено чинним законодавством²⁰ [210]. Відтак, Національний банк керується іншим положенням того ж законодавства²¹ і вже на законних підставах купує ОВДП на вторинному ринку (зокрема на Фондовій Біржі «Перша Фондова Торгівельна Система» (ФБ ПФТС)), а також здійснює періодичний їх продаж. Проблема ж полягає в тому, що купівля ОВДП на вторинному ринку насправді не забезпечує національну економіку від збільшення грошової маси та її мультиплікативного ефекту, особливо у випадку купівлі ОВДП у таких масштабах як за останні 4 роки (рис.3.5 та 3.6).

В світлі вище наведеного привертає увагу зарубіжний досвід випуску міграційних облигацій. Для цього розглянемо приклад Греції та порівняємо деякі моменти з Індією та Ізраїлем. За останні півтори десятиліття Греція звикла жити, як говориться – «на широку ногу». Це найбільші темпи зростання в Європі соціальних стандартів та підвищення бюджетних заробітних плат, при паралельному низькому наповненні державного бюджету (в тому числі за рахунок значного рівня ухиляння від сплати податків), що загалом спричинило неймовірний його дефіцит. Після багатьох років перевитрат, дефіцит державного бюджету країни вийшов з-під контролю. Особливо критичною стала ситуація у період економічної кризи 2008-2009 рр. Як наслідок, Уряд Греції був змушений звернутися за допомогою до європейських партнерів та Міжнародного валютного Фонду. У травні 2010 р. керівні органи ЄС та МВФ надали Греції кредит у розмірі 110 мільярдів євро для обслуговування боргу. В 2012-му був узгоджений другий пакет фінансової допомоги у розмірі 130 мільярдів євро.

Крім цих позик, переважна більшість приватних кредиторів, які раніше позичили гроші Афінам, погодилися списати більше половини всього обсягу боргів. Вони погодилися й на те, аби замістити поточні кредити новими з нижчою відсотковою ставкою[193].

---

²⁰ ст. 54 Закону України «Про Національний банк України»: «НБУ не має права надавати кредити в національній та іноземній валюті, як прямо, так і опосередковано через державну установу, іншу юридичну особу, майно якої перебуває у державній власності, на фінансування витрат Державного бюджету України».

²¹ ст. 54 Закону України «Про Національний банк України»: «Національний банк не має права купувати на первинному ринку цінні папери, емітовані Кабінетом Міністрів України, державною установою, іншою юридичною особою, майно якої перебуває у державній власності»

В 2010 році (16 вересня) Греція, скориставшись багаторічним досвідом Індії та Ізраїлю, оголосила про програму планового випуску облігацій для своїх мігрантів та діаспори під малі відсотки – 4,82% (ставка МВФ та ЄС – 5,0%)[194; 211]. Таким чином, до кінця 2011 року ця балканська країна залучила 3 млрд. Євро (3,9 млрд. дол. США) від власних громадян (не включаючи представників діаспори). Ще через рік, наприкінці 2012-го Греція провела зворотній викуп державних облігацій з рук приватного сектора на загальну суму 31,8 млрд. євро[212; 213]. Даний процес супроводжувався гучним скандалом, оскільки сума компенсацій вкладникам становила лише 10 млрд. євро, що було у три рази менше від номіналу цінних паперів.

Ситуація з облігаціями для мігрантів та діаспори в Греції розвивалась за кардинально іншим сюжетом ніж в Індії чи Ізраїлі. Жодна з цих двох країн за 60 років досвіду не дозволила собі списання боргів за ОВДП перед власними громадянами. Крім того, у більшості випадків залучені кошти йшли на розвиток та виконання інфраструктурних проектів, будівництво об'єктів енергетичної сфери тощо, а не на фінансування державного боргу, як це мало місце у Греції.

На основі опрацьованого матеріалу та здійсненого дослідження спробуємо зробити певні заключні висновки щодо того, за яких обставин та на яких умовах можна було б запустити механізм випуску міграційних облігацій в Україні.

Варто почати з того, що від 2007 року відбулось зростання загальної суми державного та гарантованого боргу України у 4,45 рази в доларовому еквіваленті та у 24,4 рази в еквіваленті національної валюти²². Проте найбільшими кредиторами національної економіки та забезпечення благополуччя населення можна вважати зовнішніх українських мігрантів, значна частина серед яких – трудові мігранти. Сумарний зафіксований обсяг їхніх грошових переказів в Україну за період 2008-2018 років склав 81,63 млрд дол. США та перевищив значення загального державного боргу на кінець 2018 року (рис.3.7).

---

²² Загальна сума державного та гарантованого державою боргу на кінець 2018 року становила 2 168,63 млрд грн., що у 24,4 рази більше від аналогічного показника у 2007 році – 88,74 млрд грн.

На основі наведеної динаміки (рис.3.7), та виходячи з логіки таблиці 3.3, можна припускати про потенційно втрачену можливість залучити під урядові програми значної частки коштів задля заміни частини дорогих зовнішніх та внутрішніх фактично здійснених запозичень.

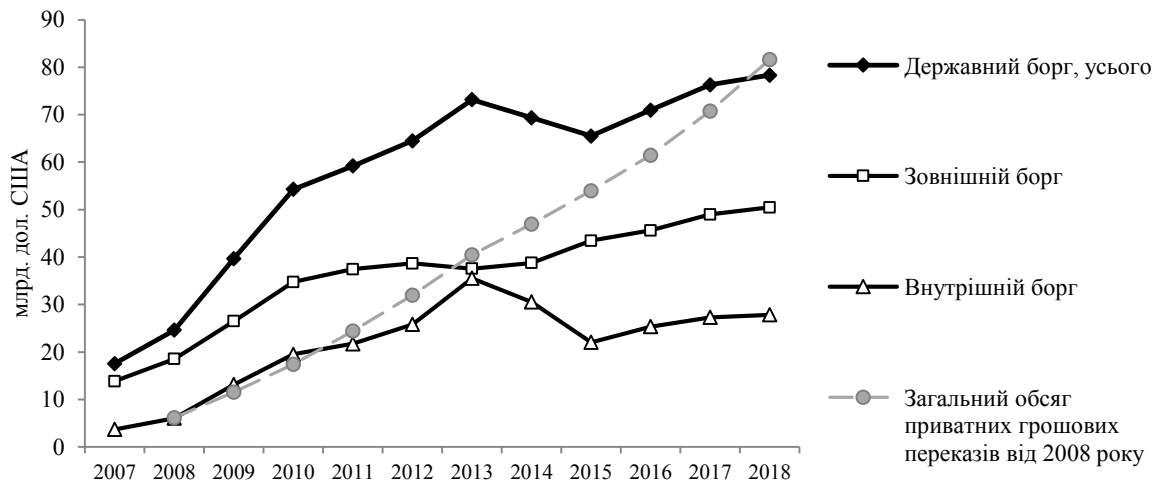

Рис. 3.7. Динаміка показників, які характеризують зростання загального державного боргу України в порівнянні з сумарним обсягом приватних грошових переказів за відповідний період від 2008 року

*Джерело: побудовано автором на основі даних [183, 214]

Проте, враховуючи зростаючу динаміку накопичення державних боргів та відтермінування їх повернення, постає зустрічне питання доцільності відкриття ще одного каналу запозичень – емісії міграційних облігацій? Більше того, викликає сумніви успіх такої кампанії. Адже, в країні мають місце: відсутність у населення довіри до уряду країни; стримане ставлення громадян до вже існуючого подібного механізму – випуску гривневих та доларових ОВДП для населення; відсутність будь-якої рекламної та агітаційної роботи серед населення з популяризації ОВДП, можливість придбання цінних паперів лише в окремих банках України. Також варто згадати умови придбання державних облігацій для населення, які поступаються загальним умовам розміщення депозитів в комерційних банках (табл.3.5). Усі ці питання також детермінують поведінку трудових мігрантів.

Таблиця 3.5

Сучасні умови купівлі ОВДП та розміщення депозитів, які пропонувалися громадянам України на кінець 2018 року

Номінали	ОВДП		Депозити	
	1000 грн	500 дол. США	-	-
Мінімальний перший внесок	Від 50 тис. грн (інвестиційні компанії) від 1 млн грн. (банківські установи)	40 тис. дол. США	переважно від 1000 грн	від 100 дол. США
С/зв річна відсоткова ставка	17,79%	5,97%	15%	3,7%
Додаткові витрати	Брокерська комісія, тарифи та комісії фінустанов на відкриття рахунку, його обслуговування, перерахунок коштів, інші тарифи, 1,5% військового збору з доходу		18%-вий податок з доходу фізичних осіб та 1,5% військового збору	
Термін розміщення	0,5-15 років		від 1 місяця	
Гарантія виплати на кінець терміну	100% вкладу гарантується державою		Фонд гарантування вкладів – до 200 тис. грн	
Дострокове повернення коштів	продаж третім особам на вторинному ринку		без обмежень, якщо така умова прописана в договорі депозиту	
Фінансові установи, які займаються даним видом операції	Окремі відділення банків: АБ «УКРГАЗБАНК», АТ «Ощадбанк», АТ «Райффайзен Банк Аваль», АТ «УкрСиббанк», АТ «ОТП Банк», ПАТ «Сітібанк», АТ «Укрексімбанк», ПАТ «ПУМБ», АТ КБ «ПРИВАТБАНК», ПАТ «АЛЬФА-БАНК», ПАТ «КРЕДОБАНК» ПАТ АБ «ПІВДЕННИЙ». Інвестиційні компанії: ICU, Dragon Capital, «УНІВЕР»		Усі банківські установи на території України. Обмеження переважно стосуються великих сум депозитних вкладів	

Джерело: побудована автором на основі джерел [208; 215; 216; 217; 218; 219 та ін.]

Проаналізована інформація дозволяє виділити окремі негативні аспекти функціонування первинного ринку розміщення ОВДП. По-перше, попри задекларовану законодавством безперешкодність купівлі ОВДП та доступний номінал однієї облігації, у самих фінансових установах існують власні стартові пакети для клієнтів – переважно від 1 млн грн. По-друге, окремі інвестиційні компанії встановлюють лояльніші стартові умови, проте, розміри їхніх комісій за брокерську та депозитарну діяльність до 100 тис. грн. нівелюють дохідні переваги ОВДП відносно дохідності за звичайними депозитами. Рекомендована інвестиційними фахівцями «вхідна» сума – 100 тис грн, а найбільш оптимальний

варіант – 200-300 тис грн. Отож, зважаючи на низький дохід більшої частини населення, кількість тих, хто може дозволити собі вкласти мінімум 100 тис грн у цінні папери, є вкрай обмеженою.

І все ж, на нашу думку, Урядові України доцільно уважніше розглянути питання випуску міграційних облігацій як неінфляційного механізму фінансування економіки. Проте, додатковою необхідною умовою має стати врахування наступних пропозицій:

1) міграційні облігації слід випускати окремо для кожної області України та АР Крим. Мігрант, будучи представником діаспори або пересічним українцем, повинен мати шанс вибору регіону, на розвиток якого підуть гроші. Скоріше всього це буде його власна область. Проте суть навіть не в тому, що мігранту надається право вибору, а в тому, що це додатковий стимул вкладати гроші, знаючи, що вони підуть на розвиток економіки його, так званої, «малої батьківщини»;

2) умови купівлі та продажу міграційних облігацій мають бути більш гнучкими ніж ті, що застосовуються сьогодні до ОВДП, в т.ч. а) бов'язково знизити мінімальний поріг придбання облігацій, б) міграційні облігації слід випускати під максимально низькі економічно обґрунтовані відсоткові ставки; відповідно, кредити місцевому бізнесу надавати також під низькі ставки; в) міграційні облігації необхідно випускати з дотриманням достатньо широкого валютного асортименту, та забезпечити їхній продаж як безпосередньо в Україні, так і поза її межами; г) держава могла б ініціювати систему подвоєння вкладів міграційних облігацій за схемою «1+1», тобто, до кожного одного долара, залученого через цінні папери, додавати долар з власної скарбниці (додатковий долар ішов би на фінансування проектів регіону, а не при виплаті зобов'язань за ОВДП);

3) необхідно організувати цільове використання залучених коштів, зокрема на нашу думку воно можливе за рахунок виконання двох наступних кроків. Крок 1: Слід визначити інституцію, яка отримає одноосібне право акумулювати кошти та їх розподіляти. Для прикладу це може бути *Регіональний Фонд фінансування бізнесу через міграційні облігації (РФМО)*. В обов'язковому порядку необхідно визначити повноваження такої структури, обов'язки, відповідальність за позаправову та нечесну діяльність. Цю структуру також необхідно зобов'язати вести та оприлюднювати публічну звітність про реалізацію залучених коштів. На

початковому етапі доцільним є визначення переліку суб'єктів, котрі можуть звертатись до фонду за вільними коштами, (чи це можуть бути ОТГ з власними соціально-економічними проектами, або кооперативи підприємців (за умови підтримки бізнес-проектів місцевою владою) чи ін.). Крок 2: визначити цільові напрямки допустимого використання коштів. Основні сучасні звинувачення в сторону переказів мігрантів полягають в тому, що надіслані з-за кордону кошти витрачаються переважно на купівлю імпортованих товарів (від чого страждає вітчизняний виробник), що стимулює інфляційні процеси. Відтак, піднімається проблема цільового спрямування інвестицій на розвиток вітчизняного дрібного та середнього бізнесу. Отож, слід конкретизувати основні умови використання залучених коштів, зокрема, вказати, що пріоритетною ціллю використання міграційних коштів має стати фінансування започаткування та розвитку дрібного та середнього бізнесу в регіоні, фінансування інфраструктурних (у т.ч. соціальних) проектів малих міст та розвитку сільських територій на умовах пільгового кредитування у співпраці з місцевою владою та підприємствами.

4) необхідно запастись терпінням та заручитись підтримкою впливових осіб у найбагатших країнах світу (бажано, осіб з українським корінням). Що це означає? Досвід Ізраїлю показує, що на перших порах за рахунок механізму міграційних облігацій реально залучити незначну частку фінансових активів, якими володіє національна діаспора (в нашому випадку ще й трудові мігранти). В Україні в перші роки ці кошти можна спрогнозувати на рівні декількох десятків мільйонів дол. США, а можливо й менше, чого проте було б цілком достатньо для реалізації регіональних проектів та позиціонування дієвості механізму міграційних облігацій. Зрештою, для досягнення максимально позитивного результату потрібно долучати також і максимальних зусиль: зробити проект глобальним, тобто звернутись за допомогою до найбільших українських громад діаспори (можливо в Канаді, США, Італії, Іспанії, Росії), зокрема, організовуючи зустрічі, на яких представлялися б проекти регіонального та національного розвитку, на які саме і залучаються кошти через облігації. Слід розробити інтерактивний сайт з інформацією про міграційні облігації. Скористатись аналогічним досвідом Ізраїлю [220, 221] та Індії [222], які пропонують різні інвестиційні варіанти (облігації, пенсія, подарункові сертифікати, пожертви тощо).

Для цього необхідно також продумати сам механізм поширення міграційних облігацій за кордоном. Так, А.Гайдуцький [223] пропонує за кордоном розміщувати облігації через іноземні банки-агенти (за певну плату-комісію). Залежно від країни і банку вона може становити 1-2,5% від залучених коштів. На його думку цього цілком достатньо. Також треба провести певну підготовчу роботу, включаючи рекламну кампанію в зарубіжних (етнічних) ЗМІ, скооперуватися з посольствами, асоціаціями українських мігрантів. З іншого боку, потрібна активна інформаційна робота з одержувачами грошових переказів в Україні, які можуть донести необхідну інформацію до своїх родичів-мігрантів. «Сарафанне радіо», як досить ефективний канал комунікації, ніхто не відміняв».

5) Післяподії Революції гідності та волонтерський рух підтримки вітчизняної армії затвердили високий фактичний та потенційний рівень консолідації українців навколо спільних позитивних національних ідей. Тому існують високі шанси досягнення вагомого ефекту від пропонованого механізму за умов якісно сформованої відповідної державної програми залучення та реалізації міграційних коштів.

6) Останньою пропозицією є «підвищити соціальну відповідальність української політичної еліти та відновити довіру до неї населення». Як показало наше експертне дослідження жодний з опитаних респондентів не готовий вкладати власні кошти в будь-які національні цінні папери, аргументуючи свою відмову низькою довірою до сучасної державної влади в країні. Позитивним моментом на сьогодні є проведені вибори у 2019 році. Це означає, що з моменту становлення нової влади, новим політикам надається певний кредит довіри від виборців та значної частини населення. Успішна реалізація програми залучення і використання міграційного капіталу (через міграційні облігації) може стати взірцем реальних можливостей української влади у вирішенні тривалих проблем регіонального розвитку – у даному випадку мова йде про підвищення ефективності використання фінансових ресурсів мігрантів, їхнього професійного досвіду і підприємницької ініціативи в Україні. Від нової влади в свою чергу у наступні роки її правління очікується реалізація проголошених цілей, програм та зобов'язань тощо.

Запропонований механізм використання міграційних коштів може дати значні переваги для розвитку економіки держави: 1) освоюється новий канал

залучення коштів, при цьому вони спрямовуються в реальний сектор, а не на покриття дефіциту бюджету чи відтермінування державної заборгованості; 2) розрахунок за випущеними міграційними облігаціями будуть здійснювати юридичні та фізичні особи (а не держава), котрі будуть брати в кредит гроші з загального фонду «РФМО»; 3) прикордонні регіони України отримають шанс мобілізувати ресурси на розвиток власної інфраструктури через механізм самофінансування. Для РМП даний аспект може стати новою нішою державних міграційних послуг, зокрема, фінансової та соціальної підтримки мігрантів. По-перше, сам механізм купівлі міграційних облігацій являтиме собою надійний та вигідний варіант транскордонного переказу коштів для мігрантів. По-друге, поруч з міграційними облігаціями уряд може запропонувати додатковий перелік державних інвестиційних проектів (пенсійні програми, подарункові сертифікати, пожертви тощо). Таким чином передбачається глибша інклюзія держави у міграційні процеси, що дозволить організувати кращу систему взаєморозуміння держави та її громадян, які наразі налаштовані на здійснення транскордонних переміщень.

Висновки до розділу 3

1. Зазначається, що необхідною умовою забезпечення ефективного функціонування РМП є його державне регулювання. Для України регулювання ринку міграційних послуг наразі потребує посилення директивного характеру. Сформульовано основні підходи до виділення об'єктів регулювання ринку міграційних послуг: ринковий підхід, маркетинговий, інституційний, факторний, процедурний, просторовий, функціональний тощо.

2. Обґрунтовано зміст та цілі Концепції регулювання ринку міграційних послуг. Наголошено, що Концепція має кореспондуватись з іншими концептуальними і стратегічними нормативами розвитку держави, такими як Стратегія сталого розвитку «Україна-2020», Стратегія державної міграційної політики України, Стратегія демографічного розвитку, Державна та обласні стратегії регіонального розвитку тощо. Головним інструментом реалізації Концепції має стати розробка відповідної Стратегії з конкретизацією завдань коротко-, середньо- чи довгострокового терміну дії та порядку їх черговості

виконання. Цільовими пріоритетами Концепції визначено: 1) легалізація ринку міграційних послуг, 2) забезпечення якості міграційних послуг, 3) розвиток системи контролю якості міграційних послуг з боку громадянського суспільства, 4) децентралізація та дерегулювання ринку в умовах стабільності (досягнення належної якості міграційних послуг).

3. Сформульовані пропозиції щодо подальшого покращення функціонування ринку міграційних послуг. Ключові із них стосуються підвищення якості надання міграційних послуг у підрозділах ДМС та ЦНАПах. Для цього пропонується розробка та забезпечення виконання єдиних стандартів функціонування зазначених структур та впровадження в діяльність міграційної служби України міжнародних стандартів системи управління якістю (у відповідності з вимогами ДСТУ ISO 9001:2015). Запропоновано варіант легалізації та ліцензування існуючих неофіційних посередників на РМП. Завдяки реалізації такого процесу передбачаються взаємні вигоди для недержавних посередників та державних органів. Пропонується запровадження «системи моніторингу за станом та розвитком РМП», результатом якого має стати проект «Інтерактивна мапа суб'єктів ринку міграційних послуг».

4. В Україні вкрай важливо посилити увагу державних органів влади до практики укладання міжурядових двосторонніх угод. Даний аспект особливо актуальний в контексті активізації позиції ролі держави в захисті прав українців-мігрантів. Історичний досвід свідчить, що держава може та, загалом, зобов'язана контролювати зовнішні міграційні процеси за рахунок двосторонніх міжурядових угод. Окрім соціально-економічної захищеності наших громадян, уряд України може отримати низку переваг та власних вигод від такого роду співпраці.

5. Заключні пропозиції стосуються удосконалення методології оцінки приватних транскордонних грошових переказів, яка на сьогодні використовується Національним банком України. Сучасний показник, який подає НБУ, категорично не можна інтерпретувати як перекази зовнішніх мігрантів-українців. Також пропонується внести незначні зміни в питальники існуючих загальнонаціональних обстежень домогосподарств України, що дозволить якісніше охарактеризувати обсяги та структуру використання транскордонних грошових надходжень трудових

мігрантів, а також розкрити основні моменти функціонування РМП, діяльності груп посередників, їх участі в захищеності трудових мігрантів тощо.

6. Особливу увагу приділено темі транскордонних грошових переказів трудових мігрантів. Вивчено досвід Ізраїлю, Індії, Ефіопії, Непалу та Греції залучення відповідних коштів в бюджет через практику розповсюдження спеціальних державних облігацій серед мігрантів. Припускається, що потенціал України за даним показником складає до 4-5 млрд. дол. США щорічно. Проте наголошується, що такий механізм фінансування економіки має низку пересторог.

7. Ключовою перепорою емісії міграційних облігацій є надзвичайно велика стаття державного боргу, і відкриття нового каналу фінансування дефіциту бюджету може нести загрозу економічній безпеці України. Тому детально було вивчено особливості сучасних зовнішніх запозичень та внутрішніх позик, зокрема умови залучення коштів, структуру позичальників та розподіл фінансування статей витрат.

Виходячи з опрацьованого матеріалу зроблено висновок, що таки доцільно уважніше розглянути питання випуску міграційних облігацій як неінфляційного механізму фінансування економіки. Проте, необхідною умовою має стати врахування окремих пропозицій: міграційні облігації слід випускати окремо для кожної області України та АР Крим; умови купівлі та продажу міграційних облігацій мають бути більш гнучкими ніж ті, що застосовуються сьогодні до ОВДП; необхідно організувати цільове використання залучених коштів; бажано провести глобальну кампанію заручення підтримкою впливових осіб у найбагатших країнах світу (бажано, осіб з українським корінням); підвищити соціальну відповідальність української політичної еліти та відновити довіру до неї населення тощо.

Основні результати проведеного дослідження опубліковані в працях [17; 27; 31; 164; 165; 173; 176; 177; 178; 179; 180; 181].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі запропоновано нове вирішення важливої наукової проблеми, що полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад формування РМП в умовах активізації міграційних процесів та визначенні рекомендацій щодо його розвитку для забезпечення формування якісної міграційної політики та підвищення соціальної захищеності українських трудових мігрантів.

Проведене дослідження дозволило сформулювати низку взаємопов'язаних науково-практичних висновків, основні з яких:

1. Сформульовано понятійно-категоріальну базу дослідження РМП. Поглиблене розкриття змісту РМП здійснено на основі аналізу стадій міграційного процесу, які визначають його функціональність. Систематизовано основні функції РМП, серед яких забезпечуюча, інформаційна, посередницька, стимулююча, врівноважуюча та захисна. Узагальнено структуру РМП за суб'єктно-об'єктним підходом та просторовою ознакою. Основою подальшого дослідження слугує транскордонний РМП, якому притаманні три групи суб'єктів (учасників) ринкових відносин: «замовники мігрантів», безпосередньо фактичні та потенційні мігранти, та посередники. Розроблено суб'єктно-функціональну матрицю надавачів міграційних послуг. Матриця розкриває сумлінність виконавців та приналежність окремих до квазі-ринку за групами державних органів, інших легальних та нелегальних суб'єктів. При дослідженні об'єктної складової РМП визначено зміст міграційної послуги та запропоновано класифікацію міграційних послуг.

2. Визначено чинники формування та розвитку РМП. Усі чинники, залежно від можливостей регламентації їх впливу на ринок поділено на чотири групи: 1) «постійно діючі», «довготривалі», «перемінні», та «чинники стрімкого формування та розвитку» РМП. Окремо здійснено класифікацію чинників на загальні і специфічні. При цьому специфічні поділено на формальні і тіньові у

розрізі таких груп – політико-правових та адміністративних, геополітичних, інституційно-інформаційних, економічних, соціально-захисних, культурно-історичних та етнодемографічних. Розкрито особливості впливу зазначених чинників на РМП в Україні з зазначенням особливостей в інших країнах.

3. Розкрито основні положення теорій, що формують методологію дослідження РМП. Визначено алгоритм дослідження РМП, який включає складові: аналіз обсягу (місткості) ринку в межах конкретної території (вимірюється у грошовому або натуральному еквіваленті); вивчення структури ринку; дослідження попиту та пропозиції на ринку; аналіз міграційної послуги; оцінка рівня конкуренції на ринку. Узагальнено структурно-логічну схему етапності дослідження РМП.

4. Проаналізувано міграційні тенденції та середовищні умови розвитку РМП в Україні. Відзначається проблема науково-методологічного та інформаційного забезпечення аналізу РМП. Розбіжності в експертних оцінках зовнішньої трудової міграції зумовили проведення власних розрахунків кількості українських трудових мігрантів за кордоном. Відтак, за авторськими підрахунками мінімальним середовищем формування вітчизняного РМП є близько 5 млн українських трудових мігрантів щороку. З них: 3 млн осіб – тимчасові мігранти, здійснюють перетин кордону щороку, а їхня структура дуже мінлива; та 2 млн трудових мігрантів, які перебувають за кордоном на більш постійній основі.

5. На основі здійсненого експертного опитування українських трудових мігрантів підтверджено гіпотезу про існування динамічного РМП в Україні. Одними з ключових тез дослідження відзначено домінуюче переважання неліцензованих суб'єктів-надавачів міграційних послуг, а також низький рівень задоволеності респондентів послугами посередників.

6. Досліджено інституційне середовище функціонування РМП в Україні, зокрема, діяльність Державної міграційної служби, ДП «Документ», ЦНАПів, консульств та візових центрів. Тривалий моніторинг ситуації засвідчив наявність значних розбіжностей функціонування цих структур. Суттєвою

відмінністю в якості надання міграційних послуг є різні стандарти безпосереднього обслуговування громадян. Всебічна оцінка проблеми дала підстави стверджувати, що сьогочасні темпи покращення функціонування відповідних державних структур не відповідають сучасним вимогам РМП.

7. Розроблено концептуальний підхід до регулювання РМП України із врахуванням регіональної специфіки її реалізації. Головними пріоритетами Концепції визначено чотири цілі: 1) легалізація РМП; 2) забезпечення якості міграційних послуг; 3) розвиток системи контролю якості міграційних послуг з боку громадянського суспільства; 4) децентралізація та дерегулювання ринку в умовах досягнення стабільності (належної якості міграційних послуг). Наголошено, що Концепція має кореспондуватись з іншими концептуальними і стратегічними нормативами розвитку держави.

8. Обґрунтовано практичні рекомендації щодо удосконалення функціонування і регулювання РМП в Україні. Ключові пропозиції стосуються підвищення якості надання міграційних послуг у підрозділах ДМС та ЦНАПах. Запропоновано варіант легалізації та ліцензування існуючих неофіційних посередників на РМП. Завдяки реалізації такого процесу передбачаються взаємні вигоди для недержавних посередників та державних органів. Запропоновано запровадження «системи моніторингу за станом та розвитком РМП», результатом якого має стати проект «Інтерактивна мапа суб'єктів ринку міграційних послуг». В Україні вкрай важливо посилити увагу державних органів влади до практики укладання міжурядових двосторонніх трудових угод. Даний аспект особливо актуальний в контексті активізації позиції ролі держави в захисті прав українців-мігрантів. З метою ефективізації залучення і використання міграційного капіталу на розвиток місцевої економіки, запропоновано впровадження регуляторного інструменту «державна міграційна облігація», який є джерелом неінфляційного фінансування економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Список використаних джерел до розділу 1

1. Пядухов Г. А. Рынок миграционных услуг в российской провинции: действующие лица, тенденции развития. Демоскоп Weekly. 2013. № 571-572 (14-31 жовтня). URL: <http://demoscope.ru/weekly/2013/0571/analit07.php>.
2. Migration advisory services / Living / Make it in Germany. URL: <http://www.make-it-in-germany.com/en>.
3. Office of the Migration Agents Registration Authority / Immigration and visas / Information and services. URL: <https://www.australia.gov.au/>.
4. Global migration services. URL: <http://www.globalmigrationservices.com/>.
5. Політична економія: Підручник / За ред. Ніколенко Ю. В. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 632 с.
6. Прилуцький А. Ринок в системі категорій сучасної економічної теорії / А. Прилуцький // Теоретичні та прикладні питання економіки. 2011. Вип. 25. С. 185-197.
7. Мочерний С. В. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 2. / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко, С. І. Юрій // За ред. С. В. Мочерного. Львів : Світ, 2006. — 568 с.
8. Махонюк О. В. Ринок міграційних послуг як компонент міграційних процесів. *Міграція у кризових умовах: українсько-польський контекст*: збірник матеріалів Міжнародного симпозіуму (м. Львів, 3 вересня 2015 р.) – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2015. – С. 149-155.
9. Садова У. Я. Міграційні явища та процеси: поняття, методи, факти / В.С. Кравців, У.Я. Садова [наук. ред.]. Львів, 2009. – 228 с.
10. Махонюк О. В. Ринок міграційних послуг в системі соціально-економічної захищеності мігрантів: інституційна структура та функції

[параграф 4.1] / О. В. Махонюк. // Соціально-економічна захищеність мігрантів: глобальні та регіональні аспекти: монографія. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. ред. У. Я. Садова. Львів, 2016. – 266 с. – С. 138–146.

11. Махонюк О. В. Забезпечення соціально-трудової захищеності мігрантів: роль ринку міграційних послуг / О. В. Махонюк // Суспільні трансформації і безпека: людина, держава, соціум: матеріали доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 11 червня 2015 р.) / [редкол.: Лелик Л. І., Садова У. Я., Гринькевич О. С. та ін.]. Львів: Львівський інститут МАУП, 2015. – С. 216–220.

12. Алмаші М. Правове регулювання міграції в Україні. *Міграція і толерантність в Україні*: Зб. ст. / За ред. Я. Пилинського. К.: Стилос, 2007. – С. 75–82. URL: https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/mihrastia_i_tolerantnist_v_ukraini.pdf#page=73).

13. Махонюк О. В. Спосіб та якість життя як економічна й культурологічна детермінанти демовідтворювальних процесів Карпатського регіону / Р. Т. Теслюк, О. В. Махонюк // Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку: монографія у 8 томах. НАН України. Інститут регіональних досліджень; наук. ред. В. С. Кравців. Львів, 2013. Том 2. Соціально-демографічний потенціал / відп. ред. У. Я. Садова. – 454 с. – С. 104–127.

14. Махонюк О. В. Динаміка процесів демовідтворення та міграційна активність населення регіонів України [параграф 1.1] / У. Я. Садова, С. О. Цапок, Р. Т. Теслюк, О. В. Махонюк // Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні: національна доповідь. НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. ред. В. С. Кравців. Львів, 2015. – 246 с. – С. 6–13.

15. Махонюк О. В. Розвиток ринків праці прикордонних територій: проблеми неформальної зайнятості та трудової міграції [розділ 2] / Р. Т. Теслюк, О. О. Левицька, М. В. Бачинська, О. В. Махонюк // Розвиток

транскордонного співробітництва: Тіньовий сектор в економіці прикордонних територій: науково-аналітична доповідь. НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2018. – 65 с. – С. 25–33.

16. Політика України у сфері контролю над нелегальною міграцією / Керівник проекту Ольга Шумило / Міжнародний центр перспективних досліджень (Київ) та Інститут справ публічних (Варшава). К., 2006. – 56 с.

17. Махонюк О. В. Міграційні облигації як інструмент неінфляційного фінансування національної економіки: приховані ризики сьогодення. Регіональна економіка. 2013. № 4 (70). – С. 117–129.

18. Levytska O., Makhonyuk O. Regional Market of Migration Services in the Context of Ukrainian and Polish Cooperation. *Socio-Economic Potential on the Polish-Ukrainian Border*: [collective monograph] / Krzysztof Rejman, Vasyl Kravciv (ed.). Jarosław, Lwów: PWSTE Publishing House 2017. – 303 p.: p. 196-212.

19. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про міжрегіональне співробітництво / Кабінет Міністрів України, Польщі; Угода від 24.05.1993 р. // Офіційний вісник України. 2005. № 33. – с. 218, ст. 2008.

20. Перелік документів про співпрацю Львівської області з регіонами та установами іноземних держав. Веб-проект «Транскордонне співробітництво Польща-Україна». URL: http://www.lv.ukrstat.gov.ua/CBC/ua/resources/analyze/analyze_all.php?u=5&l1=2&l2=1#.

21. Махонюк О. В. Особливості сучасних міграційних процесів в українсько-польському прикордонні / О. О. Левицька, О. В. Махонюк // Суспільні трансформації у XXI столітті: людина, держава, соціум: матеріали доп. II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 17 червня 2016 р.) / [редкол.: Лелик Л. І., Садова У. Я., Гринькевич О. С. та ін.]. Львів: Львівський інститут МАУП, 2016. – С. 85–88.

22. Левицька О. О. Особливості сучасних міграційних процесів в українсько-польському прикордонні / О. О. Левицька, О. В. Махонюк // Суспільні трансформації у XXI столітті: людина, держава, соціум: матеріали

доп. II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 17 червня 2016 р.) / [редкол.: Лелик Л. І., Садова У. Я., Гринькевич О. С. та ін.]. Львів. Ін-т МАУП, 2016. – С. 160–165.

23. Вовк С. Методологія: сутність, підходи, перспективи розвитку / С. Вовк // Буковинський журнал / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Ч. 1-2. Чернівці, 2002. – С. 148-175.

24. Пойта І. О. Основні фактори і чинники впливу на розвиток ринку послуг / І. О. Пойта // Бізнес Інформ / Міжнародний науковий економічний журнал. Харків: Видавничий дім «Інжек». 2013. № 1. – С. 170–174.

25. Западнюк С. О. Міграції населення України: передумови, динаміка та наслідки розвитку / наук. ред. Л. Г. Руденко. Київ. Академперіодика, 2011. – 240 с.

26. Римаренко Ю. І. Міжнародне міграційне право: підручник. Університетський курс. (Серія: Міграційні процеси у сучасному світі). Київ.: КНТ, 2007. – 640 с.

27. Махонюк О. В. Імміграція як джерело залучення іноземної робочої сили: досвід Німеччини. / Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Міграційні процеси в умовах поліетнічного середовища регіону: [зб. наук. пр.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; редкол. Є. І. Бойко (відп. ред.). Львів, 2009. Вип. 6 (80). – 544 с. С. 170–177.

28. Працевлаштування в Державі Ізраїль / Громадянам / Державна служба зайнятості України. URL: <https://www.dcz.gov.ua/>.

29. Безтелесна Л. І., Похно В. О. Оцінка тенденцій функціонування регіонального ринку праці. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*. Lviv, 2018. Vol 20. – p. 31–39. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/90>.

30. Махонюк О. В. Територіальні особливості трансформації системи зайнятості та формування доходів населення України / Р. Т. Теслюк, Г. О. Зелінська // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Регіональні особливості організації праці в умовах системної кризи: [зб. наук.

пр.]. НАН України. Ін-т регіональних досліджень; відп. ред. Є. І. Бойко. Львів, 2010. Вип. 4 (84). – С. 83-90.

31. Makhonyuk O. Living habit as a factor of social capital mobilization in the region / O. Makhonyuk, O. Ryndzak // Determinants and sources of development of enterprises in the region / R. Fedan, K. Szara (Eds.). Rzeszow: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2013. – p. 147–157.

32. Махонюк О. В. Міграційні аспекти розвитку демосоціальної сфери міст України. Р. Т. Теслюк, О. В. Махонюк. Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку регіонів України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Дніпропетровськ, 16-26 листопада 2009 р.). Дніпропетровськ. URL: <http://dsfa.mybb3.net/viewtopic.php?t=539>.

33. Почастішали випадки шахрайства з оформленням закордонних паспортів (18.07.2017) / Новини ДМС / Всі новини / Державна міграційна служба України. – URL: <https://dmsu.gov.ua/>.

34. Міграційні явища та процеси: поняття, методи, факти: довідник / В. С. Кравців, У. Я. Садова та ін.; НАН України. Інститут регіональних досліджень; [редкол.: В. С. Кравців, У. Я. Садова (наук. ред.)]. Львів, 2009. – 228 с.

35. Махонюк О. В. Регіональні соціально-економічні дослідження міграційних питань: ретроспектива та сучасні підходи / Р. Т. Теслюк, М. М. Біль, І. Є. Бараняк, О. В. Махонюк // Регіональна економіка. 2014. № 3 (73). – С. 131–141.

36. Вербовий М. Доктринальні засади міжнародної трудової міграції. Демократичне врядування. 2011. Львів. регіонал. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Львів. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2011_7_9.

37. П'ятковська О. Р. Етапи розвитку теоретичних концепцій міграційних систем. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Електронне наукове видання. Миколаївський національний університет імені

В. О. Сухомлинського. Миколаїв. Вип. 22. 2018. – С. 102-107. URL: <http://global-national.in.ua/archive/22-2018/21.pdf>.

38. Махонюк О. В. Формування територіальних міграційних систем як фактора нарощення соціально-економічного потенціалу [розділ 3] / У. Я. Садова, О. В. Махонюк, Н.І. Андрусишин та ін. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е. М. Лібанової, акад. НААН України М. А. Хвесика. К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 776 с.: – С. 164-252.

39. Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації. НАН України, Інститут регіональних досліджень; [У. Я. Садова, Л. К. Семів, С. Й. Вовканич, С. О. Цапок, Н. І. Андрусишин, О. С. Гринькевич, Р. Т. Теслюк, О. В. Махонюк та ін.] / наук. ред. Садова У. Я. Львів, 2011. – 528 с.

40. Біль М. М. Методичні підходи дослідження формування й розвитку територіальних міграційних систем. Інноваційна економіка. 2013. № 6. С. 46–48.

41. Портер М. Конкурентное преимущество: как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость: пер. с англ. М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 715 с. – С. 49.

42. Методология и методы изучения миграционных процессов. Междисциплинарное учебное пособие / Под. ред. Ж. Зайончковской, И. Молодиковой, В. Мукомеля. Центр миграционных исследований. Москва, 2007. – 370 с. (с. 273).

43. Петрова Я. В. Соціальні механізми інтелектуальної міграції: автореф. дис... канд. наук: 22.00.04 / Яна Володимирівна Петрова. Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2008. – 21 с. (с. 16).

44. Гринькевич О. С., Піндрис Г. М. Організація статистичного забезпечення оцінки та аналізу міграційних процесів: стан та проблеми удосконалення / Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Міграційні процеси в умовах поліетнічного середовища регіону: [зб. наук. пр.].

НАН України. Ін-т регіональних досліджень / редкол.: відп. ред. Є. І. Бойко. Львів, 2009. Вип. 6(80). 544 с. – С. 197–204.

45. Ефективність міграційних процесів у регіоні: проблеми оцінювання (методичні рекомендації). Інститут регіональних досліджень НАН України / відп. ред.: д.е.н. Садова У.Я. Львів, 2014. – 55 с.

46. Звіт щодо методології, організації проведення та результатів модульного вибіркового обстеження з питань трудової міграції в Україні / Міжнародна організація праці. 2013. – 100 с. URL: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_244746.pdf (с. 11).

Список використаних джерел до розділу 2

47. Населення та міграція / Публікації / Статистична інформація / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

48. Населення та міграція / Експрес випуски / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

49. Міграційний рух населення (Архів) / Населення та міграція / Статистична інформація / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

50. Україна-ЄС: проблеми інтеграції. Організаційно-дослідницька робота Інституту стратегічних оцінок (ICO) при Президентському фонді Л. Кучми «Україна». URL: <http://www.kuchma.org.ua/ico/research/10958/>.

51. «Міграційний профіль України» за 2013, 2014, 2011-2015, 2016, 2017 роки, та Migration Profile 2014 (in English) / Міграційний профіль / Моніторинг міграційних процесів / Діяльність / ДМС України. URL: <https://dmsu.gov.ua/>.

52. Інформаційний бюлетень / Моніторинг міграційних процесів / Діяльність / ДМС України. URL: <https://dmsu.gov.ua/>.

53. Звіт з моніторингу міграційних процесів / Моніторинг міграційних процесів/Діяльність/ДМС України. URL: <https://dmsu.gov.ua/>.

54. Міграція в Україні: факти і цифри. 2011 р. URL: http://iom.org.ua/pdf/Facts&Figures_b5_ua_f.pdf.
55. Міграція в Україні: факти і цифри. 2013 р. / Публікації / Медіа і центр. URL: <http://iom.org.ua/ua>.
56. Міграція як чинник розвитку в Україні. Дослідження фінансових надходжень, пов'язаних з міграцією, та їхнього впливу на розвиток в Україні. Міжнародна організація з міграції (МОМ), Представництво в Україні. К., 2016. – 116 с.
57. Про затвердження Правил реєстрації місця проживання та Порядку передачі органами реєстрації інформації до Єдиного державного демографічного реєстру. Постанова КМУ № 207 від 2 березня 2016 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/207-2016-%D0%BF>.
58. Міграційний рух населення / Населення та міграція / Статистична інформація / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
59. Міграційний профіль України за 2011-2015 роки. С.44 / Міграційний профіль / Моніторинг міграційних процесів / Діяльність / ДМС України. URL: <https://dmsu.gov.ua/>.
60. Міграційний профіль за 2016 рік / Міграційний профіль / Моніторинг міграційних процесів / Діяльність / ДМС України. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/mig_prifil_2016.pdf.
61. Позняк О. Соціальні наслідки Євроінтеграції України. Жовтень 2012 року. URL: <http://www.fes.kiev.ua/new/wb/media/Mizhnarodna%20migrazija.pdf>.
62. Міграційний профіль. Україна /2013 рік / Міграційний профіль / Моніторинг міграційних процесів / Діяльність / ДМС України. URL: <https://dmsu.gov.ua/>.
63. Міграція в Україні: факти і цифри. 2016. МОМ. ст.13. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf.

64. Зовнішня трудова міграція населення України. Статистичний бюллетень. 2017 рік / Ринок праці / Публікації / Статистична інформація / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

65. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування. Аналітична доповідь. К. 2011. Ст. 4. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Malin_migraziya-dace3.pdf.

66. Зовнішня трудова міграція населення України. Державний комітет статистики України, Український центр соціальних реформ. К. ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2009.

67. Малиновська О. А. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування. К. : НІСД, 2011. – 40 с., С.4.

68. Видано дозволів на виїзд громадян України за кордон на постійне проживання / Статистичні дані за 2014, 2015, 2016 роки / Статистика з основної діяльності / Статистичні дані / Діяльність / ДМС України. URL: <https://dmsu.gov.ua/>.

69. Міграційна статистика в Україні та шляхи її удосконалення. Аналітична записка / Соціальна політика / Аналітичні матеріали / Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/catalogue/12/0/2/>.

70. Міграційний приріст, скорочення (–) / у т. ч. міждержавна міграція / Міграційний рух населення / Архів / Міграційний рух населення (щомісячна інформація) / Населення та міграція / Статистична інформація / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

71. Демографічний щорічник «Населення України» (Архів) / Населення та міграція / Публікації / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

72. Immigration by age group, sex and citizenship (migr_imm1ctz) / Immigration / Population and social condition / Database / Data / Eurostat / European Commission. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/main/home>.

73. Число прибывших / Миграция / Демография / Население / Официальная статистика / Федеральная служба государственной статистики. URL: http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/.

74. Гайдучкий А. Міграційний капітал в Україні: прихована реальність. *Дзеркало тижня*. – 2007. – 20 квітня.

75. Шиманська О. Аналіз можливостей залучення грошових доходів мігрантів в економіку України. *Економічний аналіз*. 2011 рік. Випуск 8. Частина 1. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Ecan/2011_8_1/pdf/shymanska.pdf.

76. Мельник С. Трудова міграція до зарубіжжя – остання межа для країни. *Голос України*. – 2008. – 16 лип.

77. Українці все частіше працюють за кордоном, але повертаються в Україну. Центр економічної стратегії. квітень 23, 2018. URL: <https://ces.org.ua/ukraintsi-vse-chastishe-pratsiuiut-za-kordonom/>.

78. Лібанова Е. М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки. *Демографія та соціальна економіка*, 2018, № 2 (33). – С. 11–26.

79. Long-term residents by citizenship on 31 December of each year (migr_reslong) / Residence permits by reason, length of validity and citizenship (migr_resval) / Residence permits / Asylum and Managed Migration / Population and social condition / Database / Data / Eurostat / European Commission. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/main/home> (остання дата звернення: 26.08.2019).

80. All valid permits by reason, length of validity and citizenship on 31 December of each year / Asylum and Managed Migration / Population and social condition / Database / Data / Eurostat / European Commission. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/main/home>.

81. У 2016 році українцям дали 1,3 млн запрошень на роботу у Польщу. *BBC Україна*. 23 січня 2017. URL: <http://www.bbc.com/ukrainian/news-38717996>.

82. Українці лідирують за отриманими дозволами на роботу у Польщі. *Zaxid.net*. 21.05.2019. URL: https://zaxid.net/ukrayintsi_lidiruyut_za_otrimanimi_dozvolami_na_robotu_u_polshhi_n1481840.

83. Наших не пропускають на кордоні та вимагають додаткові документи. Новини закарпаття. 17 січня 2018. URL: <http://transkarpatia.net/ukraine/92735-nashih-ne-propuskaiut-na-kordon-ta-vimagaiut-dodatkov-dokument.html>.

84. За півроку Польща видала українським заробітчанами 95 тисяч віз – дослідження. Європейська правда. 15 вересня 2017. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/09/15/7071046/>.

85. У Литві є попит на кваліфікованих працівників з України: зарплата – від тисячі євро. Експрес. 11.02.2018. URL: <http://expres.ua/news/2018/02/11/283735-lytvi-popyt-kvalifikovanyh-pracivnykiv-ukrayiny-zarplata-tysyachi-yevro>.

86. The Ukrainian community. *Annual Report on the Presence of Migrants in Italy*. Executive Summary. Ministero del Lavoro e delle Politiche Sociali. 2016. URL: http://www.integrazionemigranti.gov.it/Areetematiche/PaesiComunitari-e-associazioniMigranti/Documents/ES_UCRAINA_en.pdf.

87. First permits by reason, length of validity and citizenship [migr_resfirst] / Asylum and Managed Migration / Population and social condition / Database / Data / Eurostat / European Commission. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/main/home>.

88. Статистические сведения по миграционной ситуации в Российской Федерации за 12 месяцев 2016 года с распределением и регионам / Статистические сведения по миграционной ситуации / Статистика и аналитика / Деятельность / Главная / Официальный сайт Министерства внутренних дел Российской Федерации. URL: <https://мвд.рф/>.

89. The most common groups of resident foreign nationals in Germany were as follows, 2016. Federal Statistical Office of Germany. URL: <https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/Migration-Integration/Tabellen/auslaendische-bevoelkerung-geschlecht>.

90. Today's Ukrainian Migration in Numbers (8.2). *Ukrainians in the Czech Republic: On the Pathway from Temporary Foreign Workers to One of the Largest*

Minority Groups. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-41776-9_8.

91. Cizinci s povoleným pobytem. *Foreigners with valid residence permit*. Ministry of the Interior (MoI). (2015a). URL: <http://www.mvcr.cz/clanek/cizinci-s-povolenym-pobytem.aspx>.

92. Скільки українців поїхало за кордон і що з цим робити державі. Аналітична записка. 23.04.2018. Центр економічної стратегії. 2018. – 50 с. URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Migration-note.pdf>.

93. Івахнюк О. Про досвід переїзду в Польщу. *Українська правда*. Життя. 17 вересня 2015. URL: <http://life.prawda.com.ua/columns/2015/05/20/194129/>.

94. Карпова В. Посередництво в працевлаштуванні за кордоном: як не потрапити до шахраїв. *Бухгалтер&Закон*. 2015. URL: http://bz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/BZ007888.

95. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. *Урядовий кур'єр*. 12.09.2012. № 164. (Офіційне видання).

96. Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном: постанова Кабінету Міністрів України № 1060 від 16.12.2015 р. *Урядовий кур'єр*. 23.12.2015. № 240. (Офіційне видання).

97. Гуненко О. В. Експертне опитування як інструмент для дослідження проблемних питань у сфері надання адміністративних послуг. *Аспекти публічного управління*. № 6–7. 2016. – С. 32–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2016_6-7_6.

98. Регіональне обстеження внутрішньо переміщених осіб-громадян України: методичні рекомендації / редкол.: У. Я. Садова, С. О. Матковський, О. С. Гринькевич. Львів: Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України, 2014. – 40 с.

99. Економічна активність населення Львівської області: формальна та неформальна зайнятість. / Садова У. Я., Гринькевич О. С., Матковський С. О.,

Теслюк Р. Т., Левицька О. О., Махонюк О. В. // за заг. ред. д.е.н., проф. Садової У.Я. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України. – 2017. – 48 с.

100. Махонюк О. В. Організаційні моменти працевлаштування українців у країнах Європи (соціологічний вимір). *Суспільні трансформації і безпека: людина, держава, соціум*: матеріали доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 8 червня 2017 р.) / [редкол.: Лелик Л. І., Садова У. Я., Гринькевич О. С. та ін.]. Львів: ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»», Львівський інститут, 2017. – С. 151–155.

101. Левицька О. О. Міграційний чинник асиметрії розвитку прикордонних регіонів України та Польщі. *Регіональна економіка*. 2016. № 4. С. 56–65.

102. Правила працевлаштування іноземців у Польщі. URL: <http://shoppingpl.com/uk/post/148-pravyyla-pratsevlashtuvannya-inozemtsiv-u-polshchi>.

103. Краус Н. М. Детермінанти тіньової економіки в інноваційних умовах господарювання: Монографія. – Полтава: Дивосвіт, 2014. – 148 с. – С. 60.

104. Національна економіка: Навч. посіб. А. Ф. Мельник, А. Ю. Васіна, Т. Л. Желюк, Т. М. Попович / за ред. А. Ф. Мельник. – К. : Знання, 2011. – 463 с.

105. Колесніченко І. М. Інституціональна економіка: [конспект лекцій] / І.М. Колесніченко. – Х.: ХНЕУ, 2008. – 216 с.

106. Шевчук Ж. А., Федорчук Н. В. Проблеми розвитку інституціонального середовища в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Вип. 6(3). – С. 141–144. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/6_3_2016ua/36.pdf.

107. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.

108. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний

статус: Закон України від 20.11.2012 № 5492-VI. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5492-17>.

109. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80>.

110. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80>.

111. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо документів, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус, спрямований на лібералізацію Європейським Союзом візового режиму для України: Закон України від 14.07.2016 N1474-VIII. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1474-19>.

112. План заходів на 2018-2021 роки щодо реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2018 р. № 602-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/602-2018-%D1%80>.

113. Садова У. Я., Махонюк О. В. Інституційне забезпечення функціонування транскордонного ринку міграційних послуг. *Регіональна економіка*. 2016. № 4 (82). – С. 31–38.

114. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 9 грудня 2010 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-%D0%BF>.

115. Питання Державної міграційної служби України : Указ Президента України № 405 від 6 квітня 2011 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/405/2011>.

116. Державна міграційна служба України: етапи створення та перспективи розвитку. *Газета міграція*. 30.11.2012. URL: <http://migraciya.com.ua/news/the-state-migration-service-of-ukraine/ua-state-migration-service-of-ukraine-stages-of-development-and-prospects/>.

117. Про утворення Державної міграційної служби України : Постанова КМУ № 643 від 24 червня 2009 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/643-2009-%D0%BF>.

118. Деякі питання державного управління у сфері міграції: Постанова КМУ № 559 від 7 липня 2010 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/559-2010-%D0%BF>.

119. Загородній А. Ф. Державна міграційна служба України як суб'єкт наглядової діяльності у сфері адміністративно-реєстраційної системи. *Адміністративне право і процес*. 2013. № 2 (4). – С. 125.

120. Про схвалення Концепції створення єдиної інформаційно-аналітичної системи управління міграційними процесами: Розпорядження КМУ від 7 листопада 2012 р. № 870-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/870-2012-%D1%80>.

121. Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства внутрішніх справ України від 13 квітня 2012 року № 320: Наказ МВС України № 161 від 01.03.2018. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0352-18>.

122. Про затвердження Правил реєстрації місця проживання та Порядку передачі органами реєстрації інформації до Єдиного державного демографічного реєстру: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.2016 № 207. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/207-2016-%D0%BF>.

123. Наші центри / ДП «Документ». URL: <https://passport.org.ua/>.

124. Послуги / ДП «Документ». URL: <https://passport.org.ua/>.

125. Інформація на головній сторінці ДП «Документ». URL: <https://passport.org.ua/>.

126. Деякі питання надання адміністративних послуг у сфері міграції: Постанова КМУ від 2 листопада 2016 р. № 770. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/770-2016-%D0%BF>.

127. В Одесі відкрився центр обслуговування громадян «Паспортний сервіс». *Газета Міграція*. 02.10.2017. URL: <http://migraciya.com.ua/news/In-the>

State-Enterprise-Documents/ua-in-odessa-the-service-center-was-opened-citizens-passport-service/.

128. У Франківську відкрили другий «Паспортний сервіс» та презентували пересувну робочу станцію. *KURS*. 07.08.2018. URL: https://kurs.if.ua/news/u_frankivsku_vidkryly_drugyy_pasportnyy_servis_ta_present_uvaly_peresuvnu_robochu_stantsiyu_68023.html.

129. 7 особливостей «Паспортного сервіса» / Наші особливості / Про нас / Головна / Державне підприємство Документ. URL: <https://passport.org.ua/kompaniya/nashi-osoblivosti>.

130. Комфортні умови для громадян та протидія корупції – головні пріоритети ДМС. Новини ДМС. URL: <https://dmsu.gov.ua/news/dms/komfortni-umovi-dlya-gromadyan-ta-protidiya-korupczij-golovni-prioriteti-dms.html>.

131. Публічний звіт Голови Державної міграційної служби України за результатами діяльності Служби у 2017 році. URL: <https://dmsu.gov.ua/news/publichnij-zvit-golovi-derzhavnoj-migracijnoj-sluzhbi-ukrajni.html>.

132. 3 метою покращення умов надання адміністративних послуг населенню... *Новини Державної міграційної служби*. 08.02.2019. URL: <https://dmsu.gov.ua/news/region/4017.html>.

133. 3 більш комфортними умовами для прийому громадян розпочали роботу у новому році два підрозділи УДМС України в Полтавській області. *Газета Міграція*. 11.02.2019 URL: <http://www.migraciya.com.ua/news/Managemento-fLCAinPoltavaregion/z-blsh-komfortnimi-umovami-dlja-prijjomu-gromadjan-rozpochali-robotu-u-novomu-ro-dva-pdrozdli-udms-ukrani-v-poltavskjj-oblast/>.

134. 3 думкою про людей / *Новини 2018* / Державне підприємство Документ. URL: <https://passport.org.ua/news/item/860-z-dumkoju-pro-lyudej>.

135. Черг на персоналізацію документів більше немає – закордонні паспорти видають вчасно по всій Україні. *Новини Державної міграційної служби*. 26.07.2018. URL: <https://dmsu.gov.ua/news/dms/chergh-na>

personalizacziyu-dokumentiv-bilshe-nemae-zakordonni-pasporti-vidayut-vchasno-po-vsij-ukrajni.html.

136. Поліграфкомбінат «Україна» запустив додаткову лінію для друку біометричних документів. *ZAXID.NET*. 16 січня 2018 року. URL: https://zaxid.net/poligrafkombinat_ukrayina_zapustiv_dodatkovu_linuyu_dlya_druku_biometrichnih_pasportiv_n1446572.

137. See more of Центр обслуговування громадян «Паспортний Сервіс» on Facebook. URL: <https://www.facebook.com/passportcenterua/>.

138. Центр надання адміністративних послуг. Матеріал з Вікіпедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

139. Добрянська Н. Центри надання адміністративних послуг – шлях подолання бюрократії та корупції. *Дзеркало тижня*. Україна. 19.09.2014. URL: https://dt.ua/internal/centri-nadannya-administrativnih-poslug-shlyah-podolannya-byurokratiyi-ta-korupciyi-_html.

140. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 № 5203-VI. Редакція від 04.04.2018. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5203-17>.

141. Ніхто не хотів віддавати... Реформа адміністративних послуг: переваги для споживачів і відомчі інтереси. *Дзеркало тижня*. Україна. 7 червня, 2013 рік. URL: https://dt.ua/internal/nihto-ne-hotiv-viddavati-reforma-administrativnih-poslug-perevagi-dlya-spozhivachiv-i-vidomchi-interesi-_html.

142. Деякі питання надання адміністративних послуг органів виконавчої влади через центри надання адміністративних послуг. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.05.2014 № 523-р. Редакція від 11.10.2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/523-2014-%D1%80>.

143. Паспорти без черг і переплат. У Франківському ЦНАПі встановили обладнання майже за мільйон гривень. *Репортер*. 10.02.2017. URL: report.if.ua/uncategorized/pasporty-bez-chergh-i-pereplat-u-frankivskomu-cnapi-vstanovyly-obladnannya-majzhe-za-miljon-gryven/.

144. ЦНАП планує видавати закордонні паспорти та ID-картки. *Чернівецький промінь*. 11.07.2017. URL: <http://promin.cv.ua/2017/07/11/tsnap-planuie-vydavaty-zakordonni-pasporty-ta-id-kartky.html>.

145. ЦНАП – обличчя влади. Що з ним не так? / Новини / Головна / *CNAP.IN.UA*. URL: <http://snap.in.ua/>.

146. Як запровадити видачу у ЦНАП біометричних паспортів? Алгоритм дій / Новини / Головна / *CNAP.IN.UA*. URL: <http://snap.in.ua/>.

147. Розвиток мережі ЦНАП за 2018 рік / Моніторинг / *CNAP.IN.UA*. URL: <http://snap.in.ua/>.

148. Розвиток мережі ЦНАП за I квартал 2018 року / Моніторинг / *CNAP.IN.UA*. URL: <http://snap.in.ua/>.

149. Тимченко Л.Д., Кононенко В.П. Міжнародне право: підручник. К.: Знання, 2012. – 631 с.

150. Польське Консульство робить візовий бізнес на вінничанах? *Інформаційна Вінниччина*. 13.08.2013. URL: <http://i-vin.info/news/polske-konsulstvo-robyt-vizovyy-biznes-na-vinnychanakh-1407>.

151. Львівська ОДА обіцяє врегулювати проблеми з правопорядком біля приміщення Генконсульства Польщі. *Вголос*. 08.07.2010. URL: http://vgolos.com.ua/news/lvivska_oda_obitsyaie_vregulyuvaty_problemy_z_prapororyadkom_bilya_prymishchennya_genkonsulstva_polshchi_37270.html?print.

152. Візовий моніторинг по-львівськи. *Львівська пошта*. 27.11.2012. URL: <http://www.lvivpost.net/ukraine/n/18041>.

153. У Тернополі довжелезні черги через візи. Що про це кажуть банки. *20 хвилин*. URL: <https://te.20minut.ua/Podii/u-ternopoli-dovzhelezni-chergi-cherez-vizi-scho-pro-tse-kazhut-banki-10480266.html>.

154. Нова схема роботи для відкриття польських віз. *Клуб мандрівників*. URL: <https://travellers-club.lviv.ua/viza/poland/01.htm>.

155. До «Євро-2012» у 14 містах України Польща відкриє візові центри. *Західна інформаційна корпорація Zik*. 09.11.2011. URL:

https://zik.ua/news/2011/11/09/do_yevro2012_u_14_mistah_ukrainy_polshcha_vidkrye_vizovi_tsentry_318464.

156. Процедура повернення коштів. *VFS Global*. URL: <http://www.vfsglobal.com/POLAND/uKRAINE/Refund-process.html>.

157. Львівські візові центри Польщі, Чехії, Іспанії та інших країн переїжджають! *Lowcost Avia*. URL: <http://lowcostavia.com.ua/lviv-visa-center-new-address/>.

158. Інформація стосовно розташування та контактів Пунктів Прийому Візових Анкет / Контакти / Загальна інформація / Головна сторінка / *VFS Global*. URL: <http://www.vfsglobal.com/Poland/Ukraine/contact-us.html>.

159. Польща змінює правила подачі документів на шенгенську візу. *Шопінг в Польщі*. 16.12.2017. URL: <http://shoppingpl.com/uk/news/287-polshcha-zminyuje-pravyla-podachi-dokumentiv-na-shenhensku-vizu>.

160. Повноваження Державної прикордонної служби України / Основні завдання, функції, повноваження та напрями діяльності / Про відомство / Головна / Державна прикордонна служба України. URL: <https://dpsu.gov.ua/>.

161. Перелік пунктів пропуску / Перетин кордону / Головна / Державна прикордонна служба України. URL: <https://dpsu.gov.ua/>.

162. Права Державної прикордонної служби України / Основні завдання, функції, повноваження та напрями діяльності / Про відомство / Головна / Державна прикордонна служба України. URL: <https://dpsu.gov.ua/>.

Список використаних джерел до розділу 3

163. Економічна енциклопедія: у 3 т. Т. 3 / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) [та ін.]. К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с.

164. Андрусишин Н. І., Біль М. М., Махонюк О. В., Михайлюк Л. В.. Інституційне та інформаційне забезпечення міграційної політики в Україні: виклики сьогодення. *Миграционные процессы в современной Европе: эволюция миграционных взаимодействий ЕС и стран Центральной и Восточной Европы*:

матеріали міжнародної конференції. м. Одеса, 24–25 вересня 2010 р. Одеса, 2010. – С. 40–41.

165. Махонюк О. В. Особливості регулювання регіонального ринку міграційних послуг. *Публічне управління та адміністрування: конкурентні виклики сучасності*: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Львів, 30 березня 2018 р). Львів: ТзОВ «Ліга-Прес», 2018. – С. 85–87.

166. Лагутін В. Д. Конкуренція, довіра і реалізація інтересів ринкових суб'єктів. *Вісник Інституту економіки та прогнозування*. 2011. – С. 32-36.

167. Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

168. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80/page>.

169. Матіос заявив, що на кордоні з Угорщиною є ділянка приватного кордону. *Кореспондент*. 14.10.2017: URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/3896241-matios-zaiavyv-scho-na-kordoni-z-uhorschynoui-ye-dilianka-pryvatnoho-kordonu>.

170. У Мукачеві затримали контрабандиста, що організував приватний кордон. *Кореспондент*. 17.11.2017 URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/3907171-u-mukachevi-zatrymaly-kontrabandysta-scho-orhanizuvav-pryvatnyi-kordon-zmi>.

171. Шевцов А. Л. Державне регулювання міграційних процесів як основна функція міграційної політики. *Держава та регіони*. Сер. : Державне управління. 2013. № 3. – С. 41–46.

172. Кримова М.О. Модернізація державної соціальної політики у сфері забезпечення збалансованого розвитку ринку праці. *Управління економікою*:

теорія та практика. 2016. – С. 156–165. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ue_2016_2016_13.

173. Садова У. Я., Семів Л. К., Махонюк О. В. Роль міграції в інтеграційних процесах соціально-гуманітарної сфери України. *Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні*: збірник тез доповідей X науково-практичної конференції (м. Львів, 31 березня – 5 квітня 2014 р.). Навчально-науковий Інститут підприємництва та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка». Львів, 2014. – С. 342-347.

174. Дмитриева Ю. В. Система управления качеством как специфическая и определяющая структура организации предоставления миграционных услуг. *Региональная экономика и управление: электронный научный журнал* № 3 (35), 2013 URL: <https://eee-region.ru/article/3501/>.

175. Шаульська Л. В., Якимова Н. С. Сучасні проблеми соціально-трудової міграції Донецької області. *Формування ринкової економіки*: зб. наук. пр. ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Київ, 2010. Т. 2. – С. 494-501.

176. Махонюк О. В. Особливості імміграційної політики Німеччини. *Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні*: зб. мат. V міжвузівської наук.-техн. конф. науково-педагогічних працівників (м. Львів, 18 березня 2010 р.) / Інститут підприємництва та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка». Львів, 2010. – С. 38-39.

177. Риндзак О. Т., Махонюк О. В. Актуальні проблеми розвитку соціального капіталу мігрантів. *«Ефективна економіка»*. Електронне наукове фахове видання. 2014. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3060>.

178. Риндзак О. Т., Махонюк А. В. Социальный капитал Карпатского региона в социологическом измерении. *European Applied Sciences*. 2013. № 3. – С. 149–153.

179. Махонюк О. В. Сучасні підходи до оцінювання соціального капіталу. *Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні*: зб. мат. VII наук.-техн. конф. науково-педагогічних працівників та студентів (м. Львів, 21–25 березня 2011 р.). Інститут підприємництва та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка». Львів. Т. 1. 2011. – С. 72–73.

180. Махонюк О. В. Міграційні облигації як інструмент неінфляційного фінансування національної економіки. *Соціально-психологічні та економіко-правові аспекти управління людськими ресурсами у XXI столітті*: збірник тез доповідей науково-практичної конференції (м. Львів, 5 червня 2013 р.). Львів: Львівський інститут МАУП, 2013. – С. 64–68.

181. Махонюк О. В. Роль соціального капіталу в економічному зростанні країни. *Молодь у вирішенні екологічних та соціально-економічних проблем сьогодення*: матеріали міжнародної конференції (м. Кам'янець-Подільський, 15–20 жовтня 2012 р.). Кам'янець-Подільський, 2012. – С. 182–183.

182. Інформація про обсяги переказів фізичних осіб у іноземній валюті (регіональний розріз), 04.2019 / Статистика зовнішнього сектору / Статистика / Головна / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/control/uk/index>.

183. Грошові перекази в Україну. *МінфінMedia*. 28.06.2019. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/transfer/2018/>

184. Пелех О. Б., Юськів Б. М. Грошові перекази мігрантів у структурі валового внутрішнього продукту України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 22.

185. Перерахунок даних щодо приватних грошових переказів в Україну за 2015-2017 роки. Національний банк України. Департамент статистики та звітності. Київ, 2018. 29 с.

186. Прийняття в експлуатацію житла (нове будівництво) по регіонах (Архів) / Кількість та загальна площа прийнятих в експлуатацію будівель по регіонах / Будівництво / Економічна статистика / Багатогалузева статистична

інформація / Регіональна статистика / Статистична інформація / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

187. Доходи та умови життя / Демографічна та соціальна статистика / Публікації / Статистична інформація / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

188. Звіт щодо методології, організації проведення та результатів модульного вибіркового обстеження з питань трудової мірації в Україні. Міжнародна організація праці. Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. Будапешт. МОП, 2013. – 100 с.

189. Витрати і ресурси домогосподарств України за 2017 рік / Доходи та умови життя / Демографічна та соціальна статистика / Публікації / Статистична інформація / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

190. Грошові перекази / Статистика зовнішнього сектору / Статистика / Національний банк України (старий сайт). URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=65613&cat_id=44446#2.

191. Гайдучький А. Міграційний капітал в Україні: прихована реальність. *Дзеркало тижня*. 20 квітня 2007 року. URL: http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/migratsiyinyi_kapital_v_ukrayini_prihovana_realnist.html.

192. Гайдучький А. Облігації для мігрантів: незадіяні можливості. *Дзеркало тижня*. 28 травня 2010 року. URL: http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/obligatsiyi_dlya_migrantiv_nezadiyani_mozhливost_i.html.

193. Фітьо А. Криза в Греції. Чи наступить Україна на ті самі граблі? *Інформаційна агенція «Вголос»*. 25.01.2013 URL: <http://vgolos.com.ua/blog/625.html?page=1>.

194. Dilip Ratha. Diaspora bonds for development financing during a crisis [Electronic resource] // blogs.worldbank.org. Submitted by Dilip Ratha On Tue, 10/26/2010 – Mode of access: <http://blogs.worldbank.org/peoplemove/node/1303>.

195. Доліновська О. Співпраця України з Міжнародним валютним фондом та перспективи розвитку економіки держави. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»*. Дніпропетровський державний аграрний університет. Стаття надійшла до редакції 19.09.2012 р. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1401>.

196. Державний та гарантований державою борг України за станом на 31.03.2019 / Державний борг / Державний борг та гарантований державою борг / Міністерство фінансів України. URL: http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish/category/main?cat_id=34952.

197. Історія співробітництва України та МВФ / МВФ / Міжнародне співробітництво / Головна / Міністерство фінансів України. URL: <https://www.minfin.gov.ua/>.

198. Мінфін України: У 2019 році загальний обсяг платежів за держборгом становитиме 417,4 млрд грн, у 2020-му – 387,4 млрд. *Гроші / Новини / Гордон*. URL: <https://gordonua.com/>.

199. МВФ / Партнери / Міжнародне співробітництво / Головна / Міністерство фінансів України. URL: <https://www.minfin.gov.ua/>.

200. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок». URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.

201. Єрєміна Н. Банківські інформаційні системи: Навч. Посібник. К.: КНЕУ, 2000.– 220 с.

202. Аналітичний огляд ринку облігацій України за 2010-2015 роки / Ринок облігацій України (Архів) / Аналітичні огляди / Дослідження / Головна / Національне рейтингове агентство РІОПІК. URL: <http://rurik.com.ua/>.

203. Аналітичний огляд ринку облігацій України за 2012 рік. Національне рейтингове агентство РІОПІК. URL: http://rurik.com.ua/documents/research/bonds_2012_review.pdf.

204. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2010 рік. / [Щербина І. Ф., Рудик А. Ю., Зубенко В. В. та ін.] ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи», USAID. К., 2011. – 142 с. URL: http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Budget-Monitor/KV_IV_2010_Monitoring_ukr.pdf.

205. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2011 рік.: / [Щербина І. Ф., Рудик А. Ю., Зубенко В. В., Самчинська І.В. та ін.] ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи», USAID. К., 2011. – 96 с. URL: http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Budget-Monitor/KV_IV_2011_Monitoring_ukr.pdf.

206. Аналітичний огляд ринку облігацій України за 2015 рік / Ринок облігацій України (Архів) / Аналітичні огляди / Дослідження / Головна / Національне рейтингове агенство РЮРІК. URL: <http://rurik.com.ua/>.

207. Аналіз управління державним боргом України у I півріччі 2018 року. Експертно-аналітичний центр «Оптіма», К. 2018. – 24 с.

208. Як купити державні облігації і заробити на них. Експеримент ЕП. *Економічна правда*. 4 лютого 2019 року. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/02/4/644883/>.

209. ОВДП, які знаходяться в обігу, за сумою основного боргу. Інформація за 2007-2019 роки. НБУ. URL: https://bank.gov.ua/files/T-bills_debt.xls.

210. Про Національний банк України: Закон України № 2478-VI від 09.07.2010. Редакція від 07.02.2019. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.

211. UPDATE 2-Greece planning "diaspora" bonds- finmin. *Thomson Reuters*. Wed Sep 15, 2010. URL: <http://www.reuters.com/article/2010/09/15/greece-finmin-idUSLDE68E0U620100915>.

212. Греция взяла займы более 4 млрд. евро. *ЛІГАБізнесІнформ*. Информационное агентство. 11.12.2012. URL: <http://finance.liga.net/stock/2012/12/11/news/31364.htm>.

213. Щоб викупити свої облигації Греція взяла в борг понад 4 мільярда. *Реальна Економіка*. 11.12.2012. URL: <http://real-economy.com.ua/news/30965.html>.

214. Державний борг та гарантований державою борг (Архів) / Боргова статистика / Борг / Головна / Міністерство фінансів України. URL: <https://www.minfin.gov.ua/>.

215. ЗМІ: Прибутковість валютних ОВДП перевищує депозити. *ForUm*. Економіка. Економічні новини України. 27 лютого 2012 р. URL: <http://ua.for-ua.com/economics/2012/02/27/130341.html>.

216. Продаж валютних ОВДП українцям не призведе до відтоку вкладників – експерти. *Простобанк Консалтинг*. 24/02/2012. URL: http://ua.prostobank.ua/depoziti/novini/prodazh_valyutnih_ovdp_ukrayintsyam_ne_p_rizvede_do_vidtoku_vkladnikiv_eksperti.

217. Інформація щодо виплат вкладникам. *Фонд гарантування вкладів фізичних осіб*. URL: <http://www.fg.gov.ua/>.

218. ОВДП або депозити. На чому можна більше заробити. *Мінфін*. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2018/01/18/31858398/>.

219. Рейтинг первинних дилерів / Первинні дилери / ОВДП / Борг / Головна / Міністерство фінансів України. URL: <https://www.minfin.gov.ua/>.

220. Invest in Israel bonds. URL: <http://www.israelbonds.com/home.aspx>.

221. State Israeli Bonds in Canada. URL: http://www.israelbonds.ca/contact_en.php.

222. Government Of India Savings (Taxable) Bonds. *Money control*. URL: <http://www.moneycontrol.com/fixed-income/bonds/>.

223. Гайдучський А. Україна могла б залучати \$3-10 млрд щорічно на Diaspora Bonds. *Укрінформ*. 17.07.2014 р. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1685463-ukraina_mogla_b_zaluchati_3_10_mlrd_shchorichno_na_diaspora_bonds___andriy_gaydutskiy_1955630.html.

224. Обзор по рынку посреднических услуг в сфере миграции в Москве. *Региональный общественный Фонд «Информатика для демократии»*, 2005. URL: <http://www.indem.ru/Proj/Makart/posredniki.pdf>.

225. Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства внутрішніх справ України від 13 квітня 2012 року № 320: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 01.03.2018 № 161. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0352-18>.

226. All valid permits by reason, length of validity and citizenship on 31 December of each year / Asylum and Managed Migration / Population and social condition / Database / Data / Eurostat / European Commission. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/main/home>.

227. Інформаційний бюлетень Державної міграційної служби за 2014 рік / Інформаційний бюлетень / Моніторинг міграційних процесів / Діяльність / Державна міграційна служба. URL: <https://dmsu.gov.ua/>.

228. Smartfony policzyły Ukraińców. Ile Ukrainek planuje mieć dzieci? *Wyborcza.pl*. 7 marca 2019. URL: http://wyborcza.pl/7,156282,24522397,smartfony-policzyly-ukraincow-ile-ukrainek-planuje-miec-dzieci.html?fbclid=IwAR2LgH1NTCuU6kU1iB8vUXAjJc_t88oLdiQUeAdqzzo9G1MRTQfPZwGQ5ec&disableRedirects=true.

ДОДАТКИ

Додаток А

Львівський інститут
Приватного акціонерного товариства
«Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

вул. Гетьмана Мазепи, 29
м. Львів, 79059
тел.: (032) 294-00-81, (032) 224-94-00
www.li-maup.edu.lviv.ua

« 20 » вересня 20 18 р. № 78/18

20 вересня 2018 р.

Lviv Institute
The Private Joint-Stock Company
«Higher education institution
«Interregional Academy of Personnel Management»

29, hetman Mazepa St., Lviv
Tel: (032) 224-94-00, (032) 294-00-81
www.li-maup.edu.lviv.ua

ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долішнього НАН України»

ДОВІДКА

Про впровадження результатів дисертаційного дослідження
«Ринок міграційних послуг в умовах трансформації економіки
регіону»

Львівський інститут ПрАТ «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»» висловлює
вдячність провідному інженеру відділу соціально-гуманітарного
розвитку регіону Махонюку Олександровичу Володимировичу за
надані матеріали, які було впроваджено у навчальний процес
Інституту.

Положення дисертації використані при вивченні
навчальних курсів «Демографія» – в частині впливу міграційних
процесів на демографічні характеристики населення регіону;
«Економіка праці і соціально-трудова відносини», «Наукові
дослідження в управлінні людськими ресурсами» –
щодо науково-методичного інструментарію вивчення якості
трудового життя українських мігрантів за кордоном; «Соціальна
політика» – в частині формування Концепції регулювання ринку
міграційних послуг України та регіональних особливостей її
реалізації,

Сподіваємося на подальшу співпрацю!

З повагою

Директор
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,
к. е. н. доцент,
професор МКА

Л. І. Лелик

Продовження додатку А

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань соціальної політики та праці

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-40-35, факс: (044) 255-41-70

№ 04-35/12-12053-У.Д.

"26" 01 2014 р.

Директору Інституту регіональних досліджень НАН України
В.С.Кравціву

**Про використання результатів роботи авторського колективу
Інституту регіональних досліджень НАН України на тему:
«Міграційні детермінанти розвитку регіональних соціально-
трудоу систем України»**

Комітет Верховної Ради України з питань соціальної політики та праці відзначає тривалу плідну співпрацю з Інститутом регіональних досліджень НАН України.

Зокрема, з методичними рекомендаціями авторського колективу Інституту у складі Садової У. Я., Семів Л. К., Андрусин Н. І., Бермез З.М., Безтелесної Л.І., Біль М. М., Бачинської М.В., Бідака В. Я., Ваврик А. Й., Гладченко М.М., Гринькевич О.С., Гузар У.С., Данилюк Л.Г., Зелінської Г.О. Князев С.І., Лапшина І.А., Левицької О.О., Теслюка Р. Т., Махонюка О. В., Михайлюк Л. В., Мульської О.П., Рісної Р. Р., Островської А.М., Полюга Ю.О., Садової О.Я., Сех О.С., Томаша В.І., Цапка С. О., Шевчук А.В., Шендер А.Р., на тему: « Міграційні детермінанти розвитку регіональних соціально-трудоу систем України» ознайомлені всі члени Комітету, які використовують їх у своїй роботі.

Крім цього, результати зазначеного наукового дослідження будуть використані при підготовці на засідання Комітету питань:

«Про звіт Кабінету Міністрів України про стан виконання рекомендацій парламентських слухань на тему: «Про хід виконання в Україні Європейської соціальної хартії (переглянутої)»;

«Про хід виконання рекомендацій «круглого столу» на тему: «Реалії та перспективи подолання бідності в Україні».

Голова Комітету

В.Г. Хара

Продовження додатку А

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
 Комітет з питань науки і освіти
 01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-31-55

№ 04-22/16-683 " 6 " липень 2012 р.

Садова У.Я.
До вивчення
16.07.2012

ДОВІДКА

про впровадження доповідної записки

«Методичний підхід до прогнозу потенціалу економічно активного населення регіону»

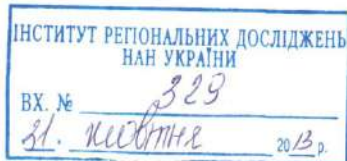
Комітет Верховної Ради України з питань науки та освіти висловлює вдячність колективу авторів у складі: д.е.н., проф. У.Я. Садова (кер.), д.е.н., проф. Л.К. Семів, к.е.н. Н.І. Андрусишин, к.геогр.н. Р.Т. Теслюк, к.філос.н. С.О. Цапок, к.е.н. В.Я. Бідак, к.психол.н. А.Й. Ваврик, к.е.н. О.С. Гринькевич, к.держ.упр. Біль М.М., к.е.н.О.О. Левицька, М.М.Гладченко, О.П. Мульська, Л.В. Ковальчук, О.В. Махонюк, Р.Р. Рісна, Г.П.Селешук, А.Р.Шендер за надіслані матеріали щодо вирішення проблем проведення прогностичних розрахунків обсягів економічно активного населення на рівні органів територіального управління.

Основні положення та пропозиції доповідної записки були використані при розробленні проекту Закону про внесення змін до деяких законів України (щодо участі роботодавців в освітньому процесі для підвищення якості підготовки кваліфікованих кадрів) (н.д.М.Луцький, О.Стоян, Ю.Колоцей, Е.Тедеев, реєстр. № 9567 від 09.12.2011р.), проекту Закону про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення управління професійно-технічною освітою (КМУ, реєстр. № 9587 від 13.12.2011р.), під час участі у роботі конференції Національної академії педагогічних наук України на тему: "Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання" (у порядку контролю за виконанням рішень Комітету з питань науки і освіти від 11.03.2010р. та 13.01.2011р.) та проведення парламентських слухань: "Освіта в сільській місцевості: кризові тенденції та шляхи їх подолання" (21 березня 2012 року).

Заступник Голови Комітету

СТЕПАН ДАВИМУКА

Продовження додатку А

ДЕРЖАВНА МІГРАЦІЙНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ У
ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

вул. Руданського 3, м. Львів, 79005 тел./факс (032) 258-60-66,
 ЄДРПОУ 37831493, e-mail: lv@dmsu.gov.ua

« 30 » жовтня 2013 року № *ДДСП*

Садова У.Я.
до відомої і катедри
УкрДУ
31.10.2013

Інститут регіональних
 досліджень НАН України
Кравців В.С.
 м. Львів,
 вул. Козельницька, 4

ДОВІДКА

про впровадження результатів доповідної записки
**«Механізм самоорганізації мігрантів та його роль в соціально-
 економічному зростанні держави»**

Реалізуючи пункти Угоди про співпрацю між Головним управлінням Державної міграційної служби України у Львівській області та Інститутом регіональних досліджень НАН України робочою групою під керівництвом д.е.н., проф. Садової У. Я., у складі Семів Л. К., Бідака В. Я., Цапка С. О., Гринькевич О.С., Данилюк Л.Г., Теслиюка Р. Т., Біль М. М., Бачинської М. В., Риндзак О. Т., Махонюка О. В., Бараняка І. Є., Селещука Г. П. представлено матеріали наукових досліджень стосовно самоорганізації мігрантів та її впливу на соціально-економічний розвиток держави.

Основні положення та пропозиції доповідної записки використано при підготовці у питаннях роботи з іноземцями, для поновлення міграційної карти Львівської області та під час робочих засідань ГУ ДМС України у Львівській області.

Начальник Головного управління

Виконавець: Хитрова С.В.
 т.261 2016

Скиба Я.Д.

Продовження додатку А

Сараєво з.д.
до Вірменії
16.10.2014

ДЕРЖАВНА МІГРАЦІЙНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ У
ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

вул. Руданського 3, м. Львів, 79005 тел./факс (032) 258-60-66,
СДРПОУ 37831493, e-mail: lv@dmsu.gov.ua

« 15 » жовтня 2014 року № 23828

Директору Інституту регіональних досліджень АНУ,
Доктору економічних наук,
професору
Кравціву В.С.
вул. Козельницька, 4, м. Львів,
E-mail irr@mail.lviv.ua

Шановний Василю Степановичу!

Висловлюємо подяку колективу інституту за науково-аналітичне дослідження «Шляхи подолання економічної незахищеності мігрантів».

Робота працівників інституту, що Ви очолюєте розіслана для ознайомлення і використання у практичній роботі керівникам Управління з питань громадянства, реєстрації та роботи з громадянами тимчасово окупованої території України. Окремо Відділу громадянства та відділу еміграційної роботи.

Щиро дякую за співпрацю.

З повагою
Т.в.о. начальника ГУ ДМС
у Львівській області

М.М. Брославський

Продовження додатку А

проф. Садова У.Я.
до Висока і матеріали
м. Київ
14.04.2014

ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НАН УКРАЇНИ	
ВХ. №	РЗ
М. Світла	2014 р.

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань соціальної політики та праці

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-40-35, факс: (044) 255-41-70

№ 04-34/13-65563

"02" квітня 2014 р.

Інститут регіональних
досліджень НАН України

Про використання результатів досліджень авторського колективу Інституту регіональних досліджень НАН України на тему: «Економіко-правові і мотиваційні засади вдосконалення державної міграційної політики в Україні»

Комітет Верховної Ради України з питань соціальної політики та праці тривалий час плідно співпрацює з колективом науковців Інституту регіональних досліджень НАН України. Матеріали аналітичних розробок, що стосуються проблем праці, зайнятості, міграційної активності економічно активного населення України, відзначаються високим рівнем якості та актуальності.

Члени Комітету ознайомлені з текстом наукової доповіді «Формування та реалізація державної політики у сфері регулювання трудової міграції: інституційно-організаційні, нормативно-правові та соціально-економічні аспекти», підготовленої під керівництвом д.е.н., проф. Садової У.Я. та у складі авторського колективу д.е.н., проф. Семів Л.К., к.е.н. Бідака В.Я., к.держ.упр. Біль М.М., к.е.н. Риндзак О.Т., к.геогр.н. Теслюка Р.Т., к.філос.н. Цапка С.О., к.е.н. Гринькевич О.С., к.е.н. Вдовин М.Л., к.е.н. Лапшиної І.А., к.е.н. Андрусишин Н.І., к.е.н. Данилюк Л.Г., к.ю.н. Голяк Л.В., д.ю.н. Бортник Н.П., к.соц.н. Іванкової-Стецюк О.Б., к.е.н. Князева І.С., к.е.н. Левицької О.О., Бараняка І.Є., Махонюка О.В., Селешука Г.П., Мульської О.П., Рісного О.П., Рісної Р.Р., Бачинської М.В., Вигора В.Й., Ковальчук Л.В.

Матеріали наукової доповіді будуть використані при опрацюванні законопроектів, зокрема:

- Про Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2014 рік" стосовно тимчасових заходів щодо виведення держави з економічної кризи, №4438 від 13.03.2014 р.;
- Про Проект Закону про внесення змін до законів України "Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей" та "Про зайнятість населення" (щодо статусу біженців), 4574 від 26.03.2014р.;
- Про Проект Закону про внесення змін до деяких законів України, пов'язаних з діяльністю Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у сфері захисту персональних даних, №4551 від 25.03.2014 р.

Перший заступник Голови Комітету

Сухий Я.М.

Продовження додатку А

*Садова У.Я.
Фе Вірою,
матеріалів
24.12.2015*

УКРАЇНА
ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

вул. Митрополита Андрея, 10, м. Львів, 79046, тел. (032) 255-37-70, факс (032) 255-46-50
E-mail: emsp1300@gmail.com

24.12.2015 № 15-11226

На № _____ від _____

Державна установа
«Інститут регіональних досліджень
імені М.І.Долішнього НАН України»

ДОВІДКА

про впровадження матеріалів наукової доповіді

**«Інтеграція мігрантів у приймаючий соціум: соціокультурологічні аспекти
модернізаційного розвитку регіону»,**

виконаної авторським колективом за ред. д.е.н., проф. Садової У.Я.

У відповідь на ваш лист, зареєстрований у загальному відділі Львівської обласної державної адміністрації за №12/8-1367/0/1-15 від 31.01.2015 інформуємо вас про отримання матеріалів щодо аналізу обстеження внутрішньо переміщених осіб з території збройного конфлікту.

Основні положення та пропозиції наукової доповіді використано при реалізації основних завдань департаменту щодо євро інтеграційних реформ в Україні та в процесі оперативної роботи з переселенцями з АР Крим та Донбасу.

Сподіваємося на подальшу співпрацю.

Директор департаменту
соціального захисту населення

В.В. Мартиняк

Продовження додатку А

Міністерство соціальної політики України
Державна служба зайнятості
(Центральний апарат)

Львівський обласний центр зайнятості

вул. Бортнянського 11а, м. Львів, 79039, тел/факс (032) 297-16-97,
E-mail: kanc@locz.gov.ua Web: <http://www.dcz.gov.ua/lviv> Код ЄДРПОУ 03491180

№ 312.16 № 02-4876/0-16 На № _____ від _____

*Согода У.Я.
До відома
матеріалів і
звернувшись
26. XII. 2016*

ДУ «Інститут регіональних досліджень
НАН України імені М.І. Долишнього»

ДОВІДКА

про впровадження матеріалів науково-аналітичної доповіді
«Структурні зміни прикордонного ринку праці як індикатор
ефективності соціальної політики держави»

Львівський обласний центр зайнятості висловлює вдячність авторському колективу під керівництвом д.е.н., проф. Садової У. Я. у складі Ковальчук Л.В., Бараняк І.Є., Теслиук Р.Т., Левицька О.О., Махонюк О.В., Селешук Г.П., Степура Т.М., Гринькевич О.С., Данилюк Л.Г., Рісна Р.Р., Семів Л.К., Бідак В.Я., Біль М.М., Бачинська М.В., Князев С.І., Риндзак О.Т., Зайшла Н.О. за надіслані матеріали науково-аналітичної доповіді «Структурні зміни прикордонного ринку праці як індикатор ефективності соціальної політики держави», які містять організаційно-методологічні та методичні засади оцінки економічної та соціальної ефективності структурних змін прикордонних ринків праці, а також розрахунок ефективності структурних зрушень на ринку праці.

Основні положення та пропозиції наукової доповіді використані в процесі оперативної роботи Служби, а також в оцінюванні процесів, що відбуваються у сфері зайнятості населення Львівської області. В подальшому ці матеріали можуть бути використані під час розробки Програми зайнятості населення Львівської області на наступні роки.

Сподіваємося на подальшу співпрацю.

Директор

В.Барилук

Продовження додатку А

Тесляк Р.Т.
до В. Садовій
23.02.2017

ДЕРЖАВНА УСТАНОВА		
"ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ		
ІМЕНІ М.І. ДОЛІШНЬОГО НАН УКРАЇНИ"		
Вх. №	64	
- 25 -	Од	2017 р.

УКРАЇНА
ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ
ЄДРПОУ 38557560, 79008, м. Львів, вул. В. Винниченка, 18 тел. 261-21-55, факс 235-60-80
E-mail: guc@loda.gov.ua

22.02.2017 № 1-12-468 На № _____ від _____

Державна установа "Інститут регіональних досліджень імені М.І.
Долішнього Національної академії наук України"
79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4
(Директор – д.е.н., професор Кравців В.С.)

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукового проекту
на тему "Аналітичне дослідження з визначення динаміки та
структури незайнятого економічно активного населення Львівської
області", проведеного Державною установою "Інститут
регіональних досліджень імені М.І. Долішнього Національної
академії наук України" у співпраці з Львівським національним
університетом імені Івана Франка

Згідно з Договором № 03-2016 від 10 жовтня 2016 року
Державна установа "Інститут регіональних досліджень імені М.І.
Долішнього Національної академії наук України" у співпраці з
Львівським національним університетом імені Івана Франка на
замовлення Департаменту економічної політики Львівської
облдержадміністрації виконала аналітичне дослідження з визначення
динаміки та структури незайнятого економічно активного населення
Львівської області.

Результати наукового дослідження, виконаного авторським
колективом у складі д.е.н., проф. Садової У. Я. (керівника
дослідження), к.е.н., проф. Матковського С. О., к.е.н., доц.,
докторанта Гринькевич О. С., к.е.н. Левицької О. О., к.геогр.н.,

Продовження додатку А

Теслюк Р. Т., пр.інж. Махонюка О. В., к.е.н., ст.н.сп. Бідака В. Я., к.держ.упр., докторанта Біль М. М., к.е.н., докторанта Риндзак О. Т., пр.інж. Ковальчук Л. В., асп. Бараняка І. С., к.е.н., мол.н.сп. Бачинської М. В., к.е.н., доц. Сорочака О.З., к.е.н., доц. Данилюк Л. Г., використані у реалізації Програми підвищення конкурентоспроможності Львівської області, затвердженої рішенням сесії Львівської обласної ради від 26 квітня 2016 року № 163, а саме, виконанні завдання 4 «Інституційна, наукова та аналітична підтримка регіонального та інноваційного розвитку», захід І "Проведення аналітичних досліджень з актуальних проблем регіонального та інноваційного розвитку із залученням провідних наукових установ та аналітичних центрів".

З повагою,
Директор департаменту
економічної політики
Львівської облдержадміністрації

Р.С. Филипів

Продовження додатку А

Від *12.07.2017* р. № *05-10/2542*
На № _____ від _____

Державна установа
«Інститут регіональних досліджень
ім.М.І.Долішнього НАН України»
79026, м. Львів, вул.Козельницька, 4

ДОВІДКА

про результати впровадження
доповідної записки на тему "Оцінка та прогноз потреби в кадрах для підприємств
Львівської області"

Науковим колективом співробітників ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього Національної академії наук України" представлено результати прогнозу оцінки потреби економіки області у кваліфікованих кадрах з урахуванням міграційного чинника. Склад робочої групи - д.е.н., проф. Садова У. Я. (відповідальний виконавець), к.е.н. Гринькевич О. С., Махонюк О. В., к.е.н. Левицька О.О., к.т.н. Сорочак О.З., к.е.н. Вільчинська О. М., к.е.н. Теслюк Р. Т., к.е.н. Бачинська М. В., Бараняк І. Є., к. держ.упр. Біль М.М., к.е.н. Риндзак О.Т., к.е.н. Степура Т.М., к.е.н. Бідак В.Я., Ковальчук Л.В.

Прогнозна оцінка здійснена на основі авторської методики обстеження підприємств різних видів діяльності і розмірів, розробленої для реалізації методики спеціального інструментарію, а також регресійної моделі, що забезпечує врахування демографічних чинників попиту на професійну і вищу освіту в регіоні.

Запропонована методика та результати її апробації використані Департаментом економічної політики і Департаментом освіти і науки Львівської облдержадміністрації для формування регіонального замовлення на підготовку кваліфікованих кадрів у Львівській області на період 2017-2020 років, а також у реалізації обласних програм "Програма підвищення конкурентоспроможності Львівської області" та "Програма розвитку освіти Львівщини на 2017-2020 роки".

Директор департаменту

Л. С. Мандзій

Продовження додатку А

Міністерство соціальної політики України
Державна служба зайнятості
(Центральний апарат)

Львівський обласний центр зайнятості
Львівський міський центр зайнятості

вуд. Ки. Ольги 122, м. Львів, 79060, тел/факс (032) 264-38-38.

E-mail: misto@locz.gov.ua Web: <https://www.dez.gov.ua> Код ЄДРПОУ 25555035

29.12.2017 № 09/5321

Державна установа
«Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долішнього НАН України»

ДОВІДКА

про впровадження матеріалів науково-аналітичної записки
«Проблеми регулювання української зовнішньої трудової міграції»,
виконаної пров. інж. Махонюком О.В.

Львівський міський центр зайнятості високо цінує результати наукових досліджень та плідно співпрацює з науковими установами, в т.ч. ДУ«Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України». Науково-аналітичні матеріали з різних питань міграційної активності та соціального захисту українських працівників відзначаються високим рівнем актуальності та корисності для працівників центру.

Матеріали науково-аналітичної записки щодо проблем регулювання української зовнішньої міграції використані у роботі Львівського міського центру зайнятості при організації та провадженні професійної орієнтації незайнятого населення.

- Сподіваємося на подальшу співпрацю.

Директор

Рісний О.П.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

1. Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації / НАН України, Інститут регіональних досліджень; [У. Я. Садова, Л. К. Семів, С. Й. Вовканич, С. О. Цапок, Н. І. Андрусишин, О. С. Гринькевич, Р. Т. Теслюк, О. В. Махонюк та ін.] наук. ред. Садова У. Я. – Львів, 2011. – 528 с. (30,69 д.а.): (Махонюк О. В. Методичні засади оцінки та аналізу територіальної структури міграційних потоків / О. С. Гринькевич, Л. Г. Данилюк, С. І. Князєв, О. В. Махонюк. – С. 98-103 (0,32 д.а.). *Особистий внесок: розроблено теоретико-методичні підходи до оцінювання територіальної структури міграційних потоків*); (Махонюк О. В. Апробація методики оцінки та аналізу міжрегіональних міграційних потоків в Україні / О. С. Гринькевич, Л. Г. Данилюк, Р. Т. Теслюк, О. В. Махонюк. – С. 104-120 (0,19 д.а.). *Особистий внесок: побудовано матрицю територіальної структури міграційних потоків в Україні*); (Махонюк О. В. Ризики впливу міграційних процесів на трансформацію соціально-економічного простору України / У. Я. Садова, О. С. Гринькевич, Л. К. Семів, Р. Т. Теслюк, О. В. Махонюк. – С. 163-189 (1,26 д.а.). *Особистий внесок: розглянуто залежність динаміки трудової міграції зі зміною окремих показників вітчизняного ринку праці*); (Махонюк О. В. Імміграційна політика у сфері праці Німеччини / О. В. Махонюк. – С. 430-437 (0,45 д.а.); (Махонюк О. В. Концепція регіональної міграційної політики / У. Я. Садова, О. С. Гринькевич, Л. К. Семів, М. М. Біль, О. В. Махонюк та ін. – С. 512-522 (0,51 д.а.). *Особистий внесок: сформульовано окремі пріоритетні цілі, завдання і заходи концепції регіональної міграційної політики України*).

2. Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку: монографія у 8 томах / НАН України. Інститут регіональних досліджень; наук. ред. В. С. Кравців. – Львів, 2013. – Том 2. Соціально-демографічний потенціал / відп. ред. У. Я. Садова. – 2013. – 454 с. – С. 104-127: Махонюк О. В. Спосіб та якість життя як економічна й культурологічна детермінанти демовідтворювальних процесів Карпатського регіону / Р. Т. Теслюк, О. В. Махонюк – С. 104-127 (1,2 д.а.). *Особистий внесок: сформульовано демовідтворювальну поведінкову модель інституту сім'ї областей Карпатського регіону в залежності від окремих соціально-економічних факторів*.

3. Соціально-економічна захищеність мігрантів: глобальні та регіональні аспекти: монографія / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. ред. У. Я. Садова. – Львів, 2016. – 266 с. (Сер. «Проблеми регіонального розвитку»): Махонюк О. В. Ринок міграційних послуг в системі соціально-економічної захищеності мігрантів: інституційна структура та функції [параграф 4.1] / О. В. Махонюк. – С. 138-146 (0,47 д.а.).

4. Socio-Economic Potential on the Polish-Ukrainian Border: [collective monograph] / Krzysztof Rejman, Vasyl Kravciv (ed.). – Jarosław, Lwów: PWSTE Publishing House 2017. – 303 p.: Makhonyuk O. Regional Market of Migration Services in the Context of Ukrainian and Polish Cooperation / O. Levytska, O. Makhonyuk. – p. 196-212 (1,1 д.а.). *Особистий внесок: досліджено push- і pull-фактори міграційних процесів, що поживляють прикордонний РМП*.

5. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е. М. Лібанової, акад. НААН України М. А. Хвесика. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 776 с.: Махонюк О. В. Формування

Продовження додатку Б

територіальних міграційних систем як фактора нарощення соціально-економічного потенціалу [розділ 3] / У.Я. Садова, О. В. Махонюк, Н.І. Андрусишин та ін. – С. 164-252 (4,4 д.а.). *Особистий внесок*: систематизовано методологічні підходи до аналізу територіальних міграційних систем.

6. Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні: національна доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. ред. В. С. Кравців. – Львів, 2015. – 246 с. (Сер. «Проблеми регіонального розвитку»): Махонюк О. В. Динаміка процесів демовідтворення та міграційна активність населення регіонів України [параграф 1.1] / У. Я. Садова, С. О. Цапок, Р. Т. Теслюк, О. В. Махонюк. – С. 6-13 (0,78 д.а.). *Особистий внесок*: досліджено динаміку та регіональні особливості міграційного приросту населення України.

7. Розвиток транскордонного співробітництва: Тіньовий сектор в економіці прикордонних територій: науково-аналітична доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». – Львів, 2018. – 65 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»): Махонюк О. В. Розвиток ринків праці прикордонних територій: проблеми неформальної зайнятості та трудової міграції [розділ 2] / Р. Т. Теслюк, О. О. Левицька, М. В. Бачинська, О. В. Махонюк. – С. 25-33 (0,24 д.а.). *Особистий внесок*: обґрунтовано вплив міграційних процесів на трансформацію прикордонних ринків праці.

8. Махонюк О. В. Імміграція як джерело залучення іноземної робочої сили: досвід Німеччини / О. В. Махонюк // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Міграційні процеси в умовах поліетнічного середовища регіону: [зб. наук. пр.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; редкол. Є. І. Бойко (відп. ред.) – Львів, 2009. – Вип. 6 (80). – С. 170-177 (0,54 д.а.).

9. Махонюк О. В. Територіальні особливості трансформації системи зайнятості та формування доходів населення України / Р. Т. Теслюк, Г. О. Зелінська // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Регіональні особливості організації праці в умовах системної кризи: [зб. наук. пр.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; відп. ред. Є. І. Бойко. – Львів, 2010. – Вип. 4 (84). – С. 83-90 (0,51 д.а.). *Особистий внесок*: оцінено рівень економічної активності населення України, сформовано соціальні групи за рівнем доходів.

10. Махонюк О. В. Міграційні облигації як інструмент неінфляційного фінансування національної економіки: приховані ризики сьогодення / О. В. Махонюк // Регіональна економіка. – 2013. – № 4 (70). – С. 117-129 (0,91 д.а.).

11. Махонюк О. В. Актуальні проблеми розвитку соціального капіталу мігрантів [Електронний ресурс] / О. Т. Риндзак, О. В. Махонюк // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2014. – № 5. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3060> (0,47 д.а.). *Особистий внесок*: оцінено рівень реалізації соціального капіталу мігрантів.

12. Махонюк О. В. Регіональні соціально-економічні дослідження міграційних питань: ретроспектива та сучасні підходи / Р.Т. Теслюк, М.М. Біль, І.Є. Бараняк, О. В. Махонюк // Регіональна економіка. – 2014. – № 3 (73). – С. 131-141 (0,68 д.а.). *Особистий внесок*: систематизовано напрями наукових досліджень із проблем міграції на основі здобутків учених за результатами дисертаційних робіт і наукових публікацій.

Продовження додатку Б

13. Махонюк О. В. Інституційне забезпечення функціонування транскордонного ринку міграційних послуг / У. Я. Садова, О. В. Махонюк // Регіональна економіка. – 2016. – № 4 (82). – С. 31–38 (0,7 д.а.) *Особистий внесок*: побудовано структуру інституційного середовища функціонування транскордонного ринку міграційних послуг.

14. Махонюк А. В. Социальный капитал Карпатского региона в социологическом измерении / О. Т. Риндзак, А. В. Махонюк // European Applied Sciences. – 2013. – № 3. – С. 149–153 (0,22 д.а.) *Особистий внесок*: досліджено міграційну складову соціального капіталу Карпатського регіону.

15. Makhonyuk O. Living habit as a factor of social capital mobilization in the region / O. Makhonyuk, O. Ryndzak // Determinants and sources of development of enterprises in the region / R. Fedan, K. Szara (Eds.). – Rzeszow: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2013. – р. 147–157 (0,64 д.а.) *Особистий внесок*: обґрунтовано особливості формування та проблеми збереження соціального капіталу регіону.

16. Махонюк О. В. Міграційні аспекти розвитку демосоціальної сфери міст України [Електронний ресурс] / Р. Т. Теслюк, О. В. Махонюк // Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку регіонів України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Дніпропетровськ, 16-26 листопада 2009 р.). – Дніпропетровськ. – Режим доступу до матеріалів: <http://dsfa.mybb3.net/viewtopic.php?t=539> (0,14 д.а.) *Особистий внесок*: проаналізовано особливості демографічної ситуації в Україні на локальному рівні.

17. Махонюк О. В. Інституційне та інформаційне забезпечення міграційної політики в Україні: виклики сьогодення / Н. І. Андрусин, М. М. Біль, О. В. Махонюк, Л. В. Михайлюк // Миграционные процессы в современной Европе: эволюция миграционных взаимодействий ЕС и стран Центральной и Восточной Европы: матеріали міжнародної конференції (м. Одеса, 24-25 вересня 2010 р.). – Одеса, 2010. – С. 40–41 (0,1 д.а.) *Особистий внесок*: досліджено діяльність головних суб'єктів державної міграційної політики в Україні.

18. Махонюк О. В. Особливості імміграційної політики Німеччини / О. В. Махонюк // Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні: зб. мат. V міжвузівської наук.-техн. конф. науково-педагогічних працівників (м. Львів, 18 березня 2010 р.) / Інститут підприємництва та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка». – Львів, 2010. – С. 38–39 (0,19 д.а.)

19. Махонюк О. В. Сучасні підходи до оцінювання соціального капіталу / О. В. Махонюк // Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні: зб. мат. VII наук.-техн. конф. науково-педагогічних працівників та студентів (м. Львів, 21-25 березня 2011 р.) / Інститут підприємництва та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка». – Львів. Т. 1. – 2011. – С. 72–73 (0,17 д.а.)

20. Махонюк О. В. Роль соціального капіталу в економічному зростанні країни / О. В. Махонюк // Молодь у вирішенні екологічних та соціально-економічних проблем сьогодення: матеріали міжнародної конференції (м. Кам'янець-Подільський, 15–20 жовтня 2012 р.). – Кам'янець-Подільський, 2012. – С. 182–183 (0,16 д.а.)

21. Махонюк О. В. Міграційні облигації як інструмент неінфляційного фінансування національної економіки / О. В. Махонюк // Соціально-психологічні та економіко-правові аспекти управління людськими ресурсами у XXI столітті: збірник тез доповідей науково-

Продовження додатку Б

практичної конференції (м. Львів, 5 червня 2013 р.). – Львів: Львівський інститут МАУП, 2013. – С. 64–68 (0,23 д.а.).

22. Махонюк О. В. Роль міграції в інтеграційних процесах соціально-гуманітарної сфери України / У. Я. Садова, Л. К. Семів, О. В. Махонюк // Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні: збірник тез доповідей X науково-практичної конференції (м. Львів, 31 березня – 5 квітня 2014 р.) / Навчально-науковий Інститут підприємництва та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка». – Львів, 2014. – С. 342–347 (0,34 д.а.). *Особистий внесок*: досліджено масштаби і структуру міграції населення України в умовах євроінтеграції.

23. Махонюк О. В. Забезпечення соціально-трудової захищеності мігрантів: роль ринку міграційних послуг / О. В. Махонюк // Суспільні трансформації і безпека: людина, держава, соціум: матеріали доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 11 червня 2015 р.) / [редкол.: Лелик Л. І., Садова У. Я., Гринькевич О. С. та ін.]. – Львів: Львівський інститут МАУП, 2015. – С. 216–220 (0,25 д.а.).

24. Махонюк О. В. Ринок міграційних послуг як компонент міграційних процесів / О. В. Махонюк // «Міграція у кризових умовах: українсько-польський контекст»: збірник матеріалів Міжнародного симпозіуму (м. Львів, 3 вересня 2015 р.) – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2015. – С. 149–155 (0,22 д.а.).

25. Махонюк О. В. Особливості сучасних міграційних процесів в українсько-польському прикордонні / О. О. Левицька, О. В. Махонюк // Суспільні трансформації у XXI столітті: людина, держава, соціум: матеріали доп. II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 17 червня 2016 р.) / [редкол.: Лелик Л. І., Садова У. Я., Гринькевич О. С. та ін.]. – Львів: Львівський інститут МАУП, 2016. – С. 85–88 (0,47 д.а.). *Особистий внесок*: досліджено динаміку та структуру виданих дозволів на тривалу роботу в Польщі для іноземців.

26. Махонюк О. В. Організаційні моменти працевлаштування українців у країнах Європи (соціологічний вимір) / О. В. Махонюк // Суспільні трансформації і безпека: людина, держава, соціум: матеріали доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 8 червня 2017 р.) / [редкол.: Лелик Л. І., Садова У. Я., Гринькевич О. С. та ін.]. – Львів: ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»», Львівський інститут, 2017. – С. 151–155 (0,33 д.а.).

27. Махонюк О. В. Особливості регулювання регіонального ринку міграційних послуг / О. В. Махонюк // Публічне управління та адміністрування: конкурентні виклики сучасності: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Львів, 30 березня 2018 р.) – Львів: ТзОВ «Ліга-Прес», 2018. – С. 85–87 (0,21 д.а.).

28. Регіональне обстеження внутрішньо переміщених осіб-громадян України: методичні рекомендації / редкол.: У. Я. Садова, С. О. Матковський, О. С. Гринькевич. – Львів: Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України, 2014. – 40 с. (1,75 д.а.). *Особистий внесок*: обґрунтовано методику вибіркового обстеження вимушено переселених осіб в Україні в частині дизайну вибірки респондентів.

29. Економічна активність населення Львівської області: формальна та неформальна зайнятість. / Садова У.Я., Гринькевич О.С., Матковський С.О., Теслюк Р.Т., Левицька О.О., Махонюк О.В. // за заг. ред. д.е.н., проф. Садової У.Я. – Львів: ДУ «Інститут регіональних

Продовження додатку Б

досліджень імені М.І. Долишнього НАН України. – 2017. – 48 с. (1,8 д.а.). *Особистий внесок:* здійснено розрахунки обсягів незайнятого економічно активного населення в адміністративних районах Львівської області.

Відомості про апробацію результатів дисертації

1. «Миграционные процессы в современной Европе: эволюция миграционных взаимодействий ЕС и стран Центральной и Восточной Европы» (м. Одеса, 24-25 вересня 2010 р.), виступ з доповіддю.
2. «Молодь у вирішенні екологічних та соціально-економічних проблем сьогодення» (м. Кам'янець-Подільський, 15-20 жовтня 2012 р.), виступ з доповіддю.
3. «Оцінювання ефективності соціальної політики: методологія та практика» (м. Київ, 28 листопада 2012 р.), виступ з доповіддю.
4. «Соціально-психологічні та економіко-правові аспекти управління людськими ресурсами у ХХІ столітті» (м. Львів, 5 червня 2013 р.), виступ з доповіддю.
5. «Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні» (м. Львів, 31 березня – 5 квітня 2014 р.), виступ з доповіддю.
6. «Міграція у кризових умовах: українсько-польський контекст» (м. Львів, 3 вересня 2015 р.), виступ з доповіддю.
7. «Суспільні трансформації у ХХІ столітті: людина, держава, соціум» (м. Львів, 17 червня, 2016 р.), виступ з доповіддю.
8. «Суспільні трансформації і безпека: людина, держава, соціум» (м. Львів, 8 червня 2017 р. та 14 червня 2018 р.), виступ з доповіддю.
9. «Перспективи розвитку підприємництва в міжнародному контексті» (м. Лодзь – м. Львів, 24-27 квітня 2018 р.), виступ з доповіддю.
10. «Публічне управління та адміністрування: конкурентні виклики сучасності» (м. Львів, 30 березня 2018 р.), виступ з доповіддю.

Додаток В

**Послуги, які найчастіше використовуються для «легального»
працевлаштування 1) іноземних мігрантів на території РФ та її столиці, а
також 2) іногородніх російських громадян у Москві
(дані станом на 2005 рік)**

Вид послуги		Переваги та можливості, які з'являються при скористанні даною послугою	Термін дії послуги	Вартість послуги
1	Тимчасова реєстрація	Дозволяє: <ul style="list-style-type: none"> • перебувати та вільно пересуватись в Москві більше 90 днів; Простіше: <ul style="list-style-type: none"> • знайти роботу; • звернутись по допомогу в медичні заклади; • отримати інші мінімальні соціальні послуги 	3 міс. 6 міс. 12 міс.	800 руб. 1000 руб. 1400 руб.
2	Студентський квиток московського ВНЗ	Дозволяє оформити тимчасову реєстрацію для громадян Росії та громадян СНД, які виявили намір залишитись в Москві на термін більше 1 року	1 рік	2100-2700 руб.
3	Дозвіл на роботу та залучення іноземної робочої сили (ІРС) (отриманням займаються переважно працедавці)	<ul style="list-style-type: none"> • Дозвіл на роботу дозволяє особі тимчасово зареєструватись (продовжити тимчасову реєстрацію) на термін до завершення часу дії дозволу на роботу • Дозвіл на залучення ІРС – дозволяє працедавцю залучити трудових мігрантів в межах певної квоти (згідно законодавства) 	1 рік 1 рік	3000 руб. Від 7500 руб.
4	Медична книжка (отриманням та продовженням займаються переважно працедавці)	Книжка оформлена належним чином і засвідчує профпридатність працівника. Виробляється за відсутності працівника і працедавця. Виробляються на замовлення оптовими партіями (менші партії – більші ціни, більші партії – нижчі ціни).	2 роки	Від 800 руб.

Джерело: Побудовано автором на основі [224]

**Класифікація учасників РМП, які надають міграційні послуги в
Російській Федерації***

	I сектор – державних послуг	II сектор – суб'єкти, які легально сприяють наданню державних послуг у сфері міграції, а також на законних підставах займаються недержавними послугами в сфері міграції	III сектор – неофіційно займаються недержавними міграційними послугами і/або паралельно сприяють нелегальному наданню державних послуг
Позиції на ринку	Не втягнуті в ринкову діяльність, бо являються складовими виконавчої влади, які уповноважені надавати державні послуги у сфері міграції та реалізації соціальної політики	Поступово зарекомендовують себе на РМП. Мають підтримку зі сторони влади, проте, водночас є вразливими з правової сторони і не впевнені у перспективах роботи через відсутність нормативно- правової бази, яка б регулювала професіональну діяльність у сфері послуг трудової міграції	Комфортно почуваються, оскільки в Росії немає жодної нормативної правової бази, яка б регулювала порядок створення та діяльності суб'єктів різних організаційно-правових форм з надання міграційних послуг. В умовах відсутності чи слабкості правових обмежень є дуже комунікабельними
Учасники	Федеральна міграційна служба Росії (ФМС) та її територіальні управління, Федеральна служба праці та зайнятості (Роструд)	<i>Суб'єкти, які надають послуги оформлення документів, пов'язаних з державними послугами у сфері трудової міграції:</i> <ul style="list-style-type: none"> • філіал федерального державного унітарного підприємства "Паспортно- візовий сервіс" ФМС Росії (ФДУП "ПВС" ФМС Росії) в Самарській області; • приватні комерційні організації, які надають послуги на основі агентських договорів з філіалом ФДУП "ПВС" ФМС Росії в Самарській області; • медичні заклади, які надають платні послуги з видачі заключення про стан здоров'я іноземних працівників. 	<ul style="list-style-type: none"> • невеликі організовані групи всередині деяких діаспор, які функціонують самостійно або під егідою зареєстрованих національно- культурних об'єднань; • приватні комерційні організації, які здійснюють посередницьку діяльність паралельно зі статутною, не пов'язаною з трудовою міграцією; • окремі працедавці – юридичні особи та індивідуальні підприємці, які використовують працю іноземних працівників;

Продовження додатку Д

	I сектор	II сектор	III сектор
		<p><i>Суб'єкти, які надають недержавні послуги:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • діючі в рамках деяких діаспор комерційні організації; • не пов'язані з діаспорами приватні комерційні організації, які здійснюють посередницьку діяльність паралельно з уставною діяльністю, що частіше всього не має відношення до трудової міграції (особливу активність проявляють юридичні фірми) 	<ul style="list-style-type: none"> • неформальні групи, фізичні особи з числа негромадян Росії (із країн походження мігрантів), які тимчасово або постійно перебувають у регіонах і працюють у взаємодії з вищезазначеними суб'єктами із діаспор, комерційними і некомерційними організаціями; • окремі працедавці – задіяні в тіньові схеми надання послуг окремих співробітників територіальних управлінь ФМС Росії, служби зайнятості населення, медичних закладів тощо
Напрямок діяльності (функції)	Реалізують (в основному ФМС) міграційну політику держави, мотивують або стримують ті чи інші тенденції в розвитку РМП	<ul style="list-style-type: none"> • Надають державні міграційні послуги • В основному зайняли нішу на РМП щодо обслуговування висококваліфікованих росіян, які бажають виїхати для роботи в зарубіжні країни. Доля в інших сегментах ринку є незначною 	<ul style="list-style-type: none"> • Зайняли нішу в тіньовому секторі щодо надання державних міграційних послуг • Займають переважну частку на ринку послуг, розрахованих на трудових мігрантів (переважно некваліфіковану робочу силу) та російських підприємців (які бажають найняти іноземних працівників). Являються основним рушієм у розвитку РМП

Джерело: побудовано автором на основі [1]

Додаток Ж

Перелік державних органів, які забезпечують здійснення міграційної політики України, та основні міграційні послуги, які вони надають

Найменування державного органу	Основні міграційні послуги
Президент України	При Президентові України діє постійна Комісія з питань громадянства, а також в структурі Адміністрації Президента України є Управління з питань громадянства, одним з напрямів діяльності якого є розгляд питань міграції та надання притулку
Державна міграційна служба України та її територіальні управління	<p><i>1. Реєстрація/Зняття з реєстрації місця проживання/перебування:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Реєстрація/зняття з реєстрації місця проживання особи, яка досягла 14-ти років (громадянин України, іноземець чи особа без громадянства, які проживають на території України на законних підставах); - Реєстрація/зняття з реєстрації місця проживання дитини до 14-ти років; - Реєстрація/зняття з реєстрації місця перебування особи; - Видача/обмін паспорта громадянина України (тільки ID-картка від 17.04.2018 згідно наказу МВС від 1.03.2018 № 161) [225]. <p><i>2. Документування іноземців та осіб без громадянства:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Видача посвідчення особи без громадянства для виїзду за кордон; - Оформлення посвідки на постійне проживання іноземцям та особам без громадянства, які іммігрували в Україну на постійне проживання; - Дозвіл на імміграцію; - Видача посвідки на тимчасове проживання; - Продовження строку перебування на території України; - Оформлення і видача запрошень іноземцям та особам без громадянства на отримання візових документів для в'їзду в Україну за клопотаннями юридичних осіб/за заявами фізичних осіб. <p><i>3. Документи громадянина України для виїзду за кордон:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Видача/поновлення паспорта громадянина України для виїзду за кордон; - Видача проїзного документа дитини; - Внесення відомостей про дітей у паспорт громадянина України для виїзду за кордон; - Внесення відомостей про другий паспорт громадянина України для виїзду за кордон у паспорт громадянина України для виїзду за кордон; - Внесення відомостей до паспорта громадянина України для виїзду за кордон громадянам, які повернулись на постійне проживання в Україну; - Надання дозволу на виїзд на постійне місце проживання з України; <p><i>4. Послуги для осіб, що звертаються за захистом в Україні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Надання статусу біженця; - Надання додаткового захисту. <p><i>5. Супутні послуги:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Інформаційно-консультаційні послуги, пов'язані з наданням Державною міграційною службою України адміністративних послуг; - Посередницькі послуги з питань страхування, нотаріальних дій, оплати адміністративних послуг; - Інші консультаційні, посередницькі та супутні послуги (повний перелік на сайті).

Продовження додатку Ж

Найменування державного органу	Основні міграційні послуги
Міністерство закордонних справ України	<ul style="list-style-type: none"> - Захист прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном: консульський захист; паспортні дії; дії з питань громадянства; візові операції (здійснює видачу українських віз, дипломатичних і службових паспортів, посвідчень особи на повернення в Україну); засвідчення документів; реєстрації актів цивільного стану; нотаріальні дії тощо; - Забезпечення розвитку зв'язків із закордонними українцями та їх громадськими організаціями, координація виконавчої влади у цій сфері; - Питання в'їзду та перебування іноземців в Україні; - Інші консульські питання та послуги генеральних консульств України (детальний перелік на сайті).
Міністерство внутрішніх справ України	<ul style="list-style-type: none"> - Видача письмових відомостей про відсутність або наявність судимості (вимагалась раніше для виготовлення закордонного паспорта); - Консультація щодо деяких питань надання платних послуг підрозділами Міністерства внутрішніх справ та Державної міграційної служби.
Державна служба зайнятості України	<ul style="list-style-type: none"> - Видача роботодавцям дозволів на застосування праці іноземців та осіб без громадянства.
Міністерство соціальної політики України	<ul style="list-style-type: none"> - Пенсії громадянам, які проживають за межами України; - Ліцензування посередництва у працевлаштуванні на роботу за кордоном (дана послуга актуальна для суб'єктів, які виступатимуть на РМП у ролі продавців послуг); - Інші послуги та консультації.
Міністерство економічного розвитку і торгівлі України	<ul style="list-style-type: none"> - Консультації щодо інвестування в Україні; - Інші послуги та консультації.
Міністерство культури України	<ul style="list-style-type: none"> - Контроль та забезпечення перевезення об'єктів культурної спадщини. Видача дозволів тощо; - Захист прав національних меншин України.
Державна прикордонна служба України	<ul style="list-style-type: none"> - Здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна; - Приймає заяви про визнання осіб біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, у порядку, визначеному ЗУ «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»; - Інші обов'язки та функції Служби не носять характеру послуг.

Продовження додатку Ж

Найменування державного органу	Основні міграційні послуги
Місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування	<ul style="list-style-type: none"> - Послуги та консультації, передбачені для вирішення житлових проблем та соціальних послуг, що стосуються місцевих жителів; - Послуги та консультації, передбачені для туристів, іноземців та інших гостей населеного пункту; - Упорядкування, розвиток та залучення нових суб'єктів у транспортну інфраструктуру регіону (дана послуга актуальна для суб'єктів, які виступатимуть на РМП у ролі продавців послуг); - Інші послуги, які стосуються міграційних процесів і відносяться до компетенції місцевих органів.
Регіональні центри надання адміністративних послуг (ЦНАП)	<ul style="list-style-type: none"> - Паспортні послуги: Видача/обмін паспорта громадянина України та паспорта громадянина України для виїзду за кордон; - Реєстрація/дереєстрація місця проживання.

Джерело: побудовано автором на основі інформації, розміщеної на офіційних сайтах відповідних державних органів та видання «Міграційний профіль України» за 2014 рік [51]

Аналіз виїздів громадян України за кордон за метою поїздки

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1							
служба	866 014	897 127	362 631	275 151	170 720	185 170	156 157
питома вага, %	4,88	4,41	1,67	1,15	0,75	0,79	0,62
2							
туризм	1 275 398	1 590 182	641 836	354 840	201 541	206 598	224 646
питома вага, %	7,19	7,82	2,95	1,48	0,89	0,88	0,89
3							
приватна	15 038 622	17 285 834	20 428 369	23 131 296	22 065 410	22 779 483	24 287 430
питома вага, %	84,77	85	93,9	96,42	97,48	97,49	96,28
4							
обслуг. персонал	560 821	562 319	321 794	227 192	198 781	193 530	227 920
питома вага, %	3,16	2,77	1,48	0,95	0,88	0,83	2,21
5							
військова служба	449	793	632	568	0	14	230
питома вага, %	0	0	0	0	0	0	0
Загальна кількість виїздів	17 741 304	20 336 255	21 755 162	23 989 047	22 636 452	23 364 795	25 226 383

Джерело: інформація ДМС України, зокрема, видання «Міграційний профіль» [51]

Додаток Л

**Статистичні дані про виїзд громадян України за кордон
по найбільш відвідуваних країнах світу**

Країна	Мета поїздки				Всього
	службова	туризм	приватна	обслуг. персонал	
Польща					
2010	210 563	85 627	3 703 412	38 617	4 038 219
2011	207 476	113 590	4 781 819	30 368	5 133 253
2012	173 978	69 578	5 521 628	21 894	5 787 078
2013	120 242	31 905	6 839 631	26 401	7 018 179
2014	98 718	10 878	7 547 425	15 730	7 672 751
2015	103 463	10 346	9 391 904	13 480	9 519 193
2016	105 072	9 436	9 996 578	22 043	10 133 129
Росія					
2010	221 272	147 313	4 865 387	216 413	5 450 385
2011	251 741	240 295	4 983 419	254 194	5 729 649
2012	93 074	187 732	5 660 499	163 101	6 104 406
2013	53 042	68 500	6 018 864	81 675	6 222 081
2014	25 735	31 239	4 614 347	42 410	4 713 731
2015	37 785	20 396	4 051 838	51 036	4 161 055
2016	4 885	172	3 854 763	246 543	4 106 363
Угорщина					
2010	47 173	21 775	1 720 360	9 320	1 798 628
2011	48 602	28 605	1 649 750	5 526	1 732 483
2012	5 465	8 307	1 746 214	2 581	1 762 567
2013	28	0	1 900 441	128	1 900 597
2014	44	0	2 152 468	76	2 152 588
2015	0	0	2 442 101	85	2 442 186
2016	0	0	2 893 370	3 556	2 896 926
Молдова					
2010	23 893	14 040	1 851 791	12 627	1 902 351
2011	17 478	8 073	2 195 828	15 624	2 237 003
2012	4 220	419	2 169 534	5 854	2 180 027
2013	2 041	3 752	2 389 465	5 956	2 401 214
2014	407	647	2 420 115	4 715	2 425 884
2015	515	13 093	1 713 700	4 320	1 731 628
2016	790	2 806	1 652 179	36 683	1 692 458
Білорусь					
2010	47 365	17 969	1 069 760	58 083	1 193 177
2011	54 219	29 823	1 497 086	51 848	1 632 976
2012	44 965	96 275	1 532 477	48 806	1 722 523
2013	78 767	20 239	1 639 901	37 467	1 776 374
2014	30 238	11 592	1 496 330	70 491	1 608 651
2015	22 849	20 631	1 282 066	65 308	1 390 854
2016	14 300	9 545	1 090 612	77 472	1 191 929
Туреччина					
2010	37 103	322 984	98 974	52 791	511 852
2011	26 358	427 269	151 965	50 884	656 476
2012	11 039	91 462	460 683	34 527	597 711
2013	7 613	62 811	503 416	31 235	605 075
2014	3 506	35 999	411 044	25 462	476 011
2015	5 652	36 271	468 614	28 341	538 878
2016	9 377	93 698	827 582	19 262	949 919

Продовження додатку Л

Країна	Мета поїздки				Всього
	службова	туризм	приватна	обслуг. персонал	
Румунія					
2010	8 118	8 262	486 815	12 390	515 585
2011	23 639	66 296	466 857	10 765	567 557
2012	3 810	22 389	523 767	9 168	559 134
2013	709	9 311	781 825	10 532	802 377
2014	2 504	5 245	514 601	7 997	530 347
2016	3 273	2 306	852 149	58 939	916 667
Словаччина					
2010	34 783	16 864	332 314	8 623	392 584
2011	34 773	18 712	372 100	4 556	430 141
2012	3 898	8 256	495 854	2 270	510 278
2013	0	0	571 266	8	571 274
2014	29	2	656 071	44	656 146
2015	15	0	755 233	43	755 291
2016	0	0	886 120	6	886 126
Єгипет					
2011	7 524	207 434	84 969	9 718	309 645
2012	950	37 892	258 425	2 570	299 837
2013	1 221	38 669	296 283	2 135	338 308
2014	542	24 864	375 021	2 150	402 577
2015	379	22 365	328 192	1 934	352 870
2016	481	23 351	394 117	2 156	420 105
Німеччина					
2011	55 564	45 755	260 370	11 315	373 004
2012	3 816	15 063	361 675	2 065	382 619
2013	1 006	5 366	369 944	1 461	377 777
2014	273	5 842	302 793	1 268	310 176
2015	377	10 610	283 810	686	295 483
2016	356	8 999	266 632	23 076	299 063
ОАЕ					
2010	7 027	36 177	22 638	4 070	69 912
2011	7 409	53 125	49 327	4 497	114 358
2012	273	6 575	144 333	345	151 526
2013	299	10 493	199 980	241	211 013
2014	310	9 413	152 005	396	162 124
2015	460	14 711	122 171	463	137 805
2016	445	13 680	136 548	7 684	158 357
Ізраїль					
2010	9 666	16 980	39 462	7 857	73 965
2011	15 236	42 133	73 552	7 816	138 737
2012	2 732	12 159	126 428	2 039	143 358
2013	2 052	17 963	104 042	2 746	126 803
2014	719	10 837	106 277	1 364	119 197
2015	322	8 644	120 345	1 105	130 416
2016	346	8 324	137 709	834	147 213
Італія					
2010	14 178	24 484	74 038	10 406	123 106
2011	11 302	30 915	88 066	10 265	140 548
2012	927	4 599	147 183	2 560	155 269
2013	204	1 202	190 210	1 989	193 605
2014	231	3 545	169 069	1 998	174 843
2015	1	0	113 372	2 869	116 242
2016	132	2 332	119 830	3 698	125 992

Продовження додатку Л

Країна	Мета поїздки				Всього
	службова	туризм	приватна	обслуг. персонал	
Чехія					
2010	6 900	27 909	72 934	2 880	110 623
2011	5 444	40 418	104 319	2 335	152 516
2012	2 799	32 656	263 989	485	299 929
2013	2 225	22 541	145 348	349	170 463
2014	474	6 759	77 715	294	85 242
2015	0	0	52 738	6	52 744
Великобританія					
2010	12 472	10 675	39 442	3 210	65 799
2011	13 742	14 048	60 598	3 513	91 901
2012	95	4 258	80 694	41	85 088
2013	23	963	108 673	68	109 727
2014	0	0	76 590	63	76 653
2015	0	0	62 439	110	62 549
Австралія					
2010	19 118	13 085	34 220	9 168	75 591
2011	17 399	21 138	44 828	5 040	88 405
2012	2 446	7 843	92 918	1 208	104 415
2013	1 499	14 081	96 812	1 965	114 357
2014	663	11 639	84 507	874	97 683
2015	392	11 068	94 991	910	107 361
Іспанія					
2010	5 526	9 313	18 870	3 393	37 102
2011	6 974	23 261	39 197	4 481	73 913
2012	10	909	92 020	1 185	94 124
2013	0	0	119 730	923	120 653
2014	0	0	99 614	518	100 132
2015	0	0	60 710	986	61 696
Греція					
2011	11 946	46 065	36 229	6 517	100 757
2012	1 663	11 011	108 862	3 006	124 542
2013	1 210	17 650	82 678	3 179	104 717
2014	1 781	18 182	131 323	3 128	154 414
2015	1 557	19 070	80 671	2 048	103 346
Грузія					
2016	3 677	2 753	98 087	4 507	109 024
Австрія					
2016	342	9 103	96 460	1 920	107 825
Франція					
2016	0	0	92 733	10 088	102 821
Нідерланди					
2016	0	2	92 833	8 507	101 342
Всього					
2010	866 014	1 275 398	15 038 622	560 821	17 741 304
2011	897 127	1 590 182	17 285 834	562 319	20 336 255
2012	362 631	641 836	20 428 369	321 794	21 755 162
2013	275 151	354 840	23 131 296	227 192	23 989 047
2014	170 720	201 541	22 065 410	198 781	22 636 452
2015	185 170	206 598	22 779 483	193 530	23 364 795
2016	156 157	224 646	24 287 430	227 920	25 226 383

Джерело: На основі даних видання «Міграційний профіль» за відповідні роки [51]

**Динаміка Польщі на фоні Європи за структурою вперше виданих дозволів українцям
на перебування з метою ведення оплачуваної діяльності, дозволів**

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
32 країни	70 182	50 113	129 886	82 874	109 135	152 944	209 635	377 298	488 269
Чехія	15 605	4 069	7 057	1 657	10 914	9 324	5 029	8 051	7 607
Частка, %	22,2	8,1	5,4	2,0	10,0	6,1	2,4	2,1	1,6
Італія	32 177	29 080	40 082	8 176	2 516	8 581	3 890	889	371
Частка, %	45,8	58,0	30,9	9,9	2,3	5,6	1,9	0,2	0,1
Польща	2 338	2 751	72 280	62 267	85 151	124 419	188 785	354 144	464 279
Частка, %	3,3	5,5	55,6	75,1	78,0	81,3	90,1	93,9	95,1
Інші країни	20 062	14 213	10 467	10 774	10 554	10 620	11 931	14 214	16 012
Частка, %	28,6	28,4	8,1	13,0	9,7	6,9	5,7	3,8	3,3

* Джерело: Побудовано автором на основі інтерактивних таблиць Eurostat [226]

Додаток Н

First permits by reason, length of validity and citizenship [migr_resfirst_Ukrainians]
Перші дозволи за причиною, терміном дії та громадянством [для українців]

	First permits during the year	All valid permits on 31 December	First permits during the year	All valid permits on 31 December	First permits during the year	All valid permits on 31 December
GEO/TIME	2010		2011		2012	
European Union (28 countries)	166 950	-	125 754	749 388	160 222	779 953
European Union (27 countries)	166 950	-	125 754	749 388	160 222	779 953
Belgium	760	3 257	681	3 613	599	3 745
Bulgaria	249	:	297	773	398	900
Czech Republic	13679	:	5521	119 083	18 152	103 165
Denmark	2604		2287	:	2 181	:
Germany	3288		3179	112 016	4 548	111 747
Estonia	252	5 462	645	5 909	403	6 025
Ireland	211	3 309	211	3 076	208	2 609
Greece	964	19 093	821	20 182	742	18 477
Spain	3 857	71 397	4 413	76 180	3 687	78 214
France	1 067	:	1 152	7 478	1 241	8 009
Croatia	:	:	:	:	:	:
Italy	48 249	218 191	15 409	223 790	8 493	224 681
Cyprus	897	:	752	5 080	611	4 619
Latvia	267	:	466	3 380	733	3 641
Lithuania	222	2 466	409	2 801	773	3 239
Luxembourg	43	308	60	387	60	499
Hungary	2681	:	2104	19 221	1119	13 802
Malta	55	:	58	215	78	235
Netherlands	508		603	2 898	632	2 796
Austria	832	:	903	5 338	1053	5 930
Poland	76485	37 921	75 168	76 162	104 730	122 274
Portugal	2 064	49 505	1 789	48 022	1 517	44 079
Romania	257	1 362	214	1 409	309	1 317
Slovenia	209	1 395	262	1 460	181	1 501
Slovakia	969	5 788	686	5 515	782	6 193
Finland	658		813	2 454	866	2 678
Sweden	1 348	2 668	1 459	2 946	1 412	3 267
United Kingdom	4 275		5 392	:	4 714	6 311
Iceland	20	144	31	154	29	162
Liechtenstein	:	:	:	:	:	:
Norway	687	1 538	873	1 706	778	1 803
Switzerland	:	:	:	:	1 133	5 828

Продовження додатку Н

First permits by reason, length of validity and citizenship [migr_resfirst_Ukrainians]
Перші дозволи за причиною, терміном дії та громадянством [для українців]

	First permits during the year	All valid permits on 31 December	First permits during the year	All valid permits on 31 December	First permits during the year	All valid permits on 31 December	First permits during the year	All valid permits on 31 December
GEO/TIME		2013		2014		2015		2016
European Union (28 countries)	236 472	843 199	305 598	883 918	500 030	1 027 113	588 948	1 113 659
European Union (27 countries)	236 405	842 952	305 500	883 656	499 914	1 026 649	588 654	1 112 969
Belgium	518	3 850	518	3 853	677	4 116	638	4 304
Bulgaria	476	1 072	598	2 623	1 488	4 005	1 086	3 323
Czech Republic	18 622	107 254	12 867	110 712	23 207	113 863	24 223	119 667
Denmark	2 341	:	2 603	:	2 297	:	2 727	:
Germany	4 838	109 781	6 163	111 650	5 667	113 226	6 500	114 277
Estonia	440	5 994	853	6 649	1 447	7 780	1 303	8 627
Ireland	252	1 959	265	1 624	351	1 766	341	1 672
Greece	885	18 787	836	19 236	850	19 841	893	20 084
Spain	3 637	80 866	3 595	82 726	3 809	84 333	3 893	86 035
France	1 429	8 524	1 583	9 294	1 876	10 103	2 043	10 822
Croatia	67	247	98	262	116	464	294	690
Italy	13 996	233 604	8 761	236 346	7 850	238 566	6 867	234 157
Cyprus	576	2 775	779	2 842	886	2 819	625	2 728
Latvia	678	3 931	1 316	4 747	1 591	5 787	1 435	6 282
Lithuania	873	3 714	2 053	5 277	1 908	6 163	2 828	8 321
Luxembourg	59	513	89	562	141	655	141	744
Hungary	930	13 149	1 164	1 759	1 686	2 271	2 375	3 428
Malta	126	393	306	655	297	786	219	836
Netherlands	879	2 651	938	3 832	1 154	4 373	1 180	4 821
Austria	903	6 453	1 099	7 075	1 383	7 932	1 289	8 516
Poland	171 769	175 656	250 054	210 402	430 081	336 346	512 552	409 304
Portugal	1 126	41 090	1 038	37 849	1 284	35 777	1 406	34 485
Romania	254	1 401	339	1 574	482	1 843	394	1 872
Slovenia	175	1 565	258	1 728	363	1 946	316	2 136
Slovakia	1 040	6 361	1 592	7 450	3 340	9 913	3 016	12 061
Finland	938	1 782	1 119	3 157	1 248	3 087	1 391	3 325
Sweden	1 192	3 531	1 322	3 465	1 186	3 719	1 261	3 838
United Kingdom	7 453	6 296	3 392	6 569	3 365	5 633	7 712	7 304
Iceland	32	163	20	149	25	167	35	166
Liechtenstein	23	48	16	46	15	56	25	67
Norway	787	1 845	840	1 821	1 027	1 970	1 063	2 013
Switzerland	1 499	6 147	743	6 319	1 297	6 460	1 001	6 467

* Джерело: Побудовано автором на основі інтерактивних таблиць Eurostat [226]

Додаток П

Глибинне інтерв'ю

Шановний добродію/добродійко! Просимо Вас взяти участь в інтерв'ю-опитуванні, яке проводять молоді науковці Національної академії наук України з метою визначення основних проблем працевлаштування і перебування українців за кордоном.

Ваша участь допоможе нам сформулювати конкретні пропозиції для запобігання корупції та обману на різних етапах підготовки до міграції та перетину кордону, а також реалізації переваг безвізового режиму.

1. Який Ваш досвід міжнародної міграції:

1. країна першого виїзду _____
2. перший виїзд відбувся у _____ році
3. частота виїздів (в середньому за рік): _____
4. мета першого виїзду _____ (Варіанти відповідей: Трудова, туристична, ділова, лікувальна, візит до родичів, закупівельна, освітня, зміна постійного місця проживання тощо)

2. Чи змінювали Ви країну наступної міграції:

1. Ні, бо не було досвіду наступного виїзду
2. Ні, не було потреби змінювати. Виїздив у ту ж країну
3. Так, змінював на такі _____

3. Якщо можете, дайте відповідь на питання – «Яка країна на сьогодні є найкращою для виїзду згідно Вашого досвіду та інформації, якими Ви володієте?»:

1. для тимчасової роботи за кордоном (до 3 міс.) _____
2. для довготермінової роботи за кордоном (більше 3 міс.) _____
3. для навчання _____
4. для зміни постійного місця проживання _____
5. для туризму _____
6. Інше. Ваш варіант _____

4. В які країни Ви виїжджали за період 2012-2018 рр.: _____**5. Мета основних виїздів у 2012-2018 рр. (Оберіть один варіант):**

1. Трудова _____ (Уточніть, будь-ласка: будівництво, сільське господарство, сезонні роботи зі збору..., робота на заводі..., інше)
2. Туристична
3. Ділова (бізнес, відрядження тощо)
4. Лікувальна
5. Візит до родичів
6. Закупівельна
7. Освітня
8. Зміна постійного місця проживання
9. Інше _____

6. Як Вам на початках далися рішення наступних закордонних виїздів? А саме – враховуючи сукупність таких можливих аспектів як підтримка або протиріччя з рідними, відсутність досвіду виїзду за кордон, необхідність звільнення з постійного місця праці або ін.:

Оцініть за шкалою від 1 до 5, де 1 БАЛ - «Рішення далось дуже легко і просто», 5 БАЛІВ - «Рішення далось дуже важко», БАЛІ 2, 3, 4 – проміжна оцінка:

1. Короткотерміновий виїзд – до 3 місяців:
  - а) _____ балів
  - б) відсутній досвід
2. Тривалий термін перебування за кордоном – від 3 місяців і більше
  - а) _____ балів
  - б) відсутній досвід

Продовження додатку П

7. Чи добре Ви ознайомились із усіма можливими аспектами організації закордонного виїзду перший раз:

1. ґрунтовно досліджував(-ла) інформацію про країну в яку планував(-ла) виїхати, а саме, дізнавався(-лася) перелік необхідних документів, їхню офіційну вартість, умови/складнощі/переваги виїзду та перебування в цій країні тощо
ТАК ЧАСТКОВО НІ
2. вивчав(-ла) можливість організації виїзду через різних посередників: оформлення дозвільних документів через посередників, співставлення цін на однакові послуги, вибір посередників за надійністю, офіційністю їх діяльності, додатковими гарантіями, швидкістю обслуговування тощо
ТАК ЧАСТКОВО НІ
3. дізнавався(-лася) вартість та переваги послуг різних перевізників (автобуси, літаки, залізниця, лоукости, приватні перевізники тощо)
ТАК ЧАСТКОВО НІ
4. розглядав(-ла) можливість організації виїзду власними силами: самостійне оформлення дозвільних документів, бронювання готелів, пошук роботи тощо
ТАК ЧАСТКОВО НІ

8. До кого Ви звертались при оформленні пакету документів перший раз (у кожній відповіді подано різні варіанти, виділіть необхідний або впишіть свій):

1. послуги знайомих/близьких, послуги посередників: приватних посередників, перевізників, туристичних агенцій, агенцій з працевлаштування; самостійно
2. скільки це коштувало (грн.) _____
3. скільки часу зайняло (днів) _____
4. як оціните якість, швидкість (відповідно до терміновості), вартість отриманих послуг та роботу посередників:
  - а) **дуже або досить добре** (усе задовольняє; можливо були дрібні нюанси, але і надалі при потребі не проти співпраці з тими ж юр./фіз. особами)
  - б) **добре** (були нюанси щодо _____, знаю, що можна досить краще; повторна співпраця під сумнівом, інше _____)
  - в) **негативно** (документи робились дуже довго, дорого, з сумнівом щодо якості, пропадав зв'язок з посередником, проблеми з готелем на місці прибуття або з перевізником, які посередник/оператор не спішив вирішувати, інша робота на місці прибуття, гірші умови праці, нижча заробітна плата, додаткові збори тощо, довелося достроково розірвати угоду, Ваш варіант _____)
  - г) **дуже негативно** (посередники виявились шахраями, повна втрата коштів, неякісні документи, були проблеми при перетині кордону, заборона перетину кордону або депортація після перетину, Ваш варіант _____)
  - д) **не користувався їх допомогою**

9. Який пакет документів Ви (Вам) оформляли для поїздки за кордон перший раз:

1. закордонний паспорт
2. запрошення (уточніть яке) _____
3. віза відповідної категорії (уточніть) _____
4. страховий поліс (уточніть) _____
5. рахунок в банку _____
6. бронювання номеру готелю _____
7. квиток (на автобус, літак, залізничний транспорт, у приватного перевізника) _____
8. точно не пам'ятаю – це були обов'язки посередника
9. інше _____

Продовження додатку П

10. До кого Ви звертались при оформленні пакету документів останній/наступний раз – як Ви це робили? (можна заповнювати також, якщо Ви плануєте робити це найближчим часом і вже знаєте як) (для заповнення скористайтесь варіантами відповідей питання 8):
1. самостійно або з допомогою посередників _____
  2. скільки це коштувало (грн) _____
  3. скільки часу зайняло (днів) _____
  4. як оціните якість, швидкість (відповідно до терміновості), вартість отриманих послуг та роботу посередників:
    - а) дуже або досить добре
    - б) добре, були нюанси щодо _____
    - в) негативно _____
    - г) дуже негативно _____
    - д) не користувався їх допомогою _____
11. Чи були Ви ошукані за кордоном, якщо це залежало від Вашого статусу легального перебування там, відсутності додаткових документів, угоди на працю, страхування тощо:
1. ні
  2. так, а саме _____
  3. знаю випадки з досвіду знайомих, а саме _____
-
12. Чи здійснювали Ви перетин кордону або трудову діяльність в країні перебування свідомо без належного пакету документів? Чому Ви зважились на такий крок, або ні? _____
-
13. Якщо Ви працювали за кордоном, то який середньомісячний зарібок Ви там отримували за вирахуванням споживчих витрат (надайте відповідь в Євро або Дол.США):
1. _____
  2. Не працював (-ла)
14. Яким чином Ви надсилали кошти додому (якщо це трудова міграція або була інша можливість) та яка вартість відповідних послуг? Чи маєте пропозиції щодо удосконалення/покращення (підвищення безпеки, здешевлення) системи надсилання коштів? _____
-
15. Якими послугами посередників Ви ще користувались та яка їх вартість _____
-
16. Які зміни треба внести у відносини держав для покращення процесу міграції українців _____
-
17. Якою має бути Ваша середньомісячна заробітна плата в Україні, щоб Ви не їхали працювати за кордон (переважно як це є на низькокваліфіковані роботи):
1. _____ грн
  2. не знаю
  3. Ваш Варіант _____

Продовження додатку П

18. Яка Ваша професія? (оберіть лише один варіант, підкресліть конкретний фах)

1. Лікар, медсестра, ветеринар
2. Працівник банківської справи, фінансів
3. Художник, дизайнер, архітектор
4. Бухгалтер, економіст, менеджер
5. Працівник торгівлі, маркетолог (логіст, товарознавець, PR-менеджер, збут, реклама)
6. Юрист, нотаріус
7. Інженер, технолог, майстер, радіотехнік, ювелір
8. Хімік, біолог, фармацевт, провізор, еколог
9. Вчитель, лінгвіст, філолог, викладач
10. Журналіст, інформаційний аналітик, політолог, видавнича сфера
11. Діловод, секретар, офіс-менеджер
12. Архіваріус, комірник
13. Працівник харчової сфери
14. Косметолог, перукар, візажист
15. Програміст
16. Військовослужбовець, міліція
17. Представник найпростіших професій (водій, електрик, зварювальник тощо)
18. Інше (вказіть, що саме) _____

19. Яке Ваше службове становище

1. Керівник установи, підприємства
2. Керівник структурного підрозділу вищого рівня
3. Керівник первинних структурних підрозділів
4. Провідний спеціаліст
5. Рядовий працівник (вища освіта, спеціальна освіта)
6. Рядовий працівник (базова або неповна вища освіта)
7. Технічний працівник, сфера послуг
8. Не працюю
9. Навчаюсь

20. Яка Ваша освіта?

1. Неповна середня (9 класів школи).	5. Базова вища (бакалавр).
2. Повна середня (11 класів школи).	6. Повна вища (спеціаліст, магістр).
3. Професійно-технічна.	7. Навчаюсь в аспірантурі.
4. Неповна вища (студент I-IV курсів).	8. Маю науковий ступінь.

21. Ваша стать:

1. Чоловіча.	2. Жіноча.

22. Вкажіть, будь ласка, Ваш вік:

1. 16 - 20 р;	4. 31 – 35 р.;	7. 46 – 50 р.;	10. 61 – 65 р.;
2. 21 – 25 р.;	5. 36 - 40 р.;	8. 51 – 55 р.;	11. 66 – 70 р.;
3. 26 – 30 р.;	6. 41 – 45 р.;	9. 56-60 р.;	12. Старші 70 р.

23. Ваш сімейний стан:

1. Одружений/заміжня.	4. Розлучений/розлучена.
2. Неодружений/незаміжня.	5. Удівець/вдова.
3. Перебуваю у незареєстрованому шлюбі.	6. Інше _____

24. Місце проживання:

- Область _____
- Населений пункт: 1. Обласний центр 2. Місто 3. Сміт 4. Село

Дякуємо за співпрацю!

Додаток Р

Вартість міграційних послуг певного переліку суб'єктів та їх якісна оцінка (суб'єктивна оцінка респондентів) за результатами експертного обстеження

Спосіб організації трудової міграції. Через:	Перший досвід, рік					
	2006	2010	2015	2016	2017	2018
самостійно				Безкоштовно (відмінно)		Безкоштовно + 1000 грн запрошення (відмінно)
знайомих та близьких		безкоштовно + 500 грн запрошення від посередника (відмінно)	безкоштовно + 1000 грн запрошення від знайомих (відмінно)		безкоштовно + 1000 грн запрошення від посередника (добре)	
приватних посередників	50 дол. США (відмін.)	100 дол. США (добре)	100 дол. США (відмінно)		60 дол. США (негативно)	
			200 дол. США (добре)		100 дол. США (негативно)	
приватних перевізників		400 дол. США (негативно)	100 дол. США (добре)		140 дол. США (негативно)	
агенції з працевлаштування		200 дол. США (відмінно)	100 дол. США (добре)	350 дол. США (відмінно)	150 дол. США (відмінно)	150 грн* (добре)
				35 дол. США (добре)		
туристичні агенції				Туристична поїздка (відмінно)	20 дол. США (відмінно)	

 допомога знайомих та близьких полягала в площині інформаційного супроводу подачі документів на отримання візи, інформації щодо наявності роботи в Польщі та реально можливих заробітків, умов праці, умов побуту, позитивного та негативного досвіду

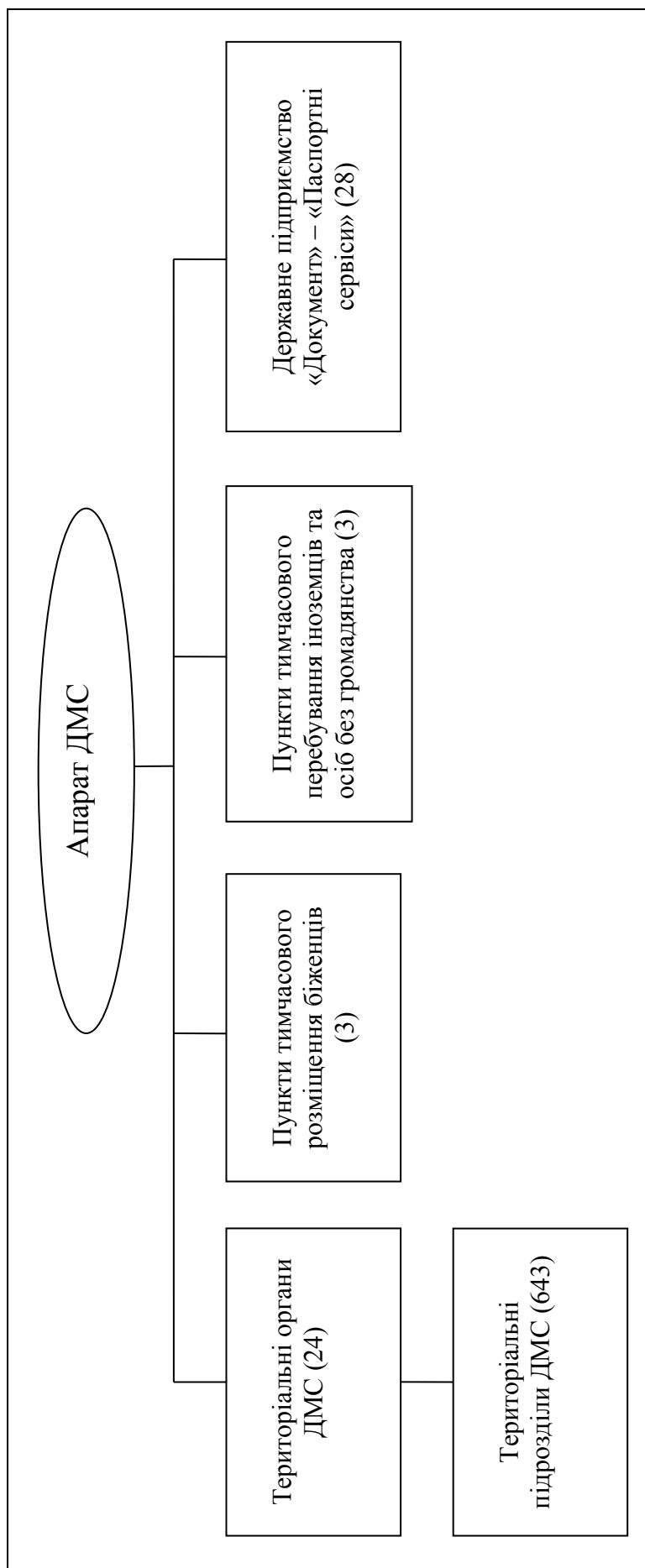
 в перелік послуг включались переважно вартість запрошення, вартість страховки на візу, заповнення візової анкети, інформаційний супровід процесу отримання візи, іноді - гарантія певної роботи, рідше – можливість зміни роботи до 3 разів за рахунок посер.

 в перелік послуг включались вище зазначені послуги, а також - гарантія роботи, безпосереднє перевезення в Польщу на місце праці, гарантія наявності місця проживання

150 грн усе* - в Польщі безпосередньо на заводі за кошти українки додатково була оформлена медична страховка вартістю 100 Євро

Джерело: побудовано автором на основі експертного опитування

Структура Державної міграційної служби (представництва) станом на серпень 2019 року

Джерело: Інформаційний бюлетень Державної міграційної служби за 2014 рік (ст. 11-12) [227] та оновлена інформація на початок 2019 року

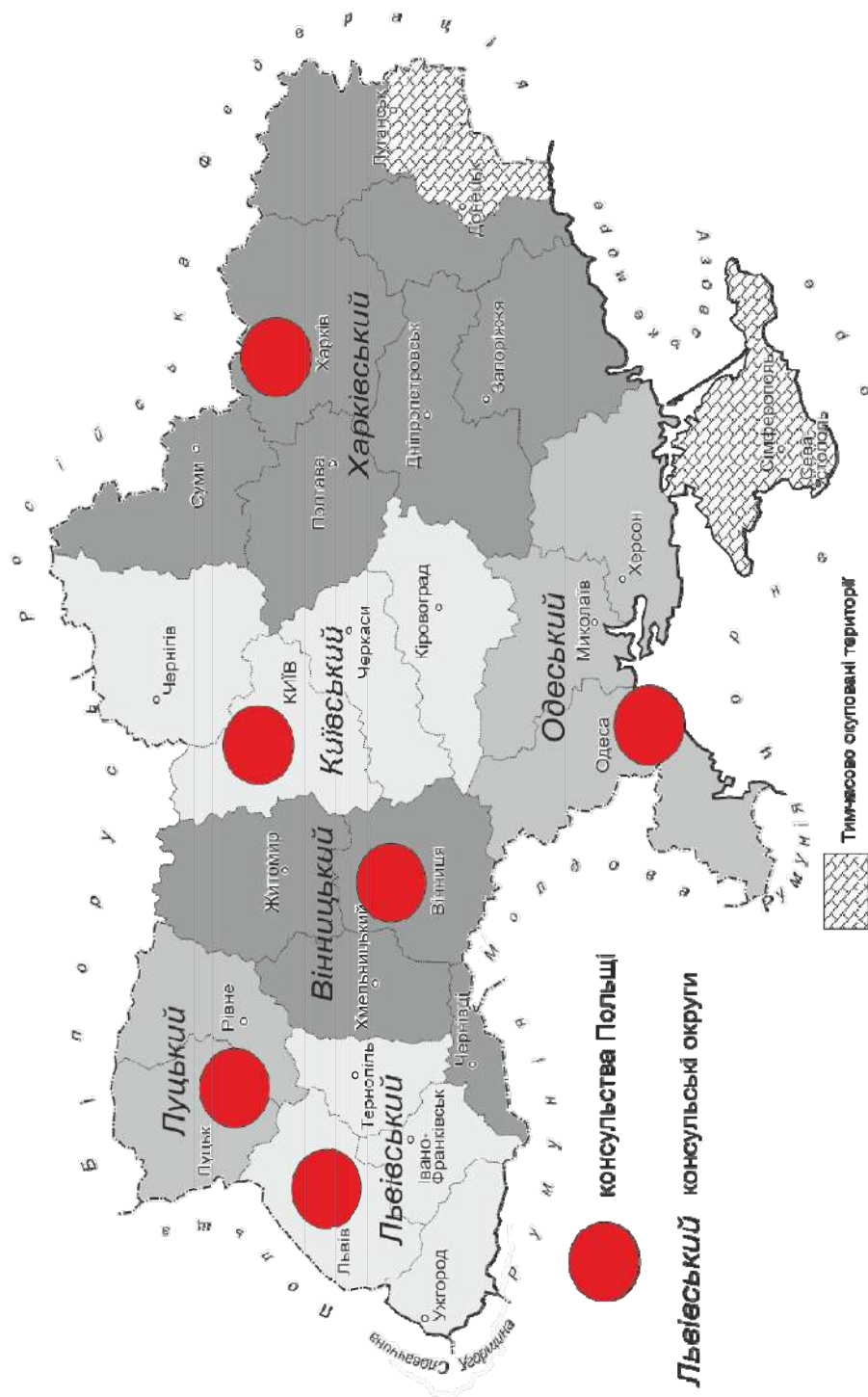
Додаток Т

**Показники надання найпопулярніших державних міграційних послуг
(Витяг з річних звітів основної діяльності ДМС)**

	2014	2015	2016	2017	2018
Оформлено паспортів громадянина України у вигляді книжечки	998 342	947 847	658 373	72 378	318
Оформлено паспортів громадянина України у вигляді ID картки	н.	н.	н.	1 111 775	1 336 270
Видано паспортів громадянина України у вигляді ID картки	н.	н.	223 150	1 021 772	1 324 997
Оформлено паспортів громадянина України для виїзду за кордон (у т.ч. МЗС):	н.	н.	н.	4 026 075	4 815 574
Видано паспортів громадянина України для виїзду за кордон (у т.ч. МЗС):	1 760 272	1 855 999	2 282 035	3 051 838	5 559 231
що не містить безконтактного електронного носія	н.	962 512	869 028	-	-
що містить безконтактний електронний носій	н.	749 343	1 413 007	-	-
Оформлено проїзний документ дитини для виїзду за кордон	186 605	90 403	4 023	-	-
Видано дозволів на виїзд громадян України за кордон на постійне проживання	8 932	11 345	5 679	7 325	8 551

* Згруповано автором на основі джерела [68]

Консульства Польщі в Україні

Польща, як країна найбільш масового працевлаштування українців за кордоном, представлена в нашій державі шістьма візовими відділеннями (5 консульств (міста Луцьк, Львів, Вінниця, Харків, Одеса) та 1 візовий відділ Посольства у Києві)
Джерело: побудовано автором на основі [157]

Додаток Ф

Сучасні розрахунки НБУ суперечать зокрема транскордонним міграційним тенденціям в країні:

- регіональний розподіл транскордонних переказів фізичних осіб у іноземній валюті не відповідає інформації регіонального розподілу зовнішніх трудових мігрантів з України. Приміром, за результатами «Загальнонаціонального обстеження з питань трудової міграції за період 2015-2017 рр.» мешканці Західної економічної зони становили понад **72%** заробітчан з України, натомість, за даними НБУ у 2017 році на ці вісім областей припало лише **17,1%** грошових переказів з-за кордону (у 2015 році – 15,4%, у 2018 році – 15,5%) (рис. Ф.1). Наявність на лідируючих позиціях за цим показником Києва (який сам є реципієнтом внутрішніх та зовнішніх мігрантів), Одеської області (як регіону з найбільшим транзитним потенціалом) та Дніпропетровської і Харківської областей (регіони з надзвичайно високим промисловим потенціалом) свідчать про те, що відповідний показник хоч і класифікується як перекази фізичних осіб з-за кордону, проте має явно необґрунтовану структуру та тіньову (швидше інвестиційну) складову.

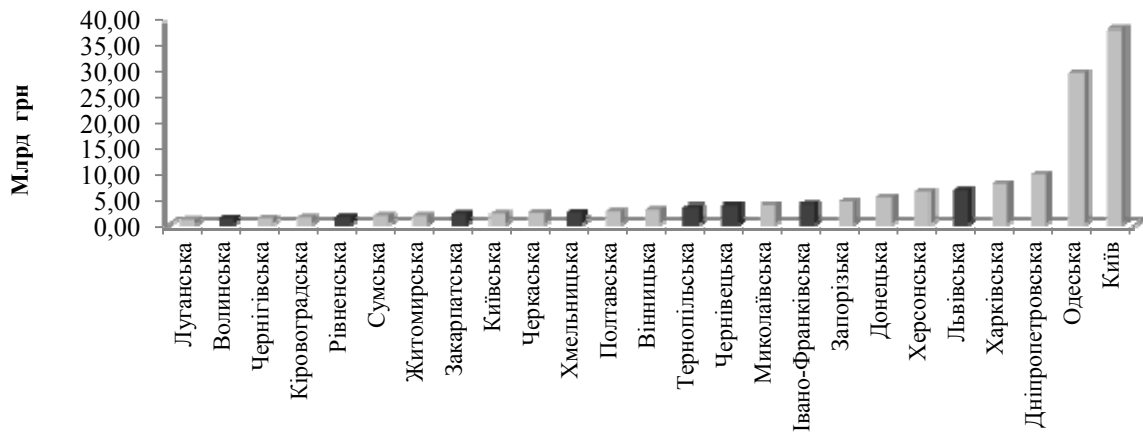

Рис. Ф.1. Регіональний розподіл транскордонних переказів фізичних осіб у іноземній валюті в Україну у 2017 році

Джерело: побудовано автором на основі даних [182]

– регіональний розподіл транскордонних переказів фізичних осіб у іноземній валюті, дає уявлення про розподіл лише частини переказів мігрантів, а саме – здійснених через міжнародні системи переказу коштів. Тому ми спостерігаємо суттєву різницю між сумою показників «Регіонального розподілу грошових переказів» (офіційні канали) та показником «Грошові перекази в Україну» (офіційні та неформальні канали) (рис. Ф.2). Також НБУ не відображає структури розподілу переказів, які надійшли за неформальними каналами.

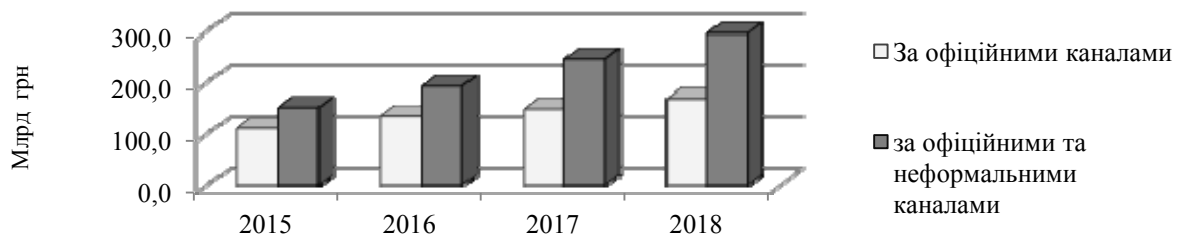

Рис. Ф.2. Динаміка грошових переказів в Україну за офіційними та неофіційними каналами надходження

Джерело: побудовано автором на основі даних [182 та 183]

Продовження додатку Ф

Відтак, великою помилкою є формулювання вітчизняними науковцями відповідних показників НБУ як ідентифікатора грошових переказів мігрантів, а іноді – як ідентифікатора переказів трудових мігрантів-українців з-за кордону [184]. Варто зауважити, що НБУ особисто визнає зазначений недолік вказуючи на «проблеми класифікації» осіб, котрі здійснюють перекази в Україну [185, с.7].

Виходячи з зазначеної проблеми, досить важко обґрунтувати ефект переказів трудових мігрантів для економічного розвитку країни та її окремих регіонів на фоні національних та регіональних багатогалузевих статистичних показників: ВВП, ВРП, показників економічної діяльності, які характеризують діяльність підприємств, промисловість, сільське господарство тощо. Оскільки, переважна більшість такої інформації представляє динамічні зміни діяльності підприємств, організацій, установ, та не містить в своєму аналізі даних з обстежень домогосподарств через складність поєднання такої інформації.

Чи не єдиним інформативним галузевим статистичним показником, який може охарактеризувати регіональний розподіл грошових переказів мігрантів, на нашу думку, є будівництво. Зокрема, показник «Прийняття в експлуатацію нових житлових площ» засвідчує суттєве домінування за ним восьми західних областей в останні 10 років у порівнянні до інших регіонів України (не включаючи Києва й Київської області та Донецької і Луганської областей) (Рис. Ф.3).

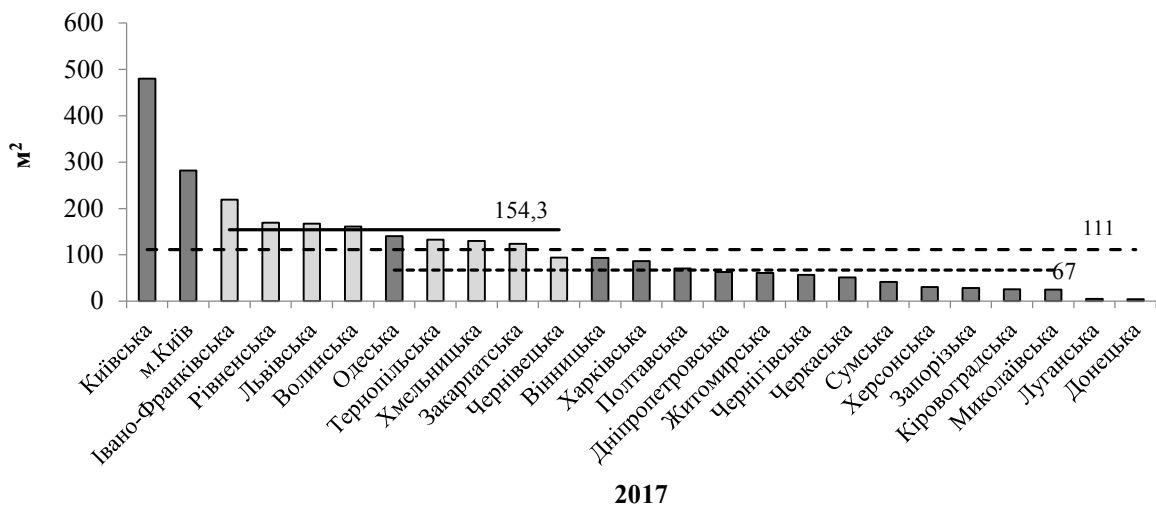

Рис. Ф.3. Прийняття в експлуатацію житла на 1000 осіб (нове будівництво, квартири), м²/1000 осіб постійного населення, 2017 рік

* 154,3 м² – середній показник для восьми зазначених областей Західного регіону

111 м² – середній показник по Україні, 67 м² – середній для інших областей за виключенням Київської, Луганської, Донецької областей та столиці.

Джерело: побудовано автором за даними Держстату [186]

Даний показник відповідає припущенню, що «структура регіонального розподілу грошових переказів трудових мігрантів з-за кордону» наближена до регіональної структури самих зовнішніх трудових мігрантів-українців, і чітко відображає одну з головних статей витрат переказаних коштів «будівництво або реставрація житла» (Додаток Х).

Додаток X

За результатами загальнонаціонального обстеження зовнішньої трудової міграції за 2012 рік [188, с.63] головними статтями використання домогосподарствами коштів отриманих з-за кордону є: задоволення щоденних потреб – 77,5% спостережень, придбання товарів довготривалого використання – 29%, придбання та реконструкція житла – 22,2%.

Подібні результати були отримані в експертному опитуванні вітчизняних трудових мігрантів, здійсненому автором у складі робочої групи у 2013 році (*примітка*). Відповідно до нього, найчастіше переказані кошти українські мігранти спрямовували на:

- «задоволення щоденних потреб родини» – процент спостережень – 40,0%. Зокрема на придбання продуктів харчування, одягу, оплати послуг (при цьому 4 респонденти уточнили, що це також оплата медичних послуг);

- «ремонт житла» – 38,7% спостережень та «придбання житла» – 14,7%;

- «придбання товарів довготривалого вжитку» (автомобіль, телевізор, пральна машина тощо) – 26,7% спостережень;

- далі відзначаємо «заощадження та депозити» (21,3%), «оплата навчання дітей» (17,3%) тощо.

- у «відкриття або розвиток бізнесу» на момент опитування інвестувала мінімальна частина респондентів – 4,0% спостережень.

Примітка: У дослідженні взяло участь 75 мігрантів різних вікових груп, третина з яких чоловічої і 2/3 - жіночої статі. Серед опитаних – 8 % з науковим ступенем. Майже чверть (24 %) – мали професійно-технічну освіту, решта – базову, або повну вищу освіту. На момент дослідження більшість опитаних мали спеціальний дозвіл на проживання та роботу у країні поточного перебування, 9% – громадянство [177]. Переказували кошти в Україну на момент опитування 52 українських мігранта, або 69,3% з опитаних. За матеріалами анкетного опитування «Проблеми організації життя та праці українських мігрантів: Західний вектор» здійсненого автором у складі робочої групи під керівництвом Садової У.Я. в рамках виконання відомчої теми «Формування і використання територіальних міграційних систем для забезпечення сталого розвитку регіонів» виконаної в межах ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» у 2012-2014 роках.